

SÁNDORFY KAMILL

Erdély
reformkorszakának
jogtörténete

4. kötet

Akadémiai Kiadó · Budapest

SÁNDOR KAMILL

Erdély
reformkorszakának
jogtörténete

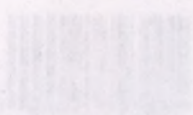
Erdély

reformkorszakának

jogtörténete

Készlet

1. kötet

Erdély reformkorszakának jogtörténete

Kézirat

I – 4. kötet

74937

SÁNDORFY KAMILL

Erdély reformkorszakának jogtörténete

4. kötet

MTAK

0 00031 79300 1

7597

699391

SÁNDORRY KAMILL

Érdélyi
Hírlap
jogtörténete

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

A magyar jog száműzése. A birodalmi tanács hatásköre. Az abszolutizmus kiszélesedése

A rémuralom első dolga volt tehát félretenni az ősi magyar s erdélyi törvényeket s a Gesamtmonarchie jogát beültetni Magyarországra és Erdélybe. Negyvennyolcas törvényeinket a nemzeti ellenállás fegyverei gyanánt tekintették.

Ősi jogunkat sz. új osztrák tendenciákkal szembeállítva a különbséget rendkívül érdekesen szemléltette báró Kemény Zsigmond:[☒] "A Schmerling ur által lenéztett és középkoriaknak bémált régi törvényeinknek is voltak oly előnyei -- mondja --, melyekkel a Bach codexei nem birnak s nagy kérdés, fognak-e a Pratobevera ur által készitendők is birni. Az osztrák codexek többnyire csak paragraph-idézőket és commnetálókat állitnak elő, de ^{ami} régi törvényeinknek, melyek egyszersmind történeti mozzanatokot jelöltek, az a tulajdonuk volt, hogy összehasonlításra, a valódi indokok keresésére, a szellem felfogására és bölcselmi nézőpontokra szoktatták a velük foglalkozókat... A mi régi ügyvédek és bíránk közül soknak még a saruit leoldani sem voltak méltók a Bach paragraph-idézői... Nem mondjuk, hogy a mi régi törvényeink aristocraticusak nem voltak, de viszont a mi aristocratiánk volt az, mely áthatva a kor szelle-

[☒] Pesti Napló 1861. évf. szept. 13-iki száma.

métől, saját kezével szakította szét a néptől elkülönítő kiváltságokat s a törvény előtti egyenlőséget akkor hirdette ki, midőn Ausztriában az aristocratia a most oly democraticus jogtudósokkal együtt -- a kormányellenes bécsi népélczek és adomák elbeszélésén kívül -- alig tüntette ki valamiben azon szabadelvűsködést, melyel ma már a forradalom előtti állapotaink felett bíráskodik. Ha mi nem töröljük el az urbéri szolgálato-
kat s a hűbériség bilincseit nem tépjük szét, bizony a bécsi doktorok és miniszterek miatt még sokáig fennállhattak volna Ausztriában a patrimoniális törvényszékek s a földtehermentesítési kötelezvények még tán 1861-ben sem forognának a börzén... A mi törvénykezésünk... a szolgabíró és a megyei törvényszékeket aligha jobban nem védte a pártok befolyásától, melyeknek azok helyzetüket köszönék, mint a hogy a Bach szolgabírái és megyei törvényszékei védve valának a felső influenzirozásoktól... Nálunk a felsőtörvényszék tagjai függetlenek voltak s az elnök zsarnoksága nem tántoríthatta meg a gyengék lelkiismeretét. Ellenben a Bach-rendszer codificatiói miatt a legfelsőbb törvényszék függetlensége is igen gyenge lábon állott, mert egyrészt a bírák disciplinaris törvények által voltak fenyegetve s elmozdithatlanságuk sem nyugovék sziklaalapokon, másrészt pedig az elnök jogai oly szélesek valának,

hogy az eldöntés nagyrészből az ő akaratától feltételezték. Mert a senatusba tetszése szerint választván ki a bírakat, hatalmában állott kedvező vagy ellenséges constellatiokat teremteni a perek kimenetelére nézve... A mi régi törvényeink hiányát mélyen érezve s a reformok iránt talán épebb felfogással is bírva, mint sok osztrák-német jogtudós, a Bach rendszerére pazarlott évek alatt, ha magunkra hagyatunk és erőszakosan nem civilizáltatunk, mind a magánjogok, mind a perrendtartást, mind a törvényszékek szervezését a mi "civilisatorainknál" legalább is annival jobban codificáltuk volna, mint a mennyivel felül áll az 1844-iki országgyűlés által elfogadott büntetőtörvénykönyvünk az osztrákénál."

Báró Vay Miklós még az 1860. november 15-én kelt levelében[✠] azt írta, hogy a 48-as országgyűlési év törvényei közül ő felsége csak a határozottan kijelölt 8., 9., 10. és 13. törvénycikkeket ismeri el hatályosaknak.

Az 1861. február 26-án kibocsátott, az összes osztrák miniszterek által ellenjegyzett császári pátens a birodalmi tanács szervezetét újra megállapítja, Magyarországból 85, Erdélyből 26 tagja lenne. Fenntartja tehát a februári pátens Erdély különállását. Ez a szászoknak

[✠] Lévay József: Emléklapok Vajai báró Vay Miklós életéből, 341. lap.

és oláhoknak nagy örömet okozott, aminek a szász sajtó ekként adott kifejezést: "Végre megvan, a mi egységes Ausztriánk", egy másik szász lap pedig azt írta: "A szászoknak mind multjuknál, mind jövőjüknel fogva örülniök kell a február 26-iki statutumoknak. Amit egy évtized előtt hasztalan kértünk, hogy egy osztrák parlamentáris ülésben képviselve legyünk, meg van adva."

A februári pátens okait érdekesen világítja meg báró Fiáth Ferenc: "A magyar nemzetnek bizalmatlanságát a jogai iránti féltékenységet természetesnek talállandja mindenki, aki hazánk történelmét tanulmányozta. Bizalmatlanságának főoka azonban a tizenkét évi eljárásban feküdt és így történt, hogy minden felülrőli intézkedést, bár a szükség parancsolta legyen is azt, az abszolút kormány folytatásának tekintett. S innen történt, hogy október után az összes nemzet jelszava az 1848-iki törvény lett, mint panacea, mely által hitte magát biztosítani az önkény ellen. Az 1848-iki törvényekhez hangosan nyilvánított ragaszkodás csak növelte a német statusférfiaknál azon törvények elleni bizalmatlanságot. S ezért született a februári pátens, mely nemcsak a 48-iki törvényeket, nemcsak az októberi diplomát semmisíti meg, de megsemmisíti Magyarország s a magyar szent korona függetlenségét."[✱]

[✱] Báró Fiáth Ferenc: Életem és élményeim, II. kötet, 222. lap.

Igazuk lett azoknak, akik akkor azt mondták, hogy az 1859. év bebizonyította, a magyarnak csak sötéten hallgatnia kell és a mesterkélt épület, mely a Reichsgesetzblatt iveiből emelkedett, saját terhétől rogy össze.

Erdély magára talál. Ausztria külpolitikai baklövésai. A cár elidegenedése. Az olasz háború

A katonailag leverte magyar nemzet a Bach-korszakban ismét magára talált. Nemzeti törekvéseit nem adta fel, üldözés, börtön, bitófa nem tántorította el a negyvennyolcas eszményektől, a negyvennyolcas törvényhozás vívmányaitól. A kémrendszerrel párosult üldözés csak megerősítette. Otthonaiban melengette tovább azt, amit a harctereken, a nagy fürgetegben is megvédett: a negyvennyolcas reformok gondolatvilágát, a művelt magyar szellem töretlen, már vérrel is megszentelt belső igazságait.

Igy volt ez Erdélyben is, mely épp úgy vértanuk országa lett, mint Magyarország.

Erdély, melynek népessége 1859. elején 2.267.548, a koronatarományok mintájára közadózás alá lett vetve. A kossuthi törvények nyomán a törvénytelen uralom is folytatja az urbéri kártérítések likvidálását, de ropant késedelmek mellett s a börtönökben szenvedő Erdély otthonmaradottjait súlyos anyagi károk érik.

Erre külön ki fogunk térni.

Az abszolutizmus uralmától nem csupán Erdély és Magyarország csömörlik meg, de Ausztria hálátlansága, amely a külpolitika terén lassankint elfelejti Miklós cár érdemeit, elidegeníti tőle a cárt is.

"A néhai Miklós czárról, ki nem birta neheztelését eltitkolni Ausztria magaviseleteért a keleti háboru alatt, egy adomát hoz a Kölnische Zeitung. Egykor találkozáván Radziwill tábornokkal, ki lengyel születésű, 'Radziwill, -- szól hozzá, -- ismered-e hazád történetét?' -- 'Azt gondolom, felség.' -- 'Akkor mondd meg nekem, ki volt a két legbutább fejedelme Lengyelországnak?' -- 'Felséges uram...' dadogta a meghökkent tábornok. -- 'Lám, ha hazád történetét jól ismernéd, folytatta felhevülten a czár, tudnád, hogy Lengyelország két legbutább fejedelme Sobiesky és én voltunk: ő, hogy Bé-cset, én, hogy Ausztriát mentettem meg.'"^x

Amint elidegenítette magától és hűtlen politikájától az orosz cárt Ferenc József, ugy idegeníti el magától a magyarságelleni véres bosszuhadjáráttal, két évtized gyűlöletével, a magyarságot, de egyenesen engesztelhetetlen ellenségeivé tette az olaszokat. Hiába látogatja és hizelgi körül olasz tartományait, hiába ad a S. Mariadella Grazia egyház refektóriumában el-

^x Kolozsvári Magyar Futár, 1857. évf. 88. sz.

helyezett világhírű kép, Leonardo da Vinci Urvacsórája helyreállítására s a művész részére ott emlékállítására 1857-ben 20.000 p. forintot, az olaszokat nem tudja megvenni. Tábornokai adják meg az olaszok elnyomatásának is a maga sötét tónusát. Azokkal is úgy akarnak beszélni Ferenc József emberei, mint 1848-49-ben a magyarokkal. Így Erdély hóhéra, a románok fellázítója, az időközben Mária Terézia-rendet s ezzel báróságot kapott magyarszármazású osztrák tiszt, Urbán Károly, aki 1859. júniusában Verona várparancsnoka, 1859. június 22-ikén Veronához kiáltványt intéz, amelyben a kihirdetett ostromállapothoz hirdetményben ezt a fenyegetést fűzi: "Hogy a lakosok megtudják, kivel van dolguk, kijelentem, hogy bennem mint valódi osztrákban mindenki bizhatik, de én senkinek sem hiszek!"

Az Erdéllyel és Magyarországgal szemben egyelőre engesztelhetetlen Ferenc József jól ért szorult helyzetekben Magyarország és Erdély kihasználásához, már az 1859. évben szabad gyalog zászlóaljok és huszárosztályok alakítását rendeli el, Szardínia elleni háború céljára.

Ebben az évben hal el két esküdt ellenségünk, herceg Metternich és gróf Jellasics. S Bach Sándor bárót felmentik a belügyminiszterség alól, szentszéki

követnek megy.

Helyükbe más ellenségek lépnek... A gárda odaát kifogyhatatlan.

De az olasz háború nagy tanítómester, megtanítja a büszke cézárt is, aki a szőregi és győri csatákban kerek tíz évvel előbb még személyesen is ellenünk harcolt, hogy puskával, szuronnyal, ágyúval nemzeti jogokat tartósan nem lehet elintézni.

Magenta és Solferino megingatja Ferenc Józsefet addigi könyörtelen álláspontjaiban és bátorságot ad a magyar nemzeti jogokért küzdőknek.

Ferenc József is tanul. Az 1859. július 21-ikén már azt mondja: "A magyar nemzet e válságos időkben irántam való hűségének csalhatatlan jeleit adta mind otthon, mind a háboruban. Nem igaz semmi hír, mit a magyar csapatok hűtlenségéről terjesztettek. A magyar nemzetnek koncessziókat teszek..."

Még évekig kellett várni mégis ezekre az engedményekre. Amint látni fogjuk, Ferenc József még ezek után sem sietett a szentesített magyar törvényeket elismerni.

S hű emberei, még magyarok is, követik ebben.

Gróf Széchenyi Antal írja az 1861. évben báró Vay Miklósnak: "Részemről addig, amíg az 1848-iki törvények és azok alapján keletkezett határozatok ő Felsége

nyilatkozata szerint revideálva nem lesznek, azok előtt se közvetve, se közvetlenül meghajolni nem fogok."*

Báró Fiáth Ferenc írja: "Bekövetkezett az olasz-francia háború, mely Magentánál kezdődött s Solferinonál végződött. Villafrancában béke kötöttetett, Lombardiának förláldozásával. Ha Ő Felsége 1857-ben koronáztatja vala meg magát: ezen veszteség a közös monarchiát alig érte volna. Azt hiszik sokan, hogy ezen vereséges veszteség szülte az erősbitett birodalmi tanácsot, melynek lelkes legitim működése és törekvése szülte az október 20-iki diplomát. Pedig nem úgy van. Mert Lombardia nélkül Austria fennállhatott; de az absolut hatalom kezelőinek sok, igen sok pénzre volt szükségük; mert az önkényes uralom csak erővel fojthatta el a népek, különösen Magyarországnak jogos követelését. Jól lehetett a 'Verwirkungs-theoria' kigondolva; de elfeledték, hogy ezen theoriát gyakorlatilag igen sok pénzzel, azaz nagy állami hitellel lehet csak fenntartani. Az államhitelt, a jogvesztés-elmélet ezen alapját, ingatta meg a szomorú emlékü olasz-francia háború — és a villafrancai békekötés. A pénzügyi helyzet szülte hát az octóberi diplomát; mivel hogy már nem volt hitel az absolut kormány inproductiv szükségének fedezésére."**

* Lévay József: Emléklapok Vajai báró Vay Miklós életéből, 436. lap.

** Báró Fiáth Ferenc: Életem és élményeim, II. köt. 202. lap.

Ostromállapot Erdélyben. Erdély nagyjainak
halála

Erdély tragédiáját még növelte, hogy a szabadságharc leverése utáni években sorban meghaltak a nagy gárda tagjai. Báró Kemény Dénes 1849-ben, báró Wesselényi Miklós 1850-ben, idősb gróf Bethlen János 1851-ben, Szász Károly 1853-ban meghalt és Erdély igazi vezérek nélkül maradt. Az unió és az erdélyi reformkorszak legnagyobb hősei sorban elköltöztek.

Makk József tüzérezredes és Gálffy felszabadító törekvései meghiúsulnak és Erdélyben még erősebbé válik a nyomás.

Az 1854. december 15. napjáig tartott Erdélyben az ostromállapot. Az ostromállapot megszüntetése nem változtatott azon a helyzeten, hogy Erdély továbbra is az osztrák hidraulikus prés alatt maradt. Így az 1855. évben kimélyült az iskolák germanizálása, a német nyelv kötelező tantárggyá lett a gimnáziumokban, jogot csak Nagyszebenben lehetett tanulni, természetesen német nyelven. Az egyetlen erdélyi magyar lap az 1855. március 31-én beszünteti a működését.

Erdélyben akkor csak gróf Mikó Imre törhetetlen szelleme világít, aki összefogja Erdély magyarjait és lelket ver beléjük, tovább ápolja a magyar kultúrát és minden magyarnak lelkébe bizalmat csepegtet. Mu-

zeum-egyletet létesít és a muzeum számára megkezdődik egész Erdélyben a magyarság gyűjtése.

Halálos csend volt Erdélyben politikai téren ugy-
szólván az 1858. évig, de a halálos csendben is folyt
a politizálás. Az 1858. évben már idősb gróf Teleki Do-
mikos a július 30-iki lóversenyen az összegyűlt ariszto-
kratáknak és nemeseknek a kolozsvári kaszinóban felkö-
szöntőjében azt mondja, hogy ezt a napot úgy tekinti,
mint azon korszak kezdetét, melyben a nemzeti közös
ünnepélyek mindkét haza fiai által közösen fognak ünne-
peltetni. A Magyarországról jöttek szónoka, báró Wenk-
heim Béla hevesen kikel a németesítő rendszer ellen.

A muzeum-egylet révén az írók is felébrednek és
különösen Erdély történelmét kutatják. Így elsősorban
Mikó és Kövály László.

Az 1859. év volt az első, írja Ürmössy Lajos,
amelyben a nemzet reménykedni kezdett, hogy végre fel-
szabadul az osztrák iga alól. Az 1859. évi olasz háború
a kezdete volt a magyarság reménykedéseinek. Az abszo-
lutizmus enged a maga merevségéből. Bach kormányrend-
szere az osztrák-olasz háború révén megkapja a kegye-
lendőfést és Anglia legnagyobb lapja, a Times is fi-
gyelmezteti a dinasztíát, hogy saját érdekében is
oldja meg a magyar kérdést. Az Ausztriára szerencsét-
lenül végződött háború nyomán általános nagy enyhülés
áll be, a politikai és társadalmi elnyomatás csökken.

Az uralkodó közeledni kezd a nemzethez és amint Ürmössy írja, az 1860. ujév napja a legnagyobb izgatottság között találja az erdélyi magyarságot, a dinasztia megijed a vesztes háboru nyomán keletkezett magyarországi és erdélyi mozgolódástól. Bécs békülni szeretne, de egyelőre még balfogásokkal dolgozik.

Báró Fiáth Ferenc írja: "Bekövetkezett az olasz-francia háboru, mely Magentánál kezdődött s Solferinónál végződött. Villafrancában béke kötöttett, Lombardiának feláldozásával. Ha Ő Felsége 1857-ben koronáztatja vala meg magát, ezen veszteség a közös monarchiát alig érte volna. Azt hiszik sokan, hogy ezen vereséges veszteség szülte az erősbitett birodalmi tanácsot, melynek lelkes legitim működése és törekvése szülte az október 20-iki diplomát. Pedig nem ugy van. Mert Lombardia nélkül Austria fennállhatott; de az absolut hatalom kezelőinek sok, igen sok pénzre volt szükségük; mert az önkényes uralom csak erővel fojthatta el a népek, különösen Magyarországnak jogos követelését. Jól lehetett a "Verwirkungs-theoria" kigondolva; de elfeledték, hogy ezen theoriát gyakorlatilag igen sok pénzzel, azaz nagy állami hitellel lehet csak fenntartani. Az államhitelt, a jogvesztés-elmélet ezen alapját, ingatta meg a szomoru emlékü olasz-francia háboru és a villafrancai békekötés. A pénzügyi helyzet szülte

hát az octóberi diplomát, mivel hogy már nem volt hitel az absolut kormány inproductiv szükségeinek fedezésére."[✱]

~~Az~~ 1860. október 20-ikán megjelenik a hires októberi diploma, az uralkodó kiáltványa népeihez. Ebben azt mondja, hogy amikor elődeinek uralkodói székére lépett, a birodalom erőszakos rázkódásoknak volt kitéve és a kormányhatalom szigorubb összpontosításának szüksége állott be. De a birodalom különböző országainak kívánalmairól és szükségeiről tudomást akarván szerezni, március 5-én kelt nyílt parancsa által a birodalmi tanácsot életbeléptette és egybehivta. Megfontolva a benyújtott előterjesztéseket, elhatározta magát, diploma kibocsátására. Ebben a diplomában kijelenti az uralkodó, hogy a törvények hozását a birodalmi tanács közrehatásával fogja gyakorolni, amely utóbbiba az országok meghatározott számú tagokat fognak küldeni. A birodalmi tanács fogja a törvényhozást gyakorolni a legfontosabb dolgokban és a magyar országgyűlés az előbbi alkotmány értelmében csak a törvényhozásnak olyan tárgyai tekintetében fejthet ki működést, amelyet nem utal a diploma a birodalmi tanács hatáskörébe.

Báró Vay Miklós még az 1860. november 15-én kelt

[✱] Báró Fiáth Ferenc: Életem és élményeim, II. kötet, 202. lap,

levelében[✱] azt írta, hogy "a 48-as országgyűlési év törvényei közül ő felsége csak a határozottan kijelölt 8., 9., 10. és 13. törvénycikkeket ismeri el hatályosoknak."

A király kibontakozási kísérletei. A szászok és románok ellenséges magatartása 1861-ben.

Pénzügyi helyzet

Az 1860. évről írja báró Podmaniczky Frigyes:^{✱✱}
"Garibaldi déli Olaszországban elért sikerei nagy támaszt nyújtottak a mi mozgalmunknak, -- a megyék ugyis szólván kivétel nélkül az októberi diploma ellen s a 48-as alkotmány mellett léptek fel."

Az 1860. évi októberi diploma kibocsátásának napján adta ki az uralkodó az Erdélyre vonatkozó, gróf Rechberghez intézett kéziratát, amely így szólott:
"Miután Erdély nagyfejedelemségem a magyar közjogi állapothoz hasonló illetékesség alapján mindig országgyűléssel birt, más részről azonban a nemesség kiváltságainak, nem különben a jobbágyi szolgálatok és adózásoknak eltörlése és egyenlő polgári kötelességek s jogok megállapítása az ország lakosainak összes osztályai számára az előbbi erdélyi alkotmány sajátságos

[✱] Lévay József: Emléklapok Vajai báró Vay Miklós életéből, 341. lap.

^{✱✱} Naplótöredékek, III., 106.

jelleménél fogva mélyen beható változásokat tesz szükségessé: megbízom erdélyi kanczelláromat, hogy a különböző nemzetiségek, vallások és osztályok köréből oly egyéneket hívjon meg egy tanácskozmányra, kik hivatalos vagy polgári állás, értelmesség, közszolgálatok és közbizalom által kitüntetvék. Ezen tanácskozmányban egy oly képviselőt szervezése és felállítása tárgyalandó, mely az előbbi kiváltságos nemzetek, vallások és osztályok igényeinek, de nemkülönben az azelőtt ezen politikai jogok részvételéből kizárt nemzetek, vallások és osztályok érdekeinek is egyaránt megfelel, és az illető javaslatok lehetőleg rövidebb idő alatt előbém terjesztendők."

A szászok ezt a királyi kéziratot azonnal leszámították és még tömörebb egységbe sorakoztak.

Az uralkodó rövidesen magához hívatta az 1848. előtti országgyűlési elnököt, báró Kemény Ferencet, de ez csak a törvényesen meg nem döntött alapon akart vállalkozni az alkotmányos rendezés vezetésére, mint Ürmössy írja. Elfogadta ugyan az uralkodó részéről felajánlott kancellári állást, de csak abból a célból, hogy az uniót ismét létrehozhasssa.

Az uralkodó az 1860. december 10-én gróf Mikó Imrét megbizta az erdélyi főkormányzók ideiglenes elnökségével. Ezzel az uralkodó a régi törvényes guberniumot

helyreállította.

Báró Kemény Ferenc elhatározása, amellyel a cancellárságra vállalkozott, Erdély magyarságában nagy ellenérzést váltott ki.

A románok nem hagytak fel még az 1861. évben sem azzal a követelésükkel, hogy nyilváníttassanak független politikai nemzetnek és az 1861. január 14-én megtartott konferencián kimondják, hogy szükségesnek tartják törvénycikkbe foglalni, hogy mindazokat a törvényeket, amelyek a régi erdélyi törvényekben a román nemzetre nézve sértéseket vagy jogtalanságokat tartalmaznak, örökre eltöröljék. Kimondják ezen a tanácskozáson, hogy sem az uniót, sem a többi 1848. évi törvényt nem ismerik el.

Az 1861. február 11-ére a király kívánságára kitűzött gyulafehérvári értekezletre báró Kemény Ferenc magyarokat, szászokat és románokat hív össze. A magyarság régi nagyjai közül megjelentek ezen többek között id. gróf Teleki Domokos, Zeyk Károly, Weér Farkas. Báró Kemény elnök az értekezlet feladatául azt tűzte ki, adjon véleményt arról, hogyan lehetne az eddig jogtalan nemzetiségeket is képviselőhöz juttatni egy esetleg összehívandó jövő erdélyi országgyűlésen. Haynald Lajos erdélyi római katolikus püspök, Erdély magyarságának ebben a korszakban egyik legbátrabb, lángoló szavu fia, aki a trón intéseitől s majd az üldözéstől sem csendesül meg, hatalmas beszédben fejti ki, hogy jogalapul csak

az unióról szóló magyar és erdélyi törvénycikkek szolgálhatnak, ezekben a szentesítést nyert törvénycikkekben ki van mondva, hogy Erdély is a magyar országgyűlésre küldte követeit és így külön országgyűlésnek helye nincs. Gróf Teleki Domokos ehhez az állásponthoz csatlakozva kifejti, hogy egyetlen program csak az lehet, hogy a törvényekhez ragaszkodni kell. A románok szónoka, Sulutz érsek ezzel a 48-as törvényeket nem teheti magáévá és csak akkor járul hozzá, hogy a 48-iki törvények szolgálhassanak a tanácskozás tárgyául, ha a románokat külön nemzetnek mondják ki. A szászok szónoka, Schmidt Konrád, kifejti, hogy a 48-iki törvények biztosítják ugyan az egyéni jogegyenlőséget, de a szász nemzet, ha kívánja is az uniót, ezt csak azzal a feltétellel kívánja, ha a szászok centralizáció nélkül megtarthatják a municipiumaikat. Gróf Mikó Imre felszólalásában azt javasolta, hogy a királyt meg kell kérni, hogy a "48-as törvényeket erejükben, épségükben kegyelmesen megtartva, minket oly módon, amint azok rendelik, a magyarországi közös országgyűlésre meghívadni kegyeskedjék".

S báró Kemény Ferenc írja az 1861. szeptember 27-én báró Vay Miklósnak, hogy "Ő Felsége előlülése alatt konferencia tartatott, amely az összes minisztérium — a birodalmi — kívánatára az erdélyi ország-

gyűlés szervezetére nézve azt a kikötést tette, hogy a birodalmi tanácsot el kell ismerni és az országgyűlésnek meg kell semmisítenie az uniót. Szegény Erdély sorsa engem aggodalommal tölt el. Vajjon nem esik-e oda vissza, ahonnan közös erővel kiemeltük? Ugy látom, hogy mi nem megyünk, nem sietünk, hanem rohanunk a veszedelembé és tartok tőle, hogy bé fog telni az, amit együttlétünk alatt gyakran beszéltünk, t.i. hogy a Schmerling-minisztérium veszedelmet hoz a hazára."³⁸

Nem közeledett tehát a magyarsághoz és az 1848. évi törvények elismeréséhez még 1861-ben sem a szász és a román.

A fehérvári értekezlet többsége Haynald indítványára szavazott és ezzel a magyar-székely többség a 48-as törvények megtartása mellett foglalt állást.

A gyulafehérvári értekezlet után az unió kérdése a magyar és erdélyi sajtó kedves témájává válik, Tisza Kálmán épp úgy, mint Kemény Zsigmond, követelik az Erdéllyel való egyesülés helyreállítását és követelik, hogy az esetleg összehívandó magyar országgyűlésre Erdélyt is hívják meg. A kolozsvári városi tanács ugyanilyen értelemben hoz határozatot. Kolozsvár határozata nyomán megmozdulnak az erdélyi vármegyék és mindenfelé az unió visszaállítását követelik. Küldött-

³⁸ Lévay József: Emléklapok Vajai báró Vay Miklós életéből, 439. l.

ségek jelennek meg báró Kemény Ferencnél, amelyben az uniót szorgalmazzák. S még a szászok között is kezd, de csak egyes városokban, hangulat keletkezni az unió mellett.

A magyar anyaország épp úgy, mint Erdély, az uralkodó hangulatának enyhülését látta az októberi diplomában, bár ez még mérföldnyi távolságban állott a negyvennyolcadiki törvények elismerésétől.

A reménykedést növelte, hogy a magyar jog helyreállítása tekintetében is az uralkodó hangulatváltozást lehetett komoly jelenségekből következtetni. Ilyen komoly jelenség volt az országbirói értekezlet összehívása.

A birodalom pénzügyi állapota desperát és ezt a Magyarországból mindinkább elmaradó adó és egyéb állami jövedelmek csökkenése is súlyosabbá teszi. Plenar és Lasser /igazság, majd belügyminiszter/ ez alkalommal az örökös tartományok részére is alkotmányt sürgettek és a miniszteri felelősséget említették, mire a Felség ezt jegyezte meg: "A miniszteri felelőség még eddig mindenütt többnyire papíron maradt; a fejedelmeket elhajtják, de a minisztereknek nem történik semmi bajuk."³⁸

³⁸ Idősb Szógyény-Marich László országbiró emlékiratai. Harmadik kötet, 1860-1861. 65. lap.

Az uralkodó tehát nem enged.

Dessewffy Emil gróf az 1859. augusztus havában Bécsben tett lépések sikertelensége után -- mint Kónyi Manó: Deák Ferenc beszédei című műve II. kötetében olvassuk -- 1860. január havában nyilatkozatot szerkesztett, amelyet ezer tekintélyes magyar emberrel akart aláíratni és utána a belföldi és külföldi lapokban közzétenni, de a memorandum közlésétől Deák Ferenc ellenzése folytán eltekintett. Ebben az emlékiratban a szabadságharc után eltelt kerekén tíz esztendő igazságügyi helyzetéről a következőket állapítja meg: "Alaptalan azon állítás, amely szerint a közigazgatás és az igazságszolgáltatás terén Magyarországon életbe léptetett és jelenleg érvényben álló intézmények, valamint azok hatása oly természetű, hogy a lakosság egy része vagy csak bárki is megfelelő kárpótlásként tekinthetné ez intézményeket a régi alkotmányos szervezet fejében. Az igazság az, hogy alulirottak tapasztalatai szerint ezen újonnan életbe léptetett intézmények az országban senkit ki nem elégítettek, amint hogy a magyar nemzet gondolkodásmódja és jogérzete mellett a régi alkotmányos intézmények elvesztéseért az ország lakóinak semmiféle kárpótlás sem nyújtható, mert a magyar alkotmányt a nemzet történelmi és jogi alapon nyugvó tulajdonának tekinti. Az új intézmények

és gyakorlati kihatásaik továbbá, a mint alulirottak tapasztalták, különben sem oly természetűek, hogy a nélkülözött régi intézményekért kártalanítást lehetnének bennök, vagy hogy ez intézményeket feledtetni képesek lennének."[¶]

A magyarországi országbirói értekezéslet. Deák
az igazságszolgáltatásért

A király az 1860. október 20-dikán a következő kéziratot intézte a magyar kancellárhoz: "Kedves báró Vay! Minekutána szándékom Magyarországom összes törvénykezési ügyét ismét ezen ország határai közé visszahelyezni, ennélfogva országbirámnak nekem több alkalmas egyéniségeket fog kijelölni a királyi Curia tagjaiból, kik az ő elnöklete alatt, más alkalmas egyéniségek közbenjöttével, mindenek előtt a magyar igazságszolgáltatásnak szervezése felett tanácskozandván, ebbeli javaslataikat magyar kir. kancelláriám útján haladéktalanul elem terjesztendik; mire nézve önként érteődik, miszerint a birtok biztosságának és a magánjogi viszonyok állandóságának érdekében a polgári és büntető jognak minden határozmányai és intézkedései mindaddig teljes hatályban maradandanak, míg azok iránt a netáni változások törvényhozás útján meg fognak állapíttatni."

[¶] Kónyi: Deák Ferenc beszédei, II. köt. 459. lap.

Az országbirói értekezlet összehívása kisugárzása volt annak a királyi jóindulatnak, amely az 1861. évi országgyűlés összehívására vezetett és az uralkodónak azt a szándékát juttatta kifejezésre, hogy közeledni kíván a nemzet jogainak és a 48-as törvényhozás elveinek legalább részben való visszaállításához. "Az 1861. évi országgyűlés azonban azzal a crescendóval végződött, hogy az országgyűlés nem kért a birodalmi tanácsba való bemenetelből és Deák vezérletével azt az álláspontját juttatta kifejezésre a királlyal szemben, hogy a nemzet az 1848. alapján áll. Nem csoda tehát, ha az 1861. évi országgyűlés feloszlásával az uralkodó környezete elérkezettnek látta az időt arra, hogy az országgyűlés összehívásában és az országbirói értekezlet megtartásában tükrözött uralkodói álláspont gyakorlati eredményeit nullifikálja. Nem sok kellett tehát Schmerlingnek ahhoz, hogy az országbirói értekezlet határozmányaiba újra belevágja a megint visszatért abszolutizmus fejszéjét, hiszen az alkotmányos élet visszaállítása tekintetében megcsillogtatott uralkodói irányzat nyomán az egyetlen kézzelfogható, reális eredményt az országbirói értekezlet országgyűlési határozattal elfogadott, az uralkodó által is nagynehezen megerősített határozmányai képviselték. Bécsből megindult tehát a bele-

kötés az országbirói értekezlet határozmányába. Pléner pénzügyminiszter az országbirói értekezlet ama határozmányát, hogy a kőszén után fizetendő bánya-illeték a földtulajdonost illeti, sérelmesnek látta a kincstár érdekeire és annak hatályon kívül helyezését kérte, s amikor Forgács kancellár ez ellen állást foglalt, Schmerling sietett kiemelni, hogy Öfelségét annak idején reávétték arra, hogy alkotmánysértés útján megerősítse az országbirói értekezlet határozmányait, most már a koronát nem lehet kompromitálni, de meg kell indítani az eljárást módosító rendelkezések alkotására; ezt a minisztertanács el is fogadta." Amint Berzeviczy Albert kiemeli, a minisztertanács ebbeni határozatának következménye volt a majdnem egy év múlva napvilágot látott császári kézirat, amely a főkancellárnak meghagyta, hogy az országbiróval és a meghívandó szakférfiakkal egyetértve készítsen javaslatot az országbirói értekezlet munkálatának úgy az anyagi, mint az alaki jogra kiterjedő gyökeres átalakítására, amely majdan királyi proposíció gyanánt fog az országgyűlés elé kerülni.[⌘]

De egy 1861. december 15-iki legfelsőbb elhatározás megújításával a kormány az osztrák kereskedelmi

[⌘] Berzeviczy Albert: Az abszolutizmus kora Magyarországon, harmadik kötet, 364. lap.

jognak a maga egészében Magyarországra újból leendő kiterjesztését is kívánatosnak jelezte.* Ismét életbelépnek a pátensek, így az 1852. évi sajtópatens.

Pest városa törvényhatóságának 1861. január 17-én tartott közgyűlésében az igazságszolgáltatás kérdésében Deák Ferenc örökbecsű nyilatkozatot tett:**

"A magyar nemzet alkotmányos intézményeinek egyike az ország köztörvényhatóságainak törvényben gyökerezett önkormányzási joga, melynek lényegéhez tartozik az is, hogy önkebelében a birói hatalmat szabadon választott bíróságai által gyakorolhassa. Határozottan kimondotta ő felsége is október 20-dikán kiadott egyik rendeletében, hogy Magyarország alkotmányos intézményeit újra életbe lépteti. A magyar nemzet tehát az ország alaptörvényeinek értelmében s a fejedelmi szószentségénél fogva is teljes joggal kívánhatja, hogy az ország köztörvényhatóságai a birói hatalomnak törvényszerű gyakorolhatásába minél előbb vissza legyenek helyezve, s addig is, míg e részben a minél előbb összehívandó országgyűlés véglegesen intézkedhetik, az eddig fennállott idegenszerű törvénykezés alkotmányszerűleg átalakíttassék. A közigazgatás minden ágai között legtöbb kimélő óvatosságot igényel az igazság-

* Pesti Napló 1862. augusztus 26. és szeptember 18.

** Kónyi: Deák Ferenc beszédei, második kötet, 532. lap.

ügy. Míg a politikai rendszabályoknak rögtöni megváltoztatása gyakran baj nélkül létesíthető, az igazság kiszolgáltatásának körében minden rögtönzés fölötté nehéz, gyakran káros, néha veszélyes is. Két főelvet kell a törvénykezésnek célba vett átalakításánál szem előtt tartanunk. Egyik az, hogy nemzetiünk a törvénykezésre nézve is minél előbb visszanyerje alkotmányos jogait; a másik az, hogy az átalakítás a magánosok jogviszonyai megzavarása nélkül történjék. 1790-ben, midőn II. József császár abszolut uralmának megszüntével a magyar alkotmány ismét visszaállítottatott, sokkal könnyebb volt a törvénykezés átalakításának eszközzése, mint jelen helyzetünkben. Akkor a tiz évi abszolút uralom alatt változott ugyan a törvényszékek szervezete, de nem változott az anyagi jog, nem hozatott be idegen codex hazánkba, ítéltek a bíróságok a régi magyar törvény szerint; s midőn a rendszer megváltozott, csak a törvényszékeket és bíróságokat kellett a magyar törvény szerint megalakítani, s az anyagi törvények ugyanazok maradtak. Nem keletkeztek József abszolút uralma alatt a magyar törvényektől eltérő alapon újabb jogviszonyok, s nem jöhetett kérdésbe, hogy egyik vagy másik jogesetet minő törvény szerint kell majd megítélni. De mennyire másképp állunk jelenleg a törvénykezés átalakításának kérdé-

sére nézve. Az ősiséget, mely magánjogi törvényeink minden részein keresztül van szöve, még 1848-ban eltörölte elvben az országgyűlés. Azóta az elvben eltörölt ősiség tetteleg és gyakorlatban is megszűnt. A magyar törvények helyett az osztrák törvénykönyv hozatott be hazánkban is s a tíz év alatt új jogviszonyok keletkeztek, melyeket a hon polgárai kénytelenek voltak az új törvényekhez alkalmazni; régi jogalapok enyészték el, új jogalapok támadtak, egy szóval magánjogi viszonyaink honfitársaink között is, a külföld irányában is, tetemesen megváltoztak. Mindezeket ignorálnunk, mellőznünk, vagy éppen felforgatnunk nem lehet. Senki, akinek jogról és igazságról határozott fogalma van, nem kételkedik azon, hogy midőn a magánjogi törvények alatt keletkeztek, ugyanazon törvények szerint kell megítélni, melyeknek oltalma alatt, melyeknek szabályai szerint létrejöttek. Azon végrendeletet például, melyet valaki az eddig fennállott osztrák törvény szerint tett, azon szerződést, mit ugyanazon osztrák törvényhez volt kénytelen alkalmazni, nem lehetne most a magyar törvény alatt érvénytelennek nyilvánítani csak azért, mert akár formában, akár lényegben eltérő a magyar törvénytől. A régi magyar magánjogi törvényeket teljesen, tökéletesen s egész terjedelmökben ismét visszaállítani nem tartom lehetőnek. Nem szólok a gyám-

ságra, teljeskorúságra s a hiteli kérdésekre vonatkozó törvényekről; csak egyet említek meg, mi pedig az előforduló esetek gyakoriságát és fontosságát tekintve, kitűnőleg figyelmet igényel s ez az örökösödés. Én azt állítom, hogy nekünk jelenleg tetteleg behozható örökösödési magyar törvényünk nincsen. Régi örökösödési törvényeink általában az ősiségen alapultak, nemcsak a nemesi rendnél, hanem a polgároknál s az egész népnél is. Még a világos örökösödési törvénynek, az 1836-dik évi XIV. cikknek alapelve is az ősiség, különösen a 3., 4., 6., 8.§§-ban. Az ősiség elvben 1848-ban már eltöröltetett s ez által az örökösödési törvényekben oly hézag támadott, mely miatt a régi örökösödési törvények lehetetlenné váltak. Ezen hézag nem lőn a magyar törvényhozás által pótolva, mert a közbejött szomorú események a magyar törvényhozást ebben meggátolták. Ha tehát a régi örökösödési magyar törvényt akarnók visszaállítani s azt rendelők például, habár ideiglenesen is, hogy az atya kizárólag a fiát illető javait nem hagyhatja leánygyermekére, hanem azok oldalági örököseire szállanak -- a végrendelet nélkül elhalt magtalan szerzőnek szerzeményeit nem rokonai, hanem a királyi fiscus kapja meg: egyenes összeütközésbe jönnénk az 1848-dik évi törvények rendeletével s a nemzetnek határozottan kimondott akara-

tával, mely az ősiséget elvben nem azért törölte el, hogy az tetteleg ismét visszaállítottassék. Hasonló nehézségek vannak a régi törvények más egyéb rendeleteinek változtatás nélküli teljes visszaállítására nézve is. Ilyenek különösen a hitelre vonatkozók, név szerint a birói zálogok kérdése nemesi javakban és egyebek, miket újra felélesztetni ellenkeznék az ősiség eltörlésének elvével. Némelyek az által akarnák e nehézséget megoldani, hogy az ősiséggel kapcsolatban lévő perekre nézve az ország gyűlésének végleges intézkedéséig törvényszünetet javasolnak. Nézetem szerint ez a javaslat a bajt nem orvosolná, sőt nagyobbítaná. Az ország gyűlésének végleges intézkedése nem oly közel áll. A legkedvezőbb esetben is sok nehéz kérdésnek kell addig megoldatni, míg az országgyűlés codificatióhoz foghat. Pedig magát a codificatiót sem lehet néhány hét alatt bevégezni. Ha tekintetbe vesszük, hogy az ősiséggel majd minden örökösödési peres kérdés kapcsolatba jöhet, a javasolt törvényszünet az örökösödési perek legnagyobb részére kiterjedne. Gondoljuk meg, hogy a népnél, kivált falun, a perek kilencztized része örökösödési keresetre vonatkozik s azokat oly hosszú ideig függőben hagyni súlyos igazságtalanság volna s méltán zugolódást okozna. De egyébként is a törvényszünet csak

peres esetekre vonatkozhatnak, az anyagi jogot szabályozó törvények pedig nemcsak per eseteire szólanak, hanem azok oly szabályok, melyek szerint kell társaséletbeli cselekvéseinket intéznünk, azok szerint élünk, egyezkedünk, szerződünk, örökösödünk, osztózunk, adunk-veszünk, hogy a pert elkerüljük; s ha törvény nincs, mi szerint intézzék cselekvéseiket a honpolgárai, mi szerint tanácsoljanak, egyeztessenek másokat? A törvény nemcsak per esetére szól s a per felfüggesztése még nem segít a bajon. ... De ha már a régi magánjogi törvényeket rögtön egész terjedelmökben minden változtatás nélkül visszaállítani nem lehet, ki fogja megtenni azon változtatásokat, mik szükségesek? Ki fogja pótolni a hézagokat? Ha a köztörvényhatóságok tettleg és azonnal belehelyezik magukat a törvénykezésbe, ők lesznek kénytelenek azon változtatásokat ideiglenesen megtenni és a hézagokat pótolni, a mint ez több törvényhatóságoknál már történt is. ... Ha minden köztörvényhatóság saját nézete szerint tettlegesen eszközli önkebelében a törvénykezés átalakítását, ha a felsőbb bíróságok, melyeknek alakítása nem a köztörvényhatóságok kezében van, ismét más nézetek szerint alakulnak, más szabályok szerint járnak el, más elvek szerint ítélnek: az egymástól eltérő, sőt egymással ellenkező szervezések, eljárások, törvények oly zavarba

hozzák az igazságügyet, hogy annak tömkelegéből kibonyolódni senki nem lesz képes s az igazság kiszolgáltatása végképp fennakad. Bizonyosan meg fog történni, sőt meg is történt már, hogy midőn egyik köztörvényhatóság mindenre nézve kivétel nélkül a régi magyar törvényeket állítja vissza, az ujabban behozott telekkönyveket is érvényteleneknek nyilvánítja, sőt még az osztrák törvények alatt keletkezett jogviszonyokat és az ezek iránt már folyamatban levő pereket is a régi magyar törvény szerint rendeli megítéltetni, akkor a másik némi kivételeket, módosításokat tesz, a harmadik némely peres esetre nézve törvénytelenet határoz. Így fog ez menni s majdnem annyiféle lesz a törvény hazánkban, ahány a törvényhatóság és pedig nemcsak apróságokra, hanem fontos, életbevágó magánjogi kérdésekre nézve is. A perlekedni akarótól azt fogja mindenekelőtt kérdezni ügyvéde: melyik törvényhatóságban fekszik a per tárgya s a szerint mondhatja csak meg, jogos-e keresete? Sőt még azon kérdésben is, hol kell a pert megindítani, a törvényhatóságok különféle szervezete szerint igazodhatik el a jogtudós. Ugyanazon keresetet egyik megyében a megyei törvényszékeknél, másokban az alispánnál kell majd kezdenie, amint egyik megye a régi törvények szerint szervezte törvénykezését, a másik abban változtatást hozott be. Sőt megtörténhe-

tik az is, hogy perének bírót nem talál, mert keresetét a régi törvény szerint a kerületi táblánál kellene indítani, kerületi táblákat pedig ő felsége nem állított fel. A városi polgárnak pedig, ha azon városban, hol a kereset tárgya fekszik, a régi törvények szerint szerveztetett a törvénykezés, feljebbviteli bírósága sem lesz; mert tárnoki vagy személynöki ítélőszékek nem léteznek. És mi lesz mindezeknek elkerülhetetlen következése? Az igazság szolgáltatásának fennakadása, egyesek anyagi károsodása, a közhitelnek oly tetemes csökkenése, melyet évek múlva sem lehet megóvosolni, egy szóval: zavar és anarchia. Nem tulzott képe ez a dolognak, hanem oly aggodalom, mely a már történetek után nagymértékben valósulhat. Legyen bárminő az ideiglenes átalakulás: ha egyforma nem lesz az egész országban, ha az első bíróságok és a feljebbviteliek összhangzásban nem lesznek, ha nem ugyanazon törvényt követi valamennyi, vagy -- a nép szavával élve -- nem lesz egy törvény, egy igazság, akkor az átalakulás nem lesz célszerű, nem is lesz alkotmányos. Pedig ha minden köztörvényhatóság tettetleg jár el, saját nézete szerint szervez, változtat, rendelkezik: egyformaság, összhangzás merőben lehetetlenek. Éppen azért tehát, mert a törvénykezés átalakulása a legnagyobb óvatosságot igényli s azért, mert a törvénykezésre nézve egyformaságnak kell

lenni az egész hazában s összhangzásnak az ítélőszé-
kek minden fokozatai között, ezt pedig elérni lehe-
tetlen, ha minden köztörvényhatóság egyoldalulag, ön-
nézete szerint s mintegy elszigetelve cselekszik,
rendelkezik: ... célszerűbbnek látom bevárni azon ja-
vaslatot, mit az ország birája ő felsége megbízásából
az ország legfőbb törvényszékével, a hétszemélyes táblá-
val és több e végre meghívandó jogtudósokkal együtt ké-
szítend az iránt, hogy miként lehet a törvénykezésre
nézve addig is, míg e fölött az ország gyűlése véglege-
sen intézkedik, teljesen és minél előbb visszaállítani
a nemzet alkotmányos jogait, a nélkül, hogy a magáno-
sok jogviszonyai megzavartassanak. A szabadság és ab-
szolutizmus közti harc oly régi, mint a történelem. Űs-
sük fel a népek történetének könyvét s látni fogjuk,
hogy e két nézet, e két elem folytonos küzdésben volt
egymással, s hol egyik, hol másik diadalmaskodott.
Igy volt ez évezredek óta s így lesz talán még hosszú
ideig. De egy feltűnő jellemvonás van mindezen küzdél-
mekben, az t.i., hogy egyik úgy, mint a másik, mindig
akkor bukott meg, midőn nem bírta teljesíteni azt, mit
a nemzetnek ígért. Az abszolút rendszer korlátolja az
egyéni s polgári szabadságot, de ígér rendet, nyugal-
mat s mindenek fölött anyagi jólétet. A mint azonban
kénytelen bevallani, hogy ígéretét teljesíteni nem

képes, felébred a népben az elvesztett szabadság iránti sóvárgás, türelmetlen lesz s megtöri a hatalmat, mely szabadságának árát, a jólétet, sem volt képes megfizetni. Ujjal mutassak-e példákra e részben? A szabadságért küzdő párt más részről ígér a nemzetnek egyéni s polgári szabadságot, de anyagi áldozatokat vesz gyakran igénybe. A nép a szabadság kincseért gyakran kész áldozatokra is. De a mint a szabadság anarchiává fajul, mely az egyéni s polgári szabadságot semmivé teszi, a nem teljesített ígértet elidegeníti a népet s tág kaput tár ismét az abszolút hatalomnak. Példa erre Franciaország, mely nem a szabadság harcaiban, hanem az e harcot kísért s követett anarchia súlya alatt annyira kifáradt, hogy nem egyszer tárt karokkal fogadta az abszolút hatalmat, mely őt attól megmentette s az anarchia visszatérése ellen biztosította. Óvakodjunk, hogy oly ballépéseket ne tegyünk, mik a népnek, mely tőlünk a renddel párosult szabadság áldásait várja, a végtelen zavarok és anarchia átkát hoznák nyakára, mert ez volna a legrövidebb út az abszolút hatalom ismétli megalapítására."

Méltó preludiuma volt ez a remek felszólalás a néhány napra reá, az 1861. január 23-ikán a törvénykezés ideiglenes szervezésére a királyi leirat alapján összeült országbirói értekezletnek, amely nevét onnan

kapta, hogy a király rendelkezése folytán az országbiró, gróf Apponyi György hívta össze. Az országbiró a megnyitó beszédben kiemelte, hogy a király lemondott a központosító egyeduralom rendszeréről és feladatul azt tűzte ki, hogy az alkotmányos életen ejtett sebek békés uton orvosoltassanak. Melczer István hétszemély-nök, utóbb királyi személynök ugyanezen alkalommal hangsúlyozta, hogy az elnyomatás évtizede alatt kiadott pátensek felett nem lehet napirendre térni, "valóban inkább a törvények értelmében, mint ellenük látszának előttem a telekkönyvek, az ősiség, az urbériség, a földtehermentesítés iránt kiadott királyi pátensek, miket sem ignorálni nem lehet, sem azokat a törvényhozásig kérdésbe tenni nincs szándékom". Deák Ferenc azon az állásponton volt, hogy a magyar törvényeket ismét hatályba kell léptetni, de csak annyira, amennyire ez a magánjogok sérelme nélkül kivihető; az ősiség eltörlése, az osztrák polgári törvénykönyv behozatala az anyagi jog tetemes változásával járt; a magyar törvények némely részét nem lehet a jogviszonyok megzavarása nélkül visszaállítani, az osztrákok által behozott telekkönyvek fenntartása szintén oktroj műve volt, de ezeket nem lehet semmivé tenni, viszont a régi törvények mellett a telekkönyvet lehetetlen változtatások nélkül megtartani, ha tehát a telekkönyv megtartása

szükséges, mulhatatlanul szükséges lesz egyszersmind a magánjogban is némely idevonatkozó változtatásokat tenni. A magyar büntetőjogot szintén nem tartja változtatás nélkül visszaállithatónak. Az urbériségnél időközben szintén történtek változások s miután az urbéri viszonyok megszűntek és a földesur kárpótlást kapott, lehetetlen lenne az előbbi eljárást visszaállítani. Nem lehet tehát az 1848. előtti magyar polgári és büntető jogszabályokat újra változatlanul behozni.

Az értekezleten pro és kontra vitatkoztak ezekről a kérdésekről, végül is az országbirói értekezlet egyeztető álláspontot foglalt el a legtöbb kérdésben, elvileg abból indult ki, hogy az alkotmányos uton hozott törvények a magánjog és az igazságszolgáltatás terén mielőbb visszaállíttassanak, de egyuttal olyan ideiglenes intézkedéseket is hozott javaslatba, amelyek a javaslatról készült, az országbiró által a képviselőház elnökéhez intézett átirat szerint "a magyar anyagi és alaki jogot a kor igényeivel, a törvényelőtti egyenlőség magas elvével és a lefolyt tizenkét évi időköz alatt támadt új jogviszonyokkal és birtokviszonyokkal egybehangzásba hozzák, hogy lehetővé tétessék, hogy a javasolt rendelkezések a magánérdekek sérelme, a közhitel megrendítése és a jogfolytonosság fennakadása nélkül azonnal ismét hatályba léphessenek, addig is,

amíg az alkotmányos törvényhozás a kodifikációs törvény rendszerét befejezve, a magyar törvénynek alkalmazását lehetővé teszi." Az országbíró hangsúlyozza az átiratban, hogy a javaslat belevág az országgyűlés törvényalkotó hatáskörébe, annak előkészítését csak a rendkívüli körülmények, a helyzet kényszerűsége indokolja és azért lesz az az országgyűlés által tárgyalandó, mert az 1861. május 1. napján a császári bíróságok működése az egész ország területén megszűnik és így haladék nélkül gondoskodni kell arról, hogy "amidőn az alkotmányos hatóságok az igazságkiszolgáltatás ősi jogát ismét kezelésbe veszik, biztos irányuk legyen, mely szerint azt az alkotmányos törvények szellemében a magánjog biztosságának és fontosságának veszélyeztetése nélkül kezelhessék, ugyszintén hogy a hazai törvényeinkkel ellenkező rendeletek a fennforgó érdekek lehető kiméletével tétessenek hatályon kívül". Az országbíró jelentése és a tanácskozmány álláspontja szerint a javaslatok átmeneti időre zsinormértékül szolgáltatás céljául állapittattak meg.

Az országbírói értekezlet javaslatai visszaállították ugyan a magyar polgári anyagi törvényeket, de a közhitel, a jogfolytonosság és a helyzet szükségai által igényel pótlásokkal. Ehhez képest az 1852. november 29-iki ősiségi pátensnek az öröklésre vonatkozó

rendelkezései megszűntek és azok helyébe a magyar öröklési elvekkel megegyező, de az ősiség eltörléséről szóló 1848. évi 15. törvénycikkhez idomított szabályok léptek életbe. Az osztrák polgári törvénykönyvnek az 1855. évi telekkönyvi rendelettel kapcsolatos, a telekkönyvek tárgyát képező valamely dolog szerzése vagy elidegenítése módjait meghatározó rendelkezései hatásaikban fenn tartattak. A volt magyar bíróságok visszaállítottak. A végrehajtási eljárásra vonatkozó rendelkezések összhangzásba hozattak a telekkönyvi rendszerrel. Az 1855. december 15-ikén a telekkönyvek tárgyában kiadott rendelet az arra vonatkozó későbbi pótló határozatokkal együtt az országgyűlés végleges intézkedéséig a szükséges kiegészítésekkel hatályában fennmaradt. Módosult az elveszett okiratok körüli eljárás, az örökösödési eljárás. Hatályon kívül helyeztetett az osztrák polgári perrendtartás az új ügyekre nézve. A magyar büntetőtörvények és törvényes gyakorlat a változott viszonyokhoz idomítva módosításokkal visszaállítottak; a nemesek és nem nemesek által elkövetett büntettek büntetésmódjának, nemének és mértékének meghatározása tekintetében a nemes és nem nemes között többé különbség nem lehet, "a nem nemes a nemeshez emeltetvén, a királyi Kuria által az 1848. évtől fogva követett gyakorlatnál fogva is testi büntetés alkalmazásának helye büntetteknel egyál-

talában nem leendő." A bűnvádi eljárás tekintetében a nemes és nem nemes közötti régi különbség megszűnik, "mégpedig nem a nemes joga csonkításával, de a nem nemesnek a nemeshez emelésével". Visszaállította a javaslat az 1840. évi XV. törvénycikkbe foglalt, az 1844: VI. törvénycikkkel módosított váltótörvényt, a 48. évi törvényhozás elvei és a közbejött körülmények által szükségelt módosításokkal, hatálybaléptette az 1840. évi XXII. törvénycikkbe foglalt csődtörvényt, az 1844: VII. törvénycikk kapcsolatos rendelkezéseit a megfelelő módosításokkal, különösen a nemesi és nem nemesi személy- és vagyonbeli különbségnek a törvényelőtti egyenlőség elvéből folyó megszüntetésére tekintettel. Visszaállította a kereskedelmi, fuvarozási és vásári törvényeket, szintén kisebb módosításokkal. Az általános osztrák bányatörvényt hatályában fenntartotta, de a szükséges módosításokkal. Az 1849. előtt ügyvédi oklevelet nyerteknek az ügyvédség gyakorlását ismét megengedte, az elnyomatás alatt szerzett ügyvédi okleveleket csak akkor respektálta, ha a hazai törvényekből az illetők pótvizsgát tettek. Ami a közjegyzőséget illeti, a közjegyzői hivatalt megszüntette és a régi hiteles helyek működését visszaállította.

Lényegében ezek voltak az országbirói értekezlet határozmányai, amelyek tehát áthidalták az elnyomatás

évtizedét, az azalatt keletkezett jogszabályok közül kiválogatták az üdvöseket, a hasznosakat, a mellőzhetetleneket, az 1848. előtti magyar jogból lefaragták a 48-as törvények folytán muzeális értékűvé váltakat, lényegében fenntartották a régi jogot, az osztrák polgári törvénykönyv nagyrészenek kiküszöbölésével szerencsésen egyeztettek össze az ősiség eltörlésével keletkezett magánjogi hézagot betöltő új jogszabályokat a magyar követelményekkel és ezzel lehetővé tették, hogy mind a magánjog, mind a büntetőjog széles területein rázkódásmentesen folytassa a magyar igazságszolgáltatás visszaállított apparátusa a maga munkáját.

Az Országbirói Értekezletről írja Szögyény-Marich László az 1861. február 22-én báró Vay Miklósnak: "Egyéb-iránt az Apponyi-féle bizottmány javaslatának — a királynál — jó ágyat vetettem, s reménylen, ha küzdelemmel is, keresztül vesszük azt."[¶]

De az országbirói értekezőlet javaslatai nem könnyen mentek keresztül az udvari szűrőn. Szögyény-Marich László írja 1861. március 24-én, hogy "már a bécsi miniszteri konferencián is élénk vita fejlődött ki ellene s az osztrákok kivétel nélkül ellene nyilatkoztak, mit előre lehetett látni, mert ők mindnyájan juristák lévén,

[¶] Léway József: Emléklapok Vajai báró Vay Miklós életéből, 389. l.

könnyen kitalálták a dolog gyenge oldalait s a javaslatban rejlő sok ellentmondást. Apponyi azonban folyvást sürgetvén a legfelsőbb elhatározást, a császár tegnapelőtt este, saját elnöklete alatt, egy újabb tanácskozást hívott össze, melyen Rainer főherczeg, Schmerling és Mecséry, magyar részről pedig Apponyi, Vay, Szécsen és én voltunk jelen. Mi a kérdést minden oldalról tüzetesen fejtegettük s mindennemű indokkal támogattuk, főkép arra helyezvén súlyt, hogy a mostani törvénykezési zavarokat tekintve, a kisebb bajt a nagyobbak eléje kell helyezni. Az osztrák miniszterek ezek ellenében azt vitatták, hogy az országbirói választmány javaslatának keresztülvitele nem egyéb, mint egy oktroy s nagyon csodálkoztak, hogy mi magyarok, kik mindig alkotmányosságot és törvényességet hangoztatunk, most ő felségének oktroyírozást ajánlunk, mire az október 20-iki diploma után ő felsége nincs is jogosítva; hogy továbbá amugy is küszöbön az országgyűlés, melynek szabadságában fog állani, ha sürgős szükségét érzendi a törvénykezés terén teendőknek, azokat megtenni; s még azt is felhozták, hogy a létezett magánjogi magyar törvények október 20 által nem állíttattak vissza, minthogy azok a diplomában külön megemlítve nincsenek. Az értekezlet eredmény nélkül oszlott szét; de tegnap reggel Vay-jal együtt újra elmentünk a csá-

szárhoz és igyekeztünk őt kapacitálni, este pedig Apponyi és Szécsen kísérelték ezt meg és most minden órában várjuk a felség rezolúcióját..."[✕]

Az 1861. március 25-ről, 26-ról és 29-ről azután azt írja Szógyény-Marich László, hogy a királyt igen nehéz volt az országbirói értekezlet javaslatainak elfogadására rábírni, bár ő is igyekezett erre rávenni, Vay Miklós is és Apponyi György is, az osztrák miniszterek azonban utjában álltak a dolognak, úgy hogy a király március 24-én megtagadta Apponyinak az országbirói választmányi javaslat helybenhagyását és "miután Apponyinak semmikép sem sikerült őt erről lebeszélni, sőt az osztrák miniszterek illetéktelen befolyása elleni panaszai is benyomás nélkül maradtak, átadta a császárnak lemondását, melyet ez nehezteléssel és felindulással átvett." Végre azonban négy nap múlva a király megunt a kérdés huzamos tárgyalását s megbizta Szógyény-Marichot a legfelsőbb rezolúciónak Apponyival egyetértőleg leendő szerkesztésével, Szógyény-Marich azt aznap éjjel meg is csinálta, másnap a király helybenhagyta. Hozzáteszi Szógyény-Marich: "Igy végre mégis győztünk, bár elmondhatjuk: tantae molis erat." Főként az is megnyugtatta a királyt, hogy előző nap Apponyi belenyugodott abba, hogy a javaslatok az

[✕] Idősb Szógyény-Marich László országbíró emlékiratai, III. kötet, 87. lap.

országgyűlés elé terjesztessenek.*

1861. április 1-ről írja Szógyény-Marich: "Schmerling miniszter és társai, kik a minap Erdély szervezésének kérdésénél vereséget szenvedtek, kabinetkérdést csinálnak az országbirói választmány javaslatának helyben nem hagyásából. Megtudván ugyanis ők, hogy a császár a helybenhagyáshoz hajlik, beadták lemondásukat, miáltal a császárban újabb kételyek támadván, rezolúciója még mindig nincs kiadva. Mi tehát tegnap sürgöttük a felségnél annak kiadását, miután a királyi kuria megnyitásának napja közeledik. A császár elmondá, hogy az osztrák miniszterek mily akadályokat tesznek a dolog elé és ígérte, hogy igyekezni fog aggodalmaikat csillapítani, de még eddig a rezolúció nincs kint. Figyelmeztettük, hogy Apponyinak már szavát adá és hogy ennek megmásítása odalenn a legnagyobb zavart okozná. A császár igen kedvetlenül veszi a dolgot s azt hiszi, hogy csak Apponyi fejessége okozta a bajt." "Szépen vagyunk, ha az osztrák miniszterek tisztán magyar kérdésből csinálnak kabinetkérdést."~~XX~~

* Idősb Szógyény-Marich László országbíró emlékiratai, III. k. 90. l.

~~XX~~ Idősb Szógyény-Marich László országbíró emlékiratai. Harmadik kötet, 1860-1861. 93. lap.

1861. április 4-ről végre azt írja Szógyény-Marich László: "A rezolúció, ő felsége által aláírva, valahára leérkezett, úgy, mint azt a császár a tegnapelőtti konferencián elhatározta. Visszaállított a régi magyar törvénykezési szervezet, míg az országbirói választmány javaslatainak többi része, előleges országgyűlési tárgyalás alá utaltatott."[☒]

Apponyi országbirónak nagy küzdelmébe került az uralkodó beleegyezését az országbirói értekezlet munkálatának életbeléptetésére kinyerni és Deáknak egész bölcsességét és befolyását latba kellett vetnie, hogy a radikálisabb nemzeti politika követelményeivel szemben ez a kompromisszumszerű megállapodás az országgyűlés hozzájárulását is megnyerje.^{☒☒}

Bécsi irányítás alatt levő kereskedelmi testületeink is mozgalmat indítottak az ideiglenes törvénykezési szabályok ellen és az osztrák váltójog és kereskedelmi jog behozatalát kérték az 1861. december 15-iki legfelsőbb elhatározás szellemében, az adósbörtön intézményét szerették volna visszaállítani s a Pesti Kereskedelmi Kamara annak a nézetének adott kifejezést, hogy ezt az országgyűlés is bizonyára kívánni fogja.^{☒☒☒}

[☒] Idősb Szógyény-Marich László országbíró emlékiratai, III. kötet, 94. lap.

^{☒☒} Berzeviczy id. mű, harmadik kötet, 364. lap.

^{☒☒☒} Berzeviczy id. mű, IV. kötet, 29. lap.

Mégis faktummá váltak az országbirói értekezlet határozmányai.

Országbirói körlevél ment az összes törvényhatóságokhoz ily tartalommal: "A nmgu m. kir. kuria mai nap tartott vegyes ülésében határozatilag ünnepélyesen kijelentette, miszerint az országbirói értekezlet által ideiglenesen javaslatba hozott törvénykezési szabályokat, miután azok ő cs. kir. felsége által legkegyelmebben helybenhagyatván, az országgyűlési képviselőháznak f. évi Szent István hava 22-én és a főrendi háznak f. évi Szent Jakab hava 1-én hozott egybehangzó határozataiban ideiglenes kiegészítő gyanánt használhatónak kimondattak, -- addig míg az alkotmányos törvényhozás másképp nem rendelkezik, azonnal mindennemű törvényes eljárásaiban állandó zsinormértékül követendi. Midőn ezen határozatról a t. közönséget f.e. Boldogasszony hava 31-én és Szent György hava 30-án 150. és 855. számok alatt kelt leveleim kapcsában tudomás és mihez-tartás végett értesiteném, boldognak érzem magam, hogy a Mindenható elérnem engedte azon időpontot, melyben annyi viszontagság után végre lehetővé vált a hazai igazságszolgáltatást a törvény előtti egyenlőség magas elvének megsértése, a lefolyt 12 év alatt támadt új jog- és birtokviszonyok megzavarása, a közhitel megrendítése és a jogfolytonosság megszakadása nélkül

alkotmányos alapokra visszavezetni. Minek következtében a t. közönségnek hivatalos használat végett egyelőre mellékelve megküldeni kívántam az ország-birói értekezlet munkálatának hivatalos kiadásban megjelent példányát; azon kívül pedig egy, aláírással és szokott hivatalos pecsétemmel ellátott ilyen példányt pótlólag megküldeni fogván. Ki is többnyire hazafiui üdvözlitem kijelentése mellett maradok. A tisztelt közönségnek stb. Pest, 1861. évi Szent Jakab hava 23-án."^{xx}

A Bécsben 1861. évi Szent András hava 5-én kelt, a m. kir. Kuriához intézett királyi kéziratban^{xxx} a király "legkegyelmesebben parancsolja, miszerint Magyarországunkban az igazságszolgáltatás és a magánjogi viszonyok addig is, míg a többször említett politikai intézkedés foganatosításának szüksége fennforog /vagyis a kézirat szerint a számos helyi hatóság féktelensége által lehetetlenné vált kormányzás és közigazgatás tovább nem halasztható rendezése végett erélyesebb intézkedések életbeléptetése mulhatatlanul szükséges és ez okból felfüggeszti a magyar királyi helytartótanács testületi hatáskörét, a megyei és kerületi bizottmányok és képviselőtestületek ideiglenes feloszlatását és ki-

^x Kolozsvári Közlöny 1861. augusztus 1-iki 120. szám.

^{xxx} Kolozsvári Közlöny 1861. évi november 12-iki 178. szám.

veszi a rendes polgári és fenyítő bíróságok illetősége alól s a katonai bíróságokhoz utasítja némely, a közrend s a személyi és vagyonbátorság ellen elkövetett bűnös cselekmény ellátását/, minden háborítástól és sérelemtől megóvassanak, következésképen, hogy mind királyi Kuriánk, mind pedig a helyhatóságokban működő törvénytisztatási közegek is hatásukat az országbirói értekezletnek általunk szentesített határozatai szerint félbenszakadás nélkül teljesítsék."

A királyi kéziratban elfoglalt álláspontnak megfelelően a királyi helytartónak és a királyi biztosoknak az 1861. november 8-án adott utasítások^{*} ehhez képest kimondják, hogy "az igazságszolgáltatást, melyre nézve alakilag és anyagilag az országbirói értekezletnek legfelsőbb szentesítést nyert határozatai szolgálnak zsinormértékül, ha a jelenlegi választott bírák visszalépnének, a megyei kormányzó által kinevezett bírák gyakorolják."

"Bár az uralkodó az országbirói értekezlet országgyűlési határozattal elfogadott javaslatait megerősítette, ezeket az országgyűlés feloszlata után már nullifikálni kívánta. Ehhezképest az uralkodó még Apponyi országbirót megbizta 1862. augusztus 16-án

^{*} Kolozsvári Közlöny 1861. november 17-iki 182.

egy codificationális bizottság szervezésével, melynek rendeltetése volt előkészíteni az országbirói értekezlet munkálatát pótolni hivatott törvényjavaslatokat; a bizottság meg is alakult 1863. elején, névjegyzékét közzétették, de működéséről a nyilvánosságba nem hatolt semmi. Kevéssel távozása előtt, Apponyi értekezletet hívott össze, csupán a váltóeljárás ellen felmerült panaszok megvitatása céljából, melyben a kuria és tábla több tagján s hírneves jogászokon és ügyvédekén kívül a kereskedelmi testületek képviselői is részt vettek. Ez utóbbiak utaltak a rettendő demoralizációra, mely a hitelezők kijátszása és megkárosítása körül kifejlődött s nyíltan kívánták, hogy — miután ugyis folytonos oktrojok között élünk — oktroj útján hozassanak be a bajokat megszüntető rendszabályok. Az országbiró, ki már megnyitóbeszédében kijelentette, hogy az értekezletnek nem feladata törvényhozási előkészítő munkát végezni, élesen szembeszállott az oktroj gondolatával is és hangsúlyozta, hogy a bajokat a fennálló törvények keretében kell orvosolni. Kijelentései az értekezlet nagy többségének zajos helyeslésével találkoztak, ellenben a bécsi sajtóban támadásokban részesültek. Mikor az országbirói székben Apponyit gr. Andrássy György váltotta föl, a kancellár őt hívta fel a törvényelőkészítő munkálat félbeszakadt vonalának ujrafelvételére.

Andrássy azonban leplezetlenül kijelentette, hogy erre nem vállalkozik. A kuria tagjai — ugymond — huzódoznak e munkától s tulságosan el is vannak foglalva, a független jogászi tekintélyek pedig a közvélemény nyomása alatt állnak. A főkérdésekre nézve nagyok a nézeteltérések, mert hiszen azok a javaslatok is, melyeket a kormány a birodalmi tanács elé terjesztett, ott nagy változásokon mentek keresztül. Miután a provisoriumot, amely fennáll, nem tartja alkalmasnak állandóságra számító jogszabályok alkotására, az országbíró fölmentetni kérte magát a ráruházott feladat alól s ajánlotta, hogy azt a kancellária vállalja el. Forgách azonnal ráállott az ajánlatra, csak azt kívánta, hogy miután nem rendelkezik minden szakra alkalmas munkaerőkkel, ilyenek bevonhatása végett engedjék át neki az a 10.000 forintnyi javadalom, mely e célra az országbíró részére kiutaltatott. A kancellár ily értelmű javaslatát a minisztertanács is magáévá tette, ahol többen a törvénytótló provisorium behozatalát ajánlották, a nélkül azonban, hogy a javaslatot a tanács magáévá tette volna. Ez elhatározás alapján alakult meg 1864. elején a kancellária kebelében Károlyi László elnöklete alatt egy törvényelőkészítő bizottság, mely a kancellária néhány tagján kívül a felsőbb bíróságok, az ügyvédi, kereskedői testü-

letek s az egyetemi jogi kar kiváló képviselőiből állott."^{*}

Az országgyűlés 1861. május 22-iki országos ülésében az elnök jelentette a Háznak, hogy Tisza Kálmán képviselő indítványt adott be a törvényhozás ideiglenes rendezése tárgyában, mely szerint azt indítványozta, hogy "egy kilenc tagból álló bizottmány neveztesék ki, mely felhasználva az országbirói értekezletnek törvényes tekintélyt ugyan nem igényelhető, de mint bármely magánszemély műve tekintetbe vehető, talán hasznos anyagot szolgáltatatható munkálatát, készítsen a jelenleg szőnyegen levő nagyfontosságú indítvány feletti tárgyalás folyama alatt egy tervet arról, hogy mikép lehetne addig is, míg az országgyűlés a rendes kodifikációhoz foghat, a törvénykezést ideiglenesen rendezni."

Az a bizottmány, amelyik az országbirói értekezlet elaborátumával foglalkozott, a csonka országgyűlés bizottsága volt, azé az országgyűlésé, amely működését azzal a hangos gravamennel kezdte, hogy csonka vagyok, hogy nem képviselem az egész magyar nemzetet, mert Erdély stb. hiányzik, az országgyűlés határozatai ehhez képest tehát nem vonatkoztak Erdély jogára is.

^{*} Berzeviczy idézett mű, negyedik kötet, 30. és köv. oldalai.

Az 1861. évi országgyűlés éppen abból az okból, mert az ország integráns, ősi részeinek, köztük a 48-as uniós törvénnyel egyesült Erdélynek képviselőit az országgyűlésre meg nem hívták, nem érezte magát illetékesnek arra, hogy törvények alkotásába bocsátkozzék, mert az országgyűlés önmagát csonkának tartotta, nem tartotta magát az egész nemzetet képviselőnek és az országgyűlés kiegészítését követelte.

Amint Erdélyre nézve az osztrák polgári törvénykönyv stb. kérdését nem érintette az országbirói értekezlet, így nem érintették az országgyűlési bizottmány tárgyalásai sem.

Az országgyűlés csonkának tekintette magát és ennek következtetésképpen nem érezte magát hivatottnak arra, hogy az országgyűlésre meg nem hívott, bár az országgal már jogilag egyesült Erdély intern joga tárgyában határozzon.

Természetes tehát, hogy az országbirói értekezlet tanácskozásának eredményeként elébe terjesztett elaborátumot sem formáltathatta át törvényjavaslattá és nem tárgyalhatta azt, mint törvényjavaslatot.

Nem volt tehát más hátra, mint Tisza Kálmán indítványának elfogadása, hogy az országbirói értekezlet munkálatát bizottmány elé tereljék, hogy az tervet csináljon arról, hogy mindaddig, amíg az országgyűlés a

rendes kodifikációhoz foghat, hogyan rendeztessék a törvénykezés, ideértve természetesen a magánjog tárgyában való tüzetes rendelkezéseket is.

A képviselőház 1861. június 17-iki ülésén jelenti az elnök, hogy "azon bizottmány, mely a törvénykezés ideiglenes rendezése tárgyában kiküldve volt, jelentését beadta" s a kinyomatás iránt intézkedett.

Az 1861. június 20-iki ülésen Keglevich Béla gróf jegyző felolvasta a bizottmányi jelentést: "A tisztelt képviselőháznak május hó 24-én tartott XXVIII. ülésében 182. szám alatt kelt határozata folytán oly célból küldetvén ki, hogy a törvénykezés ideiglenes rendezése tárgyában tervet készítsünk, majdnem legyőzhetetlen akadályokra találtunk, mert ha ugyan törvények alkotásába és kodifikációba bocsátkozni nem akarunk, mit az országgyűlés jelen kiegészítetlen állapotában tennünk nem lehetett, egyedül a régi magyar magánjogi törvények egyszerű visszaállítását kellett volna javallanunk, miután azoknak erejét és érvényét az abszolút hatalom semmi rendelkezései meg nem semmisíthették; ezt azonban ha célt érni, ha a törvénykezést lehetővé és rendszeressé tenni akartuk, ismét nem tehetjük, mert az 1848. évi 20. t.cikk eltörölvén elvileg az ősiséget, lehetetlenné vált az örökösödési és ezzel kapcsolatban levő törvények alkalmazása, ezenfelül az

elmúlt tizenkét év a magánjogi viszonyokban sok oly változást idézett elő, melyre nézve régi törvényeink nem intézkedhettek, mit pedig, ha az egyesek érdekeit sérteni nem akartuk, szem előtt kellett tartanunk. Ezek szerint tisztán és mereven törvényes szempontból tekintve a dolgot, a törvénykezés megújulása tárgyában jelenleg semmit sem lehetne tennünk, mert a régi magyar törvények a jelen viszonyok között nem mindenben alkalmazhatók, újakat alkotni vagy a régieket megváltoztatni pedig az országgyűlés kiegészítése előtt nem lehet. Tekintve azonban ama tagadhatatlan politikai szükségét, hogy a törvénykezés milliók magános érdekeinek kiszámíthatatlan sérelmére továbbra is felfüggesztve ne maradjon, tekintve a magánosok sérelmei által a közhangulatra gyakorolt roppant befolyást, tekintve végre azt, hogy míg a közjogra vonatkozólag a törvények teljes hatályon kívül léte jobb, mint helyettük rosszaknak elfogadása, addig a magánjogi törvények nem léténél a nem tökéletes intézkedések is előnyösebbek, azon meggyőződéshez jutottunk, hogy fenntartva ugyan ama dönthetetlen elvet, miszerint rendes úton alkotott törvények csak ily úton alkotott újabb törvények által veszthetik el erejüket, szoros kötelességünk arról gondoskodni mégis, hogy a törvénykezésnek egy nyomon eszközöltetése lehetővé legyen, mely

célből ajánljuk, miszerint mondja ki a tisztelt képviselőház, hogy a magyar magánjogi törvények visszaállíttatnak, de amennyiben azok az 1848. évi 15. t.cikk és a szem elől nem téveszthető újabb jogviszonyok miatt alkalmazhatók nem volnának, addig míg törvényeket alkotni lehetne, az országbirói értekezlet munkálatát ideiglenes kisegítő gyanánt használhatónak tekinti. Nem mondjuk ki azt tisztelt Ház, hogy az említett munkálatnál még ideiglenesen is célszerűbbet alkotni nem lehetne, de azon meggyőződésben vagyunk, hogy ha akarjuk, hogy a törvénykezés rögtön egy nyomon és sikeresen gyakoroltassék, a jelen körülmények között mást tennünk nem lehet. Erős meggyőződésünk, hogy ha szorosan jogi szempontból ezen általunk ajánlott eljárás ellen fel is lehet szólalni, politikai tekintetben helyes az és hogy ha a tisztelt Ház magáévá teszi azt, hogy az ország népének milliói, kiknek érdekeiket óvni és előmozdítani fogja ezáltal, hálásan veendi eme tényt, mint csalhatatlan bizonyosságát annak, hogy a jelenleg fennforgó közjogi kérdések közepette is hiven gondoskodik róluk és magánérdekeikről."

A jelentés tárgyában beható vita indult meg, amelyben Beniczky Lajos, Madarász József, Böszörményi László, Csiky Sándor, Papp Mór, Halász Boldizsár, Horváth Boldizsár, Szabó Samu, Szabó György, Kubinyi

Rudolf, Zsarnay Imre, Nyári Pál, gróf Batthyány István, gróf Ráday Gedeon, Lónyay László, Balássy Antal, Besze János, Buzna Lajos, Beöthy Zsigmond, Szálé Antal vettek részt.

Az országbirói értekezlet javaslatai ezek után tető alá kerültek s a szorosán vett Magyarország területén 1861-ben megkezdtek azt az utat, amely végül a kutfői rang eléréséhez vezetett. Kutfői rendszerünkben Grosschmid az országbirói értekezlet határozatait a rendkívüli, kivételes, vendégkutfők körébe sorozza. Szembe állítja a rendes kutfőkkel, amelyeket úgy jellemez, hogy ezek megteszik naponta szabályszerű útjukat, mint az Orion-csillagzat megteszi a maga útját, amíg a világegyetem mai rendje fennáll, ezzel szemben üstökösöknek, kométáknak jellemzi azokat a kutfőket, amelyek minden elvileges alap nélkül kivételes helyzetek eredményeképpen jutottak bele jogunk rendszerébe.

Az országbirói értekezlet s a csonka 1861. évi magyar országgyűlés gyakorlatilag lehetetlenné tartotta, hogy Erdély jogával foglalkozzék, mert Erdély e pillanatban még a hatalom által elszakított helyzetben volt. Ez volt az oka annak, hogy sem az országbirói értekezlet, sem az 1861. évi országgyűlés nem foglalkozott azzal a kérdéssel, mi történjék az 1853-ban Erdélybe beplántált osztrák polgári törvénykönyvvel.

Erdély az abszolutizmus osztrák törvényei

ellen 1861-ben

Az 1860. október 20-iki diplomában az uralkodó még azt a kívánságát fejezte ki, hogy az általános ausztriai polgári és büntető törvények mindaddig érvényesek maradjanak, amig azokat országgyűlés meg nem változtatja.

Erdély álláspontja azonban ezzel szemben az volt, aminek a Kolozsvári Közlöny 1861. május 5. napján vezércikkben adott kifejezést, hogy Erdély változhatatlan törekvése az, "hogy ősi alkotmányunkat és polgári szabadságunkat az 1848-beli törvények alapján visszaszerezzük, tehát sem egyiket, sem másikat, se anyagi, se alaki tekintetben ideiglenesen is el nem fogadhatjuk, fenn nem tarthatjuk.... Azok egy abszolutisztikus kormány alattvalói és így örökös politikai hallgatásra kárhoztatott, minden polgári jogoktól megfosztott nemzetek számára vannak alkotva... Az ausztriai büntetőjogot mind anyagi, mind alaki tekintetben lehetetlen egyeztetni alkotmányos jogaink természetével, azonban minthogy büntetőjog és törvények nélkül egy napig sem lehetünk, irányadó legyen egyelőre a magyarországi országbirói értekezleten megállapított és elfogadott büntetőtörvény~~eket~~ a büntető eljárással együtt, de azokat sem lehetvén rögtön életbeléptetni, addig is

mig ez lehetséges volna, tartsuk fenn az 1848. előtt nagyrészen gyakorlaton alapult büntetőjogot és eljárást... De az általános ausztriai polgári törvényeket és a törvénykezési eljárást sem tarthatjuk fenn, mert azok is országgyűlésen kívül a nemzetek akarata és beleegyezése nélkül, alkotmányos uton hozott és részben a hosszas törvényes gyakorlat által megszentezett magán polgári jogaink felforgatására önként szülte intézkedésnél fogva hozattak be és amellett, hogy azok gyűlölet tárgyai, a tulajdonosi jog szentségét nem biztosítják és tudjuk, hogy azok mellett az igazság kiszolgáltatása alig több a vakszerencse játékánál... A magán polgári jog visszaállítására nézve sem térhetünk el az 1848-ban fennállott törvényes alaptól."

Nem nagy becsülete volt tehát Erdélyben a császári pátensekkel betelepített osztrák jognak.

A sajtóviták során azt is kiemelték Erdélyben,^x hogy Erdélyben a successzionális törvényeket érintetlenül fenn kellene tartani, mert Erdélyben egész más örökösödési rend volt, mint Magyarországon, azonfelül más volt a megyékben, más a székelyföldön, más a szászoknál, egyik része a magyar, másik része a székely successziót tartotta meg, aminek alapját "a Hármaskönyv III. része 3. és 4. cimeiben és így olyan törvényben kell keresni, amely Magyarországnak a Királyhágon tulaj-

^x Kolozsvári Közlöny 1861. június 8. és 9. napján megjelent 89. és 90. számai.

kat és innenieket egyaránt kötelező törvénye. Ezen törvényeinket tehát, amennyiben az ősiség eltörlése után felosztandó vagyon fog maradni, épen kell fenn tartani."

De kiemelte a kritika azt is Erdélyben 1861-ben, hogy Erdélynek nincs törvénye az ősiség eltörléséről. De áll Magyarországnak az 1847/48. évi pozsonyi országgyűlésen hozott 15. törvénycikke, mely az ősiséget eltörli. Senki nem kételkedett az 1848-iki kolozsvári országgyűlésen, hogy e törvény ereje az uniónál fogva Erdélyre is kihat. "Mit fognak tehát most tenni azok, akik az 1848-iki kolozsvári I. törvénycikk 3.§-a alapján Magyarhonnak magánjogi és igazságszolgáltatási törvényeit ignorálni akarják?"

Különösen az osztrák váltótörvény fájt Erdélynek. Kiemeli a kritika, hogy Erdélyben "érvényes a váltótörvény, de nem az osztrák, amely egy lecsalt adósnak személyi szabadságát a hitelező önkényének adta át és bármilyen vagyon mellett is azt, akinek egyetlen bűne volt, hogy a kifosztott Erdélyben pénzt nem szerezhettek, tömlőkre hurocolta, hanem áll Magyarországnak, mely az uniónál fogva hazánk nekünk erdélyieknek is, 1848-i váltótörvénye..."

Ami pedig a rendes adósságokat illeti, kiemeli a sajtó, hogy Erdélynek egyetlen törvénye sincs a szóbeli

perekről, de Magyarországnak megvoltak az 1836. és 1840. évi törvényei az adóssági ügyekben követendő szóbeli eljárásról, ezeknek tehát érvényeseknek kell lenniök a Királyhágon innen is.

Ami az urbéri ügyeket illeti, mivel az országbírói értekezlet az urbéri pátenst törvényesnek nyilatkoztatta, "egyebet mit erdélyiek sem tehetünk". Az erdélyi hírlapi viták azzal végződnek, hogy "habár Erdélynek saját képviselői általi megjelenése a jelen pesti hongyülésen akadályozva van, de azon országgyűlés jogilag a mienk is, következőleg miután az országbírói értekezlet munkáját rövid időn tárgyalás alá veendi, várjunk addig a fontosabbak elintézésével, kerüljünk minden disuniót, ne tegyünk semmi, a Magyarországtól eltérő intézkedést, mert ily provizóriummal nehezitenők a jogilag most is fennálló unióunkat, hanem ismerjük el Magyarhon magánjogi és törvénykezési törvényeit a Királyhágon innen is érvényeseknek, de tartsuk fenn eltérő successzionális törvényeinket, mert azokat közös honunk törvényei szentesítették Erdélyre nézve; minden egyebekben kövessük azt, amit pesti országgyűlésünk a magánjogi és törvénykezési kérdéseket illetőleg ki fog mondani."[☒]

[☒] Kolozsvári Közlöny 1861. június 18-iki 95. szám.

Kőváry László, a jeles történetiró, ugyancsak Erdély ebbeli hangulatának ad kifejezést,[✕] amikor azt írja, hogy "a magyarhoni és erdélyi földbirtokosság a haza oltárára tette le a nagyszerű lemondást, de még előbb, míg Erdély legislatioja kezét a bécsi udvar meg nem kötötte, oly szabad, oly humánus, oly lojális és ha kell, oly demokrata irányban működött, hogy szemrehányást a néptől, szemrehányást magától a haladással dicsekedő Európától sem fogadhatunk el, míg Franciaországban 1790. előtt a városok követei féltérden hallgatták a korlátok előtt a királyi előterjesztéseket, míg a papság a király jobbján, a nemesség a balján állt, addig az erdélyi polgár városok követei egysorban ültek a követek padjain, fejenként szavaztak, mint a megyék, az ezer lélekre menő takszás városok épugy két követet küldtek, mint a német hercegségekkel felérő Hunyadmegye."

Büntetőjogi tekintetben az erdélyi jogászság annak az állapotnak adott kifejezést, hogy a behozott osztrák büntetőtörvénykönyv inkvizitórius eljárást hozott be, míg a magyar bíró a mi törvényünk szerint "a vádlónak szerepét legkisebb részben sem öltheti magára, a közvádló ép oly módon tartozik bizonyítani és keresetében semmi több jogokkal nem bír, mint egy

[✕] Kolozsvári Közlöny 1861. június 20-iki 96. száma.

magánügyi felperes." Egy cikk, amelynek írója azt mondja magáról, hogy majdnem 30 éven keresztül folytat már ítélőbirói foglalkozást, kiemeli, hogy a fő-kormányshéki értekezéslet a büntetőtörvény és eljárás körül az alkotmányos szabadsággal szüntegy, mint az 1791. évi VIII. törvénycikkkel össze nem férő osztrák törvényeket elvetendőknék és a hazai régibb büntető-törvényeket és eljárást, vagyis a criminalis praxist az általános polgári szabadság és jogegyenlőség alapján helyreállítandóknak véleményezte.

A király 1861-ben sem ismeri el a negyven-
nyolcas törvényeket. Az 1861-es országgyűlés.
Erdély meg nem hívása. Erdély és az országbirói
értekezéslet

Ferenc József az 1861. évben még nem akart tudni arról, hogy Erdély egyesült Magyarországgal, nem akart tudni az 1848. évi VII. törvénycikkről, Erdély uniójáról. Jellemző, hogy az osztrák birodalmi tanácsot 1861. május 1. napján megnyitó trónbeszédében még ezt mondja: "Reménylenem kell, hogy Magyarországnak, Horvátországnak és az erdélyi nagyfejedelemségnek a birodalmi tanácsban való képviselete kérdése az ez évi február 26-án kibocsátott kézirataim értelméhez képest rövid idő múlva kedvező megoldásra fog találni". Az uralkodó tehát még abban a hitben volt akkor, hogy Magyarország

is, Erdély is be fog menni a birodalmi tanácsba.

Az Erdély kikapcsolásával megtartott 1861. évi országgyűlésről írja báró Podmaniczky Frigyes:[✱]

"Bécs felől minden lehető megtörtént, hogy a felirati párt is lehetőleg megpuhítottassék, a célból, hogy a magyarok érjék be pénzügy és hadügy nélkül minisztériummal, mely két tárcza ügyei Bécsben fognak tárgyalatni."

Amikor Ferenc József 1861. július 8-án a felirat átvétele után magánkihallgatáson fogadta Ghyczy Kálmánt, Ghyczy Kálmán feljegyezte a kihallgatásról, hogy a király kijelentette, "Az 1848. évi törvényeket revideálni kell, az azokhoz való ragaszkodás csak néhány fejből kelt mesterséges agitáció, melynek a népben gyökere nincs." Ugyanekkor a király a felelős magyar minisztérium felállítását is perhorreskálta, mondván, hogy "két ellenkező minisztérium között -- osztrák és magyar minisztériumok között -- nem tarthatja fenn az egységet" és amikor Ghyczy Kálmán azt vetette ezzel szembe, hogy bölcsessége majd fenntartja az egységet, a király közbeszólott, hogy "ez nagy complimentum reám nézve, de nem fogadhatom el, mert tudom, miféle baj ez". Az uralkodó lelkében ekkor még az öszbirodalmi eszme dominált, hiszen a beszélgetést pár

[✱] Naplótöredékek, III., 114.

hónappal megelőzően, az 1861. február 26-ikán kibocsátott pátens II. pontja az erdélyi nagyfejedelem-ségre is "az előbbi országos alkotmányt" akarja visszaállítani, tehát az 1848. év előtti különállást, nyíltan szembehelyezkedett tehát akkor még az uralkodó az 1848-as uniós-törvénnyel, Erdély s a magyar anyaország országgyűléseit tartománygyűlésekké deklasszifikálja s a pátens mellékletét alkotó "birodalmi képviselőtestületet illető alaptörvény"-nyel betessékeli Szent István birodalmát a birodalmi tanácsba, a követek háza 343 tagjából a magyar királyság számára 35, Horvát- és Tótország számára 9, Erdély számára 26 tagot engedélyezve, Erdély is tehát mint különálló ország küldött volna a bécsi egységes parlamentbe követeket.

Az 1861. április 2-ára összehívott magyar országgyűlés tehát nem a legjobb auspiciumok között nyílt meg.

A képviselőházhoz Kolozsmegye állandó bizottmánya 1861. április 17-én tartott üléséből feliratot intéz, amelyben ezt mondja: "Nagy fájdalomunkra a múlt 1860. év utolsó negyedében feltűnt napot Magyarországnak a Királyhágón inneni része csak fogvatkozva láthatja. A múlt évi október 20-iki cs. kir. leiratokban ugyanis Magyarország régi két alkotó részére szakít-

tatik. Az országló, aki a volt erdélyi nagyfejedelem-séget az 1791-ik évi 6. t.c.z. szerint különben is csak mint magyar király kormányozhatta, ezen egykor u.n. két haza lakosaitól 1791-1798. többször sürgett s 1848-ban testté vált közóhajtást, az uniót, mi szentesített törvény által van biztosítva, kérdéssé kívánja tenni. Az e folyó évi április 2-ára összehívott és 6-án megnyílt országgyűlésre Magyarország né-mely megyéi, székei, vidékei és városai és ezek kö-zött mi is nem hivattunk meg." Más megyék ugyanigy a Házhoz fordultak.

Éles tiltakozások hangzottak el ezen az ország-gyűlésen saját magának csonkasága ellen.

A képviselőház 1861. május 13-iki országos ülésén Deák Ferenc a következőket mondotta: "Sem Erdély, sem Horvát- és Tótország, sem a határőrvidék, sem Fiume és a tenger mellék közöttünk képviselve nincsenek, mert az országgyűlésre meg nem hivattak; pedig ezek is ki-egészítő részei az országgyűlésnek s a törvények vilá-gos rendelete szerint meghivandók lettek volna... Er-délynek haladék nélküli meghívását s megjelenhetését semmi sem gátolja. Erdélynek egyesülése Magyarországgal 1848. évben törvényesen létrejött és pedig a két or-szágnak közös óhajtása folytán, melyet mind a magyar, mind az erdélyi országgyűlés ünnepélyesen és egyhanguan

kijelentett. Mind Magyarországnak, mind Erdélynek ezen egyesülés iránt hozott törvényei Ő Felsége által szentesítettén, azonnal végre is hajtattak. Akkor, midőn ez alkotmányosság félretételével abszolút rendszer lépett a szabadság helyébe Erdély Magyarországtól köz-igazgatás tekintetében ismét külön választatott, most azonban midőn Ő Felsége az abszolút rendszert megszüntette, okvetlen meg kell szünniök azon rendszer jogtalan következményeinek is. Azon törvények tehát, melyek Erdélyt Magyarországgal egyesítették s miket az abszolút hatalom ideiglenesen mellőzött, de meg nem semmisíthetett, az alkotmányosság elvének kimondásával szükségkép életbeléptek ismét és az egyesülést újra kérdésbe vonni, a fölött újra határozni és ezáltal a kedélyek nyugalmát felzaklatni nemcsak törvénszegés, hanem káros politikai tévedés is volna. A tetteleges egyesülésnek minél előbbi végrehajtását pedig megtagadni nem annyi volna, mint Erdélyt nem egyesíteni Magyarországgal, hanem annyi, mint Magyarországtól valósággal elszakítani és ez a szankció pragmatikával merőben ellenkezik."

Deák Ferenc híres "Felirási javaslata" is kitért erre a kérdésre is. Azt mondja a felirati javaslat: "Másik lényeges tárgy, mire nézve felszólalni kötelességünk, az országgyűlésnek kiegészítése. Sem Erdély,

sem Horvát és Tótország, sem a határőrvidék, sem Fiume és a tenger mellék közöttünk képviselve nincsenek, mert az országgyűlésre meg nem hivattak, pedig ezek is kiegészítő részei az országgyűlésnek s a törvények világos rendelete szerint meghivandók lettek volna. A *sanctio pragmatica*, a kir. hitlevelek s fejedelmi eskük határozottan kimondják, hogy az ország integritása mindenkor sértetlenül fönntartandó. De az integritás nem csupán abból áll, hogy az ország területéből semmi el ne szakíttassék, hanem az a politikai integritást is magában foglalja. Midőn tehát a végrehajtó hatalom lehetetlenné teszi, hogy az országnak valamely része vagy a magyar koronához tartozó valamely ország alkotmányszerűleg résztvehessen az ország legfontosabb politikai működésében s együtt gyakorolhassa a törvényhozás jogát, az ország politikai integritása van megsértve... Erdélynek haladék nélküli meghívását s megjelenhetését semmi sem gátolja. Erdélynek egyesülése Magyarországgal 1848-ban törvényesen létrejött és pedig a két országnak közös óhajtása folytán, melyet mind a magyar, mind az erdélyi országgyűlés ünnepélyesen és egyhanguan kijelentett. Hisszük, hogy Erdélynek nem magyar nemzetiségű polgárai sem fogják kockáztatva látni az egyesülés által nemzeti érdekeiket, mert megnyugvást és teljes biztosítást fognak találni azokban, miket mi más

nemzetiségü polgártársaink irányában határozni és tenni fogunk... Mindaddig tehát, míg azok, kik törvény szerint az országgyűlésre meghivandók, meghiva nem lesznek, mi az országgyűlést kiegészítettnek nem tekinthetjük s törvények alkotásába és koronázási egyezkedésekbe nem bocsátkozhatunk."

A felirati vitában halhatatlan regényírónk, Jókai Mór is megszólalt: "Második ok a felirat lehetetlenségére Erdély követeinek jelen nem léte. Arról van szó, hogy mi államokiratot szerkesszünk s az emberileg legmagasabb helyre felküldjük. Lehet-e ily okiratot szerkeszteni Erdély követei nélkül?... Erdély panaszai nem csupán azok, amik a mieink, Erdélynek oly rendkívüli szenvedései vannak, amikről köztünk legtöbбекnek még csak tudomásuk sincsen és merész munkába kapna, aki azt kísértené meg, hogy Erdély nevében szóljon annak távolléte alatt. Magyarországnak egy olyan részéről van szó, melynek azon kettős küzdelmen kívül, mely minket foglalkoztat, t.i. saját önállásunk vagy az Ausztriába olvadás küzdelme, még egy harmadik is jutott, a birodalmon kívül szakadásé. Azon Erdélyről van szó, melyről egy hivatalosan felszólított osztrák testület azt véleményezte a bécsi minisztériumnak, hogy előbb, mint Velencét az olasznak, Erdélyt kell eladni a török szultánnak. Azon Erdélyről van szó, ahonnan a magyar annyiszor

kivivta törvényes szabadságát és amely most annyi tartozás fejében tőlünk visszafizetést vár. Higyje el a magyar nemzet, ha mi most elbocsátjuk Erdély kezét kezünkől, az oly messze fog tőlünk esni, ahonnan őt többé soha fel nem emelhetjük. Együtt roskadhatunk össze vele, együtt temethetnek el bennünket, de egyikünknek élni, beszélni, küzdeni a másik nélkül nem szabad. Azért én igen is lényeges kérdésnek találom azt, hogy a magyar nemzet felirjon fejedelméhez Erdélytől elváltan vagy határozatba tegye, hogy addig, amíg a társország tőlünk erőszakosan eltépetik, mi némák maradunk, hogy addig, amíg egyik kezünk le van kötve, a másikkal mozdulnunk nem lehet."

Az 1861. május 24-iki ülésen báró Podmaniczky Frigyes megállapítja: "Az országgyűlés egybehivatván... csakhamar kitűnt, hogy a Királyhágón tuli megyék, hogy Horvát- és Tótország és a határőrvidék, hogy Fiume képviselői nincsenek jelen és így tehát hongyülésünk mint ki nem egészített törvényhozói testület törvények alkotásába mindaddig nem bocsátkozhatik, míg el nincsenek háritva azon akadályok, melyek testvéreink megjelenhetését gátolják."

A felsőház igazoló bizottmánya az 1861. április 12-iki jelentésében kifogásolja, hogy a "meghívottak névjegyzékében a horvát bán, a magyar kir. testőrség

kapitánya, a horvát- és tótországi fő egyházi személyek és főispánok, a vrányai perjel és a születésük-nél fogva felsőházi ottani tagok, valamint általában a méltóságos felsőházhoz tartozó erdélyi tagok is, kiknek az 1848: 7-ik §. 1-ső pontja világos értelmében meg kellett volna hivatniok, mint szintén a fiumei kormányzó hiányoznak. E körülmény nemcsak a méltóságos felsőház, de az egyetemes haza integritásával szoros kapcsolatban álló főfontosságú sérelmet foglal magában."

A felzudulások nem változtattak azon a tényen, hogy Erdély ezen az országgyűlésen nem volt jelen.

Az 1861. május 22-iki országos ülésben az elnök jelentette a Háznak, hogy Tisza Kálmán képviselő indítványt adott be a törvénykezés ideiglenes rendezése tárgyában, mely szerint azt indítványozta, hogy egy kilenc tagból álló bizottmány neveztesse ki, mely "felhasználva az országbirói értekezletnek törvényes tekintélyt ugyan nem igényelhető, de mint bármely magánszemély műve tekintetbe vehető, talán hasznos anyagot szolgáltatatható munkálatát, készítsen a jelenleg szőnyegen levő nagyfontosságú indítvány feletti tárgyalás folyama alatt egy tervet arról, hogy mikép lehetne addig is, míg az országgyűlés a rendes kodifikációhoz foghat, a törvénykezést ideiglenesen rendezni."

Az a bizottmány, amelyik az országbirói értekezlet elaborátumával foglalkozott, a csonka országgyűlés bizottsága volt, azé az országgyűlésé, amely működését azzal a hangos gravámmal kezdte, hogy csonka vagyok, hogy nem képviselem az egész magyar nemzetet, ment Erdély stb. hiányzik, az országgyűlés határozatai ehhez képest tehát nem vonatkoztak Erdély jogára is.

Az 1861. évi országgyűlés éppen abból az okból, mert az ország integráns, ősi részeinek, köztük a 48-as uniós törvénnyel egyesült Erdélynek képviselőit az országgyűlésre meg nem hívták, nem érezte magát illetékesnek arra, hogy törvények alkotásába bocsátkozzék, mert az országgyűlés önmagát csonkának tartotta, nem tartotta magát az egész nemzetet képviselőnek és az országgyűlés kiegészítését követelte. Amint Erdélyre nézve az osztrák polgári törvénykönyv kérdését nem érintette az országbirói értekezlet, ugy nem érintették az országgyűlési bizottmány tárgyalásai sem. Az országgyűlés csonkának tekintette magát és ennek következtetésképpen nem érezte magát hivatottnak arra, hogy az országgyűlésre meg nem hívott, bár az országgal már jogilag egyesült Erdély intern joga tárgyában határozzon. Természetes tehát, hogy az országbirói értekezlet tanácskozásának eredményeként elébe ter-

jesztett elaborátumot sem formáltathatta át törvényjavaslattá és nem tárgyalhatta azt, mint törvényjavaslatot. Nem volt tehát más hátra, mint Tisza Kálmán indítványának elfogadása, hogy az országbirói értekezlet munkálatát bizottmány elé tereljék, hogy az tervet csináljon arról, hogy mindaddig, amíg az országgyűlés a rendes kodifikációhoz foghat, hogyan rendeztessék a törvénykezés, ideértve természetesen a magánjog tárgyában való tüzetes rendelkezéseket is.

A képviselőház 1861. június 17-iki ülésén jelenti az elnök, hogy "azon bizottmány, mely a törvénykezés ideiglenes rendezése tárgyában kiküldve volt, jelentését beadta" s a kinyomatás iránt intézkedett.

Az 1861. június 20-iki ülésen Keglevich Béla gróf jegyző felolvasta a bizottmányi jelentést. Előadói beszédében erősen hangsúlyozta, hogy "mivel erre az országgyűlésre Erdély és az országnak egyéb integráns részei sem nyertek meghívást, törvények alkotásába és kodifikációba az országgyűlés a maga kiegészítetlen állapotában nem bocsátkozhatik, tehát nem dönthet arról sem, hogy a régi magyar magánjogi törvényeket visszaállítsa-e vagy nem," hangsúlyozta azonban, hogy a magyar jog erejét és érvényét az abszolút hatalom rendelkezései meg nem semmisíthették, mivel azonban az 1848: XX. törvénycikk eltörölte az ősiséget és így

lehetetlenné vált az örökösödési és ezzel kapcsolatos törvények alkalmazása s az elmúlt tizenkét év is a magánjogi viszonyokban nagy változást idézett elő, nincs más hátra, mint valami áthidaló álláspontot találni. Ez okból azt javasolja, hogy "tagadhatatlan politikai szükségből, nehogy a törvénykezés milliók magános érdekeinek kiszámíthatatlan sérelmére továbbra is felfüggesztve maradjon, tekintve továbbá, hogy míg a közjogra vonatkozólag a törvények teljes hatályon kívül léte jobb, mint helyettük rosszaknak elfogadása, addig a magánjogi törvények nemléténél a nemtökéletes intézkedések is előnyösebbek, mégis azt javasolják, mondja ki a Ház, hogy a magyar magánjogi törvények visszaállíttatnak, de addig is, amíg törvényeket lehetne alkotni, az országbirói értekezlet munkálatát ideiglenes kisegítő gyanánt használhatónak tekintsék."

A bizottmányi jelentés úgy szólt: "A tisztelt képviselőháznak május hó 24-én tartott XXVIII. ülésében 182. szám alatt kelt határozata folytán oly célból küldetvén ki, hogy a törvénykezés ideiglenes rendezése tárgyában tervet készítsünk, majdnem legyőzhetetlen akadályokra találtunk, mert ha ugyan törvények alkotásába és kodifikációba bocsátkozni nem akarunk, mit az országgyűlés jelen kiegészítetlen állapotában tennünk nem lehetett, egyedül a régi magyar magánjogi

törvények egyszerü visszaállitását kellett volna javallanunk, miután azoknak erejét és érvényét az abszolút hatalom semmi rendelkezései meg nem semmisíthették; ezt azonban ha célt érni, ha a törvénykezést lehetővé és rendszeressé tenni akartuk, ismét nem tehetjük, mert az 1848. évi 20. t.cikk eltörölven elvileg az ősiséget, lehetetlenné vált az örökösödési és ezzel kapcsolatban levő törvények alkalmazása, ezenfelül az elmúlt tizenkét év a magánjogi viszonyokban sok oly változást idézett elő, melyre nézve régi törvényeink nem intézkedhettek, mit pedig, ha az egyesek érdekeit sérteni nem akartuk, szem előtt kellett tartanunk. Ezek szerint tisztán és mereven törvényes szempontból tekintve a dolgot, a törvénykezés megújulása tárgyában jelenleg semmit sem lehetne tennünk, mert a régi magyar törvények a jelen viszonyok között nem mindenben alkalmazhatók, újakat alkotni vagy a régieket megváltoztatni pedig az országgyűlés kiegészítése előtt nem lehet. Tekintve azonban ama tagadhatatlan politikai szükségét, hogy a törvénykezés milliók magános érdekeinek kiszámíthatatlan sérelmére továbbra is felfüggesztve ne maradjon, tekintve a magánosok sérelmei által a közhangulatra gyakorolt roppant befolyást, tekintve végre azt, hogy míg a közjogra vonatkozólag a törvények teljes hatályon kívül léte jobb,

mint helyettük rossznak elfogadása, addig a magánjogi törvények nemléténél a nem tökéletes intézkedések is előnyösebbek, -- azon meggyőződéshez jutottunk, hogy fenntartva ugyan ama dönthetetlen elvet, miszerint rendes uton alkotott törvények csak ily uton alkotott újabb törvények által vesztetik el erejüket, szoros kötelességünk arról gondoskodni mégis, hogy a törvénykezésnek egy nyomon eszközöltetése lehetővé legyen, mely célból ajánljuk, miszerint mondja ki a tisztelt képviselőház, hogy a magyar magánjogi törvények visszaállíttatnak, de amennyiben azok az 1848. évi 15. t.cikk és a szem elől nem téveszthető újabb jogviszonyok miatt alkalmazhatók nem volnának, addig, míg törvényeket alkotni lehetne, az országbirói értekezlet munkálatát ideiglenes kiegészítő gyanánt használhatónak tekinti. Nem mondjuk ki azt tisztelt Ház, hogy az említett munkálatnál még ideiglenesen is célszerűbbet alkotni nem lehetne, de azon meggyőződésben vagyunk, hogy ha akarjuk, hogy a törvénykezés rögtön egy nyomon és sikeresen gyakoroltassék, a jelen körülmények között mást tennünk nem lehet. Erős meggyőződésünk, hogy ha szorosan jogi szempontból ezen általunk ajánlott eljárás ellen fel is lehet szólalni, politikai tekintetben helyes az és hogy a tisztelt Ház magáévá teszi azt, hogy az ország népének milliói, kiknek érdekeiket óvni

és előmozdítani fogja ezáltal, hálásan veendi eme tényt, mint csalhatatlan bizonyágát annak, hogy a jelenleg fennforgó közjogi kérdések közepette is hiszen gondoskodik róluk és magánérdekeikről."

A jelentés tárgyában beható vita indult meg, amelyben Beniczky Lajos, Madarász József, Böszörményi László, Csiky Sándor, Papp Mór, Halász Boldizsár, Horváth Boldizsár, Szabó Samu, Szabó György, Kubinyi Rudolf, Zsarnay Imre, Nyári Pál, gróf Batthyány István, gróf Ráday Gedeon, Lónyay László, Balássy Antal, Besze János, Buzna Lajos, Beöthy Zsigmond, Szálé Antal, Vadnay Lajos, Szilágyi Virgil, Antal János, Károlyi Ede gróf, Szüllő György, Markos György, Várady Gábor, Balogh János, Bernáth Zsigmond, Tisza Kálmán, Kubinyi Ferenc, Csanády Sándor, Kurz György, Bónis Sámuel, Ürményi József, Kállay Ödön, Dessewffy Emil gróf vettek részt.

A képviselőháznak 1861. június 22-én tartott XLIX. ülésén hozott határozat az volt, hogy a magyar magánjogi törvényeket akként állította vissza, hogy addig, míg törvényeket alkotni lehet, az országbirói értekezellet munkálatát ideiglenes kisegítő gyanánt használhatónak tekinti.

A határozathozatalnál a beadott 222 szavazat közül 152 volt igen, 70 volt nem.

A főrendiház 1861. július 1. napján tartott XIII.

ülésében hozta meg a határozatát, mely szerint "az országbirói tanácskozmány eredményezte törvénykezési szabályokat ott, ahol a különben teljes és általános hatályba visszaállított régi magyar törvények az újabb jogviszonyok és érdekek elintézésére nem volnának elegendők vagy alkalmazhatók, mind a törvénykezésben, mind a feleknek, mind a bíráknak ideiglenes kisegítő és eligazító módszerül szolgálhatóknak tekintsék."

A kir. Kuria az 1861. július 23-iki vegyes ülésén vette tárgyalás alá az országbirói értekezletnek immár az országgyűlés szűrőjén is keresztülment javaslatait. A vegyes ülésen a klérus részéről a hercegprímás, továbbá Lonovics érsek, Bezerédy és Lévy püspökök, Kovács kanonok, a nagyméltóságok közül a tárnok, a személynök, a váltófeltörvényszék, a kir. tábla s a hétszemélyes tábla összes tagjai.

Az országbiró hatalmas megnyitó beszédet tart: "Célja a mai ülésnek véget vetni ama kétes helyzetnek, melyben sinylődött törvénykezésünk azon időtől fogva, midőn az ideiglenesen fentartott idegen törvénykezési rendszer által részben megszüntetett törvényes bíróságaink helyreállítottak ugyan, de a nélkül, hogy az oktrojozott magánjogi osztrák törvények és perrendtartás helyett a hazai törvényeknek és törvénykezési gyakorlatnak életbeléptetése lehetséges volt

volna... Az elnökségem alatt működött értekezletnek buzgó fáradozása volt s hazafiui komoly kötelességének ismerte mindenütt, a hol az a jog folytonosságának megakasztása és a magánjognak veszélyeztetése nélkül történhetett, a honi törvényeket drága ereklje gyanánt a történelem szentélyéből kiszemelve ismét életbe léptetni. Az országbirói értekezlet munkája befejezve levén, az legfelsőbb helybenhagyás végett felterjesztetett, Ő cs. k. Felsége azt előlegesen helybenhagyni méltóztatott ugyan, de tekintettel levén arra, hogy ezen munkálatában átmeneti intézkedések is foglaltatnak, melyekkel a törvény hiányait ideiglenesen, t.i. új törvény hozataláig pótolni kénytelenek valánk, ennél fogva felséges urunk mind a közvélemény nagyobb megnyugtatóására szolgálónak, mind pedig az alkotmányosság elvének megfelelőnek tartotta, miszerint e munkálatra nézve, mielőtt életbeléptettetnék, az országgyűlésnek belenyugvása még kieszközltessek... Az országbirói értekezlet által a közjó majdnem legfontosabb ágának előmozdítására szentelt törekvések eredménye mind a Felség, mind az országgyűlés részéről is egybehangzó elismerést és helybenhagyást nyert.

Nem akadályozhatja már most semmi a mnélt. Kuriát, miszerint részéről a legfelsőbb helybenhagyás és az országgyűlésnek egyhangu belenyugvása alapján azon

irányt, melyhez eljárását szabandja, ünnepélyes határozatában kijelentse s miszerint mind saját hatáskörében a törvényhozást bilincseitől felmentse, mind pedig irányzólag hasson az ország minden bíróságaira, hogy hazai törvényeinknek az országbirói értekezlet által javált mód szerinti alkalmazása mellett feléledjen ismét az igazság egyforma kiszolgáltatása az egész honban és azzal a közbizalom, mely sehol sem nélkülözhető nehezebben, mint a magánjogi viszonyok körében..."

Kellemesi Melczer István személynök válaszát is érdemes feleleveníteni: "... Nem kívánom én azon ki-méletlen eljárás emlékét feleleveníteni, viszonyra való tekintet nélkül százados magántörvényeink is félretolattak... Gondviselésszerű volt Nmságodnak a magyar ügyek, nevezetesen a törvénykezés teréni megjelenése, mert magával hozta a fejedelem benne vetett bizalmát, mi nélkül minden fáradozás mellett nem lehetett volna az elhatározó körökben sikert aratni... Összealkotta Nmgod az értekezletet nem egyöntetű, nem ugyanazon pártnézettel bíró, de a legkülönbözőbb befogásu törvénytudósokból és szelíd elnézésével az ellenvéleménynek; az eltérő nézetek egyeztetése által végre azon részrehajlatlanság által, mely saját akaratát még gyaníttatni sem engedé, hozta létre ezen

hazánkra nézve, jól jegyezzük fel, időszakot alkotandó munkálatot. Csak megalakulta után fejtette ki Nméltóságod azon fáradhatlan munkásságot, tapintatot és szilárdságot, melyek annyira sajátai, úgy hogy mint egy II. András, a legkétségesebb helyzetekben, mihelyt lába alatt biztos alapot érzett, ezen hazánkra üdvöt áraszttható munkálatnak keresztülvitélére fordítá összes erejét... Ugyanannyi görebből, sokszor vissza és olvasztó elemek közül is mindig változatlanul jött ki az értekezlet, legbiztosb elismeréseül annak, miszerint ha tekintve a rögtönözést, azon szűk korlátokat, melyek közt az értekezlet mozgott, azon gyöngéd figyelmet a magánjogi viszonyokra, párosultan alkotmányos törvényeink iránti kegyelettel, — ha mind e mellett vannak azon értekezleti munkálatnak gyöngéi annyi bizonyos, hogy a hazafiuság bélyege mellett, melyet magán hordott, nem feledte el azon magasb szempontokat, miket a magánjogok sértetlensége, a jogfolytonosság, a hitel, a létező és időközben alakult viszonyok kimélése igényelnek... Ezen ideiglenes szabályok alkotásánál már a megelőzőtt évek keservei után nem daczosan követelte vissza könyörtelenül félretolt ősi törvényeit, hanem számba vette mindazt, mit a polgári társaság haladása kíván s nem szenvedélytől elvakítva lépett vissza a pusztá

legismus terére, hanem gondosan felvett az idegenből is annyit, a mennyit azon magasztos érzület mellett a hazáért szükségesnek látott. Minthogy már most az értekezleti munkának életbeléptetése ellen, melyet Ő cs. k. Felsége azon feltétel mellett nem ellenzett, ha abba az országgyűlés is belenyugszik, az országbíró Ő Nm. megelőzőtt kijelentése szerint, kihez az épen most a kir. tábla részére leérkezett kegyelmes rendelettel utasítva lettünk, többé semmi akadály fenn nem forog: részemről azon igénytelen indítványt vagyok bátor tenni, hogy az egybegyűlt kir. Kuria Ő Felsége iránti tisztelettől is vezéreltetve, határozatilag mondja ki, miszerint a királyi Kuria mindaddig, míg alkotmányos törvényhozás útján más rendeltetni nem fog, ítélethozásainál az országbírói értekezletet fogja szabályul használni. Annálfogva kéressék meg az országbíró ur, hogy a felek és törvényhatóságok mihez-tartása végett ezen határozatot annak módja szerint országszerte kihirdettetni méltóztassék."

Az ülés így határozott.

Országbírói körlevél ment 1861. július 23-ikán az összes törvényhatóságokhoz, amely a következőket mondotta: "A nmgu m. kir. Kuria mai nap tartott vegyes ülésében határozatilag ünnepélyesen kijelentette, miszerint az országbírói értekezlet által ideiglenesen

javaslatba hozott törvénykezési szabályokat, — miután azok ő cs. kir. felsége által legkegyelmesebben helybenhagyatván, az országgyűlési képviselőháznak f. évi Szent István hava 22-én és a főrendi háznak f. évi Szent Jakab hava 1-én hozott egybehangzó határozataiban ideiglenes kiegészítő gyanánt használhatónak kimondattak, — addig, míg az alkotmányos törvényhozás másképp nem rendelkezik, azonnal mindennemű törvényes eljárásaiban állandó zsinormértékül követendi. Midőn ezen határozatról a t. közönséget tudomás és miheztartás végett értesiteném, boldognak érzem magam, hogy a Mindenható elérnem engedte azon időpontot, melyben annyi viszontagság után végre lehetővé vált a hazai igazságszolgáltatást a törvény előtti egyenlőség magas elvének megsértése, a lefolyt tizenkét év alatt támadt új jog- és birtokviszonyok megzavarása, a közhitel megrendítése és a jogfolytonosság megszakadása nélkül alkotmányos alapokra visszavezetni. Minek következtében a t. közönségnek hivatalos használat végett egyelőre mellékelve megküldeni kívántam az országbirói értekezlet munkálatának hivatalos kiadásban megjelent példányát; azon kívül pedig egy, aláírással és szokott hivatalos pecsétemmel ellátott ilyen példányt pótlólag megküldeni fogván."

Az országbiró körlevelével csak a magyarországi

törvényhatóságokat értesítette és az országbirói értekezlet munkálatának hivatalos kiadását, illetőleg példányát nem küldötte meg az erdélyi törvényhatóságoknak.

Az országbirói értekezlet javaslatai ezzel tető alá kerültek s a szorosán vett Magyarország területén 1861-ben megkezdtek azt az utat, amely végül a kutfői rang eléréséhez vezetett. Kutfői rendszerünkben Grosschmid az országbirói értekezlet határozatait a rendkívüli, kivételes, vendégkutfők körébe sorozza. Szembe állítja a rendes kutfőkkel, amelyeket úgy jellemez, hogy ezek megteszik naponta szabályszerű utjukat, mint az Orion-csillagzat megteszi a maga útját, amíg a világegyetem mai rendje fennáll, ezzel szemben üstökösöknek, kométáknak jellemzi azokat a kutfőket, amelyek minden elvileges alap nélkül kivételes helyzetek eredményeképpen jutottak bele jogunk rendszerébe.

Az országbirói értekezlet s a csonka 1861. évi magyar országgyűlés tehát gyakorlatilag lehetetlennek tartotta, hogy Erdély jogával foglalkozzék, mert Erdély e pillanatban még a hatalom által elszakított helyzetben volt. Ez volt az oka annak, hogy sem az országbirói értekezlet, sem az 1861. évi országgyűlés nem foglalkozott azzal a kérdéssel, mi történjék az

1853-ban Erdélybe beplántált osztrák polgári törvénykönyvvvel. De egyes erdélyi vármegyék mégis foglalkoztak az országbirói értekezlet határozmányaiival.

A megyék nem vakon, hanem kritikával, sokszor kisebb módosításokkal fogadják el az országbirói értekezlet határozmányait.

Igy Borsodmegye 1861. augusztus 5-iki bizottmányi közgyűlésén kimondja,^x hogy az "országbiró által közlött javaslatokat nem tarthatjuk egyébnek, mint ideiglenes kisegítő pótszabályoknak, de ezt is azon óvással, hogy azok törvények gyanánt nem tekintethetők, továbbá hogy a régi magyar törvények minden esetben érvényben maradnak s végre, hogy ezen szabályok ott és annyiban használtassanak zsinormértékül, hol és amennyiben a magyar törvény megfogytatkozik vagy nem alkalmazható."

Veszprémvármegye 1861. augusztus 5-iki megyei nagybizottmányi ülésén "... olvastatott az országbiró gróf Apponyi Györgynek az országbirói értekezlet munkálatát tárgyzó levele s a felett, elfogadtassék-e ezen munkálat vagy nem, Saáry Gergely közjogi szempontból kiindulva fejtegette, hogy e munkálatot elfogadni nem lehet, mert a törvényhozás és eltörlés joga az országgyűlést illeti, e munkálat pedig nem országgyűlésen készült. Igaz, hogy az országgyűlés elfogadta, de ő ezen ugy-

^x Pesti Napló 1861. aug. 13. sz.

nevezett országgyűlést inkább a hiányzó alkatrészeket váró testületnek tekinti, mert kiegészítve még nincs s ily nevezetes tárgynak el vagy el nem fogadása felett illetékesen nem is nyilatkozhatik; legnagyobb sérelemnek pedig azt tekinti, hogy -- ami a magyar közjogban példa nélküli -- meg nem koronázott uralkodó s így nem alkotmányos király elé terjesztetett sanctio végett. A munkálatnak tisztelettel leendő félretételét indítványozza... A nagy többség csupán átmeneti hidnak tekintvén a munkálatot, melyen a paragrafusok, pátensek és a t. tömkelegéből átmehetünk a törvényes térre, magánjogi szempontból és az egyesek anyagi érdekeinek megvédése tekintetéből, addig, míg a teljes országgyűlés e tekintetben törvényeket alkothat, az elfogadás mellett nyilatkozott s ez ment határozatba is."[✱]

Kővárvidéke az 1861. szeptember 2-án kezdődött bizottmányi ülésén^{✱✱} Apponyi György gróf átirata folytán "az országbirói értekezlet által ideiglenesen javasolt törvénykezési munkálatot a törvényes eljárásokban kisegítő szabályul elfogadja, amennyiben a hazai törvények visszaállítása azokban elvileg kimondatott, de csak míg az alkotmányos törvényhozás

[✱] Pesti Napló, 1861. aug. 13. sz.

^{✱✱} Pesti Napló, 1861. szept. 13. sz.

másképp nem rendelkezik és átaljában, hogy e kivételes esetből semmi törvényes következtetés ne vonassék. Ez óvó záradékon kívül szükségesnek találtatott e munkálatot egy bizottságnak kiadni, hogy annak Kővárvidék viszonyaihoz gyakorlati alkalmazása iránt véleményt terjesszen elő."

Alsófehérmegye az 1861. június 27-ikén kezdődött bizottmányi ülésen "a jelen viszonyokat teljesen kielégítő országbirói értekezlet javaslatát, némely -- csakis az alkalmazásra vonatkozó megjegyzésekkel -- elfogadja."^x

Kolozsmegye állandó bizottmánya az 1861. október 10-iki ülésében "némi módosítással egyértelműleg elfogadja az országgyűlésen is tárgyalt és szentesített országbirói értekezlet határozmányokat."^{xx}

Belső-Szolnokmegye az 1861. július 23-án elhatározza, hogy a megyei törvényszékek az 1848 előtti rendszer szerint fognak szerveztetni és hazai törvényeink szerint működni.^{xxx}

Érdekes, hogy gróf Forgách Antal m. kir. udvari kancellár a főispánokhoz intézett körlevelében 1861. augusztus 21-ikén, szembehelyezkedve a nemzeti közvé-

^x Pesti Napló, 1861. július 11. sz.

^{xx} Pesti Napló, 1861. okt. 11. sz.

^{xxx} Pesti Napló, 1861. július 28-iki szám.

leménnyel, azt mondja: "Botrány, hogy az országnak legnagyobb képességű törvénytudói által tüzetes tárgyalás útján megállapított, az országgyűlés mindkét tábláján helyeslett s Ő Felsége által legkegyelmesebben megerősített szabályok egyes vármegyék által erejük iránt elbizakodott tulbecsléssel vitatás alá vétessenek."[✱]

Tudvalevő, hogy az országbirói értekezlet összehívása a király ama lassan sarjadzó jóindulatának tanúsítása volt, amely az 1861. évi országgyűlés összehívására is vezetett s az uralkodónak azt a szándékát juttatta kifejezésre, hogy közeledni kíván a nemzet jogainak és a negyvennyolcas törvényhozás elveinek legalább részben való visszaállításához. Az 1861. évi országgyűlés azonban azzal a bécsi politikára váratlan crescendóval végződött, hogy az országgyűlés nem kért a birodalmi tanácsba való bemeneteltől és Deák vezérletével azt az álláspontját juttatta kifejezésre a királlyal szemben, hogy a nemzet az 1848. alapján áll. Nem csoda tehát, ha az 1861. évi országgyűlés feloszlatásával az uralkodó környezete elérkezettnek látta az időt arra, hogy az országgyűlés összehívásában és az országbirói értekezlet megtartásában tükrözött uralkodói álláspont-enyhülés gyakorlati eredményeit meg-

[✱] Pesti Napló, 1861. aug. 27-iki szám.

semmisítse. Nem sok buzdítás kellett Schmerlingnek ahhoz, hogy az országbirói értekezlet határozményaiába újra belevágja a megint visszatért abszolútizmus fejszójét, hiszen az alkotmányos élet visszaállítása tekintetében megcsillogtatott uralkodói reménynyújtás nyomán az egyetlen kézzelfogható eredményt az országbirói értekezlet országgyűlési határozattal elfogadott, az uralkodó által is nagynehezen megerősített határozmányai képviselték. Bécsből megindult tehát a belekötés az országbirói értekezlet határozményaiába. Pléner pénzügyminiszter az országbirói értekezlet ama határozmányát, hogy a kőszén után fizetendő bányailleték a földtulajdonost illeti, sérelmesnek látta a kincstár érdekeire és annak hatályon kívül helyezését kérte s amikor Forgács kancellár ez ellen állást foglalt, Schmerling sietett kienelni, hogy a királyt annak idején reávették arra, hogy alkotmánysértés útján megerősítse az országbirói értekezlet határozmányait, most már a koronát nem lehet kompromittálni, de meg kell indítani az eljárást a módosító rendelkezések alkotására. Ezt az osztrák minisztertanács el is fogadta. Amint Berzeviczy Albert kiemeli, a minisztertanács ebbeli határozatának következménye volt a majdnem egy év múlva napvilágot látott császári kézirat, amely a főkancellárnak meghagyta, hogy az országbiróval és a meghívandó szak-

férfiakkal egyetértve készítsen javaslatot az országbirói értekezlet munkálatának úgy az anyagi, mint az alaki jogra kiterjedő gyökeres átalakítására, amely majdan királyi proposíció gyanánt fog az országgyűlés elé kerülni.*

De egy 1861. december 15-iki legfelsőbb elhatározás megújításával a kormány az osztrák kereskedelmi jognak a maga egészében Magyarországra újból leendő kiterjesztését is kívánatosnak jelezte.** Ismét életbeléptek a pátensek, így az 1852. évi sajtópátens is.

Amint Apponyi országbirónak nagy küzdelmébe került az uralkodó beleegyezését az országbirói értekezlet munkálatának életbeléptetésére kinyerni, úgy Deáknak egész bölcsességét és befolyását latba kellett vetnie, hogy a radikálisabb nemzeti politika követelményeivel szemben ez a kompromisszumszerű megállapodás az országgyűlés hozzájárulását is megnyerje.***

Bécsi irányítás alatt levő kereskedelmi testületeink mozgalmat indítottak az ideiglenes törvénykezési szabályok ellen és az osztrák váltójog és

* Berzeviczy Albert: Az abszolutizmus kora Magyarországon, III. kötet, 364. lap.

** Pesti Napló, 1862. augusztus 26. és szeptember 18.

*** Berzeviczy, id. mű, III. kötet, 364. lap.

kereskedelmi jog behozatalát kérték az 1861. december 15-iki legfelsőbb elhatározás szellemében, az adós-börtön intézményét szerették volna visszaállítani s a Pesti Kereskedelmi Kamara annak a nézetének adott kifejezést, hogy ezt az országgyűlés is bizonyára kívánni fogja.*

Bár tehát az uralkodó az országbirói értekezlet országgyűlési határozattal elfogadott javaslatait megerősítette, ezeket az országgyűlés feloszlata után — mint láttuk — már nullifikálni kívánta. Ehhez képest az uralkodó még Apponyi országbirót megbízta 1862. augusztus 16-án egy codificationális bizottság szervezésével, melynek rendeltetése volt előkészíteni az országbirói értekezlet munkálatát pótolni hivatott törvényjavaslatokat; a bizottság meg is alakult 1863. elején, névjegyzékét közzétették, de működéséről a nyilvánosságba nem hatolt semmi.

Végül is az országbirói értekezlet határozmányai kibírták az udvari és osztrák körök utólagos támadásait.

Erdély jogviszonyai 1861-ben. A király némileg enged

Az erdélyi kir. főkormányshéket Bécs az 1849. évben

* Berzeviczy, id. mű, IV. kötet, 29. lap.

feloszlatta, az alkotmány felfüggesztésével kapcsolatban Erdély kormányzatát a Nagyszebenben felállított cs. kir. katonai és polgári kormányzóság, majd az ugyanott szervezett cs. kir. helytartóság vette kezébe. Az uralkodó az 1860. Mindszent-hó 20-ikán elismerte a hazai törvények érvényét s december 31-ikén elrendelte az erdélyi törvényhatóságoknak törvényes állásukba való visszahelyezését s a kir. főkormányshézék helyreállítást. A főkormányshézék gróf Mikó Imre elnöklésével megalakult s tanácsa működésbe lépett. Az abszolutizmus első évtizedében börtönnök használt főkormányshézék épületbe a főkormányshézék visszaköltözött. Főkormányshézéki tanácsosok voltak: Cserei Farkas, báró Jósika Lajos, báró Bornemissza János, gróf Nemes János, báró Salmen Ferenc, Haynald Lajos erdélyi r.k. püspök, gróf Bethlen Gábor, báró Kemény Domokos, Kaáli Nagy Elek, Schreiber Simon, Schmidt Konrád, Adulgan János, Dunka Pál, Lázár Sándor, Incze Mihály, Jakab Bogdán.

Egyidejűleg kinevezte a király az erdélyi főispánokat és főkirálybírákat.

Az uralkodó 961/861. sz. rendelvénnyel Erdélyben fenntartotta "a vagyonbiztonság és a magánjogi viszonyok szilárdsága érdekében a polgári és bünyenyítő törvény rendelkezéseit", amíg a törvényhozás másként nem intézkedik. Másik, 887/1861. sz. királyi leirat az

erdélyi országgyűlés organizációját illető 1791: XI. törvénycikket mondja ki alkalmazandónak, de a választási és választhatási jogot kiterjeszti "azon néposztályra is, mely eddig az ország képviselőjében részt nem vett".

Nincs tehát unió, de a jobbágyság választási jogot kap.

Az osztrák polgári törvénykönyv elleni erdélyi
harc

Nem az egész magyar birodalomra vonatkozó jogi kérdések megoldására hivatott össze az országbirói értekezlet.

Az országbirói értekezlet nem kapott mandátumot arra, hogy az akkor még a császári pátenst szerint külön Kronlandnak tekintett Erdély jogát is rendezze. Amikor az értekezletet az 1861. évi január hó 23. napján gróf Apponyi György országbíró megnyitotta, arra utalt, hogy a király "az 1861. Mindszent hó 20-án kelt és honunk törvényes intézményeinek helyreállítását tárgyzó legfelsőbb kibocsátmányainál fogva törvénykezésünknek ideiglenes szervezésére nézve ezen várva várt nagyméltóságu tanácskozmányt bizta meg az eziránti ajánlatoknak megtételére". Az országbíró személyes enunciaciója sem terjeszkedett ki Erdélyre.

Az uralkodó az 1860. évi december hó 21-ik napján legfelsőbb kéziratot intéz az erdélyi ideiglenes kancellária ideiglenes elnökéhez, báró Kemény Ferenchez, Gyulafehérvárra összehívandó értekezlet tárgyában, ennek negyedik bekezdésében azt mondja a király: "A vagyonbiztosság és a magánjogi viszonyok érdekében minden határozatai a polgári és büntetőtörvénynek, valamint a most álló birói hatóságok is mindaddig teljes érvényben maradnak, míg azok a törvényhozás útján a szükséges módosításokkal megegyeztetnek; mindazáltal az én erdélyi udvari kancelláriám most is megteheti azon indítványokat, melyek a politikai kormányzás ezen esetleges átváltoztatása által szükségesekké lettek."

Az erdélyi királyi udvari kancellária az 1861. Szent-György hó 2-án tartott üléséből 961/1861. udv. szám alatt királyi leiratot küld az erdélyi birósági hatóságok vizsontszervezése tárgyában az erdélyi királyi főkormányshéknékné, amélynben ezt mondja: "Méltóztatott ő cs. kir. apostoli Felsége kegyelmesén megengedni, hogy a fentebbi törvénykezési eljárás az előadott fellebbezési fokozattal a jelen törvénykezési rendszer, valamint a jelenlegi törvények és perrendtartások épségben tartásával mind a magánjogi polgári ügyekben, a váltó pereket is oda értve, mind a bünyfenyítő esetekben helyet találjon."

A jég még nem törött meg. Erdély jogi unifikálásáról hallani sem akart a király.

Küküllőmegye az 1861. augusztus 6-ikán tett felterjesztésében a főkormányszéktől intézkedést kért, hogy a magyar országbirói értekezlet által alkotott törvénykezési szabályok hatálya a Királyhágón inneni megyékre is terjesztessék ki.

Erdély nagyfejedelemség királyi főkormányshékének, Kolozsvárt 1861. év Mindszent hó 28-án tartott üléséből Cserey, továbbá Pap Máté titkár aláírásával főkormányshéki intézmény ment Kolozsmegyéhez -- ama javaslatára, hogy a törvénykezés utbaindításánál annak alapjául a magyar országbirói értekezlet által kidolgozott és a király helybenhagyásával Magyarországra nézve életbe is léptetett törvénykezési szabályok vétessenek, -- hogy "e királyi főkormányshék az említett törvénykezési szabályok elveinek Erdélyre is kiterjesztése iránt ő cs. kir. apostoli felségéhez alázatos felhívást intézett, de arra még a legfelsőbb kegyelmes királyi válasz le nem érkezett, azonban a törvénykezés tárgyában elnökileg kinevezett főkormányshéki bizottság is ugyancsak az említett országbirói törvénykezési szabályokhoz alkalmazott munkálatát már befejezván, az nemsokára ezen királyi főkormányshék tárgyalása alá kerülend."*

* Kolozsvári Közlöny, 1861. november 9-iki 177. szám.

Gróf Mikó Imre, a főkormányshék elnöke, 1861. augusztus 7-ikén 148/el. 1861. sz. alatt kéri a főkormányshéket, hogy mivel "az erdélyi törvénykezésnél követendő elvek és törvényes formák megállapításával megbizott főkormányshéki bizottság azon a nézetten van, hogy Erdélyre is életbe kellene léptetni az Országbirói értekezletnek a király által is már jóváhagyott határozatait," célszerűnek látná, ha a főkormányshék indokolt felterjesztést tenne a királyhoz e határozatoknak Erdélyre kiterjesztése érdekében, "annál is inkább, minthogy ha Erdély sajátóságos viszonyai azokban némi módosítást tennének szükségessé, mindig könnyebb lesz egy már jóváhagyott határozat módosítását, mint egy merőben új munkálat jóváhegyását legfelsőbb helyen eszközölni."*

A főkormányshék ennek folytán 5243/1861. sz. al. felterjesztéssel fordult a királyhoz, 1861. Kisasszony-hó 7-ikén /előadó Nagy Elek volt/.

"A kir. főkormányshék felterjesztése az erdélyi igazságszolgáltatás és törvénykezési eljárás rendezése s e végett a magyarországi országbirói értekezlet legfelsőbbleg is helybenhagyott munkálata érvényének Erdélyre is kiterjesztése iránt.

5243. 1861. Cs. k. apostoli Felség!

Midőn cs. k. apostoli Felséged idei bójtnáshó

* Országos Levéltár erdélyi kormányzósági 5243/1861. sz. iratok.

31-kéről kelt, s a mult Szent-Györgyhó 2-án 961/1861. udvari szám alatt kibocsátott kegyelmes királyi rendelet által ezen királyi főkormányshékkal tudatott legfelsőbb kegyelmes határozványánál fogva a hazai birói hatóságoknak az 1848-dik évig volt alkotmányos és törvényszerű állásukba visszahelyezését elrendelni méltóztatott, e királyi főkormányshék e körüli intézkedéseit hódoló készséggel párosult hazafi örömmel megtevén, ezt annak tanujelélül vette, hogy Felséged azon sérelmeket, melyek az érintett törvényes birói szerkezet, ugy a törvénykezés és magánjogi viszonyok bántatlan fenntartását biztosító hazai törvények s jelesen a többszörös fejedelmi megerősítésekkel és eskükkel megszentcsített leopoldi hitlevél 3-ik, 4-ik és 5-ik pontjai, ugy az 1790-ik évi 8-ik törvénycikk ellenére elkövetettek, kegyelmesen megszüntetni és orvosolni fogja, mihez képest, a királyi főkormányshék folyó évi Szent-Györgyhó 15-éről 9. szám alatt kelt alázatos feliratában alkotmányos kötelességből folyólag hódoló mély tisztelettel feljelenteni bátorkodott, hogy a fenntisztelt kegyelmes királyi rendeletben az igazságszolgáltatásra vonatkozó elvek körüli alázatos nézetét s felterjesztését később tüzetesen megteendi. Hazánkban régi időktől fogva erős gyökeret vert meggyőződés az, hogy az alkotmányos szabadság-

nak egyik főbiztosítéka abban áll, hogy a személy és vagyon felett törvényes bírák által és a hazai törvények szerint gyakoroltassék az igazságszolgáltatás, ez az alkotmányosságnak eleitől fogva oly alapfeltételül tekintetett, hogy a leopoldi hitlevélbe is, melyet az 1791-ik évi 2-ik törvénycikk "radicali Conventionis inter divum quondam Leopoldum I. et Principatum Transilvaniae sponte initae instrumentum"-nak nevez, jelesen annak 3-ik, 4-ik és 5-ik pontjaiba azon biztosítás, hogy mind a hazai bírósági hatóságok törvényes szerkezete, mind az igazságszolgáltatás körüli törvények, valamint a törvénykezés szokott rendje sértetlenül fenntartatnak, mint a Felséggel kötött szerződés egyik feltétele beiktatandónak találtatott; s midőn az Istenben boldogult II-ik József császár kivételes rendszere megszűntével az 1791-ik évi 32-ik, 33-ik, 34-ik, 38-ik, 39-ik, 40-ik, 41-ik, 42-ik, 43-ik, 44-ik, 45-ik, 46-ik, 47-ik, 48-ik és 49-ik törvénycikkek tanusítása szerint az igazságszolgáltatás törvényes állapotjába visszahelyeztetett, az említett évi 8-ik törvénycikkben, a mellett hogy a 2-ik törvénycikk által a leopoldi hitlevél ujabban is megerősítettett, a haza ismételten biztosított mind a törvényszékek törvényes szerkezete meg nem változtatásáról, mind pedig arról, hogy az igazságszolgáltatás a haza törvényei és alkotmánya

szerint az illetékes törvényes birák által fog gyakoroltatni. Azon állapot, melyet Felséged legkegyelmesebben megszüntetni elintézett, teljesen hasonlít ahhoz, melyet II-ik József császár rendszere előidézett, s melynek megszüntetése, s hasonlóknak elő nem kerülhetése felől az elősorolt 1791-ik évi törvények rendelkeztek, s innen mind a kiírthatlan alkotmányos érzületből, mind a hazai s jelesen a fennebb idézett törvényeken alapuló erős meggyőződésből természetesen származott azon ellenszenv, mely a kivételes igazgatás tartása alatt nem alkotmányos uton életbeléptetett polgári és bünyfenyítő törvénykezési rendelvények és szabályok iránt hazaszerte uralkodik. Mellőzve azt, hogy a bünyfenyítő törvény szabályai már magokban is mind alkotmányunk szellemével, mind az alkotmányos szabadsággal nagy részint ellenkeznek, elég legyen felhozni, hogy oly törvények és eljárás, melyek viszonyunkhoz, törvényes fogalmainkhoz és szokásainkhoz különben sem találtak, s melyeket idegen és szokatlan szerkezetű bíróságok nem törvényes s a lakosok legnagyobb része által nem értett nyelven és semmire sem tekintő kiméletlen módon törekedtek keresztül vinni, bárha több jogviszonyok azok szerint alakultak is, meggyökeresedni képesek nem voltak, sőt csak tetézték az indokokat, melyek a törvényes állapotra való visszatérés

mellett elég élénken szólnak. Tagadhatlan ugyan, hogy miután az urbéri kapcsolat s az ősiség meg van szüntetve, a jogegyenlőség ki van mondva és a lefolyt 12 évi időköz alatt ha szintén tettelegesen behozott rendelvények alapján új jog- és birtokviszonyok támadtak, addig is, míg az alkotmányos törvényhozás megfelelőleg rendelkezhetnék, átmenetileg oly ideiglenes intézkedések szükségesek, melyek a haza alkotmányos törvényein alapuló anyagi és alaki jogot a megváltoztatott viszonyokkal egybehangzásba hozván, lehetővé tegyék, hogy a magánérdekek sérelme, a közhitel megrendítése, a jogfolytonosság fennakadása célszerűen kiküldtessék, -- azonban kénytelen a királyi főkormánysház azon meggyőződését allatvalói hódolattal őszintén kifejezni, hogy ez a fennebb felfejtett okokból és körülményeknél fogva az igazságszolgáltatás nem alkotmányos uton behozott eddigi alapjainak és rendszerének minden kivétel nélküli, ha szintén ideiglenes fenntartása által annál kevésbbé volna eszközölhető, mivel az eddig követett törvénykezési eljárás a hazai törvényeken alapuló bírósági hatóságok szerkezetével s azok törvényes hatáskörével teljességgel össze nem egyeztethető, s már csak ezen egy tekintet is a módosítást és alkalmazást elkerülhetetlenül szükségessé tenné. A dolog ily állásában valóban komoly aggodalom szállhatná meg a

királyi főkormányshéket, ha nem volna meggyőződva, miszerint Felségedet legfelsőbb elhatározásában nem a fennebb idézett hazai törvények hatályának kétségbe vonása, hanem egyedül azon atyai gondoskodás vezérelte, hogy a személy és vagyon biztonsága s a magán jogviszonyok szilárdsága ne veszélyeztessék, -- és ha nem állított volna fel Felséged egy vigasztaló és irányadó példát a magyarországi igazságszolgáltatás körül történetekben, midőn az ottani jogviszonyok és törvénykezés körüli kérdéseknek megnyugtató kiegyenlítésére az ország-bíró által e végett összehívott értekezletnek nem csak utat nyitni, hanem egyszersmind az általa javallott rendszabályokat legkegyelmesebben megerősíteni és megengedni méltóztatott, hogy azok az alkotmányos törvényhozás további intézkedéseig az igazságszolgáltatásban sinormértékül szolgáljanak. Erdélynek jogviszonyai éppen azon alapon nyugszanak, mint a Magyarországi, az alkotmányhoz és hazai törvényekhez ragaszkodás szülte aggodalmak itt is ugyanazok, mint amott, azon sürgető szükség, hogy azok itten is oly megnyugtatólag megszüntessenek, mint amott, éppen ugy meg van, s jelenleg annál inkább, mivel ezen királyi főkormányshék mint legfőbb bírói hatóság, működését már némileg megkezdvén, a törvényhatóságokbeli bíróságok is már megalakulván és a törvényes királyi tábla is végre folyó

hó 21-én törvényes igazságszolgáltatási hatóságát visszafoglalandván, általános óhajtság a törvénykezésnek biztos, határozott, az alkotmányos érületnek s a hazai törvények iránti kegyeletos ragaszkodásnak megfelelő utba indítása s akadéktalan folyhatása. E kir. főkormányshék legbensőbben meg van győződve, hogy Felséged valamint a Magyarország törvénykezési állapotta körüli kívánalmaknak teljesülését megengedte, ugy Erdélyt is hasonló atyai kegyelmével fogja megvigasztalni, minélfogva tapasztalván e királyi főkormányshék azon hajlamát, mely szerint azon irányt és elveket, melyeket az országbirói értekezlet elfogadott s melyeket felséged legfelsőbb helybenhagyásával megszentosított, Erdélyben is mint a fennforgó kérdéseknek legszerencsésebb megoldási eszközt, a legszivesebben fogadnák, s egy ily ide is találó kiegyenlítésnek célszerűségében és helyességében e királyi főkormányshék maga részéről is meglevén győződve, cs. k. apostoli Felségedet mély tisztelettel kéri: Méltóztassék az említett országbirói értekezleti munkálatban foglalt és legfelsőbblég is megerősített határozványok érvényét Erdélyre is legkegyelmesebben kiterjeszteni, s ezen királyi főkormányshéket felhatalmazni, hogy azok alapján és utmutatása szerint az erdélyi igazságszolgáltatás és törvénykezési eljárás utba indítása s elrende-

zése körül a szükséges, ideiglenes rendelkezéseket késedelem nélkül megtehesse s illetőleg az erdélyi sajtósági viszonyokhoz képest netán szükségesnek találándó további alázatos javaslatait utólagosan felterjeszthesse. A fennebbi alázatos javaslat legfelsőbb kegyelmes elfogadását és helybenhagyását ezen királyi főkormányzék annál biztosabban bátor remélni s ismételten is alázatosan kérni, mivel jelenleg azt mind az igazságügy határozott és biztos elrendezhetésére s akadálytalan folyamatba indítására, mind pedig az aggodalmak eloszlatására s a kedélyek megnyugtatótatására az egyedüli helyes és kivihető módnak látja.

Kolozsvártt, kisasszonyhó 7-én 1861."[✱]

1861. augusztus 6-ikán királyi rendelet elrendeli, hogy a főkormányzék terjessze fel a szándékolt külön erdélyi országgyűlésre meghívni ajánlott regalisták névsorát.

Nagyszebenben országgyűlést tartott Erdély szász és román eleme. A magyarság lelke távol maradt.

Hajthatatlan volt tehát az uralkodó még 1863-ban is: Erdély unióját nem akarta, Erdély bekapcsolódását az országbirói értekezlet ideiglenes határozményaiába nem akarta, nem akarta a Magyarországgal való egységes

[✱] Sándor József: Okmánytár Erdély legújabb jogtörténelméhez 1848-1865, Kolozsvár, 1865.

jogot. Külön Erdélyt. akart a negyvennyolcban királyi szentesítést nyert két uniótörvény ellenére. Királyi esküt még akkor nem tett. Az erőszak alapján uralkodott. Nem érezte magát kötve szentesített törvényekkel. Königgrätz kell majd ahhoz, hogy más meggyőződésre jusson.

Az országbirói értekezlet mintájára Erdélyben
"főkormányshék törvénykezési bizottmány" ala-
kul. Javaslatai. A király ellenzi ezeket

A hullámok, amiket az országbirói értekezlet javaslatai felverték, mint említettük, elérték Erdélyt is.

Erdély megmozdult és szintén szabadulni akart az elnyomatás éveinek jogától.

Ennek a mozgalomnak nálunk ugyyszólván ismeretlen lefolyását, eredményeit s tragikumát kívánjuk a következőkben ismertetni.

A Magyarországgal 1848-ban egyesített Erdély szíve az elnyomatás sötét éveit az 1860. évben valamelyest felváltó derengés első óráiban természetesen újra együtt vert Magyarországgal szívével. A volt két haza magyarsága állandó összeköttetésben áll egymással politikai téren épp úgy, mint a jogalkotás terén. Amikor a király a közeledés első kísérletét Magyarországon megteszi,

ugyanakkor Erdélyben is szeretné a jog uralmát újra helyreállítani, de az unió gondolata a király előtt még ekkor nem kedves. Majdnem ugyanabban az időben, amelyben az országbirói értekezlet összehívása tekintetében az anyaországban legfelsőbb intézkedés történt, az uralkodó az 1860. évi december hó 21-ik napján legfelsőbb kéziratot intézett az erdélyi ideiglenes kancellária ideiglenes elnökéhez, báró Kemény Ferenc-hez, s ennek negyedik bekezdésében ezt mondja a király: "A vagyonbiztosság és a magánjogi viszonyok érdekében minden határozatai a polgári és büntetőtörvénynek, valamint a most álló birói hatóságok is mindaddig teljes érvényben maradnak, míg azok a törvényhozás útján a szükséges módosításokkal megegyeztetnek; mindazonáltal az én erdélyi udvari kancelláriám most is megteheti azon indítványokat, melyek a politikai kormányzás ezen esetleges átváltoztatása által szükségessé váltak."

A királyi leirat nyomán Erdélyben is kialakult a bizakodás atmoszférája és a királyi főkormánysház elnöke, gróf Mikó Imre, az 1861. május 11. napján 362/1861. elm. szám alatt bizottmányt nevezett ki "a törvényszékek szervezete és működésbe indítása, valamint a törvénykezésre vonatkozó és erre nézve felmerülhető minden kérdések iránt kimerítő javaslat és terv kidolgozása végett."

A főkormányshék elnöke ennek a bizottmánynek élére Cserei Farkas kir. főkormányshéki tanácsost nevezte ki, tagokul pedig Erdély legkitünőbb jogászai közül kinevezte Szacsvai Zsigmond nyugalmazott kir. főkormányshéki tanácsost, Nagy Elek, Schreiber Simon, Lázár Sándor, Jakab Bogdán főkormányshéki tanácsosokat, Fülei István, cs. kir. törvényszéki tanácsost, Hajós János főkormányshéki titkárt, Mikó Lőrinc tanárt, Ocsvai Ferenc dobokamegyei főjegyzőt, továbbá Fejér Márton, Simon Elek és ifj. Pataki József ügyvédeket.

A "főkormányshéki törvénykezési bizottmány", amely mintegy a magyarországi országbirói értekezlet erdélyi mintája volt, üléseit Kolozsvárott az 1861. május 22-én kezdette meg. Az első ülésen felolvasták a kir. főkormányshékhez 1861. április 2-án 9/861. szám alatt intézett kir. udvari rendeletet, amely rendelet közölte a kir. főkormányshékkal a királynak azt a legfelsőbb elhatározását, mely szerint "az erdélyi bírósági hatóságok viszont szervezését és az igazságszolgáltatásnak a belhoni törvényhatóságokra átruházását legfelsőbbleg megrendelni s kegyelmesen megengedni méltóztatott, hogy a törvénykezési eljárás a jelen törvénykezési rendszer, valamint a jelenlegi törvények és perrendtartások épségben tartásával, mind a magánjogi polgári ügyekben a váltópereket is odaértve, mind a bünyfenyítő esetek-

ben helyet találjon s a visszaszerzést és átruházást illetőleg részletes intézkedés tétetik."

A bizottmány jegyzőkönyvének szerkesztésére Ocsvai Ferenc bizottmányi tag, akiről még máshelyen meg fogunk emlékezni, kapott megbízást, nyilván azért, mert Erdélynek egyik legkitünőbb jogásza volt.

A bizottmány sorozatos üléseken tárgyalta azt a kérdést, hogy a régi magyar, illetőleg erdélyi jogot hogyan lehet újra feltámasztani akként, hogy az időközben eltelt évtized alatt uralkodott jogszabályok valóban értékes részei is beolvasztassanak, továbbá, hogy a 48-as törvények által eltörölt ősiségi elvre és a jobbágyság felszabadítására tekintettel nem szükségesek-e Erdélyre nézve különleges rendelkezések és ezzel kapcsolatban, alkalmazhatók-e az országbirói értekezletnek javaslatai, illetőleg szabályai Erdély tekintetében is.

A bizottmány célkitűzéseit már az első ülésen élesen megvilágította Cserei Farkas főkormányiszéki tanácsos bizottmányi elnök bevezető beszéde, amelyben a következőket mondotta: "Nagyon tisztelt bizottmány! A szomorúan lefolyt tizenkét év alatt mélyen hallgatva s fájalmunkat keblünkbe fojtva valánk kénytelenek nézni, hogy miként folynak, tiszta törvényeink merőbeni elmellőzésével, közigazgatási dolgaink. De hála az ég-

nek, most újból ott állunk, hogy tulajdon hazánkban nem vagyunk többé idegenek; hogy alkotmányos jogunknál fogva hozzászólhatunk mindazon dolgokhoz, melyek vagyonunkat, életünket és a mi nekünk még ennél is drágább kincsünk, alkotmányos szabadságunkat érdeklik. E jogot őseink mindig szentnek tartották és hiven megőrizték számunkra minden veszélyek között több mint nyolcszáz év lefolyta alatt: boldognak vallom azon nemzetet, mely annyi századok óta e drága kincs birtokában vagyon s amely ahhoz oly hiven ragaszkodik. Ezen jognak kifolyása az is, hogy a jelen pillanatban itt ülünk, felhivatva szeretve tisztelt főkormányserki elnökünk ő nmlsga által egy fontos és igen sürgetős tárgy feletti tanácskozásra és véleményadásra. E feladat nehéz ugyan, de azt hiszem, hogy ha sarkalatos hazai törvényeink lesznek irányadók tanácskozásaink folyamában, az elgördülhető akadályokat könnyebben legyőzhetjük és az óhajtott célt könnyebben megközelíthetjük. Az idő mindenkor, de kiváltképpen mostani körülményeink között nagyon drága, annálfogva azt felhasználva fogjuk a munkához. A tárgy maga, t.i. a törvényszerkek szervezete és működésbe indítása, mind pedig a törvénykezésre vonatkozó s erre nézve felmerülhető minden kérdések iránt kimerítő javaslat és terv kidolgozása a tisztelt bizottmány tagjai előtt már ismeretes."

A bizottmány mindjárt az első ülésen leszegezte az eljárásában követendő irányelveket és megállapította működésének körvonalait. Erre nézve a bizottmány álláspontja az, hogy "hazánk sarkalatos törvényeiben az igazságszolgáltatásnak a haza fiaiból törvényesen alkalmazott bírák által s a meglévő vagy jövőre alkotandó hazai törvények szerinti kezelése az alkotmányos életnek egy olyan nagybecsű tartozékául van elismerve, melyet jelesen az 1791: 8. t.-c. a királyi nyiltparancsok általi megváltoztatások ellen örök időkre biztosított: e bizottmány annyival kevésbé kételkedik eljárásában irányelvül az alkotmányos uton kelt hazai törvények visszaállítását tűzni ki, mert az alkotmányos uton kívül behozott idegen törvények, mint társadalmi életünk történelmi fejlődésével, a hazánkban uralkodó köz- és magánjogi fogalmakkal s nemzeti geniusunkkal ellenkezők, valamint a bizottmány saját meggyőződése, úgy a magyar korona alatti törvényhatóságok alkotmányos gyűléseiben nyilvánult általános közvélemény szerint is a legnagyobb visszatetszéssel találkoztak és találkoznak. Ezen irányelv felállítására mellett azonban nem kerülhetik ki a bizottmány figyelmét azon jelentékeny változások, melyeket az 1848-iki törvényekben kimondott polgári jogegyenlőség, a volt urbéres osztály felszabadulása s az ősiségnek elvbenei eltörlése a hazai magán-

jognak mind anyagi, mind alaki részében előidézték; valamint azon tekintetek sem, melyeket a tizenkét évi kivételes rendszer és idegen törvények tényleges uralma alatt jóhiszeműleg született igények s keletkezett jogügyletek kimélése s az igazságszolgáltatás folytonossága, a közhitel és magánviszonyok érdekében követelnek. Ugyanazért e bizottmány, az érintett általános elv alkalmazása mellett, feladatához tartozónak ismeri a hazai magánjogban az 1848-iki törvények s az azon innen uralkodott tényleges rendszer által okozott hézagok pótlására, ellentétek kiegyenlítésére, a magánjogok védelmének s az igazságszolgáltatás folytonosságának minden jogsértő visszahatás nélküli érvényesítésére, a lehetőségig mindenütt alkotmányos uton keletkezett hazai törvények analogiáján s törvényhozási teendőkbe avatkozástól tartózkodva, ideiglenes rendszabályokat javasolni. Minthogy pedig ő felségének legfelsőbb kegyelmes rendelete következtében egy gróf Apponyi György országbíró ur ő nmlga elnöklete alatti értekezlet, ezen átmeneti rendszabályokat illetőleg köztudomás szerint kimerítő tervet dolgozott: nemcsak az 1848-i pozsonyi VII. és kolozsvári I. t.-cikkekben kimondott hönegységnél, hanem a magyar- és erdélyhoni köz- és magánjog eredete- és történelmi fejlődésének azonosságánál fogva is szükségesnek és legbiztosabban

célravezetőnek találta e bizottmány az érintett munkálat tartalmával tüzetesebben megismerkedve, annak azon részeit, melyeket a honegységi törvények által is fennhagyott erdélyi országos és helyhatósági törvények és törvényes szokások kielégítőleg pótolni nem fognának, működése alapjául előlegesen is kijelölni."

Ehhez képest a bizottmány mindjárt az első ülésen felkérte Simon Elek ügyvéd bizottmányi tagot, hogy az országbirói értekezletnek addig csak a hírlapokból ismert munkálatát tegye beható tanulmány tárgyává és mielőtt elkészül a feladatával, tegyen a bizottmánynak kivonatos előterjesztést.

Mindjárt ezen az első ülésen taglalás tárgyává tette a bizottmány azt, hogy a volt rendszerből, vagyis az elnyomás alatti jogrendszerből naponkint merülnek fel "olyan jogügyleti és törvényszolgáltatási kérdések, amelyek ellátásának halasztása csak annyi ideig is, amíg a bizottmány javaslata elkészül és érvénybe léphet, súlyos hátrányokat jelenthet mind az államnak, mind az egyes polgároknak magánérdekeire és így nem kellene-e ezeket az egyes ügyeket a bizottmány további működését megelőzve szemelvényileg elintézni." A bizottmány ezt a gondolatot komoly figyelemre méltónak találta ugyan, azonban mégis azt az álláspontot foglalta el, hogy nem célszerű ezeknek intézésével működésében késedel-

met előidézni és célszerűbbnek vélte, hogy az azok tárgyában való intézkedést az érdemleges tanácskozás folyamára halasszák el.

1861. május 27-én tartotta a bizottság a második ülését. Ezen Simon Elek előterjesztette az országbirói értekezlet munkálatáról készített kivonatos ismertetését, amelynek alapján folyt tanácskozás eredményeként a bizottság a következőkben állapodott meg: "1. Az árvai ügyeket illetőleg a Hk. I. r. 111-132. cimeit, az 1791: 52. erdélyi törvénycikk s az ezen törvények alapján készült, országosan elfogadott és gyakorlatban volt 1806. évbeli árvai utasítvány teljes hatályokba visszaállítandók azon egyetlen megjegyzéssel, miként az 1848-i törvényekben kimondott jogegyenlőségnél fogva a nemes és nem-nemes árvák közötti különbség önként elenyészett. 2. A váltó-, csőd-, kereskedelmi és hiteltörvények tárgyában az országbirói értekezlet javaslata teljesen elfogadtatott; a Királyhágón inneni ország-részben három elsőbiróságu váltótörvényszék felállítása terveztetvén, Kolozsvár, M.-Vásárhely és N.-Szeben székhelyekkel s egy váltó feltörvényszék Kolozsvárott, az előbbiek egy elnök, négy ülnök, az utóbbi egy elnök, hat ülnök s az elfogadott törvényben megállapított segédszemélyzettel. 3. A büntetőjog mind anyagi, mind alakai részét illetőleg a volt erdélyi törvények és

gyakorlat állítandók vissza; a nemes és nem-nemes személyek közti különbség oly értelemben vétetvén eltöröltnek, miként a volt kiváltságtalan osztálybeli egyén részesíttessék a volt kiváltságos osztály előnyeiben és nem megfordítva. A mezei rendőrséget illetőleg az erdélyi gazdasági egyesület munkálata fog átvizsgáltatni. 4. Az ügyvédek /az országbirói értekezelet munkálatával egyértelműleg/, ha 1849. előtt nyertek oklevelet s a törvényes birák által hazai törvények alapján nem fosztattak meg az ügyvédi jogosultságtól, rehabilitáltatnak; az azon inneniek a kir. Tábla által újra vizsgálandók. A közjegyzőség eltöröltetik s a régi hiteles helyek és személyek visszaállíttatnak."

A polgári magánjog, perrendtartás, birói szervezés és illetékesség, ugy a perfolyamon kívüli birói eljárások, a bányajog és urbéri törvénykezés kérdései további ülések komolyan tanulmányozandó tárgyaiul halasztattak el.[✕] Az előleges eszmecseréből arra lehetett következtetni, hogy az anyagi magánjogra nézve az országbirói értekezelet javaslata, a volt külön nemzeti és helyhatósági statutumok fenntartása mellett; az alakira nézve pedig a volt erdélyi perrendtartás fognak valószínűleg javaslatképpen megállapíttatni.

[✕] Kolozsvári Közlöny 1861. május 30. napján kelt 84. száma.

Már a második ülés eredménye azt tanusította, hogy Erdély kiváló jogászai nem siettek a sokszázados külön erdélyi jogot eltemetni.

Az 1861. május 27-ikén megtartott ülésen Simon Elek megbízatása következtében felolvasta az országbírói értekezlet munkálatáról ismertető előterjesztését, amint következik: "Mielőtt az országbírói értekezlet a törvénykezés különböző ágazatainak átvizsgálására s átalakítására albizottmányokat nevezett volna ki, szükségesnek látta némi utasításul szogáló elveket megállapítani. Ezen elvek a következő vezérpontokban állapítottak meg: 1. Kiindulási pontul szolgáljanak az alkotmányos uton hozott magyar törvények annyiban, amennyiben azt a körülmények engedik és a magánjogok sérelme s megzavarása nélkül eszközölhető, azoknak visszaható erő nem tulajdoníttatván; 2. hogy amennyiben az ősiség eltörlése hézagot ejtett a magyar polgári törvényeken, ezek pótol tassanak; 3. hogy az átalakítás olykép oldassék meg, miszerint a törvényszolgáltatásban a folytonosság megszakadva ne legyen; 4. hogy az átalakításban a hitel, kereskedés és forgalom, valamint a magánérdekek tekintetei szem előtt tartassanak; 5. hogy az albizottmányok törvényalkotástól tartózkodjanak.

Ezen vezérelvek alapján albizottmányok neveztettek ki, indokolt véleményt adni: I. az árvaügyekben; II. a váltó-, csőd-, kereskedelmi s idevonatkozó hiteltörvények átalakítása tárgyában; III. az ügyvédek szervezése tárgyában; IV. a magán polgári jog és telekkönyvek, betáblázások ügyében; V. a polgári perrendtartás, bírói szervezés és illetékesség, úgy a perfolyamon kívüli bírói eljárások tárgyában; VI. az anyagi és alaki büntető jog tárgyában; VII. a bányászat és VIII. az urbériségre vonatkozó ügyekben.

Az albizottmányoknak a különböző szakokra vonatkozó javaslatai s az értekezlet végleges megállapodása a következőkben összpontosulnak, u.m. I. az árvai ügyeket illetőleg az albizottmány úgy vélekedett, hogy az alkotmányos uton kívül behozott árvai bizottmányok, az árvák vagyonának együttes kezelése, cs. pénztárakba letéteményezése, ottani őrzése, az osztrák polg. törvénykönyv I. részében kijelölt minden intézkedések minden jogsérelem nélkül kiküszöbölhetők s ezen ügyre nézve a magyar törvények rendelete rögtön életbe léptethető, miután a Hármaskönyv I. r. 111-132. címéig terjedőleg, úgy a későbbi törvények is az árvákról s azok ügyeiről sokkal előnyösebben gondoskodtak, mint a felidézett német törvények. Ugyanazért az albizottmány javaslatában semmi részletezésbe nem elegyedett,

csakis a magyar törvényeknek az osztrák törvények feletti előnyeit mutatta ki; a magyar törvénykezést e tekintetben helyreállíttatni s az 1848-i XI. törvény-cikk 5.§-a alapján a törvényhatóságok autonómiájára véleményezte az árvai ügyeket bízni. A javaslat az értekezlet által elfogadtatott."

Midőn az előterjesztés felolvasása eddig haladott, a bizottmány azonnal a szakonkénti tárgyalás fonalát vevén fel, miután az előterjesztés bevezetésében elősorolt általános elveket összhangzóknak találta azokkal, melyeket első ülésében saját eljárása irányadóul tűzött ki, tanácskozás alá vette az árvai ügyeket s rövid véleménycsere után abban állapodott meg, hogy az országbirói értekezlet munkálatából idézett okok ugyanazonságánál s azon kimondott elvnel fogva, miszerint az újabb alkotmányos törvényekkel nem ellenkező, kor- és célszerű municipalitások fenntartandók: állíttassanak vissza a magyar vármegyék-, székely székek-, magyar- és székelyföldi városokra kiterjedőleg a Hármaskönyv I. r. 111-132. cimeit, az 1791: 52. s több más idevonatkozó erdélyi törvénycikkek és a kir. kormány-
szék által az idézett és más hazai törvények alapján készített, 1806. évben 446. szám alatt kiadott, a magyar és székely hatóságok által elfogadva és gyakorlatban volt árvai utasítvány egész terjedelmökben,

azon módosítással, miként az 1848-iki törvényekben kimondott polgári jogegyenlőségből kifolyólag a nem-nemes árvák ügyei ugyanazon elvek szerint és modorban kezelendők, ami a nemes és illetőleg polgárrendű árvákra nézve van megállapítva; továbbá hogy az árvabírák országos alapból fogván állandó fizetéssel elláttatni, az idézett utasítványban az árvai vagyonokból fizettetni rendelt napi s bármi névvel nevezett eljárási díjak megszüntessenek.

Olvastatott folytatólag az országbírói értekezlet munkálatáróli előterjesztés II. szakasza, mely szerint "a hiteltörvények, nevezetesen a magyar váltó-, áruszerzési-, csőd- és kereskedelmi-, vásárbírószági- és fuvarozási törvények ismétli helyreállítása, ugyszintén az 1859-ben behozott csődegyességi eljárás /Vergleichs-Verfahren/ tárgyában kiküldött albizottmány véleménye odajárult, hogy 1. az 1850: XV. t.-cikkbe foglalt magyar váltótörvény, amint az az 1844: V. törvénycikk által változtatva van; 2. az 1840: 16., 17., 18., 19. cikkebe foglalt kereskedelmi törvények; 3. az 1840: 20. cikkbe foglalt fuvarozási törvény; 4. az 1840: 22. cikkbe foglalt csődületi törvény az 1844: VII. törvénycikkbeli módosításokkal; és 5. az 1836: XVIII. cikkbe foglalt vásári ügyeket a bíróságokat szabályozó törvény mind a magánjogok s magánjogi viszonyok sérelme, mind

a közhitel veszélyeztetése nélkül általában, némi kis módosításokkal visszaállíthatók, a csődületi ki-egyezés pedig merőben megszüntetendő; úgy azonban, hogy a/ a visszaállítandó magyar váltótörvények hatálya csak bizonyos kitűzendő határidőtől kezdődjék; b/ a visszaállítandó törvények csakis a kitűzendő nap után felmerülő jogcselekményekre alkalmaztassanak; c/ minden idetartozó jogviszonyok, melyek a mostani törvények uralma alatt keletkeztek, mindenesetre azok és nem a visszaállítandó törvények értelmében megítélendők; d/ a törvényben foglalt mód szerint a külön váltóbíróságok visszaállítandók, mert amely állam váltóhitellel akar birni, annak a váltói szakban különösen jártas és tüzetesen váltóügyekkel foglalkozó bíróságról is kell gondoskodni. Ezen javaslat az értekezleti gyűlésben tárgyalás alá kerülván, két kereskedő emelt szót a mellett, hogy a német váltótörvény szabatosabb volta, tisztább határozottsága s jelesen az általános váltóképesség s váltófogság tekintetéből, mint a magyar váltótörvénynél előnyösebb, megtartassék. Azonban ezen vélemény egyedül maradt; mert az egész értekezleti gyűlés mind az anyagi, mind az alaki magyar váltójogot a németnél előnyösebbnek lenni, azért visszaállítandónak határozta. Szintén visszaállítandónak határozta az értekező a többi fennidézett hiteltör-

vényeket is, az idevonatkozó javaslatban látható némi módosításokkal."

Az előterjesztés ezen szakaszával kapcsolatban felolvastatván az országbirói értekezlet által az érintett módosításokra vonatkozólag megállapított szerkezet is, a bizottmány az országbirói munkálatnak a váltó-, csőd-, kereskedelmi-, hitel- és fuvarozási törvényeket és törvénykezési módot tárgyzó részét az erdélyi országrész egész területére kihatólag elfogadandónak véleményezte azon módosítás- s illetőleg hozzáadással, hogy 1. az erdélyi törvényhatóságokéitól különböző nevű és hatáskörű tisztviselőkre vagy birói testületekre utalt eljárások az itteni szokásos elnevezés alatti s megfelelő hatáskörrel felruházott tisztviselők- vagy birói testületekre alkalmaztassanak; 2. ezen országrészben négy elsőbiróságu váltótörvénytörvény felállítása hozassék javaslatba, Kolozsvár, M.-Vásárhely, N.-Szeben és Brassó székhelyekkel s az elfogadott törvény idevonatkozó határozmányához képest egy elnök-, két törvénytudó biró- és két kereskedelmi ülnökből s az ugyanazon törvényben megállapított segédhivatalnokokból álló személyzettel. A kolozsvári első biróságu váltótörvénytörvény birói hatósága alá tartoznának: Besztercevidék, Belsőszolnok, Doboka, Kolozs, Tordavármegyék, Aranyosszék és Alsófejérmegye az ezen

törvényhatóságok területén fekvő városokkal. A m.-vásárhelyi alá: Maros-Udvarhely, Csik, Három-, Medgyes-, Segesvárszék és Küküllővármegye. A n.-szebeni alá: Szeben-, Ujgyház-, Nagysink-, Szerdahely-, Szászsebes-, Szászvárosszék és Hunyadvármegye. A brassói alá: Brassó- és Fogarasvidék, Három- és Kőhalomszék a területeiken fekvő autonom városokkal együtt. Ezen négy elsőbiróságu váltótörvényszék feljebbviteli bíróságául állíttassék egy váltófeltörvényszék Kolozsvárott egy elnök, hat bírós az elfogadott törvényben megállapított segédhivatalnokokból álló személyzettel. Legfelsőbb ítélőszék legyen a váltó- és mindazon ügyekben, melyek feljebbvitel útján a váltófeltörvényszékekre tartoznak, feljebbvitel esetében a királyi főkormányzók törvénykezési osztálya.

Az országbirói értekezlet munkálatáróli előterjesztésnek az ügyvédek és közjegyzőségeket tárgyzó szakasza alapján az idevonatkozó szerkezet négy első §-ával összhangzólag abban lőn megállapodás, hogy azon ügyvédek, kik 1849. előtt nyertek oklevelet, ha az ügyvédség gyakorolhatásától alkotmányos uton kelt törvények alapján alkotmányos bíróságok által ítéletesen el nem mozdítottak, rehabilitáltassanak. Akik 1849-en innen nyertek oklevelet, tartozzanak a törvényes kir. tábla előtt vagy kimutatni, hogy a hazai törvényekből is vizsgálatot állottak ki vagy vizsgát tenni le; az ügyvédi pályára

készülő jogászok gyakornokoskodását illetőleg a régi erdélyi törvényes szokás állíttatván vissza. A közjegyzőségek, miután hazai alkotmányos törvényeink hiteles helyek és hiteles személyekről kellőleg intézkedtek, másfelől a közjegyzők végzendőinek ezektől fennmaradó része a nagyobb és kisebb kancelláriák hites jegyzői, a törvényhatósági ülnökök /assessor/ s városi szolgabírák által lesz hazai törvényeink és százados gyakorlatunk értelmében teljesítendő, mint felesleges s a nép céltalan terhelésével járó idegen intézmény megszüntetendő. A közjegyzőknél letett okiratok és hivatalos eljárásaikról készült irataik, jegyzőkönyveikkel együtt azon első bíróságu törvényszéknek sorjegyzék mellett átadandók, melynek területén működtek.

Olvastatott az országbirói értekezlet munkálatáróli előterjesztésnek az anyagi és alaki büntető jogra és a sajtóügyre vonatkozó szakasza, mely szerint az országbirói értekezlet az osztrák büntető törvényt, mint a nemzet geniusával meg nem egyező s az alkotmányos polgári személybiztonságot veszélyeztető intézményt szintén elvetette. E helyett némelyek az 1843. évi magyar büntető törvényjavaslatot kívánták behozatni. Mivel azonban e javaslat egyfelől királyi megerősítést nem nyert, másfelől az abban szabott börtönbüntetések a magán rendszerre levén alapítva, rögtöni életbe-

léptetése sok gyakorlati nehézséggel járna, az értekezleti többség ezt sem fogadta el, hanem a régi törvényes eljárás némi módosításokkal visszaállítását határozta.

A bizottmány az előterjesztésben érintettekhez hasonló okoknál fogva az osztrák büntető törvényt és eljárást elvetendőnek véleményezvén, a régi erdélyi büntető törvényeket és eljárást javasolja visszaállítandónak azon általános elvi módosítással, miszerint azon különbség, mely régi törvényeink szerint a nemes és nem-nemes vádlottak és fegyencek ügyeinek kezelésében és az azokkal bántásmódban létezett, akképp enyésztesse el, hogy a nem-nemes származású egyének emeltessenek a törvényes kezelés azon színvonalára, melyet régi törvényeink a kiváltságos osztály számára kizárólag biztosítottak; és nem fordítva, hogy a nemesek szállittásának le a nem-nemesekkel régi bántásmódra. Ami a testi büntetés bár kivételes alkalmazásának kérdését illeti, ez későbbre halasztatott.*

Olvastatott az országbirói értekezlet munkálatáról előterjesztésnek a polgári törvénykönyvre vonatkozó szakasza, mely szerint az e tárgyban kiküldve volt országbirói értekezleti albizottmány nem tartózkodik

* Kolozsvári Közlöny, 1861. évi június 6. napján megjelent 83. száma.

kimondani, hogy ha az 1848: XV. törvénycikk az ősiséget el nem törli s az ősiségi pátens a magyar magánjog intézményeit gyökerében meg nem támadja, az osztrák polgári törvénykönyvet kilenc évi uralma dacára, mellőzni s a magyar magánjogot helyre lehetne állítani. Azonban az 1848: XV. törvénycikk az ősiséget elvben eltörölven, ezen eltörlés ha és mennyiben a magyar törvényekkel együttlegesen alkalmaztatnék, oly zavarokat és szabálytalanságokat fogna előidézni, melyeket a törvényhozó már az által ki akart kerülni, hogy mindazon pereket, melyek az ősiségi viszonyból vették eredetüket, jövő törvényhozásig felfüggesztette. Az ősiség kérdését nem a magyar országgyűlés oldotta meg; ezen tisztet a legkiméletlenebb módon az ősiségi pátens teljesítette, mi által a magyar magánjog alapjaiban súlyos sebzést szenvedett, melynek orvoslása, mint maga az 1848: XV. t.-cikk kimondotta, egy rendszeres codificatio feladata lesz vala. Ámde miután az ősiségben gyökerező jogviszonyokat az illetékes országgyűlés helyett, az osztrák minisztérium által kiadott ősiségi pátens rendezte, miután az osztrák polgári törvénykönyv uralma életbeléptettetett s ezek alapján időközben oly magánjogok születtek, melyeket most már figyelmen kívül hagyni nem lehet s mert a közbejött halálozások és birtokátruházások oly tettlegességeket alkottak a jog-

világban s alkotnak még ma is naponta, melyeket bonyodalmak előidézése és sok magánérdek megtámadása nélkül felzavarni nem helyes, nem tanácsos, ezekből kifolyólag azon kérdés merült fel, hogy a magyar magánjogot minden tekintet nélkül az elvileg és alkalmazásilag eltörölt ősiség elvére visszaállítani lehet-e vagy nem? Az albizottmány több felhozott igen fontos okokból ezen kérdésre nem-mel felelt s a magyar magánjog helyreállítását a közhitel, személy- és vagyonbiztonság szempontjából csak azon feltétel, illetőleg pótlás mellett javasolta, hogy 1. az ősiségi jogviszonyok rendezésére kibocsátott pátens egész kiterjedésében s az ausztriai polgári törvénykönyvnek ebben az örökösödés minden nemeire alkalmazni rendelt szabályai a közelebbi törvényhozásig ideiglenesen tartassanak fenn; hogy 2. ahol a polg. perrendtartásra hivatkozás történik, a magyar alaki jog alkalmaztassék; hogy 3. a polgári törvénykönyvnek az ingatlanok átruházása, dologszerzés, telekkönyv- és betáblázás tárgyaira vonatkozó szabályai fenntartassanak; 4. a vallás különbségéből kifolyó, az ausztriai törvények uralma alatt bővített polgári magánjogok jelen állapotukban meghagyatnak; 5. kijelentetik, miként az ész szüleményei is oly tulajdont képeznek, mely a törvény oltalma alatt áll.

Ezen javaslatnak azon pontja, mely szerint az ausztriai

polg. törvénykönyvben megállapított örökösödés rendeltetésére továbbra is fenntartatni véleményeztetett, az értekezlet gyűlés minden tagja részéről nagy visszatekintéssel találkozott s kimondatott, miként az értekezlet az osztrák örökösödési törvényt az országra tolni nem akarja.

Ezen pontra vonatkozólag tehát két külön indítvány formuláztatott, de ezek is elvettettek. A tanácskozás közben felmerült elvek alapján végül is egy közvetítő indítvány terjesztetett tanácskozásra, mely abból indul ki, hogy a magyar öröklési törvény alapvonásai s annak a nemzet geniusából folyó sajátságai megóvassanak.

Mind a vélemény indokolása, mind a formulázott öröklési viszonyok, mind végre az idevonatkozó vitatkozások a legszebb fénypontját teszik az országbirói értekezletnek. Szép összhangzásban látjuk ott a magyar öröklési rendszert az ősiség eltörlésével s az ezt alkalmazásba hozott ősiségi pátensszel. Azért ezen sok oldalról megvitatott közvetítő javaslat el is fogadtatott, az ősiségi pátenis fenntartása s az albizottmány 1., 2., 3., 4., 5. pontban kimondott javaslata, amennyiben azon pontok a külön öröklési törvény által módosítást nem szenvedtek.

A polgári alaki jog tárgyában az osztrák polgári

perrendtartás, valamint a peres ügyeken kívüli eljárás elvettetett. E helyett a magyar jog alapján, még pedig a váltótörvény II. része, az 1836: 20. és 1840: 11., 15., II. rész és 22. szóbeli eljárást szabályozó törvények egybefoglalása alapján, tekintettel arra, hogy a hosszú természetű juris perek már különben is megszűntek és tekintve azt is, miként az elősorolt törvények különböző szakaszokra vonatkoznak s azokat egyöntetű egésszé átalakítva a magyar törvénykezés állíttatik vissza: annál fogva egy processualis törvény compiláltatott, mely magában foglalja 1-ső fejezetben az eljárás nemeit, felosztván a polgári peres ügyeket a/ sommás szóbeli /1836: 20., 1840: 11. t.-c./, b/ rendes szóbeli /1840: 15. II. r./, c/ rendes írásbeli /1840: 22./, d/ csődperekbeni eljárásra; 2-ik fejezetben a sommás szóbeli eljárásokat; 3-ik fejezetben a végrehajtásokat, a vérek közti világos örökösödés eseteit, az elvesztett okiratok körüli eljárást; 4-ik fejezetben a telekkönyvek ügyébeni eljárást és bejegyzéseket tárgyalván. A szerkezet igen kevés módosítással elfogadtatott; az osztrák polgári perrendtartás kiküszöböltetett; a magyar alaki jog anélkül, hogy a régi tabularis perkezelés formáira visszament volna s annak a perek folyását zsidbasztó formáit elfogadta volna, néhány §§-okban helyreál-

littatott.

Az előterjesztés ezen két /anyagi és alaki magánjog/ szakasza a bizottmány által megoldandó feladatnak leglényegesebb és így legkomolyabb megfontolást és minden oldalról megvitatást igénylő részét képezvén, az e feletti tüzetes tanácskozás későbbi ülésre halasztatott; a bizottmány tagjainak az országbirói értekezlet már önálló füzetben is megjelent munkálataival ismerkedés és öntájékozás végett egy pár napi időköz engedtetett.

Az 1861. évi junius 4-ik napján megtartott ülésen tanácskozás tárgyául a polgári magánjog szolgált. Felolvastatott az országbirói értekezletnek a polgári magánjog anyagi részét tárgyzó javaslata, mely feletti általános vitatkozás eredményeül a bizottmány nézete abban összpontosult, miként a felolvasott javaslatban magánjogunk lényegébe oly mélyen beható változtatások levén kimondva, melyek csak egy alkotmány-szerű törvényhozásnak lehetnek minden oldalról komoly megvitatás után illetékesen megoldandó kérdései, ha az annyi jeles államférfiuból és jogtudományi tekintélyből alakult országbirói értekezlet által meg nem előzetik, nem tartózkodnék kimondani azon óhajását, hogy a hazai magánjog egész teljességében visszaállittatván, az ősiségi viszonyokból keletkezett és véglegesen még

be nem fejezett jogi kérdések, a közelebbi törvényhozás intézkedéséig helyeztessenek vissza azon álláspontra, melyet azoknak az ősiséget elvileg eltörlő 1848: XV. törvénycikk kijelölt. Tekintve azonban az egész magyar koronaterület magánjoga természetének, eredete- és kifejlésének, valamint az osztrák törvények uralma alatt szenvedett változásainak ugyanazonosságát s ebből kifolyólag fontolóra véve azon kiszámíthatatlan következésű zavarokat, melyek hazai jogállapotunk visszaállítása és a régi magánjogviszonyainkban ejtett hézagok pótlása feletti meghasonlásból fognának a törvény szerint egy ország kebelében úgy a közhitel, mint számtalan egyes honpolgár magánérdekeinek hátrányára keletkezni, a bizottmány az alkotmányos törvényhozás egyedül illetékes határozásának ismételt fennhagyása mellett az országbirói javaslat anyagi magánjogra vonatkozó részét elvileg elfogadja.

Az 1861. június 6-án megtartott negyedik ülésen pontonkénti tárgyalás alá vétetvén az országbirói értekezlet javaslatának az anyagi magánjogra vonatkozó része, a mult ülésbeni megállapodáshoz képest minden érdemleges taglalás mellőzésével csakis azon §§-ok vagy egyes kifejezések módosítása hozatott javaslatba, melyek Erdélyben nem létezett jogviszonyokat tárgyznak vagy az itteniekre nem terjednek ki. Mihezképest a

2.§-ban említett ősiségi pátens Erdélyre nézve "1853. évi május 29-én" adatván ki, a szerkezetbe ezen kelési idő iktatandó. A szent korona örökléséről szóló 13.§ 17-nek sorozandó; amennyiben rendelkezése a következő §-beli kivételekre nem terjesztetik ki. A jászkunokra vonatkozó 17.§ helyébe, mely az előbbi módosítás következtében 18. számot kap, az erdélyi országrészt illetőleg következő szerkezet iktatandó: "A 9-17. §§-oknak végrendelet nélküli öröklést, közszerzeményi jogot, hitvestársi öröklést, özvegyi öröklést szabályozó határozmányai a székel- és szászszékekre, szász vidékekre s az öröklést illetőleg saját helyhatósági alkotmánnyal /municipalis constitutio/ bíró városokra ki nem terjesztetvén, ott az e részben fennállott törvények és szabályok fognak jövőre is sinormértékül szolgálni." A 19. és 20. §§-okban az ősiségi pátens kelése idejéül "1853. évi május 29-e" teendő. A 21.§, miután Erdélyben telekkönyvek nincsenek, ezen országrészre nem alkalmazható. Fenntartja azonban a bizottmány, hogy a betáblázás tárgyában a magánjog alaki része feletti tanácskozás folytán mondja ki véleményét.

Ugyanezen az ülésen tanácskozás alá vétetett a polgári magánjogi alaki része. Azon kérdés feletti általános vitatkozás: hogy a régi erdélyi perrendtartás állíttassék-e vissza az 1848. törvények következ-

tében nélkülözhetetlen módosításokkal, vagy az országbirói értekezlet munkálata idevonatkozó részének mintájára és alapján új javaslat készíttessék? -- nézetösszpontosulást nem eredményezett. Az alaki jog felett elvi nézetkülönbség volt a bizottmány tagjai között. Egyik rész az országbirói javaslatot dolgozná át az erdélyi viszonyokhoz idomítva; érveit a honegységből, a régi törvénykezési rendszernek hátrányaiból meríti. A másik visszaállítaná a régi processualét, a nemes és nem-nemes személyek közti különbségnek ez utóbbiak előnyére történt eltörlése, az udvari legfelsőbb törvényszék megszüntetése következtében némely helyhatóságokra és perekre nézve a fellebbezést illetőleg támadt hézagok pótlása s az igazságszolgáltatást hosszadalmassá és bonyolulttá tett törvényen kívüli rendeletek megszüntetése mellett. Indokai ennek az álláspontnak az igazságszolgáltatás haladéktalan folyamatba indításának nyomasztó szükségessége, ami pedig csak a feladatok úgy elméleti, mint gyakorlati részében otthonos szervek által lehetséges, holott az ellennézetiek szerint egy egészen új rendszer megtanulása válnék szükségessé. "Nálunk megyei ülnökök, városi szolgabírák, kancelláriai hites jegyzők végeztek és végezhetik a törvényszolgáltatásbani eljárások számtalan nemeit, mely intézmények legalább ily hatáskörrel, tul a Királyhágon

nem léteztek. A honegység nincs kockáztatva általa. Nemcsak a pozsonyi VII. és kolozsvári I. törvénycikkek világos fennhagyásai miatt, hanem azért is, mert ha a volt külön Magyarországon a jászkunkerületek, hajdu- és XVI. szepesi városok s a volt külön Erdélyben például Felsőfejérvármegye és Marosszék, Kolozsvár és Marosvásárhely perlekedhettek a többi törvényhatóságokéitól eltérő modorban a nélkül, hogy ez valami politikai szétdaraboltságot idézett volna elő: nincs ok, miért féltetni az 1848. törvényeken alapuló honegységet egy törvénykezési rendszertől, melyet nyilvános tudat szerint a 48-iki magyar minisztérium is megtagyott számunkra. Különben is számtanilag bebizonyítható, hogy ha régi törvényeink és törvényes szokásaink eredeti tisztaságukban megtartatnak, régi perfolyamunkat az újabb időbeli tapasztalatok után, hosszadalmasnak és bonyolultnak mondani legalább is magyar emberhez nem illő kegyetlenség."

A bizottmány az 1861. június 8-iki ötödik ülésén a perrendi kérdésekről tanácskozott. Arra a kérdésre, hogy a régi erdélyi perrendtartás állíttassék-e vissza az 1848-iki törvényekben kimondott jogegyenlőség, a fejedelmi legfelsőbb birói tisztnek a kir. kormány-székre ruházása következtében szükségessé vált módosításokkal s az igazságszolgáltatás gyors folyamat aka-

dályozó törvényen kívüli felsőbb rendeletek megszüntetése mellett, vagy az országbirói értekezlet ide vonatkozó javaslata dolgoztassék-e át az erdélyi viszonyokhoz idomítva, a bizottmányi tagok nézetei eltértek egymástól. A régi törvénykezési rendszer pártolói véleményük támogatására azt adták elő, hogy a bizottmánynak nem feladata előmunkálatokat készíteni egy jövő törvényhozás számára, legkevesbbé pedig magának a törvényhozásnak teendőibe avatkozni s csak úgy felel meg legcélszerűbben hivatásának és nem lépi át munkálkodása ész- és törvényszerű körvonalait, ha oly ideiglenes rendszabályokat hoz javaslatba, melyek egyfelől eredetükre nézve birják az alkotmányos uton keletkezés legfőbb kellékeit, másfelől lehetőségessé teszik az addig is annyi köz- és magánérdek hátrányára szünetelt igazságszolgáltatás haladéktalan folyamatba indítását, az pedig csak a feladatuk úgy elméleti, mint gyakorlati részében otthonos birákkal és ügyvédekkel remélhető, amikor egy oktrojált új rendszernek egyéb hátrányait mellőzve, betanulása mindenesetre időt igényelne s az igazságszolgáltatásban annyira veszélyes kísérlettevések és botlások káros következményeit vonná maga után; felemlítették továbbá, hogy miután a bizottmány a megyei ülnökök, városi szolgabírák s a két cancellaria hites jegyzőinek -- mely institutiók, legalább

az erdélyihez hasonló hatáskörrel, tul a Királyhágón nem léteztek -- visszaállítását egyik korábbi ülésében kimondotta, ezek a törvénykezési eljárást, a nyilvánosság ellenőrködése alatt az igazság veszélyeztetése s a törvényszolgáltatás nagyobb késleltetése nélkül, valamint régebben, ugy ezután is, a peres felekre nézve sokkal kevésbbé költségesen fognák teljesíteni, mint ez az újabb divatu libellatikus processusok utján, az addigi tapasztalásokból is következtetve remélhető volna; azt vitatták továbbmenően, hogy a honegység elve ezáltal legkevésbbé sincs kockáztatva, amikor az 1848-iki pozsonyi VII. s a kolozsvári I. t.-cikkek Erdélyben az igazságszolgáltatás folyamat és személyzeti szerkezetét a közelebbi közös hongyülés által való elrendezésig akkori helyzetében hagyták. Ha a volt külön Magyarországon a jászkunkerületeknek, a hajdu- és a tizenhat szepesi városnak a többi törvényhatóságokétól eltérő törvénykezési rendszere nemcsak hogy politikai szét-daraboltságot nem okozott, sőt az országbirói értekezet által jövőre is fenntarthatónak mondatott ki s ha a volt külön Erdélyben nemcsak a magyarok, székelyek és szászok között, de egyes törvényhatóságok szűkebb körében is minden országos veszély nélkül különbözhetett az igazságszolgáltatásban az eljárás, s a bizottmány a municipalis különbözőségeket az anyagi magán-

jogra vonatkozólag osztatlan véleménnyel nyilvánította továbbra is meghagyandónak, akkor nincs ok, miért féltetni az 1848. törvényeken alapuló honegységet a törvénykezési rendszernek egy nagyobb területre kiható különbségétől. A nyilvános tudat szerint, valamint a teljes egyéialakulás részleteinek kidolgozásával megbízott országos bizottmány, úgy az 1848-iki magyar minisztérium is meghagyta Erdély régi törvénykezési rendszerét. Az újabb törvénykezési rendszerek minden előnye mellett is, ha régi törvényeink és törvényes szokásaink eredeti tisztaságukra visszavitetnek és szigoruan megtartatnak, mindazon vádak, melyek határozatlan, bonyolult, hosszadalmas s a közcsendet zavaró természetük ellen fel szoktak hozatni, önként elesnek s egy minden-estre ideiglenes állapotra sokkal biztosabb átmeneti rendszabályul szolgálhatnak egy rögtönzendő új rendszer járatlan utain való tévelygésnél.

Ezzel szemben a bizottmánynak azok a tagjai, akik az országbirói értekezlet ide vonatkozó javaslatának átdolgozása mellett nyilatkoztak, kifejtették, hogy nem lévén kilátás arra, hogy a bizottmány javaslata a törvényhozás jóváhagyása nélkül bár ideiglenesen is érvénybe léphessen, nem szükséges, de nem is lehet a bizottmány feladatát oly szűk határok közé szorítotttnak értelmezni, hogy törvényhozás elébe tartozó kérdéseket

ne érintsen, főleg miután e határokon különben is már túllépett, amikor az országbirói értekezletnek az örökösödés tárgyában tett javaslatát s a magyar váltójognak úgy anyagi, mint alaki részét elfogadván, ezáltal kétségen kívül törvényhozás elébe tartozó kérdésekbe avatkozott. Kifejtették azt is, hogy annyival kevésbé lehet oka a bizottnáynak az országbirói értekezlet alaki magánjogot tárgyzó javaslatának elvi elfogadásától tartózkodni, mert ez a javaslat legnagyobb részében különben sem oktrojált rendszabályokat tartalmaz, hanem a magyar váltó-, hitel-, kereskedelmi és csődtörvények alaki részét alkalmazza az általános polgári törvénykezésbeni eljárásra, amely váltó-, hitel-, kereskedelmi és csődtörvényeket a bizottnáynak az erdélyi országrészre is kiterjesztendőknak véleményezte.

Tagadhatatlan, hogy az 1848-iki törvényekben végcélul kitűzött teljes eggyéalakulásnak igen jelentékeny tényezőjét fogna képezni a törvénykezésbeni egyöntetűség, főleg midőn ezt a cél- és korszerűség is hathatósan követeli, mert visszatérni a régi citatio-, certificatio- és evocatio-féle idézésekre, némely pereknek végrehajtásoni kezdésére s e végrehajtások többnyire nyilvános csendháborításokkal járó visszaverésének törvényesítésére, a periratoknak s nagyértékű

eredeti okleveleknek dictatura útján kézről-kézre adására, a kétoldalu tanuvallatások oly kétséges használatu bizonyítékaira, a foliánsokat tevő transmissiokra s a különböző perorvoslatok tömkelegére stb., főleg az 1848-iki törvények s az azóta közbejött tetteles rendszer által megváltozott viszonyok következtében, bizonyára sokkal inkább veszélyeztetné az igazságot és sokkal kevésbé késleltetné s tenné bonyolulttá és kísérletek tárgyává annak kiszolgáltatását, mint betanulni egy oly eljárási rendszert, melynek betanulása a polgári életben felmerülő számos jogügyletre nézve már az eddigi megállapítások szerint is elkerülhetetlen.

A vitának ebben a szakában Szacs vay Zsigmond bizottmányi tag a volt erdélyi törvénykezési rendszernek az elkerülhetetlen módosításokkal való visszaállítása céljából indokolt javaslatot nyújtott be, amelyet Cserey Farkas elnök, továbbá Jakab Bogdán, Fülei István, Hajós János, Mikó Lőrinc, Pataki József, Ocs vay Ferenc bizottmányi tagok pártoltak. Így tehát a bizottmány többsége elfogadta. A kisebbség jelezte, hogy különvéleményt fog benyújtani.

A bizottmány nem akarta ezt a fontos elvi kérdést szavazattöbbséggel eldönteni és azt határozta, hogy minden különvéleményt felterjeszt.[✕]

[✕] Kolozsvári Közlöny 1861. június 18-án megjelent 95. száma.

Szacsvay Zsigmond s vele a bizottmány többségének javaslata a volt erdélyi perrendtartás módosításokkal visszaállítása céljából a következőket fejtette ki: "Az országbirói értekezletnek a polgári magánjogi /bonum jus/ részét illető és részint a régi honi törvények visszaállításával, részint pedig az osztrák törvények elfogadásával szerkesztett javaslata e bizottmány által ideiglenesen Erdélyre nézve is /a székely és szász nemzetek, ugy a külön municipalis constitutiokkal bíró városok ebbeli jogaik sértetlen fennhagyása mellett/ azon nézetből véleményeztetett alkalmazhatónak, mivel e részben alaptörvényeink ugyanazok és az 1848-beli törvény rendelete az által, hogy azon munkálat átvizsgálás és megállapítás végett a hongyülés elibe terjesztetett, némileg teljesítettett. A bizottmány is csak azon alakban kívánná azt elfogadni, melyben a hongyülés helybenhagyását megnyerendi. A magyarhoni váltó- és ezzel kapcsolatban levő kereskedelmi törvényeket is azon okból véleményezte e bizottmány Erdélyre is teljes alakjokban kiterjeszthetőknek, mivel e honrészben az alkotmányos élet közbenjött megszűnte előtt sem váltójog törvényesen behozva, sem pedig váltótörvényszékek létesítve nem voltak, a közben jött viszonyok pedig azt mulhatatlanul igénylik. Egészen más szempontból kell tekintenünk a személyes /facti/ pereket és az alaki eljárást /ordo

prosessualis/, ezek ugyanis a separatio után keletkezett Approbatalis és Compilataris törvényeinkben, diaetalis articulusaiban és az utóbbit illetőleg azon törvényekből alakított s törvény érvényére emelt tabularis instructioban vannak megállapítva s a magyarországitól lényegesen különböznek. Ezekre nézve tehát régi — erdélyi — törvényeinket és törvénykezési rendszerünket, mely tekintetben hosszabb tájékozás után is semmi azoknak újabbi életbeléptetését gátló lényeges nehézségekre nem akadtunk, egy általános törvényhozásig — mind a mellett, hogy annak a jelenkor és a jogegyenlőség igényeinek meg nem felelő oldalait el nem ismerni nem lehet — visszaállítani véleményezzük. Azonban a törvényesen már megállapítva levő egyenjogúság alapeszméjénél fogva a nem-nemes osztályra nézve is a nemes osztályra nézve fennálló törvények teljesen kiterjesztendők, azon határozott nyilvánítással, mikép a törvénykezési rendszerünkbe időnkint becsuszott mindennemű visszaélések és ugynevezett normális rendeletek által törvényhozás útján kívül történt módosítások megszűnteknek tekintendők és csupán a törvények tiszta szabálya leendő megtartandó. Ebbeli nézetünk okai a következők: a/ Megbizatásunk az Erdélyben alkotmányszerűleg létezett hazai törvényszékek és bíróságok helyreállítása és így a törvényszékek szervezete és

sürgető működésbe indítása, valamint a törvénykezésre vonatkozó s erre nézve felmerülhető kérdések iránti javaslattételre terjed ki. Annálfogva magunkat különben is csupán törvényszabta uton és módon kinevezhető codificaló bizottmánynak nem tekinthetjük és ha hosszabb megfontolást igénylő új törvények alkotása terére lépénk át, a mellett, hogy eljárásunk a törvényellenesség bélyegét hordaná, eltérnénk megbízatásunknak azon előnkbe tűzött lényeges céljától, hogy a törvénykezés és törvényszékek sürgető folyamatba indíthatását előmozdítsuk. b/ Mind törvényhatóságaink, mind törvényszékeink az 1848. év előtti állásukba lévén visszahe-lyeztetve, azokra nézve egy-egy, a régitől különböző perlekedési rendszer behozatala zavart idézne elő, sőt gyaníthatólag a törvényhatóságok kebelében is visszhangra bajosan találna. c/ E bizottmány valamint az árva-ügyet, ugy a bünvádi eljárást is teljesen az 1848. előtti állásukba, tehát az utóbbira nézve az ugynevezett inquisitorius processust véleményezte visszaállíttatni, nem lehet tehát célszerű a polgári perekre nézve különböző eljárást rendezni. d/ Az országbirói értekezlet alaki /personalis/ része az abban pontonként felhozott magyarhoni régibb törvényekre van alapítva, tehát ha az fogadtatnék el és legfeljebb némely pontjaiban a törvényszékek illetősége tekin-

tetésben tételnek átadomítás, azon törvényeknek teljes ismerete nélkül senki Erdélyben birói széket nem ülhetne; az itteni perlekedésnek tehát mindaddig szünetelnie kellene, míg minden bíró azon törvényekkel is alaposan megismerkedve, birói székét lelkiismeretesen betölthetné, holott régi perlekedési rendszerünkkel ismeretes bírákkal törvényszékeinket jelenleg is elláthatjuk. Ugyanez áll az ügyvédek részére nézve is. Ami pedig ezen állításunkra felhozható azon ellenvetést illeti, miszerint a magyar váltó-, csőd-, hitel- és kereskedelmi törvények elfogadása által csaknem ugyanazon törvények bétanulása válik szükségessé, melyek az országbirói értekezlet általános polgári perrendtartást tárgyzó javaslatának alapjául szolgálnak, szükségesnek tartjuk megjegyezni egyfelől, hogy miután Erdélynek csaknem semmi váltó- és hiteltörvényei nem voltak, az idevonatkozó jogügyleteknek pedig sem létezését ignorálni, sem felfüggesztését elhatározni kiszámíthatlan következtetésű zavarok előidézése nélkül nem lehet, az ezen szakbeli magyar törvények elfogadása a feladatunkat megszabó kormányrendelet világos szavai s a tanácskozásunk kezdetén kitűzött irányelvek következtében mellőzhetlen teendőnk volt. Másfelől, hogy miután biztos hozzávetéssel állíthatjuk, miként az ezen országrészbeli váltó-, hitel és kereskedelmi jog-

kérdések alig tehetik egytized részét az általános polgári kereseteknek, igen nagy a különbség, hogy néhány váltótörvényszéki ülnőknek és ügyvédnek kell-e az új törvényeket betanulni, vagy kivétel nélkül valamennyi al- és feltörvényszéki bírónak és ügyvédnek. e/ Visszaállíttatni véleményezte e bizottmány régi hiteles helyeinket, úgy a megyei accessort és a két kancelláriai íródeáki rendszert, valamint az ügyvédi diplomának a királyi tábla előtti megszerzésének módját is, -- de ezek egy új rendszer beállításával nehezen lennének egyeztetethetők. f/ Az 1848-beli törvények a visszacsatolt Erdélyt régi állásában, amennyiben az egyesülésnek akadályul nem lenne, meghagyták, -- tehát régi törvényeinknek és perlekedési rendszerünknek egy általános codificatióig visszaállítása azon törvények szellemével sem ellenkezik. Végre g/ az octroyrozás vádját, melytől minden alkotmányos ember visszaborzad, csakis az általánosan háríthatjuk el magunkról, mind felülről, mind egyébként jövőleg, ha egyszerően a régi hazai törvényeinkben letett alaki jogot fogadjuk el, annnyival is inkább, hogy törvényszékeink azok szerint lévén alakítva, a már mindennapi szükségké emelkedett igazságkiszolgáltatás haladék nélkül megkezdethetik, miáltal gyanúsítást előzünk meg s bizalmat költünk fel reha-

bilitált törvényeink iránt. Miután azonban az 1848-iki kolozsvári I. törvénycikk az udvari kancellária funkcióját megszüntette s azon legfelsőbb akarat nyilvánítása következtében, miszerint a fejedelmi legfelsőbb törvényszék megszüntetésével a kir. kormányzókra ruháztassék át a birói főhatalom, perlekedési rendszerünkben, különösen a fellebbvitel kérdésében némi módosítások kikerülhetetlenek, e részben az ország különböző helyein eddig fennállott gyakorlatot tekintetbe véve, a következőket vélnők megállapíttatni.

aa/ Felsőfejérmegyében és Fogarasvidéken nem volt partialisszék, csupán generalisszék. Továbbra is így hagyandó.

bb/ Miklósvár Al-Székről fellebbezés nem a háromszéki derékszékre, hanem a királyi táblára volt. Ez is így hagyandó.

cc/ Maroszáéken a vármegyei törvénykezési eljárás volt használatban. Ez is így hagyandó.

dd/ A fogarasvidéki derékszékéről a fellebbezés egyenesen a kir. kormányzékhez volt. Mivel így elvesztene egy appellátát, fellebbviteli törvényszékké a kir. táblát kellene tenni.

ee/ Károlyfejérvár /Gyulafehérvár/ szabad kir. városi tanácstól is a fellebbezés egyenesen a kir. kormányzékhez volt. Ezen törvényszék fellebbviteli

biróságává a kir. táblát kellene tenni.

ff/ A mezővárosok tanácsaitól a perek az illető megyék derékszékeihez fellebbeztettek, de kivételesen a kolozsvári, széki, berecki és gyéres-szentkirályi tanácsoktól a kir. táblára, az abrudbányai és vizaknai tanácsoktól pedig egyenesen a kir. kormányshoz. Kolozs, Szék, Bereck és Gyéres-Szentkirály továbbra is meghagyandók ezen gyakorlatokban, mivel így is két fellebbvitellel élhetnek; de Abrudbányára és Vizaknára nézve első fellebbviteli törvényszékké a kir. táblát kellene tenni.

gg/ A két oláh falutól a fellebbezés a fiscalis directorhoz volt. Jövőre a kir. tábla legyen.

hh/ A zálogos fiscalis jószágokat visszakövetelő quinquennalis, úgy a különböző törvényhatóságokban előforduló határegyenetlenségi és az ugyancsak több törvényhatóságokban előforduló panaszos /spolium/ perek első kérelem útján a kir. kormányshoz előtt kezdődnek; a felsőbb rendelet által pedig megszüntetvén most a legfelsőbb udvari törvényszék, a törvénykezés rendjével ellenkezik, hogy ugyanazon törvényszék első kérelmi és egyszersmind végképpen határozó törvényszék legyen. Ezen perekre nézve is lehet a kir. táblát első kérelmi törvényszékké tenni, csupán azon nehézség adja elő magát, hogy midőn a metalis és spoliumos

perek magyar vagy székely és szász törvényhatóságok között támadnak, a szásznak a kir. táblán perelni nem lehet; erre nézve célszerű lenne kimondani, miképp a magyar vagy székely és szász földön keletkezendő ilyenemű perek a kir. kormányzék legfelsőbb törvényszéke által delegálandó bíróságra bizassanak in prima instantia és arról legyen az apellata a kir. kormányzékhez.

ii/ Az elidegenített tiszta fiscalis jószágokat visszakereső ügy a prodictionale forumon /Tridicas-teriale/ szokott kezdődni és a fejedelmi udvarhoz fellebbeztetni; ezen ügyek is apellata nélkül maradnak. Eziránt törvényhozáson kívül rendelkezni nem lehet, de mint ritkán előforduló esetben szükségtelen is provisoriumot megállítani.

kk/ A hivateltelenséget bélyegző ügyek az országgyűlésen szoktak kezdődni és a fejedelmi udvarhoz apelláltatni; ezekben is megszűnne tehát az apellata. Erre nézve áll az előbbi vélemény.

Végül a törvényszékek szervezete iránti véleményadás is e bizottmány kötelességévé tétetvén, erre nézve véleményünk abban központosul, miképp az alsó törvényszékek szervezete iránti intézkedés az illető törvényhatóságok autonom jogköréhez tartozik ugyan, célszerűnek látná azonban a bizottmány azon általános elvet ki-

mondani, hogy mivel a nemesi jogoknak a nem-nemes osztályra is kiterjesztése a polgári perek minden nemében kétszeres szaporodást fog eredményezni és annál fogva azoknak az eddigi törvényes periodusoknak ellátása előreláthatólag lehetetlen leend, valamint az alsó törvényszékeket, úgy a kir. táblát állandósítani mulhatatlanul szükséges lenne, amazoknak ily módóni szervezését az illető törvényhatóságokra bízván, a kir. táblára pedig a felség az ítélőmesterek mellé elegendő számú előadó ülnököt, a kir. kormányzékából alakítandó legfőbb törvényszékhez pedig az elnökön kívül kilenc állandó, semmi egyéb foglalkozásra mint perek előadására nem alkalmazandó birót és hat királyi pecséttartó-segéd előadó titoknokot nevezvén."^x

A bizottmány többsége által elfogadott ezzel a Szacsvay-féle indítvánnyal szemben állott Simon Elek véleménye, amely az országbirói értekezlet perrendi javaslataihoz simul. Simon Elek az 1861. június 16-iki bizottmányi ülésen ismertette javaslatát, amelynek lényege a következő: "A méltóságos törvénykezési értekezlet tisztelt tagjai között többségre emelkedett azon nézet, hogy Erdélynek 1848. előtt létezett perrendtartása visszaállíttassék s a törvénykezés ezen alaki jog szerint folytattassék. Alulírott bármennyire tiszt-

^x Kolozsvári Közlöny 1861. június 20-iki 96. száma.

telem is a többség ebbeli megállapodását s bármennyire óhajtom is, hogy hazánk alkotmányos uton hozott törvényei rehabilitáltassanak s ezeknek az alkotmányos uton kívül behozott és kormányi rendelet értelmében még továbbra is fenntartani rendelt idegen törvények felett elsőbbség tulajdoníttassék, ki kell azonban mindezen kegyelet mellett is abbeli meggyőződésemet jelentenem, miként én Erdélynek a magyar és székely földre s ezek területén fekvő városokra fennállott régibb processualis törvényeit teljes átdolgozás és a kor igényeihez képesti átalakítás nélkül visszaálllithatóknak nem tartom. Rövid visszapillantást téve régibb törvénykezési eljárásunkra — procedura judiciaria —, világosan kitűnik, miként mind a birói illetékesség, tehát törvényszékeink rendezése, folytatása és lejártatása, tehát a törvénykezési eljárás, egyfelől a per tárgyává tett jogok s jószágok különböző természetétől, s másfelől a hazában fennállott különböző osztályok személyi minőségétől volt feltételezve. Törvényeinkben lényeges különbségre találunk a peres jogviszonyok természetéhez képest a hosszú, rövid és legrövidebb perek között, melyekben sajátosságukhoz képest a perorvoslatok több nemei és pedig különböző módon és a perfolynak különböző stádiumaiban alkalmaztattak. A perbehívás u.m. kihívás, idézés és bizonyítás nemei közt

nemcsak az elnevezésre, hanem törvény előtti jogegyenlőséget sértő jogi következményekre nézve is lényeges különbség létezik és a perbehívás módjára nézve is azon különbséget, miszerint a nemest csak urbérese, vagy zsellére, ezek nemlétében cselédje, vagy ennek sem létében szomszédja által, a nem-nemest pedig személyesen lehetett meghívni, -- szem elől nem lehet téveszteni. A perfelvétel, megjelenés, a halasztó és pert eldöntő többnemű kifogásoknak rendre megtehetése, a perorvoslati több módoknak alkalmazása, az ügyvédi meghívással és folyamódásokkal gyakorlatok, a transmissio kiállítása, az ügyeknek ügyvédszékeni kezelése azoknak gyors folyását nemcsak gátolták, hanem a peres ügyek bevégzését csaknem aeternisálták. S még amiképp törvényes erejüvé vált ítéletekhez is jutott a perlekedő, a végrehajtást, különösen a pénzbeli elmarasztalásokra nézve, mintegy pénzbeli kielégítés helyett jószág exequatlatott, nem lehetett a törvény lelkeivel megfelelő eredményre juttatni, -- mert nem volt a végrehajtást pénzbeli elmarasztalásokra nézve tisztán szabályozó törvényünk; nem volt szóbeli eljárásról rendelkező törvényünk, miáltal a legsommásabb kereseti utra tartozó ügyek -- amilyen a tiszta adósság, a haszonbéri, a bérleti viszonyokból és számadásból, számvetésből keletkező keresetek -- gyors eliga-

zítást nyerhettek volna. E miatt a hazában a köz- és magánhitel szenvedett és lábra kapni soha nem tudott. Átlátta ezen törvényhozási elmaradottságunkat az országgyűlés is, midőn 1842-ben a többi európai miveltek államok s főképp az anya Magyarország nyomdokait követve, a szóbeli törvénykezésről javaslatot készítendő országos küldöttséget nevezett ki, de ezt az országgyűlés 1847-ben csakis az urbéri tárgyakkali elfoglaltatása miatt nem vehette tanácskozás alá. Már miután 1848-ban a jog és törvény előtti egyenlőség minden honpolgárra osztálykülönbség nélkül kimondatott, miután az ősiség azon évben elvileg eltöröltetett, később pedig a 853-ik máj. 29-iki pátens által alkalmazásilag is megoldatott, azáltal több örök című és gyökeres jogon leszármaztatott peres ügyek részint véglegesen megszüntettettek, részint azok folytatása bizonyos határidőhöz volt kötve. De már ezen terminusok is lejártak. Miután 853-ban az Erdélyre nézve addig létezett s a 848-ik évi kolozsvári I. t.-c. 3.§-a értelmében továbbra is egy közelebbi közös hongyülés általi rendezésig fenntartott igazságszolgáltatás folyama és személyzeti szervezete teljes felforgatásával az osztrák perrendtartás béhozatott s jelen ideig alaki jog gyanánt szolgált, ennek uralma alatt pedig több peres ügyek maradtak függőben, melyeket azon alaki

jog s az abban kimondott elvek szerint kell eldönteni, hacsak a törvénynek visszaható erőt nem akarunk tulajdonítani: ezekből kiindulva nem látom annak módját és kivihetőségét, miként lehessen a régi processualis rendet, a táblai utasítás és ezzel kapcsolatos törvények tömkeleges eljárásait ismét életre ébreszteni s a közelmult igazságszolgáltatási rendszerével akkép összehangzásba hozni, hogy sem a jogfolytonosság meg ne akadjon, sem a közhitel és jogbiztonság ne szenvedjen, sem végre a peres ügyekbeni eljárásban, a már keletkezett és az eldöntetlen ügyekben még ezután keletkezendő ítéletek végrehajtásában egy minden bizonnyal nagy zavart okozandó eljárási dualismus fel nem állíttassék. Ha tehát sem az ismeretes osztrák perrendtartást, mint a hazára erőszakolt institutiót meg nem tarthatjuk, sem pedig az erdélyi 848. előtti processualis eljárást alapjábolí átalakítás nélkül vissza nem állíthatjuk, ha el kell ismernünk, miként csakis egy törvényes országgyűlés feladata lehet fennálló törvényt bármí részben akár eltörölni, akár a meglévön változtatni, ezen átmeneti állapotunkban oly intézmények után kell tekintenünk, melyek a hiányokat egyfelöl kellőleg pótolják, másfelöl pedig gyors és rövid eljárást biztosítva, a megszüntetett perlekedési rendszernek az igazságszolgáltatás folytonossága tekintetéből egész biztonság-

gal rögtön helyébe illeszthetők. Ezen, mind a célszerűségnek, mind a kor igényeinek megfelelő alaki jogot feltaláljuk az országbirói értekezlet által megállapított perrendtartási szerkezetben, mely nyilván arra mutat, miként Magyarország sem kívánt régi processualis rendszerére, a "reservatis reservandis et juxta processum alias in similibus observari solitum" záradékokkal ellátott perfelvételekre, a mandatumok és különböző nemű remediumok alkalmazására visszatérni, hanem a helyett a fennálló hitel-, váltó-, csődtörvényekben letezt perrendtartást egyöntetű egészzé alakítva, az igazságszolgáltatásra vezető gyors és rövid eljárást állított össze saját alkotmányos uton hozott törvényeiből.

Miután tehát a mélyen tisztelt törvénykezési értekezlet a magyarhoni hitel-törvényeket, u.m. a csőd-, váltó-, vásárbirósági és kereskedelmi törvényeket elfogadta, azokat a szükségesség, a hönegység és jogazonosság elveiből kiindulva Erdélybe is béhozatni véleményezte, nem látszik semmi ok az ellen harcolni, hogy az alaki jognak egész szerkezete egy közelebbi törvényhozásig miért ne fogadtassék el. Miután továbbá urbéri ügyeinkben a szóbeli eljárást törvényszékeink különben sem mellőzhetik, igen visszason fogna kiütni és a processualis rend egyöntetűségét fogna megzavarni, ha a különböző természetű ügyek ugyanazon törvényszéknél

egy részben a régi levátás és dictaturai manipulatio-
kon átmenő, másrészben pedig a szóbeli és libellato-
rius processus formák szerint kezeltetnének. Azt, hogy
perek ne támadjanak, egy státusban sem lehet kikerülni
a birói oltalmat kereső fél nagyobb bizalommal indítja
perét oly formák szerént, melyek őt gyorsabb és rövi-
debb uton vezetik igazához, mintsem egy előrelátható-
lag hosszas ideig folyó pert kezdjen. Valóban nagy re-
sensust fogna tehát okozni, ha az országnak oly judi-
ciaria procedura adatnék, mely az igazságszolgáltatást
messzi kilátásba helyezi s méltán támadna oly vélemény
mely tartózkodás nélkül ki fogná jelenteni, hogy ily
intézkedés által nem előre, hanem retrograd történik
a haladás. Innen kiindulva tehát azon véleményben va-
gyok, hogy az országbirói értekezlet által elfogadott
alaki jog szerkezete a célszerűség, a hönegység, jogi
állapotunk ugyanazonsága, a hitel megőrzése tekinte-
téből, a törvényes országgyűlés intézkedéseit hozas-
sék be ideiglenesen a Királyhágon inneni magyar és
székely, valamint az ezek területén fekvő városi tör-
vényhatóságokba is, mégpedig a következő módosítá-
sokkal: u.m. I. fejezet a bíróságok szervezése körül
a 25.§ kimarad,

a 27.§-ból az a. b. pontok -- miután Erdélyben a
szolgabirói és alispáni bíróságok szokásban nem voltak

kihagyandók és ezen §. ekkép lenne módosítandó: megyékben, vidékekben és székely székekben a bíróságok gyakorolják,

a/ a partialisszék — ehhezképest Fogarasvidéken és Felsőfejérmegyében is a partialisszék felállítandó — Bardócz, Sepsi, Kézdi, Miklósvár, Fel-, Alsó-Csik, Gyergyó és Kászon külön partialis törvényszékei az ezelőtti szokás szerint és helyeken meghagyandók,

b/ a megye, vidék és szék derékszéke;

a 28.§ a váltótörvényszékek felállításáról külön intézkedés tétetvén, kimarad;

a 29.§ oda módosítandó: a királyi tábla egyuttal mint első folyamodásu törvényszék is, amennyiben ezen ügyek későbbi törvények által meg nem szüntetvék, ítélt mindazon perekben, amelyek

a/ a hazai törvények szerint korábban is idetartoztak,

b/ melyekben a haza törvényei szerint ezelőtt az országgyűlés és a kir. kormányzék mint első folyamodásu törvényszékek ítélték, — a kir. kormányzék egyedül mint fellebbviteli legfelsőbb bíróság sat.

A II. fejezetben a birói illetőség körül

a 33.§ oda módosítandó, megyében, vidéken, széken a személyes keresetek felett, ha ezek sommás szóbeli eljárás alá tartoznak, 12 frt és illetőleg 60 frt

erejéig a községi bíró,

a partialisszékek ítélnek sommás és szóbeli eljárás útján 500 frt erejéig, továbbá ide tartoznak a haszonbérleti, bérleti szerződések felmondásából, mind a szerződés lejáratának, mind pedig a bérlemény megrogálásának, vagy a bérfizetés elmulasztásának indokából keletkezett ügyek, szolgálati, borozda, számadási és számvetési keresetek.

A megyei, vidéki és széki derékszék ítél a rendes szóbeli és rendes írásbeli perek felett; árvai és bűnvádi ügyekben, amennyiben azok a kir. tábla elébe nem tartoznak; ezen bírói illetőség elvénél fogva, a nem-nemes személyekre és javakra is kiterjed, azonban a rendezett tanácsu városok hatósága alá eső egyének és javak ide nem tartoznak.

A 37, 38, 40;§-ok kihagyandók,

a 41.§ oda módosítandó, sommás szóbeli perekben a birtokon kívüli fellebbvitelre nézve a 836. és 840. törvények változatlanul hagyatnak.

Rendes szóbeli és írásbeli keresetekben a fellebbvitel történik

a/ a kir. táblától a kir. kormányshékhöz,

b/ a partialis és derékszéktől, valamint a rendezett tanácsu városok törvényszékeitől, az utóbbiakra nézve az ezelőtt fennállott minden különbség nélkül, a

kir. táblához s innen a kir. kormányshékhéz,
a 42.§ oda módosítandó, a bíróküldés jogát a kir.
kormányshék gyakorolandja,

a szerkezet többi szabályai a 144.§-ig bezárólag
változást nem szenvednek.

Ezen 144.§ elfogadása Erdélynek egy oly processualis
szerkezetet fogna adni, mely a mellett, hogy a kor igé-
nyeinek megfelel, a törvényszolgáltatást minden zavar
előidézése nélkül a már megindítva lévő s még ezután
indítandó minden perekre folytonosságba teendi."*

Eddig terjed Simon Elek perjogi különvéleménye,
amely tehát az Erdélyre nézve szükséges módosításokkal
magáévá teszi az országbirói értekezéslet határozmányait.

A perjogi kérdésekben nem csupán Simon Elek bizott-
mányi tag terjesztett elő különvéleményt, hanem Fejér
Márton bizottmányi tag, szintén ügyvéd, Erdélynek egyik
legelőkelőbb jogtudósa. Az 1861. június 15-ikén elő-
terjesztett különvéleménye a következő: "Miután egy ér-
telemmel kimondtuk egyfelől azt, hogy hazánkban az osz-
trák törvény uralma tovább fenn nem tartható, másfelől
azt, hogy régi törvényeink a megváltozott jogviszonyok
tekintetéből most már ki nem elégítők, kénytelenek
valánk mind az anyagi, mind az alaki jogot illetőleg új
törvények szerzésére adni magunkat és így már addig-

* Kolozsvári Közlöny, 1861. évi június hó 27-én megje-
lent 100. száma.

elé is részint a magyarhoni törvényekből, részint az országbirói értekezletből több mint nyolcszáz §-t vettünk át munkálatunkba, sőt magunk is terveztünk új §§-okat; ezt tenni fogjuk ez után is, úgy hogy aligha ezer új §-sal beérjük szükségletünket. A már elfogadott §§-ok a magyarhoni processualét annyira magukban foglalják, hogy az országbirói értekezlet még mintegy 120 §-ot javaslott ezekhez az ottani processuale tökéletes kiegészítésére is, a már elfogadottakhoz még ezen néhány § elfogadása, illetőleg átalakítása kívántatnék és mi is készen lennénk az egész alaki joggal. Azonban a mltagos bizottmány e részbeli megállapodása oda határozottatott, hogy nálunk a régebb fennállott törvénykezési rendszer rehabilitáltassék, az okvetetlen szükségelt módosításokkal. Ez ellenében véleményem az, miszerint a váltó- és csődjogban foglalt processuale, kiegészítettve az országbirói értekezletben e végett ajánlott §-okkal, terjesztessék ki minden törvényes keretekre és így a kellő módosítások megtétele mellett Erdélyre nézve is alakittassék és hozassék be azon törvénykezési rendszer, mely Magyarhonra nézve az országbirói értekezlet által tervezett. Meggyőződésem az: hogy sem a többség, sem az én nézetem szerint átalakítás, törvényhozás útján kívül, törvényes érvényre nem emeltethetik; az e rész-

beli munkálatnak elébb törvényhozás elébe kell kerülni, mert a többség véleménye szerénti uton is kell magában a régi processualéban is csak törvényhozásnak engedett módosításokat tenni és mert már különben is számtalan új törvények tervezésére szabadítottuk fel magunkat; tehát nem vagyunk kevésbé jogosítva egyik, mint a másik nézet ajánlatára, ugyanazon ellenvetések forogván fenn a jogosultság szempontjából mindkettőre nézve. Annál fogva, ha most munkálatunkban és egy néhány § megtoldásával kiegészítem az erdélyi processualét, nem vágok mélyebben a törvényhozás köribe, mint a többség; e felett nem jövök eddigi eljárásunkkal következetlenségbe; lehetőségig megközelítem a kor- és célszerűséget; főleg pedig hiv lesznek azon általunk is kedvesen fogadott elvhez, hogy a jogviszonyok ugyanazonossága is követelvény, legyen ezen országrészben a törvény és törvénykezés egyöntetű a magyarhoniival. A hitel biztonságát tartva szem előtt, nem kételkedtünk elfogadni a váltó-, csőd- és más -- reánk nézve új -- törvényeket; igen, de nálunk a váltók alig teszik 1/10-ed részét a hitelleveleknek, az adósságos kötlevelek képezik a nagyobb részt; tehát éppen a hitel szempontjából nem szabad elfelejtkeznünk a nagyobb érdekről, a kötleveles adóssági perek gyors folyama és az eljárás korszerűsítése eszközüléséről. E végre még csak kevés §§-ok elfogadása, illetőleg

átidomítása szükséges és ezáltal megnyertük a hitel másik nagyobb factorának is szilárdítását; megnyertük minden más keresetekre nézve a kor- és célszerűségi processualét. Egyedül az erdélyi régi törvénykezési rendszert vesztettük el örökre, de ezért gondolom nem fog senki könnyeket hullatni, mert merem hinni, hogy ennek tarthatatlansága felől általános közvélemény uralkodik az országban. Hasonló sorsban részesült a magyarhoni régi processualé is az országbirói értekezlet munkálata során. A fennebbiekből folyólag a többség nézete és az enyém között az a különbség, miszerint a többség mintegy ezer új § elfogadása mellett, meg akarja tartani az erdélyi régi processualét, én mintegy ezer-százhusz § mellett mellőzhetőnek látom a régi processualét. Egyébiránt a különbség köztünk abból ered, hogy a tisztelt többség azon hiedelemben van, miszerint a jelen bizottság munkálata nyomán a kormány egyoldalulag, törvényhozáson kívül folyamba indíthatja a törvénykezés megszakadt fonalát, ami valósággal nagy érdek; én pedig azt nem hihetem, miután áll az 1791-i 8. törvénycikk; miután a kevesebb lényeges módosítást magában foglaló országbirói értekezlet is törvényhozás elébe utasított; és miután 1791-ben is a törvénykezésnek alkotmányos utra terelése törvényhozás közbenjöttével történt, az akkori 40. s következő törvénycikkek bizonyítása szerint."

Fejér Márton véleménye tehát lényegében ugyanaz, mint Simon Eleké, nem kell a régi, előregedett, hosszadalmas erdélyi perrend, hanem a helyi viszonyokhoz képest módosított országbirói értekezleti javaslat, az egységes magyarországi perrend.

A bizottmány tanácskozás alá vette az osztrák törvények uralma alatt keletkezett és még le nem folyt pereknek a visszaállítandó hazai perrendtartásba, az ügyállás és birói illetékesség különféleségéhez képesti beillesztését és a tárgyalás könnyítése céljából egy idevonatkozó tervjavaslat készítése s közelebbi ülésbeni előterjesztésével megbizottak: Hajós János főkormányshéki titkár és ifj. Pataki József ügyvéd b. tagok.*

A főkormányshéki törvénykezési bizottmány 1861. július 5-én tartott ülésében Simon Elek bizottsági tag a "vagyonátruházás és betáblázás" tárgyában terjesztett elő javaslatot, amelyben ezeket fejtegette: "Az országbirói értekezlet által előterjesztett javaslat 21.§-a az ausztriai polgári törvénykönyv mindazon rendeleteit, melyek az 1855. december 11-i telekkönyvi rendelettel kapcsolatban állanak, valamely dolog szerzése vagy elidegenítése módját illetően ideiglenesen az országgyűlés intézkedéseig fenntartan-

* Kolozsvári Közlöny, 1861. június 25-i 99. száma.

dóknak javasolván, miután Magyarhon Királyhágón inneni magyar és székelyföldi részébe a telekkönyvi intézet behozva nem volt és a méltóságos törvénykezési értekezlet az ausztriai polgári törvénykönyvet hatályon kívül tétetni s a hazai törvényeket erejükbe visszahelyezni véleményezte és miután továbbá elismertetett, miként Erdélyben az adóssági követelések biztosítása és elsőbbség végetti betáblázás módja és az e körüli eljárás honi törvényeink által szabályozva nem volt, szükségesnek tartatott, hogy az országbirói értekezletnek felemlített szabálya mind a vagyonátruházás, mind pedig az adóssági követelések elsőbbség végetti betáblázási módjára nézve, tekintettel lévén az ausztriai törvények uralma alatt e tekintetben tettelegesen létezett eljárásra, oly javaslatba hozandó szabályok által pótoltassanak, melyek által a közhitel megrendítése, a magánjogviszonyok sérelme kikerültessek. Annál fogva mind a vagyonátruházások módját, mind pedig az adóssági követelések betáblázás általi biztosítását addig is, míg a telekkönyvintézet az alkotmányos országgyűlés által életbeléptethetnék, egyforma és a hazai törvényekkel megegyező eljárás által kell rendezni. Ezen javaslat szerkesztésével a méltóságos bizottmány alólírtat méltóztatván megbizni, szükségesnek tartom megemlíteni, miként hazánkban az ingatlan javak örök

adásvevése és egyéb átruházása törvényes szerződés felköltése és ezenfelül a vevőnek törvényes személy általi ünnepélyes birtokba vezetése által történhetett meg, mielőtt tehát a telekkönyvek bé nem hozattak s ezekkel a betáblázási könyvek kapcsolatba nem tétettek, nem is lehetett volna az ausztriai polgári törvénykönyvnek a tulajdon és birtok átruházásával rendelkező szabályait, melyek a tartományi táblák és városi birtokkönyvek létezését mulhatlan feltételezik, alkalmazásba hozni, de azt a mult rendszer finansziális tekintetből, hogy az átruházási illettekeket megkapja, mégis megtette anélkül, hogy ő maga a tulajdoni jog illetén módni átruházása érvényességét elismerte volna. A jog- és vagyon biztonságával megegyezőbb azon hazánk törvényei által megszabott eljárás, hogy ingatlanvagyonok átruházása törvényes személy általi ünnepélyes birtokbavezetés, beiktatás által történjék meg s e részben is hazánk törvényei rehabilitáltassanak. Az adóssági követelések betáblázását illetőleg is szintén ki kell mondanom, miként e tekintetben is az ausztriai polgári törvénykönyvek rendelete teljesen mellőzhető; mert ahol telekkönyv behozva s ezzel a betáblázás összekapcsolva nincs, ott az adóssági követelés betáblázása semmi jelzálogjogot nem biztosít, hanem csakis elsőbbségi jogot ad a kielégítéshez, bárha az illette-

ket éppen úgy beszédte a betáblázott követelések után, mintha azok az ily cselekvény által zálogjogi előnyöket nyertek volna. Hazánkban a betáblázási könyvek életbeléptetése legelőbb 1772-ben rendeltetett meg, az 1792: 2-ik cikk a betáblázott követeléseknek elsőbbséget ad a be nem táblázottak felett; de sehol a törvény meg nem szabta a módot, miképpen kelljen a betáblázás végrehajtásánál eljárni. Az 1752-ben december 22-én kelt német miniszteri rendelet a betáblázási könyveket a korábbi mód szerint határozza mindaddig vezettetni, míg a telekkönyvi intézet behozatik. Mindekkorig tehát a betáblázások jogi erejét s következményeit csakis a hazai alkotmányos törvények idevonatkozó szabályaiból, nem pedig az ausztriai polgári törvénykönyv rendeleteiből lehetvén megmérni, önként következik, miként az adóssági követelések betáblázására nézve csakis oly szabályok javaslatba hozatala szükségeltetik, melyek a formát és eljárás módját megszabják s mind a feleknek, mind pedig az illető bíróságoknak utasításul szolgáljanak. Ezek előrebocsátása után Simon Elek §-okba szedve a következő javaslatot terjesztette a bizottmány elé. "Az ingatlan javak átruházása körüli eljárásról és az adóssági követelések elsőbbség végetti betáblázásáról: 1.§. Ingatlan javak tulajdonának átruházása, addig is, míg a telekkönyvi intézet országgyűlésileg életbeléptettetik, a

vevőnek s bármi más jogcímení birtokba lépőnek tör-
vényes személy általi ünnepélyes birtokba vezetése és
a hazai törvények szerinti beiktatása által történhetik
meg; a szerzési ügyletnek a nyilvántörvényekbe beiktatá-
sa csak azon esetben végrehajtandó, ha azt a felek köl-
csönösen megkívánják. 2.§. Adóssági, kezességi s más
egyéb biztosítás végett kiállított okmányok betáblázá-
sának azon törvényhatóság törvényszéke által kell meg-
rendeltetni és végrehajtatni, hol a kötelezettnek javai,
melyekre a betáblázás intéztetik, fekszenek. 3.§. Azon
betáblázás, mely egyik megye vagy törvényhatóság előtt
történt, az adósnak más megyében lévő javaira soha ki-
nem terjed, még akkor sem, ha azok csak részei vagy tar-
tozmányai volnának azon nagyobb jószágoknak, melyre nézve
a betáblázás kéretett. 4.§. A nyilvántörvényekbeli betáb-
lázásra mindenekelőtt szükséges, hogy a jogügyletről
szerkesztett és mind a szerződőfelek, mind két tanu ál-
tal aláírott eredeti okmány a törvényhatósági törvény-
szék elébe beadassék s a birtokot lekötő fél vagy ezen
vagy külön okiratban kinyilatkoztassa, hogy az okirat
bekebeleztetésébe beléegyezett; szükséges még továbbá
arróli bizonyítványnak is előmutatása, hogy a kötele-
zett fél a betáblázással terhelendő ingatlan vagyont
tettlegesen bírja. Az ily kellékekkel ellátott kérvény-
re a betáblázás az ellenfél kihallgattatása nélkül el-

rendelendő. 5.§. Ha a követelő a 4.§-ban a betáblázásra nézve előszabott kellékekkel ellátott okiratot nem bír ugyan, de a követelést hiteles oklevéllel tudja támogatni s egyszersmind azt is bebizonyítja, hogy követelése az adósnak vagyonbani hanyatlása miatt veszélyeztetve van, ily esetben az illető törvényszék az ellenfél kihallgatására rövid időt tűzvé ki, ha ez uton a követelés alapos okból éppen kétség alá nem hozható, annak betáblázását birtokon belől nem fellebbezhető végzés által is elrendelheti. 6.§. A betáblázott követelés csődület esetében más hasonnemű, de be nem táblázott követelések előtt kielégítési elsőbbséggel bír; korábban betáblázott követelés a későbbben betáblázottat kielégítésére nézve megelőzi; a törvényszékhez ugyanazon napon beadott kérvényre megrendelt betáblázások között az adóslevél kelte határozza el az elsőbbséget. 7.§. A betáblázásnak, hogy törvényes erejű legyen, előbb kell kéretni, mint a csődület iránti folya-
modás benyújtatott; később kért és megtörtént betáblázások semmi erővel sem birnak. 8.§. A betáblázás az adósnak csak ingatlan javaira terjedhet; ingó javakra betáblázást intézni, vagy az ingatlanokra történt betáblázásnak erejét ingókra is kiterjeszteni nem lehet. 9.§. Minden betáblázandó követelésnek határozott sum-
máról kell kiadva lenni, ellen esetben a betáblázás

semmi elsőbbséget nem ad. 10.§. A betáblázás végett bemutatott eredeti iromány a törvényszéki ülésben felolvasztatván, betáblázottnak végzés által kijelentések, s ezen végzés az ülésnek jegyzőkönyvébe iktattassék s a megtörtént betáblázás a betáblázott irományra feljegyeztessék; ezenkívül az okmány az e végre fennálló jegyzőkönyvbe szóról-szóra beirandó s a megtörtént betáblázás után az eredeti iromány a kérvényezőnek visszaadandó s mindezekről az ellenfél is válasszilag értesítendő. 11.§. Aki valamely betáblázással terhelt vagyont megvesz, addig míg az eladott vagyontra betáblázott követelések kifizetve, vagy a hitelezők megegyezésével biztosítva nincsenek, az eladónak kezéhez a vételárból semmit le ne fizessen, különben a hitelezőknek minden ebből eredhető karáért elégtételi felelősséggel tartozik. 12.§. Ingatlan javak ellen intézett végrehajtás végett beadandó vagy megkereső törvényszékektől átküldendő ítéletek, fizetési meghagyások és végrehajtási végzések betáblázása az illető törvényszék által hivatalból végrehajtható. 13.§. A kitáblázások csak a betáblázott kötelezvények visszaváltásával történhetnek s ugyanazon törvényhatóságnál teljesítendő, melynél a betáblázás történt; a visszaváltott és a kifizetési elismeréssel ellátott oklevél kitáblázás alkalmával is eredetileg előmutatandó, s a megtörtént

kitáblázásról mindkét fél értesítendő. 14.§. Ha a kitáblázandó kötelezvény eltévedvén, eredetiben be nem mutattathatnék, a kitáblázást sürgető fél az illető törvényszékhez kérvényt adand be, melyhez a hitelezőnek azon hitelesített elismerését, hogy a kitáblázandó s eltévedt kötelezvény valóságosan kifizetttetett, hozzá csatolandja és a kötelezvény megsemmisítésének és kitáblázásának eszközöltetését kérendi; az ily kérelem következtében az illető törvényszék hirlapi kihirdetést tétet, ebben egy évi határidőt tűzend ki, melynek elfogytaig az, kinek birtokában a kihirdetett kötelezvény lenne, a kitáblázást sürgető törvényhatóságnál igényeit bebizonyíthatja; ezen határidő után a kötelezvény megsemmisítettnek jelentetik s kitáblázása megengedtetik."

Simon Elek javaslatát a fennebbi szövegben már bennfoglalt csekély módosításokkal egész terjedelmében elfogadta a törvénykezési bizottmány.[✱] E szerint "betáblázható" lett volna a követelés nem a telekkönyvben, mert ez Erdélyben akkor még nem volt, hanem a követelésről szóló eredeti okiratra történő feljegyzéssel.

A polgári magánjog alaki részét, a perrendtartást

[✱] Kolozsvári Közlöny, 1861. évi július hó 7-én megjelent 106. száma.

illetőleg tehát, amint láttuk, kétfelé oszlottak a vélemények. "A törvénykezés ügyében" című ismertetésben a Kolozsvári Közlöny 1861. évi október 17-iki 164. számában azt írja, hogy a bizottmány egyik része "a meglevő törvényekhez szigorú ragaszkodás és a honegységi törvényeknek az erdélyi municipalitások fenntartására vonatkozó határozmányainak elveiből kiindulva, elvileg az 1848. előtti erdélyi eljárás, a másik pedig a honegység eszméjének szorosabb értelmezése és a régi törvénykezési formáknak az ujabbkoru igazságszolgáltatás elveivel kirívó ellentétessége szempontjából az országbirói értekezlet munkálatának az erdélyi viszonyokhoz alkalmazása mellé nyilatkozott."

"Közbejött azonban, mondja ez az ismertetés, azon döntő irányu esemény, miszerint az országbirói értekezlet munkálatát ideiglenes kisegítő gyanánt nemcsak az országgyűlés elfogadta, hanem Ő Felsége is legkegyelmesebben jóváhagyni méltóztatott, e közbejött jelentékeny körülményben a bizottságnak a régi formákhoz, főleg csak törvényességtől eltávozás aggodalma miatt ragaszkodó tagjai olyan támpontot vélvén rejleni, melyet a törvényhozás mindkét főtényezőjének beleegyezése, habár törvényszabta ünnepélyességgel bíró írott törvénné nem is minősített, mindenesetre a törvénytöltő intézkedések lehető legtörvényszerűbb kellékei-

vel ruházott fel. Hazafias készséggel állott el tehát a Szacs vay-féle javaslat többsége s így a bizottmány az előbbi véleménye mellől s csatlakozott azon nézethez, mely szerint az országbirói értekezlet munkájának idevonatkozó része volt körülményeinkhez idomítandó. Ehhez képest a bizottság a polgári magánjog alaki részét illetőleg is egyesített értelemmel fogadta el elvileg, alakította át némi részleteiben, s terjesztette fel főkormányzó ur nmlgához a többször említett országbirói munkálat 24.§-án kezdődő határozmányokat."

Tehát perjogi kérdésekben végül is a Simon-féle kisebbségi javaslat győzött.

E szerint Erdély különleges helyzetére tekintettel a bizottmány végső álláspontja szerint az országbirói értekezlet munkálatának a magánjog alaki részét tárgyzó §-ain a következő módosítások váltak volna szükségessékké:

A 24. és 25.§§-ok változatlanul maradnak.

A 26.§ mint Erdélyre nem alkalmazható, kimarad.

27.§. Megyékben, vidékeken és székelyszékekben

a/ a partiális szék; ehhez képest Fogarasvidéken és Felsőfejérmegyében is felállítandók a partiális székek; Bardócz, Sepsí, Kézdi, Orbai, Miklósvár, Fel- és Alcsik, Gyergyó és Kászon külön fíuszékei, 1848 előtti helyeiken és hatóságukban, mint altörvény-

székek továbbra is fenntartandók;

b/ a megyei, vidéki és székelyszéki derékszék.

/A szerkezetnek ezen pont alatti további része változatlanul marad./

28.§. Az Erdélyben felállítandó külön váltótörvényszékek.

29.§. A kir. tábla egyuttal mint elsőfolyamodásu törvényszék is, amennyiben ezen ügyek későbbi törvények által meg nem szüntetvék, ítél mindazon perekben, melyek

a/ a hazai törvények szerint korábban is ide tartoztak;

b/ melyekben a hazai törvények szerint ez előtt az országgyűlés és a kir. kormányzék, mint első folyamodásu törvényszékek ítéltek.

A kir. kormányzék törvényes osztálya egyedül mint fellebbviteli legfőbb bíróság, az ügyek szaporodása által igényelt azon módosítással, hogy a váltó-, a fenyítő- és urbéri ügyek külön szakosztályokban legyenek elintézhetőek, magától értetvén, hogy mindenik szakosztálynak a törvény által meghatározott számú tagokból kell állania.

30., 31., 32. §§ marad a szerkezet.

33.§. Megyében, vidékben, székelyszékben a személyes keresetek fölött, ha ezek sommás szóbeli eljárás

alá tartoznak, 12 forint erejéig, egyetlen, birtokon belőli fellebbezéssel az alszékre, a községi bíróság, az ugynevezett faluszéke; azon túl az alszék ítéel sommás és szóbeli eljárás útján 500 forint erejéig, ha az ügy főtárgya, kamatot és mellékes járulékokat ide nem számítva, ezen összeget felül nem haladja; ide tartoznak továbbá a haszonbérleti, bérleti, szerződések felmondásából keletkezett ügyek, a szolgálati, borozdakijáratási, számadási, számvetési keresetek.

A megyei, vidéki és széki derékszék ítéel, a rendes szóbeli és rendes írásbeli perek fölött, árvai és bűnvádi ügyekben, amennyiben azok a kir. tábla elébe nem tartoznak, ugyszintén az urbéri, tagosítási és elkülönítési, a telekkönyvi és betáblázási, valamint az ingatlanok ellen intézett végrehajtást megrendelő, birtokháborítási és visszahelyezési, restitutionális ügyekben. Ezen birói illetőség, a törvény előtti jogegyenlőség elvénél fogva, a nem-nemes személyekre és javakra is kiterjed; azonban a rendezett tanácsu városok hatósága alá eső egyének és javak ide nem tartoznak.

34., 35., 36.§§ marad a szerkezet, csupán azon önként folyó hozzátétellel, hogy valamint itt, ugy mindenütt, ahol a megyékről van szó, a vidékek és székelyszékek is odaértendőek.

37., 38.§§ kimaradnak.

39.§ áll a szerkezet.

40.§ kimarad.

41.§. Sommás szóbeli perben a birtokon kívüli fellebbvitelre nézve az 1848. évig fennállott törvények változatlanul hagyatnak.

Rendes szóbeli és rendes írásbeli ügyekben a fellebbvitel történik:

a/ a kir. tábláról a kir. kormányshékhéz;

b/ a partialis és derékszéktől, valamint a rendezett tanácsu városok törvényshékeiktől, az utóbbiakra az ezelőtt fennállott minden különbség nélkül, a kir. táblához és innen a kir. kormányshékhéz.

42.§ marad azon módosítással, miszerint a bíróküldés jogát a kir. kormányshék gyakorlandja.

43-144.§§ maradnak változatlanul.

A telekkönyvekről szóló egész XII. fejezet helyébe jó 145-158.§§ alatt a bizottságnak az ingatlan javak átruházása körüli eljárásról és az adóssági követelések elsőbbség végetti betáblázásáról szóló javaslata.

A XIII. fejezet 159-162.§§ maradnak változatlanul.

A XIV. fejezet 163-172.§§ azon módosítással, hogy ahol árvai shék vagy szolgabirói bíróság emlittetik,

ott mindenütt az illető megyei, vidéki, széki vagy városi törvényszék értendő.

A XV. fejezet 173-180. §§ maradnak változatlanul.

A bünvádi eljárás, valamint az ügyvédek ideiglenes szabályozása s a közjegyzőség eltörlése tárgyában marad a szerkezet.*

A főkormányzéki törvénykezési bizottmány működését bevégezvén, javaslatait a következő irat kíséretében terjesztette a főkormányzék elé:

"Midőn ő cs. kir. apostoli felsége f. évi böjtmás hó 31-ről kelt, Szt.-György hó 2-ik, 3961 udv. sz. alatt kibocsátott kir. rendelet mellett a felséges kir. kormányzéknek tudtul adott s ez által az irt hó 15-ről 9. szám alatt országszerte közhirrre tett legfelsőbb kegyelmes határozványánál fogva, az Erdélyben alkotmány-szerűen létezett hazai törvényszékeket és bíróságokat helyreállítani s a volt cs. kir. törvényszékek és bíróságok megszüntetésével a birói hatóságot mind a polgári magánjogi és váltói ügyekben, mind pedig a bünyfenyítő esetekben az említett hazai törvényszékekre átruházni, de egyszersmind azt is megrendelni méltóztatott, miszerint a törvényszolgáltatás az alkotmányos élet közbejött megszünte alatt az ország minden ré-

* Kolozsvári Közlöny 1861. évi október 17-én megjelent 164. száma.

szeibe behozott ausztriai polgári, váltó- és bünyfenyítő törvények határozmányai szerint gyakoroltassék, abban pontosult ő cs. k. apostoli felségének legfelsőbb célja, hogy Erdély visszanyerje ugyan önálló bírósági hatóságát, de azon föltétel alatt, hogy ezáltal a birtok biztonsága és a magánjogi viszonyok folytonossága és állandósága ne veszélyeztessenek.

Azonban felséges urunk ezen legfelsőbb akarata teljesedést nem nyerhetett, mert a törvényszolgáltatás folytonossága éppen azért, mivel az alkotmányos uton kívül hatályba léptetett jogszabályok további fenntartása rendeltetett, országszerte megakadt s a feloszlott cs. kir. törvényszékek működése helyét egy tettlegetesen bekövetkezett törvényszünet foglalta el.

A törvényhatóságok alkotmányos gyűléseiben nyilvánult közvéleményből ítélve a királyi rendelet nemcsak azon indokból találkozott a legnagyobb visszatéttséssel, mivel a hazai törvényszolgáltatást az alkotmányos elvek és az 1791. 5-dik törv. cikk ellenére nyílt parancsok által hatálybaléptetett ausztriai törvényhozás határozmányai szerint rendeli továbbra is gyakoroltatni, hanem azért is, mivel azon törvények, mint társadalmi létünk történelmi fejlődésével, a hazánkban uralkodó köz- és magánjogi fogalmakkal s nemzeti géniusunkkal ellenkezők, a közelmultban is állandó gyö-

keret nem verhettek s nagyobbára ismeretlenek maradtak; nem eléggé ismert törvény szerint pedig igazságot kiszolgáltatni nem kevesebb volna, mint a társadalmi életet alapjában megtámadó birói önkénynek tág kaput nyitni.

Innen származott, hogy, amidőn a törvényhatóságok általában az ausztriai törvények szerinti törvényszolgáltatást el nem fogadták, azok némelyike a hazai törvényekhez feltétlen visszatérés elvét, mások ismét az országbirói értekezlet javaslatát vélték ideiglenesen kisegítő eszközül elfogadhatónak. A szász nemzet községyülése pedig az ausztriai törvényeknek viszonyaihoz s fennállott alkotmányos törvényeihez átídomításához fogott, tényleg azonban mindenütt a törvény és igazság kiszolgáltatásának nagy hátrányára a polgári és büntető ügyek folytatása megszűnt.

Ily viszonyok közt hivatván egybe a tisztelettel alulírt törvénykezési bizottmány, ez a helyzet fontosságát felfogta s nem kétségeskedik kimondani, miként határozattá emelt véleménye szerint sem az alkotmányos uton kívül életbeléptetett ausztriai törvényeket a haza törvényhatóságaira erőszakolni, sem pedig az országnak 1848. előtt létezett törvénykezését a magánjogi viszonyok bonyolódása nélkül visszaállítani nem lehetséges.

Ugyanis a régi polgári anyagi jog már ma nagy részben nem létezik, az 1848-diki törvényhozás kimondotta

az ősiség eltörlését, az 1853-dik május 29-én kelt császári pátens alkalmazásilag is megoldotta az ősiség kérdéseit, ennek folytán és a polgári törvénykönyv behozatala következtében hatályba lépett örökösödési rendszer által oly jogviszonyok keletkeztek a társadalmi életben, hogy azokat ignorálni s a törvénykezésnek mostani állapotából a magyar törvényes lábrai visszaállítása által bonyolódásba hozni lehetetlen. Tudva van, miként az ősiség összes magánjogi viszonyainkon átszövődik, ennek eltörlése által magánjogunk nagy része megsemmisült; ide járul még az urbéri viszony megszüntetése s az alkotmányos törvényhozás által kimondott jogegyenlőség elve, melyek magánjogunk körében szintén nagy változásokat idéztek elő.

A hazai magánjogot csakis annyiban lehet tehát visszaállítani, amennyiben az a 1853-dik május 29-én kelt ősiségi pátens határozményaival összeütközésbe nem jön és amennyiben az ennek, és a polgári törvénykönyvnek alapján bevégzett vagy megállapított magánjogviszonyokat érintetlenül hagyja.

A polgári alaki jogra vonatkozva nem lehet elpálastolni azon hiányt, miszerint a sommás szóbeli eljárásról, a pénzbeli kielégítés módjáról, az adóssági kötelezvényeknek elsőbbség végetti betábláztatása körüli eljárásról semmi törvényeink nem voltak. Az egész

alaki jog pedig az igazság gyors kiszolgáltatását éppen nem biztosította; ezért tehát, miután az ősiségből származtatott perek megszűntek és a törvény előtti jogegyenlőség elvének az élet mezején is alkalmazásba kell hozatnia, nem lehet az 1848-diki időket megelőzőtt birói parancsok segélyével, a jogorvoslatok különböző nemeinek alkalmazásával az igazságkiszolgáltatást zsibbasztó eljárási formákra visszavezetni.

A hiteltörvényeinket tekintve tagadni éppen nem lehet, miként Erdélynek váltó- és kereskedelmi törvényei nem voltak, ugyszintén a csődügyekbeni eljárása is csak a mostani kor igényeinek és a hitelezők biztonságának meg nem felelő 772-dik normán alapult, váltó- és hitel-törvények nélkül pedig mai világban egy állam sem állhat fenn. A váltóügyek elintézését az 1791: 37 törv. cikk szabálya szerint kezelni annyit tenne, mint az ipart, kereskedelmet és a közhitelt az országban zsibbadásba hozni s a társadalmi élet kölcsönös viszonyait zavarnak kitenni, a honi kereskedőknek az ausztriai gyárosoknál fennálló hitelét s így életmódjukat merőben tönkretenni.

A csődügyekre vonatkozólag figyelmet igényel még azon nevezetes körülmény is, miként Erdélyre még azon csődtörvény sem alkalmazható, melyet az igazságügyminisztérium 1853-dik év június 18-án kelt rendelete nyo-

mán életbeléptetett. Azon törvény ugyanis az ingatlan javakra nézve a telekkönyvnek hatályba létét feltételezi, a betáblázott követeléseket zálogjogi joggal ruházza fel s az ingatlanok körüli eljárást a telekkönyvi és zálogjogi elvekre alapítja, holott Erdélyben a telekkönyvi intézmény behozva soha nem volt, legalább nem létez ma egy törvényhatóság is, mely a polgári törvénykönyv határozmányai és az 1855-dik dec. 15-én a telekkönyvek tárgyában kiadott császári rendelet értelmében vezetett telekkönyvvel birna. Ez okból a betáblázásnak Erdélyben a cs. kir. törvényszékek döntvényei szerint is, soha nem volt zálogi jogot adó hatása, hanem az ily betáblázás elsőbbséget adott s így a csődeljárásnál csakis az egész tömeg felosztásánál jöhetett tekintetbe, midőn az említett csődtörvény a telekkönyvi betáblázással terhelt ingatlanokra nézve a többi csődtömegtől eltérő eljárást és osztályzást állapít meg.

Amidőn tehát sem az alkotmányos ut mellőzésével életbeléptetett osztrák törvényeknek ezentulrai alkalmazása, sem pedig a hazai törvényeknek feltétlen és átídomítás nélküli visszaállítása nem lehetséges, azonban az égető mindennapi szükség, a magánjogi viszonyok megőrzése s a közhitelnek fenntartása, a megakadt törvényszolgáltatásnak folytonosságba tételét

annyira hathatósan igényelik, a bizottmány nem lát más közvetítőt, mint ha az Ő Felségétől már legfelsőbb szentesítést nyert országbirói értekezlet munkálata az érdekek és jogegység elvénél fogva az erdélyi viszonyokra tett alkalmazással elfogadtatik, s Ő Felsége előtt annak s az abban felidézett magyarhoni törvényeknek Erdélyre leendő kiterjesztése kieszközöltetik.

Ezen bizottmány érett megfontolás alá vette azon értekezletnek a törvénykezés külön ágazataira vonatkozó minden pontjait s úgy találta:

I. hogy Erdélynek örökösödési rendszere -- a székelv székeket, a fundus regiust s némely városokat kivéve -- éppen az lévén, ami Magyarországnak, az országbirói értekezletnek az anyagi jogra s az átmene- tet szabályozó vegyes intézkedésekre vonatkozó pontjai azon módosítással elfogadhatók, hogy a székelv- nél és az örökösödésre nézve sajáttságos kebelbeli törvényekkel biró városoknál ezen sajáttságos örökösödési rendszer csakis a végrendelet nélküli elhalálozások esetében tartassék fenn.

II. Az alaki jogot illetően az országbirói értekezletnek azon része, mely a birói szervezést és illetőséget tárgyalja, azon értelemben idomittatott az erdélyi viszonyokhoz, mint azt Ő Felsége, a jelen kísérő irat kezdetén tisztelt királyi rendeletében

tudtul adni méltóztatott, a peres ügyekbeni eljárás pedig a haszon és célszerűség tekintetéből ezen bizottmány által is annyival inkább elfogadhatónak véleményeztetik, minthogy azon eljárás az ausztriai perrendtartás lényeges elveivel egyezik s így a még függőben álló peres ügyeknek és végrehajtási kérdéseknek minden nehézség nélküli elintézését eszközli.

Amennyiben pedig Erdélyben a telekkönyvi intézvény még behozva nem volt s így a telekkönyvi szabályoknak határozmányai ide alkalmazást nem nyerhetnek, ezek helyét a bizottmány a betáblázás körüli eljárást szabályozó pontokkal pótolta.

III. Az elveszett okiratok, az öröklés körüli eljárások s az átmeneti intézkedések a bizottmány által mint hasznos és a hazai törvények hiányát pótló intézkedések szintén elfogadtatnak.

IV. A váltó, árus, szerződési, csőd és kereskedelmi törvények oly intézvények lévén, melyek Erdélyben 1848. előtti időben nem léteztek, miután az osztrák váltójognak uralma hazánkban is fejlettebb jogállapotot idézett elő, az ipar, kereskedés, napi pénz forgalma váltókon alapul s a magánkölcsönök is nagyrészen váltókra fektetvék, kereskedelmi törvényekkel pedig még az osztrák törvények uralma alatt sem birtunk, azért azokat a bizottmány, mint nélkülözhetetleneket, azon

véleményének nyilvánítása mellett fogadta el, hogy mivel a váltótörvény II. része I. fejezete a váltó és kereskedelmi ügyek gyors elintézésére külön váltótörvényszékek felállítását s ezeknek értelmes, törvénytudó és csakis a váltóügyekkel foglalkozó birák általi betöltését rendeli, ehhezképest az erdélyi részekben is a javallat váltótörvényszékeknek siető felállítása, kezdetben a birákra és ügyvédekre nézve megrendelt vizsgálat mellőzésével, Ő Felsége előtt minél gyorsabban eszközöltessék.

V. Az árvai ügyek tárgyában a hazai törvények kelőleg gondoskodván, ezek visszaállíttatni javaltatnak.

VI. Valamint a bünvádi ügyekben is a hazai törvények azon elvek megtartása mellett, mint az országbirói értekezlet véleményezte, megtartandók.

VII. Az ügyvédek és közjegyzők iránti javallat, az országbirói értekezletbeni szabályok a jog és gyakorlat ugyanazonosságánál fogva elfogadtatnak."

Az országbirói értekezletnek az elsoroltakra vonatkozó szabályait az erdélyi viszonyokhoz idomítva a bizottmány e jelentés mellékleteként felterjesztette a kormányshoz.*

* Kolozsvári Közlöny, 1861. évi szeptember 26-iki
152. száma.

A főkormányshék rövidesen a cselekvés terére lépett.

Az 1861. évi augusztus hó 7-ik napján "az erdélyi igazságszolgáltatás és törvénykezési eljárás rendezése s e végett a magyarországi országbirói értekezlet legfelsőbbleg is helybenhagyott munkálata érvényének Erdélyre is kiterjesztése iránt" felterjesztést intézett 5243/1861 sz. alatt a királyhoz. A felterjesztés így szólt: "Cs. k. apostoli Felség! Midőn cs. k. apostoli Felséged idei böjtmáshó /március/ 31-kéről kelt, s a mult SzentGyörgyhó /április/ 2-án 961/1861. udvari szám alatt kibocsátott kegyelmes királyi rendelet által ezen királyi főkormányshékkal tudatott legfelsőbb kegyelmes határozványánál fogva a hazai birói hatóságoknak az 1848-dik évig volt alkotmányos és törvényszerű állásukba visszahelyezését elrendelni méltóztatott, e királyi főkormányshék e körüli intézkedéseit hódoló készséggel párosult hazafi örömmel megtevéen, ezt annak tanujelélül vette, hogy Felséged azon sérelmeket, melyek az érintett törvényes birói szerkezet, ugy a törvénykezés és magánjogi viszonyok bántatlan fenntartását biztosító hazai törvények s jelesen a többszörös fejedelmi megerősítésekkel és esküikkel megszentezett leopoldi hitlevél 3-ik, 4-ik és 5-ik pontjai, ugy az 1791-ik évi 8-ik törvénycikk ellenére elkövettettek,

kegyelmesen megszüntetni és orvosolni fogja, mihezké-
pest a királyi főkormánysház folyó évi Szent-Györgyhó
/április/ 15-éről 9. szám alatt kelt alázatos feliratá-
ban alkotmányos kötelességéből folyólag hódoló mély
tisztelettel feljelenteni bátorzkodott, hogy a fenn-
tisztelt kegyelmes királyi rendeletben az igazságszol-
gáltatásra vonatkozó elvek körüli alázatos nézetét s
felterjesztését később tüzetesen megteendi. Hazánkban
régidőktől fogva erős gyökeret vert meggyőződés az,
hogy az alkotmányos szabadságnak egyik főbiztosítéka
abban áll, hogy a személy és vagyon felett törvényes
bírák által és a hazai törvények szerint gyakoroltas-
sék az igazságszolgáltatás, ez az alkotmányosságnak
eleitől fogva oly alapfeltételül tekintetett, hogy
a leopoldi hitlevélbe is, melyet az 1791-ik évi 2-ik
törvénycikk "radicali Conventionis inter divum quon-
dam Leopoldum I. et Principatum Transilvaniae sponte
initae instrumentum"-nak nevez, jelesen annak 3-ik,
4-ik és 5-ik pontjaiba azon biztosítás, hogy mind a
hazai bírósági hatóságok törvényes szerkezete, mind
az igazságszolgáltatás körüli törvények, valamint a
törvénykezés szokott rendje sértetlenül fenntartat-
nak, mint a Felséggel kötött szerződés egyik feltéte-
le beiktatandónak találtatott; s midőn az Istenben
boldogult II-ik József császár kivételes rendszere

megszüntével az 1791-ik évi 32-ik, 33-ik, 34-ik, 38-ik, 39-ik, 40-ik, 41-ik, 42-ik, 43-ik, 44-ik, 45-ik, 46-ik, 47-ik, 48-ik és 49-ik törvénycikkek tanusítása szerint az igazságszolgáltatás törvényes állapotjába visszahe-lyeztetett, az említett évi 8-ik törvénycikkben, a mel-lett, hogy a 2-ik törvénycikk által a leopoldi hitle-vél ujabban is megerősítettett, a haza ismételten biz-tosítottatott mind a törvényszékek törvényes szerkezete meg nem változtatásáról, mind pedig arról, hogy az igazságszolgáltatás a haza törvényei és alkotmánya sze-rint az illetékes törvényes birák által fog gyakorol-tatni. Azon állapot, melyet Felséged legkegyelmesebben megszüntetni elintézett, teljesen hasonlít ahhoz, me-lyet II-ik József császár rendszere előidézett s mely-nek megszüntetése és hasonlónak elő nem kerülhetése felől az elősorolt 1791-ik évi törvények rendelkeztek, s innen mind a kiirthatlan alkotmányos érzületből, mind a hazai s jelesen a fennebb idézett törvényeken alapuló erős meggyőződésből természetesen származott azon ellenszenv, mely a kivételes igazgatás tartása alatt nem alkotmányos uton életbeléptetett polgári és bünfenyítő törvénykezési rendelvevények és szabályok iránt hazaszerte uralkodik, s mellőzve azt, hogy a bünfenyítő törvény szabályai már magokban is mind al-kotmányunk szellemével, mind az alkotmányos szabad-

sággal nagyrészt ellenkeznek, elég legyen felhozni, hogy oly törvények és eljárás, melyek viszonyunkhoz, törvényes fogalmainkhoz és szokásainkhoz különben sem találtak s melyeket idegen és szokatlan szerkezetű bíróságok nem törvényes s a lakosok legnagyobb része által nem értett nyelven és semmire sem tekintő kiméletlen módon törekedtek keresztül vinni, bárha több jogviszonyok azok szerint alakultak is, meggyökerezni képesek nem voltak, sőt csak tetézték az indokokat, melyek a törvényes állapotra való visszatérés mellett elég élénken szólnak. Tagadhatlan ugyan, hogy miután az urbéri kapcsolat s az ősiség meg van szüntetve, a jogegyenlőség ki van mondva és a lefolyt tizenkét évi időköz alatt ha szintén tettelegesen behozott rendelvények alapján új jog- és birtokviszonyok támadtak, addig is, míg az alkotmányos törvényhozás megfelelőleg rendelkezhetnék, átmenetileg oly ideiglenes intézkedések szükségesek, melyek a haza alkotmányos törvényein alapuló anyagi és alaki jogot a megváltoztatott viszonyokkal egybehangzásba hozván, lehetővé tegyék, hogy a magán érdekek sérelme, a közhitel megrendítése, a jogfolytonosság fennakadása célszerűen kikerültessek, — azonban kénytelen a királyi főkörmányszék azon meggyőződését alattvalói hódolattal őszintén kifejezni, hogy ez a fennebb felfejtett okok-

ból és körülményeknél fogva az igazságszolgáltatásnak nem alkotmányos uton behozott eddigi alapjainak és rendszerének minden kivétel nélküli, ha szintén ideiglenes fenntartása által annál kevésbé volna eszközölhető, mivel az eddig követett törvénykezési eljárás a hazai törvényeken alapuló bírósági hatóságok szerkezetével s azok törvényes hatáskörével teljességgel össze nem egyeztethető s már csak ezen egy tekintet is a módosítást és alkalmazást elkerülhetetlenül szükségessé tenné. A dolog ily állásában valóban komoly aggodalom szállhatná meg a királyi főkormánysházat, ha nem volna meggyőződve, miszerint Felségedet legfelsőbb elhatározásában nem a fennebb idézett hazai törvények hatályának kétségbe vonása, hanem egyedül azon atyai gondoskodás vezérelte, hogy a személy és vagyon biztonsága s a magán jogviszonyok szilárdsága ne veszélyeztessék és ha nem állított volna fel Felséged egy vigasztaló és irányadó példát a magyarországi igazságszolgáltatás körül történetekben, midőn az ottani jogviszonyok és törvénykezés körüli kérdéseknek megnyugtató kiegyenlítésére az országbíró által e végett összehívott értekezletnek nem csak utat nyitni, hanem egyszersmind az általa javallott rendszabályokat legkegyelmesebben megerősíteni és megengedni méltóztatott, hogy azok az alkotmányos törvényhozás további

intézkedéseig az igazságszolgáltatásban sinormértékül szolgáljanak. Erdélynek jogviszonyai éppen azon alapon nyugszanak, mint a Magyarországi, az alkotmányhoz és hazai törvényekhez ragaszkodás szülte aggodalmak itt is ugyanazok mint amott, azon sürgető szükség, hogy azok itten is oly megnyugtatólag megszüntessenek, mint amott, éppen úgy meg van, s jelenleg annál inkább, mivel ezen királyi főkormánysház mint legfőbb birói hatóság működését már némileg megkezdvén, a törvényhatóságokbeli bíróságok is már megalakulván és a törvényes királyi tábla is végre folyó hó 21-én törvényes igazságszolgáltatási hatóságát visszafoglalandván, általános óhajta a törvénykezésnek biztos, határozott, az alkotmányos érületnek s a hazai törvények iránti kegyeletos ragaszkodásnak megfelelő utba inditása s akadéktalan folyhatása. E kir. főkormánysház legbensőbbben meg van győződve, hogy Felséged valamint a Magyarország törvénykezési állapotja körüli kívánalmaknak teljesülését megengedte, úgy Erdélyt is hasonló atyai kegyelmével fogja megvigasztalni, minélfogva tapasztalván a királyi főkormánysház azon hajlamát, mely szerint azon irányt és elveket, melyeket az országbirói értekezlet elfogadott s melyeket felséged legfelsőbb helybenhagyásával megszentesített, Erdélyben is mint a fennforgó kérdéseknek legszerencsésebb megoldási

eszközét, a legszívesebben fogadnák, s egy ily ide is találó kiegyenlítésnek célszerűségében és helyességében e királyi főkormányzók maga részéről is meglevén győződve, cs. k. apostoli Felségedet mély tisztelettel kéri: Méltóztassék az említett országbirói értekezleti munkálatban foglalt és legfelsőbbleg is megerősített határozványok érvényét Erdélyre is legkegyelmesebben kiterjeszteni, s ezen királyi főkormányzók felhatalmazni, hogy azok alapján és utmutatása szerint az erdélyi igazságszolgáltatás és törvénykezési eljárás utba indítása s elrendezése körül a szükséges ideiglenes rendelkezéseket késedelem nélkül megtehesse s illetőleg az erdélyi sajátos viszonyokhoz képest netán szükségesnek találandó további alázatos javaslatait utólagosan felterjeszthesse. A fennebbi alázatos javaslat legfelsőbb kegyelmes elfogadását és helybenhagyását ezen királyi főkormányzók annál biztosabban bátor remélni s ismételten is alázatosan kérni, mivel jelenleg azt mind az igazságügy határozott és biztos elrendezhetésére s akadálytalan folyamatba indítására, mind pedig az aggodalmak eloszlatására s a kedélyek megnyugtatóására az egyedüli helyes és kivihető módnak látja. Kolozsvártt, kisasszonyhó /augusztus/ 7-én 1861."[⌘]

[⌘] Sándor József: Okmánytár Erdély legújabb jogtörténelméhez 1848-1865, Kolozsvár, 1865.

Az erdélyi királyi udvari kancellária az 1861. Szent-György hó /április/ 2-án tartott üléséből 961/1861. udv. szám alatt királyi leiratot küld "az erdélyi bírósági hatóságok vizsontszervezése tárgyában" az erdélyi királyi főkormányshéknék, amelyben ezt mondja: "Méltóztatott ő cs. kir. apostoli Felsége kegyelmesen megengedni, hogy a fentebbi törvénykezési eljárás az előadott fellebbezési fokozattal a jelen törvénykezési rendszer, valamint a jelenlegi törvények és perrendtartások épségben tartásával mind a magánjogi polgári ügyekben, a váltó pereket is oda értve, mind a bünyfenyítő esetekben helyet találjon."

Ez tehát az osztrák törvények fenntartását jelentette, úgy amiként az 1860. évi október 20-iki diplomában az uralkodó azt a kívánságát fejezte ki, hogy az általános ausztriai polgári és büntető törvények mindaddig érvényesek maradjanak, amíg azokat országgyűlés meg nem változtatja.

Erdély álláspontja ezzel szemben az volt, aminek a Kolozsvári Közlöny 1861. május 5. napján vezércikkben adott kifejezést, hogy "ősi alkotmányunkat és polgári szabadságunkat az 1848-beli törvények alapján viisszaszerzzük, tehát sem egyiket, sem másikat, se anyagi, se alaki tekintetben ideiglenesen is el nem fogadhatjuk, fenn nem tarthatjuk... Azok egy abszolutisztikus kor-

mány alattvalói és így örökös politikai hallgatásra kárhóztatott, minden polgári jogoktól megfosztott nemzetek számára vannak alkotva... Az ausztriai büntetőjogot mind anyagi, mint alaki tekintetben lehetetlen egyeztetni alkotmányos jogaink természetével, azonban minthogy büntetőjog és törvények nélkül egy napig sem lehetünk, irányadó legyen egyelőre a magyarországi országbirói értekezleten megállapított és elfogadott büntetőtörvény a büntető eljárással együtt, de azokat sem lehetvén rögtön életbeléptetni, addig is, míg ez lehetséges volna, tartsuk fenn az 1848. előtt nagyrészen gyakorlaton alapult büntetőjogot és eljárást... De az általános ausztriai polgári törvényeket és a törvénykezési eljárást sem tarthatjuk fenn, mert azok is országgyűlésen kívül a nemzetek akarata és beleegyezése nélkül, alkotmányos uton hozott és részben a hosszas törvényes gyakorlat által megszentezett magán polgári jogaink felforgatására önként szülte intézkedésnél fogva hozattak be, amellet, hogy azok gyűlölet tárgyai, a tulajdonosi jog szentségét nem biztosítják és tudjuk, hogy azok mellett az igazság kiszolgáltatása alig több a vak szerencse játékánál... A magán polgári jog visszaállítására nézve sem térhetünk el az 1848-ban fennállott törvényes alaptól."

Nem nagy becsülete volt tehát Erdélyben a csá-

szári pátensekkel betelepített osztrák jognak.

Miközben a kolozsvári törvénykezési bizottmány a törvénykezés feletti tanácskozásait sorozatos értekezleteken folytatja, az erdélyi törvényhatóságok a maguk régi statutárius jogánál fogva párhuzamosan megkezdették a tanácskozásokat, hogy az 1848. évi unió-törvénynek megfelelően hogyan kellene a vármegyék, székek és vidékek területén a törvénykezést rendezni. Kükküllővármegye és Felsőfehérmegye azt határozta, hogy a fontosabb intézkedésekkel vár addig, amíg a pesti országgyűlés nem határoz az országbirói értekezlet javaslatai tárgyában, addig is a halaszthatatlan ügyeket nem az erdélyi, hanem a magyarországi törvények alapján kívánták elintézni, ha pedig a pesti országgyűlés hozzájárul majd az országbirói értekezlet javaslataihoz, akkor ezeket fogják követni; bünvádi perekben elhatározták a régi gyakorlat, vagyis a praxis criminalis visszaállítását, a büntetésekre nézve itt is megtartva a jogegyenlőség és általános polgári szabadság elveit, a váltó- és urbéri perekre nézve megkérik a királyi főkormányshéket váltótörvényshékek felállítására, az urbéri ügyekben pedig a kormány organumai által való befejezés eszközzésére. Azzal érveltek, hogy a most folyó, vagyis az 1861. évi pesti országgyűlés Erdélynek is országgyűlése, bár Erdélyt nem hívták is meg.

Kétségét fejezi ki a Kolozsvári Közlöny 1861. június 29-i száma a törvénykezési bizottmány munkálatainak sorsa tekintetében, mondván, hogy országgyűlési határozat ellenében "minő törvényhozási hatalom adand megdöntő erőt a kormányzéki értekezlet munkájának? Kormányi rendelet ezt nem teheti, különben is tudjuk, hogy a legfelsőbb kormány az osztrák törvények fenntartása mellett nyilatkozott az országgyűlés határozataig." Felveti a kérdést, hogy ha a pesti országgyűlés elfogadja az országbirói értekezlet javaslatait, nem lesz-e a mostaninál is nagyobb konfuzió Erdélyben, ha a kormányzéki értekezlet eltér az országgyűlés határozatától és mi lesz, ha a kormányzék mint végbiróság a törvénykezési bizottmány határozataihoz tartja magát, a megyékben levő első bíróságok pedig a pesti országgyűlés határozatával jóváhagyandó országbirói értekezleti javaslatokhoz?

Háromszék s a vele törvényesen egyesült Miklósvárszék az 1861. május 28-án tartott központi gyűlésében azt határozta a királyi főkormányzék leirata nyomán, hogy "az igazság kiszolgáltatását illetőleg a gyakorlatból ki nem ment öntörvényeink használata szükséges. A büntető- és váltóügyekre nézve az országbirói értekezlet munkálatát kelljen alkalmazni."

Egy névtelen felszólaló a Kolozsvári Közlöny 1861.

március 16-iki 43. számában azt írja, hogy az országbírói értekezlet ideiglenes határozmányait Erdélyben azonnal minden tétoházás nélkül el kell fogadni, annyival is inkább, mivel az erdélyi régi alaki jog olyan, hogy azt használni jelenben lehetetlen, "továbbá hiteltörvényeink 1848. előtt nem is lévén, a magyarhoni váltójog inkább alkalmazható viszonyainkhoz, mint a fennálló idétlen osztrák váltótörvény, ami pedig az anyagi jognak ősiségi és örökösödési részeit illeti, elfogadhatjuk gondolkodás nélkül az országbírói intézkedést, mely az érdeklettek jogainak megővását respektálni fogja."

Középszolnokvármegye az 1861. március 4-én megtartott ülésében az erdélyi uniónak Bécs által történt hatálytalanítása ellen tör ki és annak a kívánságának ad kifejezést, hogy akik az abszolutizmusnak segédkezet nyújtottak, kizárassanak mindenből és meghaltaknak nyilváníttassanak. Ugyanezen az ülésen gróf Bánffy Béla hatalmas beszédben fejti ki, hogy a 48-as törvények kiterjednek nemcsak a Meszeshegyláncról a Lajta vizéig, hanem a csiki havasokig is s indítványára a megye felirattal fordul a királyhoz, amelyben azt mondja: "Erdély sorsát különválasztani Magyarországtól nem lehet a nélkül, hogy elválasztását mind a kettőnek megöletésétől elválasztani lehetne... Védje

meg Felséged a törvényeket... Erdély sorsa felett Magyarország nélkül külön országgyűlési határozatokat hozni alkotmányunk értelmében lehetetlen, viszont Erdélyország sorsát egy külön országgyűlés tárgyává tenni annyit tenne, mint a törvény által szentesített uniót megsemmisíteni akarni... és végül Felséges Ur, a legmagasabb személy is, kinek e földön személye szent, a tulvilágon a legfelsőbb ítélőszék előtt számadással tartozik. Midőn Felségednek teste őseinek sirboltjában porladni fog, akkor Felséged lelke számadással tartozand arról, hogy hatalmát, melyet az Uristen adott, boldogítására használta-e fel azoknak, kik felett hatalommal felruháztatott. Erdélynek boldogsága, Magyarország üdve függ attól, hogy a két haza eggyé legyen, tegye meg ezt Felséged és a hálás utókor áldandja hamvait... Méltóztasson tehát Felséged a Szent István koronája jogalapján szentesített törvényeink nyomán e hő nemzeti óhajtasoknak eleget tenni és Erdély rendjeit a magyar országgyűlésre meghívni."

Udvarhelyszék az 1861. május 4-iki Kolozsvári Közönyben közölt, az országgyűléshez intézett feliratában kéri, kövessenek el mindent, "hogy alkotmányunk és jelesen ennek legdrágább gyöngye az 1847/48-i törvények teljes épségükben állittassanak vissza."

Dobokamegye az 1861. május 10-én tartott ülésében

az anyagi és alaki magánjog kérdésében kimondja, hogy elvileg saját törvényeinkhez ragaszkodunk és amennyiben régi törvényeink 1848-ban elvi módosítást szenvedtek anélkül, hogy a részletes alkalmazás kidolgozására idő lett volna, a hézagok mikénti pótlása iránti terv készítésére küldöttséget küld ki.

A sajtóviták során kiemelték azt is Erdélyben,^{*} hogy ott "a successzionális törvényeket érintetlenül kellene tartani, mert Erdélyben egész más örökösödési rend volt, mint Magyarországon, azonfelül más volt a megyékben, más a székelyföldön, más a szászoknál, egyik része a magyar, másik része a székely successziót tartotta meg, aminek alapját a Hármaskönyv III. része 3. és 4. cimeiben és így olyan törvényben kell keresni, amely Magyarországnak a Királyhágon tuliakat és innenieket egyaránt kötelező törvénye. Ezen törvényeinket tehát, amennyiben az ősiség eltörlése után felosztandó vagyon fog maradni, épen kell fenntartani."

Kiemelte a kritika azt is Erdélyben 1861-ben, hogy Erdélynek ugyan nincs törvénye az ősiség eltörléséről, de áll Magyarországnak az 1847/48. évi pozsonyi országgyűlésen hozott 15. törvénycikke, mely az ősiséget eltörli. Senki nem kételkedett az 1848-iki kolozsvári

^{*} Kolozsvári Közlöny, 1861. évi június hó 8. és 9. napján megjelent 89. és 90. számai.

országgyűlésen, hogy ezen törvény ereje az uniónál fogva Erdélyre is kihat. Mit fognak tehát most tenni azok, akik az 1848-iki kolozsvári I. törvénycikk 3.§-a alapján Magyarhonnak magánjogi és igazságszolgáltatási törvényeit ignorálni akarják?"

Különösen az osztrák váltótörvény fájt Erdélynek. Kiemeli a kritika, hogy Erdélyben "érvényes a váltótörvény, de nem az osztrák, amely egy lecsalt adósnak személyi szabadságát a hitelező önkényének adta át és bármi vagyon mellett is azt, akinek egyetlen bűne volt, hogy a kifosztott Erdélyben pénzt nem szerezhett, tömlőcre hurcolta, hanem áll Magyarországnak, mely az uniónál fogva hazánk nekünk erdélyieknek is, 1848-iki váltótörvénye..."

Ami a rendes adósságokat illeti, kiemeli a sajtó, hogy Erdélynek egyetlen törvénye sincs a szóbeli perekről, de Magyarországnak megvoltak az 1836. és 1840. évi törvényei az adóssági ügyekben követendő szóbeli eljárásról, ezeknek tehát érvényeseknek kell lenniök a Királyhágon innen is. Ami az urbéri ügyeket illeti, "mivel az országbírói értekezlet az urbéri pátenst törvényesnek nyilatkoztatta, egyebet mi erdélyiek sem tehetünk." A tanulmány ehhez képest azzal végződik, hogy "habár Erdélynek saját képviselői általi megjelenése a jelen pesti hongyűlésen akadályozva van,

de azon országgyűlés jogilag a mienk is, következőleg miután az országbirói értekezlet munkáját rövid időn tárgyalás alá veendi, várjunk addig a fontosabbak elintézésével, kerüljünk minden disuniót, ne tegyünk semmi, a Magyarországtól eltérő intézkedést, mert ily provizóriummal nehezitenők a jogilag most is fennálló uniónkat, hanem ismerjük el Magyarhon magánjogi és törvénykezési törvényeit a Királyhágón innen is érvényeseknek, de tartsuk fenn eltérő successzionális törvényeinket, mert azokat közös honunk törvényei szentesítették Erdélyre nézve; minden egyebekben kövessük azt, amit pesti országgyűlésünk a magánjogi és törvénykezési kérdéseket illetőleg ki fog mondani."

Kőváry László, a jeles történetíró,^x ugyancsak Erdély ebbeli hangulatának ad kifejezést, amikor azt írja, hogy a magyarhoni és erdélyi földbirtokosság a haza oltárára tette a nagyszerű lemondást, de még előbb, "mig Erdély legislatioja kezét a bécsi udvar meg nem kötötte, oly szabad, oly humánus, oly lojális és ha kell, oly demokrata irányban működött, hogy szemrehányást a néptől, szemrehányást magától a haladással diósekedő Európától sem fogadhatunk el. Mig Franciaországban 1790. előtt a városok követői féltérden hallgatták a korlátok előtt a királyi előterjesztéseket,

^x Kolozsvári Közlöny, 1861. június 18-iki 95. szám.

míg a papság a király jobbján, a nemesség a balján állt, addig az erdélyi polgár városok követei egysorban ültek a követek padjain, fejenként szavaztak, mint a megyék, az ezer lélekre menő takszás városok épp úgy két követet küldtek, mint a német hercegségekkel felérő Hunyadmegye".

Büntetőjogi tekintetben az erdélyi jogászság annak az állapotnak adott kifejezést,^x hogy az osztrák büntetőtörvénykönyv inkvizitórius eljárást hozott be, míg a magyar bíró a mi törvényünk szerint "a vádlónak szerepét legkisebb részben sem öltheti magára, a közvádló épp oly módon tartozik bizonyítani és keresetében semmi több jogokkal nem bír, mint egy magánüggyi felperes". Ugyanez a cikk, amelynek írója azt mondja magáról, hogy majdnem harminc éven keresztül folytat már ítélőbírói foglalkozást, kiemeli, hogy a főkormányshéki értekezlet a büntetőtörvény és eljárás körül az alkotmányos szabadsággal szintugy, mint az 1791. évi VIII. törvény-cikkel össze nem férő osztrák törvényeket elvetendőknak és a hazai régibb büntetőtörvényeket és eljárást, vagyis a criminalis praxist az általános polgári szabadság és jogegyenlőség alapján helyreállítandóknak véleményezte.

^x Kolozsvári Közlöny, 1861. június 20-iki 96. száma.

Az erdélyi udvari kancellária elnöksége 387. eln. 1861. sz. al. 1861. november 8-ikán közli az erdélyi főkormánysház elnökével,[✱] gróf Mikó Ferenczel a király elhatározását az Országbirói Ertekezlet határozmányainak Erdélyre alkalmazása kérdésében. Ez így hangzik: "Ő Felsége méltóztatott 1860. december 21-ikén kelt legfelsőbb kéziratával, továbbá az 1861. márczius 31-ikén kelt legfelsőbb határozattal világosan megrendelni, hogy a birtok biztossága és a magánjogviszonyok állandósága érdekében a jelenlegi polgári és büntető törvények hatálya mindaddig teljes érvényben fennmaradjon, amig rájuk nézve a törvényhozás útján az eshető változások egyetértőleg létre fognak hozatni. Épen úgy megrendeltetett a megyék, vidékek és székely székek főtisztjai számára legfelsőbben helybenhagyott utasítás 13. cikkében, hogy az új szolgabírák elejökbe kerülendő minden peres ügyekben és törvénykezési tárgyakban az általános polgári és büntető törvénykönyv szerint bíraskodjanak és mindenben e törvények és az illető perrendtartás értelmében járjanak el. E legfelsőbb rendeletet az ujonnan szervezett törvényhatóságok a megyékben és székely székekben nem követték, sőt részint a régebbi hazai törvényekhez való ragaszkodás, részint a magyar-

[✱] Országos Levéltár, erdélyi főkormánysházai 2958.

és 2666/el. 1861. sz. iratok.

honi országbirói értekezlet béhozatala mellett nyilatkoztak és e törvények szerint, részint pedig a fennálló szokás szerint szolgáltatottak igazságot. Ez okból Ő cs. és apost. kir. Felsége indittatva érezte magát f. évi november 1-én a k. erdélyi udvari korlátnoksághoz intézett legfelsőbb kéziratával mindazoknak, akik az 1860. deczember 21-kén kelt legfelsőbb kéziratba foglalt határozatokkal ellenkezőleg jártak el, legfelsőbb rosszsalását tudtokra adadni és marosvásárhelyi törvényes királyi tábla elnökét felelőssé tenni az iránt, hogy a fennemlitett 1860. deczember 21-kén kelt legfelsőbb kézirat értelmében az osztrák polgári és büntető törvény minden határozatai mindaddig hatályukban fentartassanak és azok szerint jártassék el és bíraskodtassék, a míg azok az országgyűlés útján meg nem fognak változtattatni. E legfelsőbb határozatról a felséges kir. főkormánysház f. évi november 15-ikén 1110. törv. sz. al. kelt kibocsátványával értesítette ugyan a törvényhatóságokat, de miután az utóbbiaktól elfoglalt álláspontot^{te} kintetbe véve, ezirányban kielégítő és a legfelsőbb rendeleteknek megfelelő eljárás tőlük nem várható, ha szigorubb rendszabályok nem alkalmaztatnak, minthogy továbbá a törvényhatóságok, illetőleg a törvényhatósági tisztviselők egy része törvényellenes eljárását azzal igyekszik igazolni, hogy azt ál-

litják, hogy az idevonatkozó rendeletekről nem volt tudomásuk és a kir. főkormányshék egyelőre helyeselte eljárásukat: kényszerülve látom magamat, azon további körülménynél fogva is, hogy kötelességem Ő Felsége császári tekintélyét és a legfelsőbb rendeleteket kötelességszerűen illető tiszteletet ismét helyreállítani, a felséges kir. főkormányshéket sürgetőleg felszólítani, hogy kapcsolatban az idei november 15-kén 1110. törv. sz. alatt kelt kibocsátványával értesítse valamennyi megye, vidék, szék és város hatóságait, hogy mindazon törvényhatóságok vagy azok tagjai, akik a fennidézett legfelsőbb rendeletek mellőzésével akár polgári, akár büntetőügyi perkérdések eldöntésében nem az osztrák polgári és büntető törvények határozataihoz fognak alkalmazkodni.

Ehhez képest az erdélyi királyi főkormánysház Kolozsvárt 1861. évi karácsony hó /december/ 17-én tartott üléséből Crenneville Lajos aláírásával ellátott 1448/1861. számú körrendeletével szigorú intézkedéseket tesz az osztrák jog mellőzésével szemben. Azt mondja a körrendelet: "Ő cs. kir. apost. felsége múlt év december 21-én kelt legfelsőbb kéziratával, továbbá idei március 31-én kelt legfelsőbb határozatával megrendelni méltóztatott, hogy a birtok biztossága és a magán jogviszonyok állandósága érdekében a jelenlegi polgári és büntető törvények hatálya mindaddig teljes érvényben fennmaradjon, míg e tekintetben netalán szükséges változtatások törvényhozás útján fognának létrehozatni. Hasonlag megrendeltetett a megyék, vidékek és székelyszékek főtisztjei számára legfelsőbbleg helybenhagyott utasítás 13-ik §-ában, hogy abiróságok minden peres ügyekben és törvénykezési tárgyakban az általános polgári és büntető törvénykönyv /tehát az osztrák/ szerint bíraskodjanak és mindenben e törvények és az illető perrendtartás értelmében járjanak el. E legfelsőbb rendeleteket az újonnan szervezett törvényhatóságok a megyékben és székelyszékekben nem követték, sőt részint a régebbi hazai törvényekhez való ragaszkodás, részint a magyar-honi országbirói értekezlet béhozatal mellett nyilat-

koztak és a törvények szerint szolgáltatott igazságot. Ez okból méltóztatott ő cs. kir. apost. Felsége f. év november 1-ső napján a kir. erdélyi udvari korlátnoksághoz intézett legfelsőbb leiratával mindazoknak, akik az 1860-iki december 21-én kelt legfelsőbb kéziratban foglalt határozatokkal ellenkezőleg jártak el, legfelsőbb rosszalást tudtokra adadni és a marosvásárhelyi törvényes kir. tábla elnökét felelőssé tenni az iránt, hogy a fenn említett 1860-iki december 21-én kelt kézirat értelmében az osztrák polgári és büntető törvény minden határozatai mindaddig hatályban fenn tartassanak s a bírósági eljárások azokhoz alkalmaztassanak, amig ezen törvények országgyűlés útján meg nem fognak változtatni. Az itt elősoroltak alapján ezen kir. főkormányzékhez intézett 1861. december 13-iki 2958 sz. a. elnöki felhívás következtében és kapcsolatban a kir. főkormányzéknek múlt hó 15-én 1110. szám alatt az öszves törvényhatóságokhoz kibocsátott rendeletével, újólág figyelmeztetik, miszerint a törvényhozás további intézkedéséig a fennálló polgári és büntető törvénytörvények ezutánra annyival is inkább pontosan kezelendők, mivel mindazon bíróságok, azok elnökei s egyes tagjai, kik ezentul a fennidézett rendeletek mellőzésével polgári és büntetőügyi perkérdések eldöntésében nem azon szabályokhoz fognak alkalmazkodni,

ugyanazon szabályok értelmében felelősség alá fognak vonatni s azon felül a felekre nézve ebből háramlandó kár és perköltségekért összesen s egyenként felelősökké tétetni. Ezen rendelet minden egyes bíróságokat gyakorló tiszti egyéniséggel közlendő."

A Belső-Szolnok megye feliratára adott királyi válasz /1. erdélyi királyi főkormánysház Kolozsvárt 1863. március 4-én tartott ülése, 7739/1863. szám/ megleckézteti a törvényhatóságot a magyar jog alkalmazása és az osztrák jog félretétele miatt. Utal arra, hogy már az 1861. december 20-án kiadott legfelsőbb királyi határozat által a király mindennemű polgári és büntetőtörvény szabályokat, -- vagyis az osztrákokat, -- teljes érvényben meghagyott és azok folytonos gyakorlatát "teljes határozottsággal mindaddig megparancsolta, míg ezen rendeletek ő Felségének ezután kibocsátott vagy kibocsátandó intézkedései által vagy pedig országgyűlési egyetértés által módosíttatni fognának." Ennek ellenére azonban, bár az 1861. március 31-iki királyi leirat az igazság kiszolgáltatását átruházta a hajdan fennálló törvényhatóságokra, de ez csak azon határozottan kifejezett rendelkezés mellett történt, miként mind a polgári, mind pedig a büntető ügyekben a fennálló törvény és perrendtartások fenn tartassanak. Mégis -- folytatja a leirat --, ő Felsége

atyai szíve csak fájdalommal látta, hogy e részbeni jogos reményei nem mentek teljesedésbe, s tapasztalnia kellett, hogy Erdély lakosinak egy része, sőt még oly közegek is, kikre Ő Felségének legmagasabb bizodalma az átalakulás foganatosítását bizta, jobbnak tartották az Ő Felsége által Erdélyország számos és nagy mértékben bonyodalmas viszonyainak lassankénti és üdvös megoldására kijelölt utat elhagyni és magokat, felfogásuk szerinti állítólagos jogos álláspontra helyezni. A megyék és székelyszékek nagyobb részében a helyhatóságok ujjonszervezete a magyarországi 1848-dik évi XVI. és XVII-dik törvénycikkek alapján vitetett végbe, — a megyei tisztviselők a magyarországi törvényekre eskettettek fel, — az 1849-dik év óta életbe léptetett és világosan fenntartott polgári és büntető törvények a köz és magán érdekek megsértésével téttlegetesen félretétettek, — az államadók felszedésénél minden közreműködés nemcsak megtagadtatott, hanem némely megyékben az adóköteles nép még az adó megtagadására is nyíltan felszólított." "Az igazságszolgáltatás fennakadt és a személyes és vagyoni közbiztonság ily körülmények közti csakugyan igen kedvező állapotja csakis Erdély népei elismerésre méltó és józan értelmiségének vala tulajdonítható... Ily helyzetben Ő Felsége legmagasabb uralkodói kötelességének tartotta Erdélyország viszonyainak ren-

dezése és a jogbiztonság fenntartása iránt maga elébe vett utat feltétel nélkül a legnagyobb határozottsággal követni."

Ugyanebben a leiratban a király értesíti a vármegyét, hogy utasította az erdélyi udvari korlátnok-ságot a telekkönyveknek Erdélyben bevezetésére szolgáló előmunkálatok megkezdésére.*

Ezzel a szomorú fejedelmi kosárral végződött 1861-ben Erdély nagyszerű jogászai küzdelme a magyar jogért. Ez a küzdelem folytatása volt az erdélyi reformkorszaknak. Meddősége ellenére sem vesztette el Erdély harci kedvét. A magyar jogért folytatott küzdelem az elkövetkező években tovább folytatódott.

Az osztrák polgári törvénykönyv megnekedése

Erdélyben

Minthogy — amint láttuk — az 1861. évi országgyűlés kénytelen volt saját csonkaságára tekintettel nemcsak általában eltekinteni a törvényhozataltól, hanem az országgyűlésre meg nem hívott Erdély jogának boncolását és megállapítását is mellőzni volt kénytelen s minthogy a király ebben a korban az uniós törvényről hallani sem akart, így megmaradt Erdélyben az oda 1853-ban transzponált osztrák polgári törvénykönyv. A törvénytelen

* Sándor József: Okmánytár Erdély legújabb jogtörténelméhez. 1848-1865.

gyermek kitornta a házból a törvényes gyermeket, a magyar jogot. Megmaradt ott az 1942. évig, ez az idegen jog nem a maga eredeti teljességében, érintetlen eredeti anyagával, mert hiszen -- amint nagy Magyar Magánjogában Szladits Károly professzor reámutat, csekély részei eredettől fogva sem léptek ott hatályba -- például az államilag elismert házassági biráskodást gyakorló egyházak tagjaira az osztrák polgári törvénykönyv házassági köteléki joga, később pedig, 1867-től 1918-ig számos törvény ütött rést joganyagán, de mégis megmaradt ott háttérben a magyar országos joggal, mint jus generalével, particularis jogként. Vessük még ide azt is, hogy Ausztriában később az osztrák polgári törvénykönyvnek számos szabálya hatályát veszítette, de Erdélyben nem -- ezeket Grosschmied partra vetett szabályoknak nevezi --, hogy viszont Ausztria 1914-1916 évi novellái Erdélyben természetesen nem voltak hatályosak s így elmondhatjuk, hogy Erdélyben egy sui generis osztrák polgári törvénykönyv volt és van érvényben, amely még Ausztria jogával sem egyezett.

De miért nem érintette ennek az Erdélyben egészen friss, még gyökeret is alig verhetett jogi akvizíciónak, az összbírodalmi eszme idegen szerszámokkal teljesített jogi utászmunkájának hatályát a

67-es törvényhozás sem, amelyet már nem befolyásolt pátenz, abszolutizmus? A 48-as törvényhozás dinamikus lendületét, sodró erejét nem örökölte ugyan a 67-es törvényhozás, de munkaképességét, dolgozni akarását és bölcsességét igen s ideje is lett volna az erdélyi magánjog kérdésével is foglalkozni. A kodifikációs tehetségnek, nagy jogtudósoknak az a tömege, amelynek egyes tagjai, pl. Deák Ferenc már 1843-ban, azután Ghyczy Kálmán, aki a legfontosabb negyvennyolcas törvények szövegezője volt és Tóth Lőrinc, már a 48-as törvények előkészítésében is bőven kivették a részüket, a nagy kodifikátor gárda még élt s ez a gárda teljes szellemi felkészültséggel rendelkezett arra, hogy az erdélyi magánjog kérdéseit is szükség esetében megoldja, csak erre mandátumot nem nyerhetett. De egy magában Erdélynek otthon annyi és oly sok kitűnő jogásza volt, hogy viszont ezek is játszva meg tudták volna oldani a kérdést, hogy az Erdélyben is még alig pár éves életet élt osztrák polgári törvénykönyv az országbirói értekezlet határozmányainak átvétele mellett s mily egyéb módosításokkal lett volna legcélszerűbben Erdélyből is rögtönösen kiküszöbölhető.

Az erdélyi udvari kancellár, báró Kemény, megpróbálkozott ugyan azzal, hogy legalább az országbirói értekezlet határozatait Erdélybe is átültesse, de ez

nem sikerült neki.

A képviselőházi Irományokban/1865. évi december hó 10-ére hirdetett országgyűlés VII. kötet 15. lap/ egy érdekes 1868. évi törvényjavaslatot találunk, amiről eddig kevés szó esett. Címe: Törvényjavaslat az osztrák törvényeknek Erdélyben megszüntetéséről. Beadják: id. gróf Teleki Domokos, Tisza László, Gál János, gróf Lázár Kálmán, Tolnay Gábor, báró Szentkereszthy, gróf Eszterházy István, báró Vay Béla, Betegh Kelemen, Barcsay Akos, Lázár Dénes, Antalfy Károly, Kéthely József, Csiky István, Thury Gergely, Berzenczey László, gróf Kálnoky Pál, Pap Lajos, gróf Bethlen Gábor, Makray László, báró Bánffy Albert, gróf Bethlen Sándor, báró Huszár Károly, Székely Gergely, Simay Gergely, Fejér János, Pethe András, Boér János, Dobolyi Sándor, Nagy Péter, gróf Vass Sámuel, gróf Bethlen Farkas, báró Kemény István. Erdély politikai nagyjai. A törvényjavaslat 1.§-a szerint "az új perrendtartás életbeléptetésével egyidejűleg az erdélyi területen az osztrák polgári törvénykönyv, osztrák büntető törvény, osztrák váltójog és csődrendtartás hatálya megszüntettetik és az anyagi magánjogot illető magyarországi törvények és törvényes szokás úgy, amint jelenleg érvényben vannak, illetőleg az új perrendtartás életbeléptetésekor érvényben lesznek, az erdélyi területre is kiter-

jesztetnek." A 2.§ szerint "valamint Magyarország többi részeire nézve az ezeket illető urbéri nyílt parancs, az 1861-iki ideiglenes törvénykezési szabályok által fenntartatott, ugy az erdélyi területre nézve is az 1854-iki június 21-iki urbéri nyílt parancs az abban érdekelt ügyek befejezéséig érvényben hagyatik s egyszersmind továbbra is felhatalmaztatik a minisztérium, hogy a magyarországi jogelvek alapján a tagosításokat, elkülönítéseket, arányosításokat illetőleg pótrendeleteket bocsásson ki". A 3.§ szerint "az átmeneti intézkedésekkel, a törvénykezési közegeknek ez érdeken belül célszerűbb utasításával, szóval ezen törvény végrehajtásával az igazságügyminiszter bízatik meg."

Erdély képviselői tehát az 1868. évben ugy látták a helyzetet, hogy az új perrendtartás -- az 1868: LIV. törvénycikk -- életbeléptetésével az erdélyi területen az osztrák polgári törvénykönyv hatálya megszüntethető, a magyarországi jog állítható helyébe, az urbéri nyílt parancs ideiglenes meghagyásával s a telekkönyvi eljárások magyarországi jogelvek szerint való szabályozása mellett.

Ellenkező álláspontra helyezkedett azonban az osztályok előadóiból alakult központi bizottság, amelynek jelentése szerint /Irományok 144. lap, ugyan-

azon kötet/ "a központi bizottság teljesen át van ugyan hatva azon meggyőződéstől, hogy az eggyé alakult ország számára mindenben egyenlő kötelező törvények életbeléptetése az egyesülés egyik legfőbb követelménye s nem kevésbé méltányolja is a törvényjavaslatot beadó képviselőknek erre irányzott törekvését, mindamellett tekintve egyrésről az idő rövidségét, mely az Erdélyben jelenleg érvényben levő törvények szerint alakult jogviszonyok és érdekek kellő figyelembevételével eszközzendő átmeneti intézkedéseket lehetetleníteni, másrésről figyelembevée az igazságszolgáltatás terén Erdélyben szükséges intézkedések életbeléptetésére nézve az egyesülés részletes szabályozásáról szóló törvény 12.§-ának megnyugtató határozatát, az előterjesztett törvényjavaslat jelenleg leendő elfogadását nem ajánlhatja, azonban óhajttja, hogy az igazságügyi miniszter utasíttassék, hogy a törvények egységének mielőbbi eszközlésére a szükséges előkészületeket létesítse." A jelentés 1868. december 5-én kelt, az előadó Paiss Andor volt. A IX. osztály előadója, Antalfy Károly, aki a törvényjavaslat egyik betérjesztője volt, ugyanaznap külön véleményt nyújtott be, amelyben azt kéri, "mondja ki a Ház határozatilag, miszerint elvárja, hogy az igazságügyi minisztérium akképpen tesz meg minden előmunkálatot, hogy midőn az új perrendtartás életbelép, a magyarországi anyagi

törvények az erdélyi területre is alkalmaztassanak."

Mielőtt ennek az érdekes törvényjavaslatnak további sorsát ismertetnők, vissza kell térnünk arra, hogy a magyar királyi minisztérium 1867. június 27-én rendeletet bocsátott ki az erdélyi köztörvényhatóságok alkotmányos hatáskörének visszaállítása iránt /Magyarországi Rendeletk Tára 1867. évf. 157. lap/, amely rendelet 14. pontjának harmadik bekezdése a következőket mondta: "A királyi minisztériumnak egyik feladata az országgyűléstől nyert felhatalmaztatásánál fogva időközileg is az igazságszolgáltatás érdekében s a törvénykezés folyama gyorsítására a szükséges rendelkezéseket és javításokat megtenni; addig is azonban, míg törvényhozás vagy rendelkezés útján az igazságügy körüli szándékait rövid időn valósíthatná, hogy a lényegesen változott viszonyokhoz képest a magánjogérdekek sérelme, a közhitel megrendítése s az igazságszolgáltatási folytonosság fennakadása megelőztessék, a jelenleg Erdélyben hatályban levő törvénykezési és igazságügyi szabályok ideiglenesen fennmaradnak, és a megyei, vidéki és székelyszéki törvényszékek és birói hatóságok is működéseiket ezek szerint kell, hogy folytassák."

Törvénykezési szabályok alatt akkor olyan alaki jogot értettek, amint ezt Horváth Boldizsár igazságügyminiszter a képviselőház 1868. december elsejei ülésén hang-

sulyozza.

Ez volt az a rendelet, amely az osztrák polgári törvénykönyvet Erdélyben ideiglenesen továbbra is fenntartotta a hatályában.

Ennek a rendeletnek előzményei az országgyűlésen zajlottak le. A képviselőház 1867. évi március hó 8-án tartott ülésén azt a határozatot hozta a minisztériumnak a köztörvényhatóságok visszaállítása tárgyában tett előterjesztése nyomán ebben a kérdésben, hogy "az erdélyi viszonyok rendezése iránt addig is, míg az 1847/48. 7. t.-c. 5.§-ára való tekintettel mielőbb törvénycikk alkottatnék, felhatalmaztatik a minisztérium a kormányzás, közigazgatás és törvénykezés terén szükséges intézkedéseket saját belátása szerint és felelőssége alatt megtenni." A főrendiház a minisztériumnak ezt az előterjesztését az 1867. március 11-én tárgyalta /1865-68. országgyűlés főrendiházi nyomtatványai 184. lap/, amikor is Tomcsányi József főispán főrend kiemelte, hogy "az erdélyi ügyekre vonatkozó pontra nézve kénytelen vagyok kijelenteni, hogy ezen pont emlékeztet leginkább a miniszteri onnipotenciára s megvallom, ha a Királyhágón túl lakó testvéreinknek bármilyen törvényeik volnának, azokat újabb rendeletekkel, ha mindjárt jobbakkal is érvényen kívül tenni nem óhajtanám; de miután Erdélyben lakó

hazánk fiai azon szomorú helyzetben vannak, hogy ők mai napig is nem a törvény, hanem csak miniszteri rendeletek, még pedig nem független, nem magyar s nem felelős miniszteri rendeletek uralma alatt állanak, alig lehet egyebet tennünk, mint a törvényhozás további rendelkezéseig felhatalmazni a felelős kormányt, hogy e tárgyban saját felelőssége alatt intézkedhessenek." A főrendiház e felszólalás után határozatot hozott, hogy az alsóház határozatát a köztörvényhatóságok rendezése tárgyában, tekintve a közlemény lényegét és elvét, közértelemmel elfogadja.

Az országgyűlés mindkét Háza által az 1867. évi március hó 8-án, illetőleg 11-én a minisztériumnak a törvénykezési teendőkre nézve Erdély tekintetében adott felhatalmazás alapján bocsátotta ki a minisztérium az előbb említett 1867. június 27-iki nagyterjedelmű rendeletét, amelynek idézett 14. pontja ideiglenesen fenntartotta az akkor Erdélyben hatályban volt törvénykezési és igazságügyi szabályokat is, ideértve természetesen az osztrák polgári törvénykönyvet is.

Ennek az ideiglenesnek szánt rendeletnek életmeghosszabbítását azonban már magyar törvény mozdította elő. A Magyarország és Erdély egyesítésének részletes szabályozásáról szóló 1868. évi XLIII. t.-c. 12.§-a kimondotta, hogy "azon törvények alkalmazása,

amelyek Magyarország és Erdély törvényhozásának egysülését megelőzőleg Magyarország külön országgyűlésén alkottattak az erdélyi területre nézve, amennyiben szükséges lesz, törvényhozás útján fog eszközöltetni. Addig is azonban ezen országgyűlésnek 1867. évi március 8. és 11-én kelt s a minisztériumot az igazságszolgáltatás terén szükséges intézkedések megtételére felhatalmazó határozata a maga épségében tartatik fenn."

Minthogy az ebben a törvényben életmeghosszabbítást nyert 1867. június 27-iki keletű minisztériumi rendelet többször említett pontja az osztrák polgári törvénykönyvet is ideiglenesen hatályban tartotta, ez volt az oka annak, hogy az osztrák polgári törvénykönyv számüzése a 67-es törvényhozás első éveiben mindjárt nem történt meg.

Térjünk vissza ezek után arra a kérdésre, mi lett a sorsa az erdélyi képviselők fennebb említett törvényjavaslatának, amely az osztrák polgári törvénykönyvet 1868-ban számüzni akarta Erdélyből. Az újabb uniós törvény, az 1868: XLIII. törvénycikk, 1868. december 6-án nyert szentesítést, az erdélyi képviselőknek ezt a törvényjavaslatát pedig az osztályok előadóiból alakult központi bizottság az 1868. december 6-án, tehát előző napon tárgyalta. Nyilván fájt Erdély képviselőinek, hogy az újabb uniós törvény hatályában fenntartotta a kor-

mány rendeletét, amely ideiglenesnek szánt kegyelmet adott az osztrák polgári törvénykönyvnek. A képviselőház az 1868. évi december hó 7. napján, az újabb uniós törvény szentesítése után két nappal, tárgyalta az erdélyi képviselőknek ezt az osztrák törvényeknek Erdélyben megszüntetésére irányuló törvényjavaslatát. Erdély törhetetlen magyar szellemiségét, a frissen beültetett osztrák jogi növény elleni ellenszenvét tükrözi a képviselőháznak ez az ülése.

A törvényjavaslat első aláírója, id. gróf Teleki Domokos nem járult hozzá a központi bizottság elutasító véleményéhez, mondván, "másfél év óta semmi sem történt arra nézve, hogy Erdélyben az osztrák magánjog megszüntetessék, semmi sem történt arra nézve, hogy ezen magánjognak azon részei, amelyek legnyomasztóbban hatnak, amelyek a nemzet géniuszával legnagyobb ellentétben vannak, megszüntetessenek". A különvéleményt pártolta tehát.

Tisza László kiemelte, hogy "már maguktól az aláírásokból látható, hogy ez nem pártkérdés, de látható ez abból is, hogy az osztrák törvények hatályának az erdélyi területen való megszüntetésére nézve nemcsak majdnem minden törvényhatóság folyamodott, részint a hongyüléshez, részint a minisztériumhoz, de folyamodott azért 1861-ben még maga az erdélyi, amint nevezni

szoktuk volt, fenséges gubernium is, amelynek minden tagját valósággal az unió teljes végrehajtása iránti szeretettel vádolni nem lehet". S itt néhány példát említett arra, hogy szükséges az osztrák anyagi törvénynek az erdélyi részekben való mielőbbi megszüntetése; a hazai törvények szerint az elévülés 32 év, az erdélyi részekben fennálló törvényekben hol 30, hol csak 3 év; a váltóképeség is másképp fog az erdélyi részekben és hazánk többi részeiben állani, ha a törvényjavaslat elvettetik, másképpen fog állni Csucsán, mint a vele szomszédos Feketetón, másképp Magyaregregyen, mint Zilahon, utal a különbségre az örökösödési törvények tekintetében is; azután arra, hogy Erdélyben jelenleg semmi kereskedelmi törvény nincs, a fuvaros, aki még Feketetón a hiányos, de mégis meglevő magyar kereskedelmi törvények alatt áll, Csucsán már vogelfrei lenne. Vérünkbe átment régi hazánk törvényei századokig fennállottak és egy pennavakarintással behozták helyettük az osztrák törvényeket. Felszólása végén kérést intéz az igazságügyminiszterhez, kérve, "hogy ha azt okozta az osztrák kormány, hogy az erdélyi részeknek fiai husz éven át a hazai törvények oltalma és védelme alatt nem élhettek, a magyar kormány ne legyen okozója annak, miszerint azon lelkes hazafiak a magyar törvények szerint még csak

meg se halhassanak."

Gál János képviselő a központi bizottság elutasító javaslatát hevesen támadó felszólalásában utalt arra, hogy az országbirói értekezlet 1861-ben a tanácskozásait január 28-án kezdette meg és munkálatait az országbiró alig négy hónap múlva, már május 4-én be-terjesztette az országgyűlés elé és így mód volna most is arra, hogy ilyen rövid előkészítés után a magyar magánjog elfoglalja a maga helyét Erdélyben. Különösen arra hívta fel a Ház figyelmét, hogy "az örökösödési törvény a ramusok szerint intézi el az örökösödést a magyar nemzet ősi jogfogalmai szerint és eltér több pontban az ausztriai örökösödéstől, ha már most ugyan-azon egy embernek, Magyarországon és Erdélyben is jó-szága van és ő meghal egyenes leszármazó örökösök nélkül, nem két külön állam-e az, hogy ha például az egyikben az osztrák törvények szerint semmi tekintet nem leend az oldalas atyafiak közül arra nézve, hogy melyiknek az ágazatán örökölte volt azt az örökhagyó, a másikban pedig a magyarországi jelen örökösödési törvények sze-rint éppen ez fog dönteni, méltóztassanak megfontolni, hogy egy ország-e az, amelyben az erdélyi részekre néz-ve az özvegy a férje birtokának egy részét, ha gyerme-kek nem maradtak saját tulajdonaképpen elviszi, ellen-ben a magyarországi jószágra nézve az oldalas atyafiak

ramusok szerint fognak következni, az özvegy pedig a magyar törvények szerint özvegyi tartási joggal bír... Semmi képviselő, sem pedig a kormány nem tulajdonosa az egyes polgárok vagyonainak, azok egyes polgároknak sajátjai. Nem mi adtuk ezen vagyonokat a polgároknak, hanem a mi kötelességünk azokat védeni. Sajátjaik azok, azon jog és igazsági fogalom szerint, melyet őseiktől örökölték és azon öröklési mód szerint, amint az átszállást az egyikről a másikra igaznak hitték és hiszik. Méltóztassanak tekintetbe venni azon következtetéseket, ha valamiképp a pietás, melyet egy nemzet a sajátáról és az örökösödésről magának századokon keresztül alkotott, és odavitetik át, hogy egy az abszolutizmus erőszaká által mindazon saját fogalmak ellenére tett intézkedés meg nem változtattatik és érvényesen állhat fenn még akkor is, midőn Magyarországon alkotmányos élet van. Erdélynek közvéleménye nyilatkozott már 1861-ben és nyilatkozott újabb időben is. Amint 1867. június 26-án azon miniszteri rendelet kiadatott, mely szerint az osztrák törvények Erdélyben tovább is fenntartandóknak határozottak, alig volt Erdélynek két törvényhatósága, mely fel ne jajdult volna az osztrák törvények fenntartása ellen. Miután Magyarországon 1861-ben visszaállítása a hazai törvényeknek a közvélemény nyomása alatt történt, e tekintet-

ben hasonló közvélemény volt és van most Erdélyben. Erdélyben igen sokan vannak, kik Erdélynek alkotmányos életét kétségbe vonják mindaddig, míg az osztrák törvények alatt hagyatik."

De Gál János rendkívül érdekes adatokat tárt a Ház elé az ellen a felfogás ellen is, mintha a magyar magánjog kodifikációja sürgősen megalkotható volna és így az osztrák jog élete csak igen rövid lesz. Ma is időszerű fejtegetései az 1868. december 8-iki ülésről mint mementók hallanak felénk. Azt mondja Gál "A kodifikáció, mellyel az ellenvélemények reményt nyujtanak az osztrák törvényektől megszabadulásunkra, nem oly könnyen történik meg, mint ahogy némelyek remélik. Valahol Európában a magánjogról kódex készítettett, ez csak évtizedek munkája után jöhetett létre. Hogyan lehessen reményünk, hogy azt pl. egy rövid év múlva Magyarországon el fogják végezni? Addig pedig a bíróság akár milyen jó legyen, a legjobb eljárás mellett sem fog az új rendtartás eredménye megfelelni a várakozásnak, ha az osztrák anyagi jogot köteleztetik követni. Ha tehát a tisztelt Ház egy kodifikációs stádiumában odázná el Erdélyben az anyagi osztrák törvények megszüntetését és a magyar anyagi jog bevitelét, évtizedeken át fog még Erdély nyakán maradni az osztrák anyagi törvény, következőleg, miután naponkint veszti el a családok

igazaikat, senki sem lesz, ki nekik sajátjukat a legjobb akarat mellett is visszaszolgáltatathassa. Az alkotmányos fogalom és az unió azt kívánja, hogy szüntessenek meg az osztrák törvények Erdélyt továbbra is terhelni" s így kéri a IX. osztály külön véleményét elfogadni, mely szerint az új perrendtartással egyidejűleg a magyar anyagi törvények is kiterjesztessenek Erdélyre.

Gál János képviselő tehát 1868. december 8-án megjósolta, hogy 1940. őszén is még az osztrák polgári törvénykönyv fog élni Erdélyben.

A központi bizottság véleménye mellett tört lándzsát a román Bohatielu Sándor képviselő, aki azt emelte ki, hogy Erdélyben 1861-től kezdve rövid hét év alatt háromszor szünetelt az igazságszolgáltatás, megszűnt 1861. áprilistól, amikor a megyék rendeztettek, megszűnt 1862. márciusában, mert fennállottak az osztrák törvények, de nem volt bíró, aki azok szerint képes lett volna itélni, szünetelt 1863-ban csaknem fél évig, amíg az újonnan beállított bírák egy kis gyakorlatot tudtak szerezni. Ezen az úton folyt az igazságszolgáltatás 1867-ig, amikor a megyék újra rendeztettek, amikor is a törvényszéki állások akként töltettek be, hogy a lehetőségig szakembereket választottak, de több megyében olyan embereket választottak, akik nem tudták a törvényt és míg azok

begyakorolták magukat, megint csak szünetelt az igazságszolgáltatás. Most kilátás van arra, hogy legfeljebb egy év alatt elkészül a polgári törvénykönyv és nem akarja, hogy addig ismét szüneteljen Erdélyben az igazságszolgáltatás és erre az időre hozzanak be olyan valamit, amit nem tudunk. Ha most kiküszöbölik az osztrák törvényt, amiket mostani biráink tudnak és bevétetik az országbirói értekezletet, hogy biráink azt megtanulják, kell, hogy tudják tökéletesen az osztrák törvényeket, de kell, hogy tudják Magyarország anyagi törvényeit is, amelyek sokban különböztek az erdélyiektől, különböznek pedig mindazon törvényekre nézve, miket a magyar törvényhozás 1525-től 1848-ig hozott. Mire mindezeket megtanulják, akkorra alkalmasint megtörténik a kodifikáció és egy újabb stádium lép ismét életbe, melybe hogy a bíró magát beletanulja, kell legalább fél év és csak akkor jöhet Erdélyben az igazságszolgáltatás a rendes kerékvágásba."

A vitát az igazságügyi államtitkárnak, Nárai Szabó Miklósnak, a kir. Kuria későbbi nagynevű elnökének, felszólalása döntötte el. Utalt arra, hogy a napokban már elfogadott unió törvény 12.§-a ebben a kérdésben már intézkedik, nem gondolja azt, hogy a Ház ugyanazt a határozatot, amelyet pár nappal azelőtt hozott, most ismét megváltoztassa. "Természetesnek találja -- mondja --

hogy Erdély minél előbb szabadulni kívánna az osztrák törvénytől, amint magunk is tettük, mihelyt a legelső alkalom kínálkozott azonnal kiküszöböltük. Csakhogy igen lényeges különbség van köztünk és az erdélyi viszonyok között. Akkor, amikor az országbirói értekezlet következtében Magyarország az osztrák törvényeket hatályon kívül tette, ugyanakkor visszaállította a régi magyar törvényeket. Erdély azonban nem ezt akarja, nem azon törvényeket akarja visszaállítani, amelyek ott -- vagyis Erdélyben -- érvényben voltak, minelőtté az osztrák törvények behozattak, hanem akarja a magyar törvényeket, vagyis egészen új törvényeket bevinni. Ezt igen természetesnek találnám azon esetre, ha Magyarországon rendezett kodifikált törvények volnának... Oly mélyen semmi a polgári életbe be nem hat, mint pl. az örökösödési törvények, mint általában a polgári törvények. Ezeket csak azon feltevésben lehetne visszaállítani -- mondotta Gál János képviselő -- hogy évtizedek kellenek arra, hogy egy polgári törvénykönyv életbeléptettessék. De én ezen véleményben nem vagyok, és azt hiszem, hogy a jövő ülősszak alatt mindenesetre életbe fog lépni a polgári törvénykezés és lesz kodifikált büntető törvénykönyvünk is és így sokkal célszerűbbnek vélném, hogy akkor, mikor már Magyarországon kész törvények lesznek, léptettessenek azok életbe Er-

délyben is, mintsem hogy ott három év alatt kétszer léptessünk életbe új törvényeket... Az igazságszolgáltatás érdekében kívánatos, hogy nálunk épp úgy, mint Erdélyben, életbeléptettessék az új polgári perrendtartás. De ha ez csak akkor lépne életbe, amikor egyúttal az osztrák törvények megszüntetésével helyükre a magyar törvények léptettetnek életbe Erdélyben, akkor azt hiszem kellene várnunk valószínűleg legalábbis egy évig... pedig azt gondolom, sem nekünk, sem Erdélynek nincs érdekében, hogy a polgári törvények életbeléptetése elodáztassék... Az igazságügyminiszter az uniótörvény 12.§-a értelmében intézkedni fog, hogy a kellő változások kiterjesztessenek Erdélyre is."

Az igazságügyi államtitkár felszólalásával eldőlt a javaslat sorsa s a Ház az erdélyi képviselők törvényjavaslatát, amely az osztrák törvényeknek Erdélyben leendő megszüntetésére irányult, nem fogadta el.

Az elnök kihirdette a Ház határozatát s a következő pillanatban felállott gróf Andrássy Gyula miniszterelnök és bejelentette, hogy Ő Felsége a Magyarországnak és Erdély egyesítéséről szóló törvénycikket szentesítette, benne az osztrák jog Erdélyben fenntartását is magában foglaló rendeleti felhatalmazás megerősítésével.

Az otthagytás abban a reményben történt, amit az

igazságügyi államtitkár is megcsillogtatott akkor, hogy "a jövő ülősszak alatt mindenestre életbe fog lépni a polgári törvénykezés". A jövő ülősszak kissé messze tolódott ki. Ideiglenesnek szánták a hetvenkét évig tartott az ideiglenesség. Valóban igaza van Grosschmidnek, amikor azt mondja: "A franciaországi állapotokra nézve mondta azt ott valamikor valaki, hogy ott az ideiglenes dolgok tovább szoktak és illetőleg szoktanak tartani, mintsem a véglegesek." Így voltunk ebben a kérdésben mi is.

A magyar tudományos világ, a jogászvilág, azóta is megtett mindent a cél elérése érdekében, hogy Magyarországának egységes magánjogi törvénykönyve legyen. Amint tudjuk, a II. erdélyi uniós törvény hatálybalépése után rövid idővel, már 1869-ben az igazságügyi kormány megindította, híven az 1848. évi XV. törvény-cikk utasításához, a polgári törvénykönyv megalkotására irányuló előkészítő munkálatokat; úgy miként azt Nárai Szabó Miklós igazságügyi államtitkár az erdélyi képviselők javaslatának tárgyalásakor jelezte. Az igazságügyminisztérium kebelében alakított u.n. legiszlatív osztály még az 1869. július 22-én tartott értekezletén a készítendő polgári törvénykönyv tervezetére vonatkozó általános kérdéseket kitűzte tanácskozás tárgyául és attól fogva a munka szakadatlanul folyt. De

amit nappal szőtt Penelope, azt éjjel szétbontotta. Amit a kodifikáció nappal csinált és akart, azt éjjel szétbontotta -- a politika. Feladatunk körét meghaladná az 1869. év óta kifejtett ennek a munkának ismertetése, hiszen ez köztudomásu. Legnagyobb jogászaink emberöltők óta szellemiségük javát ennek a munkának szentelték, hogy Arany János szavait idézzük, szine, lángja a magyarnak, a magyar jogászvilágnak, törekedett hetvenkét esztendőn keresztül arra, hogy az egységes magyar magánjogot megalkossa. A szemrehányás, hogy ez nem sikerült, nem a magyar jogászvilágot terheli és még csak nem is az időközi magyar igazságügyminisztereket, hiszen az egységes kódexet az időközi igazságügyminiszterek 1869. óta mindmáig szakadatlanul megalkotni törekedtek, köröztük magyar jogtudósokkal. A sikertelenség okát legnagyobb részben politikai viszonyainkban kell keresni, amelyek a magyar justiniánusi kodifikáció betetőzésére sohasem nyújtottak megfelelő időt és módot. A folytonos halasztás gyakorlati eredménye azután az lett, hogy az idő el-eljárt egy-egy tervezet felett, különösen a közgazdasági viszonyok világszerte történt átalakulása a magánjog fejlesztésében új, rendkívüli gondolatokat nevelt nagyra és ezt a nevelő munkát bírói gyakorlatunk a Kuria bölcs vezetése alatt megnyugtatóan végezvén el, a kódex megalkotása sohasem

vált elkerülhetetlen követelménnyé.

A polgári törvénykönyv törvényjavaslatának 1914. évi indokolása fájdalmasan emelte ki, hogy az 1852. és 1853. évi nyílt parancsokkal behozott osztrák polgári törvénykönyv idegen testként ékelődött be a hazai jogrendszerbe és míg egyfelől ideig-óráig segített a jogbizonytalanságon, másfelől még teljesebbé tette a szakadást a régi és az új jogfejlődés között.

1867-től kezdve számtalan közös törvény, Magyarország és Erdély területére egyaránt kiterjedően magánjogunk széles mezein vezette be a modern jogot és lemorzszolt vagy letört ezzel évről-évre darabokat Erdélyben is az eredeti osztrák jogból. Nem is az osztrák jogból, hanem az osztrák polgári törvénykönyvből, ami különbség, mert Grosschmid szellemes distinkciója szerint "Össze ne tévesszük az osztrák polgári törvénykönyvet az osztrák joggal. Előbbi élő változó valami, miként az élő ember vagyonegésze. Utóbbi megmaradt egész, miként a hagyaték vagy mondjuk a szárazra tett hal,... az osztrák polgári törvénykönyv kétségtelenül szintén 'magyar magánjog'... gyökerét a magyar törvényhozásnak a tényeiben bírja. Azonban nem minden ember Vörösmarty vagy Kisfaludy, aki vörösmarti vagy kisfaludi." /Grosschmid: Magánjogi előadások 925. old./

Hetvenkét évig élt Erdélyország hegyei között,

bár megöregedve, szinte fogát, haját, jó látását elvesztve az osztrák polgári törvénykönyv. Az egy esztendőből, amit 1868-ban az igazságügyi államtitkár mint élettartamot jósolt az osztrák jog számára, hetvenkét esztendő lett, valóban nem öröme a finomelméjű, ös-frissességű nagy magyar jogásznemzetnek.

Egy bizonyos. Erdély jogi lelke megnyilatkozott a képviselőházi Irományok poros köteteiben hetvenkét éve alvó 1868-as törvényjavaslatban, mely már akkor számüzni akarta az idegen jogot Erdélyből. Ez az ősmagyar lélek az elkinzott Wesselényi Miklósok elkinzott erdélyi utódainak lelke, a Bach-korszak elmúltával a magyarországi jog átültetését követelte, mert egységes hazát, egységes magyar lelket akart s ennek fejében az első órában kész volt feladni Erdély külön jogát, amely az 1529. január 29-én megtartott gerendi országgyűléstől kezdve az erdélyi 1848. évi II. törvénycikk uniót erősítő határozataiig, külön törvényhozáson alakult ki. Ez a lélek, ne nevezzük azt erdélyi léleknek, hanem nevezzük magyar léleknek, mely már az 1556. évi március 8-iki szászsebesi országgyűlésen magyar nyelven hozta meg a törvényeit, míg nálunk az országgyűlés jegyzőkönyvét magyar nyelven csak 1832-től vezették, -- igaz magyar hazaszeretettel hajlandó volt az első órában, 1848-ban úgy, mint

1868-ban, feladni a maga különállását és össze akart forrni az anyaországgal. Epikai fény sugározta be ezt az elhatározásukat. Hő érzéssel fogadta ugyan az anya elszakadt, már szinte holtnak nyilvánított megtalált gyermekét, de mégis úgy esett, hogy a gyermek idegen ruhát viselt továbbra is. Ez az idegen ruha az osztrák polgári törvénykönyv volt. Erdély ettől már 1868-ban meg akart szabadulni. De a Trianonban elveszett Erdélynek csak az 1940: XXVI. törvénycikkkel visszacsatolt része tudott attól akkor megszabadulni.

Hazánkban annak előtte soha semmiféle idegen törvény nem uralkodott. A régi idők nagy magyar magánjogsza Frank Ignác azt mondja a "Közigazság törvénye magyar honban" című művében /I. Rész, 81. lap/: "A magyar nemzet Ázsiából Európába szakadván, itten fejlődött, itten csinosodott. Annálfogva tehát nem csuda, hogy hazai törvényünkben a római és egyházi törvényekkel, nemkülönben a régi német és frank szokásokkal rokonságot találunk. De idegen törvénykönyv nálunk sohasem uralkodott."

Törvénytárunkba kakukfiók csak egyszer került be. A XVII. század elején, 1604-ben, II. Rudolf jó-nak látta /lásd Deák Ferenc: Adalék a magyar közjoghoz, 1865, 128. lap/ önhatalmával az ország Rendeinek hozzájárulása nélkül egy cikket iktatni az általa szen-

tesített törvények közé, mely a vallás ügyére vonatkozott. De ez a cikk a legközelebbi alkalommal, 1606-ban, a bécsi békekötés első pontjában eltöröltetett és pedig azért, mert országgyűlésen kívül és az ország rendleinek beleegyezése nélkül lett a törvények közé iktatva /cum is extra diaetam et sine Regnicolarum assensu adjectus fuerit et propterea etiam tollitur/. Talán csak a napoleoni code de commerce tengerjogi részével történt meg, hogy Fiumeban és a magyar tengerparton s általában magyar tengeri magánjogunkban megmaradt akkor is, amikor Napoleon a világok ura már régesrégen elporladt az invalidusok templomában őrzött koporsójában. De ez legalább tekintélyes részeiben mint magyar szokásjog élt ott.

Szokásjoggá gyurta át az élet, de csak a szorosan vett Magyarország területére nézve az osztrák polgári törvénykönyv egyes elveit, illetőleg szabályait az országbirói értekezlet határozatai nyomán, melyek mögött ott állott az országgyűlés két házának idevágó határozata, a meg nem koronázott király által a koronás királyt illető szentesítési jog híján adott királyi jóváhagyás, a Kuria ideiglenes zsinormérték nélkül alkalmazást rendelő teljes ülési határozata és ott állott az értekezleti határozmányok mögött az előttük hetvenkilenc év óta meghajló állandó, töretlen magyar

birói gyakorlat. A szokásjog pedig magyar jog, mögötte ott áll az egyetemes és szakadatlan nemzeti akarat, a nemzeti élet mindennapi parancsszava. De nincs példa ezeréves történetünkben, hogy pátensek jogát eltűrje immár szabadságjogai teljes birtokában a nemzet, mint hazai tételes jogot -- tételesjog, mert törvény, az 1868: XLIII. törvénycikk által megerősített rendeleten alapszik -- területének egy négyszögölén is, hát még a történelmünknek legszebb nemzeti harcainak vezéreket adó, századokkal ezelőtt már magyarnyelvű törvényeket alkotó Erdélyország valósággal országnyi területén.

Alig volt hátra 1840-ben más, mint kiengesztelni az 1853-ban megsértett magyar jogrendet s visszaadni Erdélynek a magánjog területén is az osztrák erőszak erejével felszántott barázdát, a magyar jogot, akár tulajdoni ítélettel, akár -- ha úgy tetszik -- sommás visszahelyezéssel.

Ott domborulnak Erdély hegyei között sirhalmi a harminchárom képviselőnek, aki 1868-ban törvényjavaslat égi betűivel követelte az osztrák polgári törvénykönyv kiküszöbölését.

Amit a jórészt sirban nyugovó törvényhozó nemzedékek elmulasztottak, pótolta az élők, hogy több, mint négyszáz esztendő, a magyar jogélet kettéválása, külön Mohácsa után ismét helyreállított a magyar jog egész

területén a régi nagy történelmi viharokban elpusztult egység. De az egység -- tudjuk -- nem volt maradandó.

Soha nem hivatkoztunk annyit első szent királyunkra és a magyar birodalom szentistváni szellemére, mint mostanában. S mégis sokszor felejtjük el, hogy Szent István dekrétumainak első könyvében a 8. Caputban felsorolván a királyi méltósághoz vezető lépcsőket, azt mondja, az ősök követése a királyi méltóság nyolcadik lépcsője, *imitatio majorum in regali dignitate octavum possidet locum*. Nem nyolcadik, hanem első lépcsője az ősök követése a nemzet méltóságának. Követni a tisztas atyákat, amint Szent István törvénye mondja: *honestos imitari parentes*, akik szószerint azt mondták a Magyarország és Erdély egyesítéséről szóló 1848. évi VII. törvénycikk bevezetésében, hogy "a magyar koronához tartozó Erdélynek Magyarországgal egy kormányzás alatti teljes egyesültét nemzetegység és jogazonosság tökéletes jogalapján követelik", akik az 1848. évi erdélyi I. törvénycikk bevezetésében visszhangként azt mondták, hogy ezt a magyar törvénycikket "hő rokonérzettel" fogadják és Erdélyben is a jogegyenlőséget a hazának minden lakosaira nézve nemzet-, nyelv-, és valláskülönbség nélkül, örök és változhatlan elvül elismerik".

Erdély lelke, amikor az 1868. évben husz évi

abszolutizmus után megszólalt, nyomban ki akarta küszöbölni Erdélyből az osztrák polgári törvénykönyvet. Át-hallott ez a memento az 1868. évből az 1940. évbe. Meg-ujjhodott az erdélyi álláspont, Erdély 1868. évi képviselőinek álláspontja. A magyar jogi geniusz nem engedhette meg, hogy az osztrák polgári törvénykönyv továbbra is megmaradhasson Erdélyben. Amit 1868-ban idősb. gróf Teleki Domokos mondott, hogy meg kell szüntetni ezt a jogot, mert nyomasztóan hat, a nemzet génuszával ellentétben van, attól eltérőt, azzal ellenkezőt 1940-ben sem mondhattunk, az élő magyar magánjogot azokban a részeiben is hatályba kellett léptetni Erdélyben, amelyek ott honosságot eddig nem nyertek, el kellett távolítani az osztrák polgári törvénykönyvet, de a magyar jog hatálybaléptetését akként kellett megcsinálni, hogy az egy nevezőre hozás szellemében történjék meg a mi jogunknak oda való átültetése. Ki kellett engesztelni az 1853-ban megsértett magyar jogrendet és vissza kellett adni Erdélynek a magánjog területén is az osztrák önkény ekéjével felszántott barázdát, a magyar jogot.

Nem soká élt ott a magyar jog. Az erdélyi magyar jogot felváltotta Románia új, nagyterjedelmű Carol II. kódexe, a kereskedelmi törvény a maga 918., az új román magánjogi kódex a maga 1840., az új román perrendtartás a maga 622 §-ával.

Gróf Mikó Imre fellépése. Az idegen jogélet
jelenségei

Az 1848-49. évek óriási vérfolyama után Erdély is nehezen tér magához. Vezérei, báró Wesselényi Miklós, báró Kemény Dénes, Szász Károly, id. gróf Bethlen János, az ötvenes évek elején elhalnak. Erdély szinte magára marad.

Ekkor lép a közélet vezéri porondjára a már 1848. előtt is nagy szerepet vitt gróf Mikó Imre. Mérsékelt, közéletben járó politikus, elsősorban kulturpolitikus, akinek eszménye a művelt, a korral haladó Erdély.

Amikor 1856. október 1. napján kibontja szárnyát a Kolozsvári Közlöny, első számában közéletvezérlő gondolatait az első számban imígy foglalja össze Mikó:

"Mi lehetne nálunk egy politikai lap feladata? A nemzet jobbainak és értelmesebbjeinek oly tétel szolgálni, hol mindenki elmondhassa közjóra célzó nézeteit, oly modorban, mint az önbecsérzet, műveltség s a közönség iránti tisztelet hoz magával... A hírlap-író nem diktátora a népnek, nem mondhatja neki, így akarom, így parancsolom, szavai nem a nép és Isten szava, de azzá lesznek, ha annak lelkéből vannak merítve, -- ítéletei nem szentirási tételek, nem maga a közvélemény, ezt nem ő teremti, ez magától szülemlik, ha amiket mond, a közönség lelki érzületének hü kife-

jezései... Feladata egy lapnak a szociális törekvések hű tolmácsolója, buzgó előmozdítója lenni... Az egyesületi tér tágítása, áldásos művekkel termékenyítése, a közmunkásság nemes ösztönének felébresztése, anyagi és szellemi czélú egyesületek, társulatok, közintézetek barátja legyen... Józan vágyak ébresztése, a nem olyanoknak tapintatos rendre igazítása a feladata s a tudomány, hasznos ismeretek és felvilágosodás gyarapítása, hogy népfajunk más népekkel bármely téren, tehát a szellemin is mindig versenyt állni képes legyen... A velünk egy hazában élő népekkel elválhatatlanul egybe vagyunk kapcsolva. Jelenünk és jövőnk azokkal nagy mértékben egy. Ez kötelességünké teszi, hogy egymás iránt türelmesek, kimélők legyünk, minden nemzet jogait tiszteljük, a közérdekeket közérővel, saját érdekeinket másokéinak sérrelme nélkül, sőt az ő segítségükkel is kívánjuk előmozdítani, másszóval, legyünk okosak és méltányosak... A társnépek és osztályok iránt kellő figyelemmel legyünk..."

Mikó korábbi és későbbi politikája is egyenes folytatása Wesselényi nemzetiségi és kulturpolitikájának. Nyugodt eszközökkel akarja Erdély előrehaladását előmozdítani, de Wesselényi prometheusi szikrái nélkül. Deákhhoz hasonlít s nem Kossuthhoz vagy Wesselényihez. Felismeri az elnyomott helyzet sivárságát

és szomorúan állapítja meg: "Hazánk a nagy osztrák birodalomnak egy parányi kiegészítő része, a benne lakó magyarság nem sokkal halad meg fél milliót: ezen számtani bizonyosságú tény, ezen önámítás nélküli helyzetfelfogás kötelességgé teszi, hogy a hirlap saját politikai súlyáról, birodalmi jelentőségéről és befolyásáról, tehát szavainak valami nagy horderejűségéről ne álmodozzék, másszóval, hogy politikai felfogásainkban és kombinációinkban, valamint mindenemű követeléseinknél legyünk bölcsek és szerények."

Ez a hang nem a váteszek hangja, nem izgat, nem tüzel, forradalmi erő, a genezis mennydörgése nincs benne. De egy leverte, leigázott, friss alkotmányától megfosztott, szenvedő országnak a bajokból való kivételére alkalmasabbnak látszott 1856-ban.

A baráti jobbot azonban Erdélynek sem román, sem szász népe nem értékelte s majd pár év múlva, a nagy-szebeni törvénytelen országgyűlés újra feltépi az 1848-as sebeket, újra szembe állítja a románt és a szászt a magyarral -- s az uralkodó ezek mellé áll s nem a magyar mellé.

S közben folytatódik Erdélyben az elnémetesítés politikája.

Jellemző e korszak uralkodói politikájára s elvakult álláspontjára, hogy 1857. május 8-ikán, magyaror-

szági látogatása során, Ferenc József amnesztiát adott, "hogy egy szomoru multunk politikai kérdéseire /!/, különösen az 1848. óta birodalman különböző részeiben a fennálló államrend ellen történt fondorlatokra /!/ örökre a feledés fátylát borítsam".

Ime még egyes kiemelkedőbb események: 1862-ben Schmerling lovag államminiszter elnöklésével bizottmány alakult Bécsben "az összehasonlító jogtudomány érdekében alapítandó egylet" létrehozására, Savigny emlékére.

Felhívására "a birodalom egyes tartományaiban" fiók-egyleteket kellett alakítani.

Az erdélyi udvari korlátnok 2481. sz. al. a fiók-egyletek alakítását elrendeli. Gyűjtés indult meg Erdélyben is a Savigny-alapítványra.*

A nagyszebeni erdélyi kir. főkormánysház 1863. szeptember hónapban a kolozsvári kir. lyceumban felállítandó jogakadémiánál betöltendő tanszékekre pályázatot hirdetett, háromévi tanfolyammal. Az előadások nyelve -- magyar, de a tantárgyak között a törvény- és államtudományokon, a római jogon, a kat. és protestáns egyházi jogon, az erdélyi jogtörténelmen, erdélyi magyar és szász magánjogon és perrendtartáson, a pénzügyi törvénytanon és számviteltanon felül ott szerepel -- a német birodalom jogtörténelme, a német közjog, magánjog,

* Erdélyi Hivatalos Értesítő 1862. évf. 64. sz.

hűbérjog, az ausztriai birodalom történelme, államigazgatási politika, az osztrák birodalom statisztikája, bányajog, nemzetgazdászati, az osztrák magánjog, váltó- és kereskedelmi jog, az osztrák büntetőjog, polgári és büntető törvénykezés.*

Magyar nyelven, -- de német jogot kellett tehát tanítani és tanulni.

S a tantárgyak között nem szerepelt a magyar magánjog, közjog, nem szerepelt -- a görög keleti egyházjog, a románokat tehát Bécs ebben is kisémmizte. Az erdélyi jogtörténelem, magánjog, perjog tanítása arra mutatott, hogy a felső uralom nem ismerte el az uniót, a közös magyar jogokat s ragaszkodott az 1848-ban szentesített uniós törvény ellenére is a külön Erdélyhez.

Az Erdélyi Hivatalos Értesítő, vagyis az erdélyi hivatalos lap, a Bach-korszakban a rendeleteket három -- magyar, német, román -- nyelven közölte. Ez helyes volt. De a lóláb kilátszott belőle: megszüntetni a magyar nyelv államnyelv-voltát.

Voltak igen helyes rendelkezések is a magánjogok területén. Így például a "Fizetési tehetetlenség" bejelentése esetében a törvényszék egyezkedési hirdetménnyel egyezkedési eljárást /Vergleichs-Verfahren/ nyitott s vezetésére kir. tanácsosokat rendelt, felszólítva a

* Erdélyi Hivatalos Értesítő 1863. évf. 301. sz.

hitelezőket követeléseiknek a kitűzött határnápig mellőzés terhe mellett való bejelentésére.*

A birói állásokra a Bach-korszakban Erdélyben a főispánok, illetőleg főispáni helytartók hirdettek pályázatot. Főkéllékek voltak: a jog- és államtudományok végzése, az államvizsgák letétele s az összes hazai -- erdélyi -- nyelvek ismerése.**

A Bach-korszakban Erdélyben bizonyos városokban rendszeresített ügyvédek működtek. Ha egy "ügyvédi állomás" valahol üresedésbe jött, a kir. udvari korlát-nokság az Erdélyi Hivatalos Értesítőben pályázatot hirdetett, amit a marosvásárhelyi erdélyi törvényes királyi tábla tett közzé.*** A numerus clausus őse volt ez. E mellett az ügyvédi kar osztrák kézben tartását célozta.

Az októberi diploma és Erdély. Ferenc József
az unió ellen

Az 1860. október 20-án a monarchia benső államjogi viszonyainak szabályozása tárgyában császári manifesztummal kibocsátott császári diplomában a törvényhozást illetőleg az foglaltatott, hogy: "Jövőre mindazon tör-

* Id. pd. Erdélyi Hivatalos Értesítő 1862. évf. 23. sz.

** Id. például az Erdélyi Hivatalos Értesítő 1864. évi 574. sz.

*** Id. például id. hiv. lap 1864. évf. 521. sz.

vényhozási tárgyak, melyek valamennyi királyságainkkal és országainkkal közös jogokra, kötelességekre és érdekekre vonatkoznak, különösen az érc s egyéb pénzt és a hitelügyet, a vámokat és kereskedelmi dolgokat, továbbá a jegybankügy elveit, a posta-, távirda- és vasutügy elveit, a katonai kötelezettség útját, módját és rendezését tárgyzó törvényhozás a birodalmi tanácsban és tanáccsal fognak tárgyaltatni és annak közreműködése mellett alkotmányosan elintéztetni, valamint új adók és terhek behozatala, mint szinte a fennálló adók és illetékszabások felebb emelése, különösen a só árának emelése és új kölcsönök fölvétele, 1860. július 17-i elhatározásunkhoz képest, nem különben a fennálló államadósságok átalakítása /Konvertierung/ és az ingatlan álladalmi tulajdonnak átváltoztatása vagy megterhelése csupán a birodalmi tanács beleegyezésével lesz elrendelendő; — végre a következő évre szóló államkiadási előleges költségvetéseknek megvizsgálása és megállapítása, valamint az álladalmi számadásoknak és az évi pénzügyi kezelés eredményeinek megvizsgálása a birodalmi tanács közreműködése mellett lesz eszközölendő."

A diploma csak a törvényhozás egyéb tárgyait utalja az illető "országgyűlések" hatáskörébe. Ebből a szempontból azonban érdekes, hogy bár a diploma III. pontja

hitelezőket követeléseiknek a kitűzött határnápig mellőzés terhe mellett való bejelentésére.[✕]

A birói állásokra a Bach-korszakban Erdélyben a főispánok, illetőleg főispáni helytartók hirdettek pályázatot. Főkéllékek voltak: a jog- és államtudományok végzése, az államvizsgák letétele s az összes hazai -- erdélyi -- nyelvek ismerése.^{✕✕}

A Bach-korszakban Erdélyben bizonyos városokban rendszeresített ügyvédek működtek. Ha egy "ügyvédi álmás" valahol üresedésbe jött, a kir. udvari korlát-nokság az Erdélyi Hivatalos Értesítőben pályázatot hirdetett, amit a marosvásárhelyi erdélyi törvényes királyi tábla tett közzé.^{✕✕✕} A numerus clausus őse volt ez. E mellett az ügyvédi kar osztrák kézben tartását célozta.

Az októberi diploma és Erdély. Ferenc József
az unió ellen

Az 1860. október 20-án a monarchia benső államjogi viszonyainak szabályozása tárgyában császári manifesztummal kibocsátott császári diplomában a törvényhozást illetőleg az foglaltatott, hogy: "Jövőre mindazon tör-

[✕] Id. pd. Erdélyi Hivatalos Értesítő 1862. évf. 23. sz.

^{✕✕} Id. például az Erdélyi Hivatalos Értesítő 1864. évi 574. sz.

^{✕✕✕} Id. például id. hiv. lap 1864. évf. 521. sz.

vényhozási tárgyak, melyek valamennyi királyságainkkal és országainkkal közös jogokra, kötelelességekre és érdekekre vonatkoznak, különösen az érc s egyéb pénzt és a hitelügyet, a vámokat és kereskedelmi dolgokat, továbbá a jegybankügy elveit, a posta-, távirda- és vasutügy elveit, a katonai kötelezettség útját, módját és rendezését tárgyzó törvényhozás a birodalmi tanácsban és tanáccsal fognak tárgyaltatni és annak közreműködése mellett alkotmányosan elintéztetni, valamint új adók és terhek behozatala, mint szinte a fennálló adók és illetékszabások felebb emelése, különösen a só árának emelése és új kölcsönök fölvétele, 1860. július 17-i elhatározásunkhoz képest, nem különben a fennálló államadósságok átalakítása /Konvertierung/ és az ingatlan álladalmi tulajdonnak átváltoztatása vagy megterhelése csupán a birodalmi tanács beleegyezésével lesz elrendelendő; — végre a következő évre szóló államkiadási előleges költségvetéseknek megvizsgálása és megállapítása, valamint az álladalmi számadásoknak és az évi pénzügyi kezelés eredményeinek megvizsgálása a birodalmi tanács közreműködése mellett lesz eszközölendő."

A diploma csak a törvényhozás egyéb tárgyait utalja az illető "országgyűlések" hatáskörébe. Ebből a szempontból azonban érdekes, hogy bár a diploma III. pontja

szerint a törvényhozás egyéb tárgyait a Magyar Koronához tartozó királyságokban és országokban előbbi alkotmányaik értelmében az országgyűlések intézik, -- az erdélyi országgyűlés visszaállításáról a diploma nem rendelkezett.

Az ugyanaznap kelt legfelsőbb kézirat a királyi Kuriát az országbíró elnöklete alatt Pesten ismét helyreállítja, Erdély tekintetében igazságügyi rendelkezést nem tesz.

Ugyanezen a napon azonban elrendeli az uralkodó a gyulafehérvári értekezletet azzal az indokolással, hogy Erdélynek mindig országgyűlése volt és így az erdélyi kancellár tanácskozmányt fog megindítani megfelelő országos képviselőlet alakítása iránt, "mert a nemesség kiváltságos állásának és az ország minden lakója egyenlő polgári jogoknak és kötelességeknek megállapítása az azelőtti erdélyi alkotmány sajátos jelleme mellett mélyen beható változtatásokat tesznek szükségessé" és így a tanácskozmányban "megfontolás alá veendőek lesznek azon kérdések, melyek az ezelőtt jogosított vallásfelekezetek, nemzetiségek és rendek igényeinek épen úgy, mint a régebben a politikai jogviszonyokban nem részeltetett nemzetiségek, vallásfelekezetek és osztályok kívánalmainak megfelelő országos képviselőlet megállapítására és szervezésére vonatkoznak."

Az uralkodónak ugyanebben a tárgyban az 1860. december 21-én báró Kemény Ferenc ideiglenes erdélyi kancelláriai elnökhöz intézett legfelsőbb kézírata azt rendeli, hogy a Gyulafehérvárra az uralkodó által összehívni rendelt tanácskozmány tegyen javaslatot az országgyűlés megállapítási és szervezési kérdéseiben.

Át akarta az uralkodó az erdélyi országgyűlést alakítani és pedig úgy, hogy "az országgyűlés összeállításánál a korábban jogosított nemzetek, vallások és rendek mellett azon nemzetiségek, rendek és vallások kívánalmai és szükségai is egyenlően figyelembe veendők, amelyek azelőtt politikai jogosultsággal nem bírtak."

Az uralkodó tehát nyilván olyan új erdélyi országgyűlési szervezetre gondolt, amelyben a román mint külön nemzet vett volna részt, tehát az 1848-ban megszűnt, mert eggyé tett három nemzet helyett a felélesztett négy nemzet.

Báró Kemény Domokos írja az 1860. évben báró Eötvös Józsefnek:[☒] "Az erdélyi magyarság unió nélkül el van veszve örökre, a felől nálunk az utolsó magyar paraszt is meg van győződve; az unió kivitelének két utja van, vagy kijelenti Magyarország, hogy az unió a maga rendjén kelt ünnepélyes törvénycikkek által már

[☒] Léway József: Emléklapok Vajai báró Vay Miklós életéből, 362. lap.

életbe lévén léptetve, e felől vitatkozni többé nem lehet, következőleg megkívánja, hogy az erdélyi törvényhatóságok a magyar honi országgyűlésre küldjenek követet; e felől a kormány szükséges rendeleteit tegye; vagy megvárjátok, hogy elébb ebben az ügyben az Erdélyi országgyűlés rendelkezék. E két ut közül kétségen kívül az első az, mely diplomatikai állásunkkal leginkább megegyező, mert az Unió már egy fait accompli, -- azon óhajtság pedig, hogy az Unió mentül kevesebb rázkódást okozzon Erdélyben, hasonlólag csak is az első uton érhető el. Az erdélyi magyarokat és székelyeket illetőleg, nincs eszme, melyet 12 év valaha annyira megérlelt volna, mint az Unió. Én ez ügy felől Kolozsvár, Enyed, M.-Vásárhely vidékén többekkel beszéltem, de sem az alsóbb, sem a felsőbb körökben még egyet sem találtam, ki e válság idejében az Uniót ne tartaná egyedüli palládiumának, sőt az alsóbb körökben -- ha lehetséges -- még forróbban karolják azt fel, erdélyi kancelláriáról nem akarnak semmit tudni."

Bécsben azonban nem az unió kellett, hanem Erdélynek -- a birodalmi tanácsba bevitele.

Ürmössy Lajos írta:[⌘] "Az elbukott rendszer alig követett valahol több bünt el, mint Erdélyben, hogy a

[⌘] Ürmössy Lajos: Tizenhét év Erdély történetéből, II.
217. lap.

birodalmi tanácsba bevihasse. Nem elégedett meg azzal, hogy Szebenbe egy jogtalan tartománygyűlést hívott össze, és így a magyar koronának az unió által megállapított jogát megsértette, de minden mesterséges fogásokkal azt éppen azon idő alatt gyűléseztették, midőn Magyarország néma halottan a kivételes állapot alatt a politikai discussióktól el volt zárva. Azok, kik az unió ellen konspiráltak, s az alkotmányos szabadság jogát és az ünnepélyesen kötött szerződéseket meg akarták semmisíteni, nemcsak szabad térrel bírtak, sőt a kormány egész erejével támogattattak. Azok ellenben, akik a jog szentsége, s a magyar korona integritása mellett küzdöttek, csak nagy elővigyázattal nyilváníthatták gondolataik egy részét. Emberek állítottak a közigazgatás élére, akik elfeledtek minden alkotmányos jog iránti vonzalmat, vagy olyak, kik vakon hajtották végre a Bécsből jött parancsokat. A megyék szabadsága eltöröltetett, a választási census az ország érdekével ellenkezőre változtattatott, a burocratiának korlátlan hatalom adatott. A legönzőbb szenvedélyek idéztettek fel; a nép alsó osztályának communiszticus fogalmait legyezték, hogy így többséget biztosítsanak.[⌘]

[⌘] Ürmössy Lajos: Tizenhét év Erdély történetéből, II.

Politikai téren 1860-ban még az osztrák merevség, a magyar jogok el nem ismerése uralkodik.

Szógyény-Marich László írja az 1861. július 1. napjáról: "Az osztrákok csak a közös birodalmi tanácsot tartják szem előtt és erővel oda szeretnék Magyarországot erőszakolni, ha pedig ez nem megy, provizóriumot akarnak behozni... Oly elvbeli ellentétek lesznek köztünk és az osztrákok közt, hogy alig hiszem egy egyetértő megállapodás vagy a mi győzelmünk lehetőségét."[✱]

Magenta és Solferino. A király a negyvennyolcas törvények ellen. Az 1861. évi magyar országgyűlés és az abszolutizmus mérközése

Az 1861. évi magyar országgyűlés összehívását az uralkodó erős vivódása előzte meg. Akkor még sehogyszem tudott megbarátkozni a negyvennyolcas törvényekkel, melyekről környezete azt tanította neki, hogy a magyarok azokat a külső események által lánggra lobbantott belső forradalmak ügyes felhasználásával ugycsikarták ki a dinasztiaától. Viszont azonban éles szemét nem kerülte ki országainak küszöbön álló anyagi összeomlása, melyről egy nagyon hü embere, id. Szógyény-Marich

[✱] Idősb Szógyény-Marich László országbíró emlékiratai, III. kötet, 113. lap.

László országbíró azt írta Emlékiratai III. kötete 65. lapján, hogy 1860-ban "a birodalom állapota desperált volt és ezt a Magyarországból mindinkább elmara-
dó adó és egyéb állami jövedelmek csökkenése is súlyo-
sabbá teszi". Plener és Lasser /igazság, majd belügy-
miniszter/ ez alkalommal az örökös tartományok részére
is alkotmányt sürgettek és a miniszteri felelősséget
említették, mire a Felség ezt jegyezte meg: "A minisz-
teri felelősség még eddig mindenütt többnyire papíron
maradt; a fejedelmeket elhajtják, de a minisztereknek
nem történik semmi bajuk."

Az uralkodó osztrák és cseh környezete teljesen
magyarellenes volt. A hagyományos osztrák állambölcses-
ségre fényesen alkalmazta 1861-ben Szalay László Fox-
nak ama szavait, hogy "azokat, akik által gyakorolta-
tik, örültekké, akik fölött gyakoroltatik, hülyékké
teszi".

Szőgyény-Marich az uralkodó személyes makacsságát,
amellyel az 1848-as törvényekkel szembehelyezkedett,
rosszindulatu környezetének tulajdonította. Azt írja
/III. kötet, 64. lap/: "Nem bírom eléggé magasztalni
a császár tiszta felfogását, méltányosságát és leg-
jobb szándékait. Mind a személyekről, mind a dolgokról
oly helyes és elfogulatlan felfogása van, hogy a leg-
szövevényesebb tárgyakban is valódi örömmel dolgozik

vele az ember. Az országban felmerült zajos jelene-
tek miatt a legkisebb nehezítelést vagy szemrehányást
nem lehet tőle hallani, minthogy azokat csak az át-
menet természetes következményeinek és a még elfojtott
bosszúság kitörésének tekinti, remélvén, hogy követ-
kezetes, komoly eljárás mellett ezek is meg fognak
szünni és a közügyeket a rendes kerékvágásba hozni si-
kerülend, kivált mivel az országgyűlést mielőbb össze-
hívni elhatározott szándéka. Kár, hogy az ország ezen
urnak fényes tulajdonságait nem ismeri és még sokkal
nagyobb kár, hogy eddigi környezete miatt ezen tulaj-
donságoknak hatása nem lehetett, sőt közte és népei kö-
zött közfal emeltetett, melyet lerontani nehéz munka
lesz."

Ami az uralkodót meggyőzte, hogy Bach és Schmerling
rendszere mégsem lehet egészen jó, az Ausztria és Ma-
gyarország belső helyzetének roppant gyengülése volt.
Jellemzi ezt a belső helyzetet az az adalék, hogy az
aulikus Dessewffy Emil gróf 1860. január havában nyilat-
kozatot szerkesztett, amelyet ezer tekintélyes magyar
emberrel akart aláíratni és utána a belföldi és külföldi
lapokban közzétenni, de a memorandum közlésétől Deák
Ferenc ellenzése folytán eltekintett. Ebben az emlék-
iratban a szabadságharc után eltelt kereken tíz esztendő
helyzetéről a következőket állapítja meg: "Alaptalan

azon állítás, amely szerint a közigazgatás és az igazságszolgáltatás terén Magyarországon életbe léptetett és jelenleg érvényben álló intézmények, valamint azok hatása oly természetű, hogy a lakosság egy része vagy csak bárki is megfelelő kárpótlásként tekinthetné ez intézményeket a régi alkotmányos szervezet fejében. Az igazság az, hogy alulirottak tapasztalatai szerint ezen újonnan életbeléptetett intézmények az országban senkit ki nem elégítettek, a mint hogy a magyar nemzet gondolkodásmódja és jogérzete mellett a régi alkotmányos intézmények elvesztéseért az ország lakóinak semmiféle kárpótlás nem nyújtható, mert a magyar alkotmányt a nemzet történelmi és jogi alapon nyugvó tulajdonának tekintti. Az új intézmények és gyakorlati kihatásaik továbbá, a mint alulirottak tapasztalták, különben sem oly természetűek, hogy a nélkülözött régi intézményekért kártalanítást lelhetnénk bennök vagy hogy ez intézményeket feledtetni képesek lennének."[☒]

Még jellemzőbb a belső gazdasági összeomlás fenyegető rémének festése, az abszolutizmus által teremtetett politikai és közgazdasági helyzet reális megvilágításba helyezése Lónyay Menyhértnek az 1861. évi országgyűlésen tartott beszédében. Mindenekelőtt a velünk szemben felállított ugynevezett álfogalmakat sorakoztatja fel

[☒] Kónyi: Deák Ferenc beszédei, II. kötet, 459. lap.

és cáfolja rendre. Az első álfogalom, mintha el akar-
nánk Ausztriától szakadni, amire azt feleli, hogy a
történelmünk fényesen igazolja, hogy az, aki Szent
István koronájával törvényesen megkoronázva, törvényeit
és alkotmányát megtartja, nyugodtan ülhet a trónján.
Hogy a nemzet annyi törvénytörés, annyi méltatlan szen-
vedés után is a pragmatika szankcióra hivatkozik, mutat-
ja, hogy nem szubverzív, nem forradalmi, de monarchi-
kus, sőt konzervatív jellemű. Az ellenünk terjesztett
másik álfogalom az, hogy mi a nemzetiségeket és társ-
országokat elnyomni akarjuk. Ennek éppen az ellenkezője
áll. A harmadik álfogalom, hogy feudalizmuson alapuló
arisztokratikus államrendszert a néposztályok szabad-
ságának elnyomásával szándékoznánk visszahozni. Erre
felelete az, hogy nem volt kiváltságos osztály, amely
szívesebben osztotta volna meg és önként a néppel a
szabadságot és nincs arisztokrácia, amely alkotmányos-
ság és szabadság tekintetében ne érezne annyira a nép-
pel. A negyedik álfogalom, hogy hálátlanul nem ismerjük
el mindazokat az anyagi jótéteményeket, amelyekkel az
abszolút kormány már eddig is tetézett bennünket, nem
látjuk be azt a jólétet, amely reánk nézve anyagi és
pénzügyi tekintetben az Ausztriába való beolvadásból
következnék. Lónyay, a kiváló közgazda, szinte szét-
tépí ezt az utolsó osztrák tantételt. Kifejti, hogy

anyagi hátramaradottságunknak a Bécsben tett akadályok voltak a főokai. Ott ellenezték a régi országgyűlések törekvését az örökváltság, az ősiség eltörlése, a közlekedésügy előmozdítása, a hitelviszonyok rendezése és hitelintézetek felállítása iránt. Ott hátráltatták 1844-ben azon országos pénztár adó útján megalapítását, melyből az anyagi érdekek lettek volna előmozdítandók. Bécsben szenvedett hajótörést a földbirtoki hitelintézet, mely földmivelésünknek oly nagy lendületet adhatott volna. S a gyorsan bevégzett 48-iki pozsonyi országgyűlés nem gondoskodott-e mindazon kellékekről, melyek az anyagi jobblét gyors felvirágzását elmaradhatatlanul eszközlik. A szabad munka, a szabad föld, a földbirtoki hitelintézet, a vasutak építése a 48-iki törvényekben mind bennfoglaltatnak. S mi volt ezzel szemben az eltelt tizenkét esztendő anyagi eredménye? A véres háboru bevégzése után, midőn a háberi viszonyok megszüntetése után a munkáskéz hiánya a földmivelést nehezíti, az ugyis annyira tökeszegény országban egyszerre hatvannégy millió forgalmi jegy megsemmisítése által mennyi fáradság és munka eredménye lett semmivé. Kiméletlenül hozták be azon súlyos egyenes és közvetett adónemeket, melyek Ausztriában már századokon át megszokott terhek voltak. A földbirtokosok csak évek után kapták meg az urbéri kár-

pótlást hosszadalmas eljárás mellett olyan kötvényekben, amelyek mindig tetemesen névbeli értékük alatt állottak és állanak. Minden jogi fogalom kiméletlenül elszaggatva; egy idegen, senki által nem ismert, viszonyainkhoz nem illő polgári törvénykönyv reánk erőltetve. A súlyos és egyenetlenül s igazságtalanul kivetett országos adók mellett mindennemű országos és községi pótlékokkal, a kényszerítőleg behozott, úgynevezett önkéntes kölcsön és hozzá az agio örökös ingadozása, mely az ipar és kereskedés biztos felvirágzását, a magán és közhitel megszilárdulását lehetetlenné teszi és a mellett a súlyos adók, a passzív külkereskedés, a külföldön levő állam- és értékpapírok kamataira kiküldött sok milliók, az örökös pénzügyi deficit fedezésére tett minden alaku kölcsönök, a nemzetnél a tőkének szaporodását lehetetlenítik. A német vámszövetséggel kötött szerződéseknél hazánk érdekei tekintetbe nem vétettek, a földművelési termények és különösen a bor kivételére nézve semmi kedvezmény sem eszközöltetett egy oly államban, melynek passzív kereskedésénél fogva végtelen súlyt kellett volna helyeznie ily nevezetes kiviteli cikké válható terményre. A vasutvállalatok már 1848. előtt keletkeztek. Ez nem az abszolút kormány érdeme. Kedves kérésekre tárgyak volt a Tisza-szabályozás. De ezen nagyszerű vállalat még 1846-ban

keletkezett és ami siker az abszolút rendszer alatt eszközöltetett, a magántársulati munkásság eredménye volt, még pedig a rendszer által tett sokszerű zsibbasztó akadályok dacára. Egy idegen, hazánk viszonyaival ismeretlen, az iránt inkább ellenszenvet érező bürokráciában oly szivósság van, mely a legedzettebb akaratot is zsibbasztani képes, példája a néhány barátimmal a Magyar Földhitelintézet felállítása körül tett fáradozásaim sikeretlensége, holott lehet-e fontosabb feladat egy kintünőleg földmivelő nemzet kormányán ülőkre nézve, mint megmenteni a birtokos osztályt az uzsora emésztő hatásától, a munkás gazdának lehető olcsó és nyugalmas kölcsön által módot nyújtani hasznos beruházásokra. Ami pedig azt az osztrák kérkedést illeti, mondja Lónyay, hogy a barbár Magyarországon az új rendszer a civilizációt honosította meg, erre azt feleli, hogy a tatárjárást és a törökjárást kivéve, soha oly gyenge lábon nem állott az egyesek személy- és vagyonbátorsága, híres volt az igaz a magyar perlekedési rendszer lassúsága, de csak az ősi-ségi perekben, a váltó- és szóbeli perek gyorsan lejártak, az ide átplántált igazságkiszolgáltatás pedig bizonytalan, a bíró önkényétől függő, hosszadalmas és költséges. Hogy a népnevelés nem ment vissza, az csak az egyes hitfelekezetek érdeme, mert előmozdítására semmi sem történt. Vagyon tekintetben hátramentünk. Az adó súlya alatt

nem fejlődhetett ki kellőleg a 48-ban felszabadult földművelés, a súlyos adókat csak a vagyontőke rovására lehet teljesíteni. Az adóképesség évről-évre fogyott, amit bizonyít az, hogy az 1859-iki közigazgatási évben az egész monarchiában kényszerítő rendszabályokkal kellett 53 és fél millió forint adót behajtani, amiből a magyar birodalomra majdnem 40 millió esett. Az adóbehajtásra 1859-ben 148.650 katona és büntető küldött használtatott az egész monarchiában, ebből a magyar birodalomra esett 120.473. Az exequált egyének száma volt 3.852.702, ebből a magyar birodalomra esett 2.879.903. Megzálogoltatási eset fordult elő összesen 1.227.743, a magyar birodalomban 1.023.831. Oly birtokok pedig, hol már maga a birtok tétetett zár alá, összesen 25.251 volt s ebből országunkra 18.438 esett. Szomszédaink nyilvánvaló törekvése, hogy a magyar birodalomnak ne legyen külön pénzügye, ne legyen adómegszavazási jogunk és a közös birodalmi tanács intézkedjék az adó- és ujoncsavazási jogról. Már Mátyás király is az 1471. évi 11. törvénycikkben kijelentette, hogy semmi adót vagy díjat általában a haza lakóitól azok akarata és beleegyezése nélkül nem követelünk; a Habsburg-ház uralma alatt, József császár korát kivéve, mindig az országgyűlés szavazta meg az adót. Az osztrák pénzügy a múltban nem sok kedvező eredményt mutatott, háromszoros devalváció volt.

A közelmúlt korszak a legszomorubb képét mutatja a könnyelmű pénzkezelésnek. V. Ferdinánd szelid és takarékos kormányzatának idejében hallatlan virágzásnak örvendett az állam pénzügye, az állam összes bevételei 130-150 millió között állottak, tehát felényi volt, mint a mostani rendes adó, az állam 5%-os kötvényei 110 és 120 között pedig ezüstértékben adattak és ekkor nem-hogy deficit lett volna, hanem 1836-tól 1843-ig 5-10 millióig menő évi fölösleg volt. Az 1847-ben támadt olasz zavarok, az 1848-ban folytatott véres belháboru után az állam terhei körülbelül 200 millióval szaporodtak. Az 1848. évi deficit 58 és fél, az 1849-iki 135 és fél milliót tesz és így az 1848. júniusi 913 milliónyit tevő teher 1100 millió körül lehetett. Most pedig súlyos, mindig növelt ázsíók mellett folytonos rémitő alakban növekedett a deficit, kölcsön kölcsön után, minden kecsegtető alakban, sőt kényszerítve is létesítettett és nem számítva a tehermentési 500 milliót haladó államkötvényeket, majdnem harmadfél ezer millióra szaporodott államadóssággal áll jelenben Ausztria. E mellett eladattak az államvasutak, nagyrészt eladattak s elzálogosítottak az államjóságok, a múlt korszakban annyi gonddal gyűjtött nagyszerű államadóssági törlesztési alap elköltetett, a birodalom egyik legszebb királysága elveszett a nélkül, hogy a

jövedelem aránylag az államterhekben osztozott volna és a népeknek a kelletén túl fizetett adót is számítva, harmadfél ezer millió érték áldoztatott fel s mindez miért? Hogy Magyarországnak beolvasztása Ausztriába ismét sikertelenül megkíséreltessék. Csak 1851-től 1860-ig 887 millióra rug az az összeg, amely adó útján a régi adórendszer szerinti 160 millió forint évi adón felül valójában bevétetett.

Lónyaynak ezek a megállapításai Erdélyre is állottak, hiszen az abszolút kormányok gazdálkodása, pénzügyi anarchiája révén felgyülemlett óriási államadósság Erdélyt is nyomta.

Mindez Ferenc József élesen látó szemét sem kerülte el. Ez vezetett a magyar államférfiakkal való személyes tárgyalásaira.

Több mint tiz évi elnyomatás után azonban a külpolitikai események mélyreható változást idéztek elő a dinasztia belső politikájában is. Az 1859. év az osztrák-olasz-francia háborút hozta s Magenta meg Solferino megingatta Ausztria nimbuszát. A háború rossz kimenetele nyomán a nemzeti mozgalmak Magyarországon épp úgy, mint Erdélyben rendkívül megerősödtek, Bach Sándor uralma a vége felé közeledett. A Rückblick című munkájában önmagának kiutalt dicséreteket, kormányzatának felmagasztalását összetöri a Döblingben szomorú magányban élő Széchenyi

a "Blick" című hatalmas munkájában. Az uralkodó sem hisz már annyira, mint addig, az abszolutizmus varázseréjében. Szeretne már közeledni valamelyest az alkotmányossághoz, de egyrésztől nem akar egyszerre az ellenkező végletbe átcsapni, másrésztől osztrák miniszterei is visszatartják. A magyar konzervatív politikusok sem írják még ebben a korszakban zászlajukra a 48-as törvényeket és báró Jósika Samu, a konzervatív vezér, vezérletével a konzervatív politikusok nem az 1848-ra, hanem az 1847-re helyezkednek, megtoldva ezt a 48-as törvények közül az urbér eltörlésével, a nemesi adómentesség megszüntetésével és az általános hadkötelezettséggel, de egyebekben a nagyhatalmu konzervatívokat nem a független, felelős magyar minisztérium negyvennyolcas gondolata fűti, hanem az 1848. előtti udvari kancellária szelleme. Nem csoda, hogy 1860-ban minden külpolitikai és katonai debacle ellenére az uralkodó, akit a negyvennyolcas gondolatok gyűlöletére tanítottak, még nem tér vissza az 1848-hoz és ha közeledik is a magyar nemzethez, ez a közeledés még inkább csak tapogatózás. Viszont a nemzet, Magyarországon épp úgy, mint Erdélyben, az olasz háború eredményeit saját maga javára számítja le, a magyar emigráció munkája nyomán országszerte erős katonai és politikai szervezkedés folyik s mindez a dinasztia figyelmét sem kerüli el. Erdélyben a magyar

érzés sohasem volt nagyobb, mint a hatvanas évek elején. A Kazinczy-jubileum, a Széchenyi-gyászünnepély lángralobbantja egész Erdély magyar érzését s még a sokat csalódott szász és oláh tömegek egyes vezető férfiai is, ha nem is a többség, kezdenek a magyarság felé hajlani. Sajnos, csak rövid ideig. A király és a királyné 1859-ben végiglátogatja az országot és a kedvesség, amellyel a magyar nemzet a Királyhágón innen és a Királyhágón túl egyaránt fogadja őket, csak szimpatiát vált ki az uralkodó párból, de az 1860. évben még csak az októberi diplomáig jut el, amely októberi diploma az alkotmányosság útján még a fél utat sem jelentette.

Szőgyény-Marich László írja 1861. január 28-án báró Vay Miklósnak: "Tegnap netto egy óra hosszat töltöttem Ő Felségénél... Ez után szólottam mindenről, mi szíven volt, s hiszem, ha ott vagy, meg lettél volna velem elégedve. Természetesen a 48-iki törvényekre is reá került a szó. Nem plaidiroztam ugyan mellettük, de mégis megjegyzém, miszerint ha kivitelükre nézve garantiákat mutatnak, elfogadtatásukat nem tartanám lehetetlennek. De a császár ezen garantiákban nem bizik s még most mit sem akar hallani ezen törvényekről."[✱]

[✱] Lévy József: Emléklapok báró Vay Miklós életéből, 380. lap.

Maga Ferenc József volt tehát legnagyobb, legszemélyesebb ellenzéke az elődje által szentesített negyvennyolcas törvényeknek.

Semmi sem győzte meg még ebben a korszakban magát Ferenc Józsefet.

1861. március 18-ról írja Szőgyény: "Tegnap bevégeztük tanácskozásunkat, mely megint kettőtől hatig tartott a császárnál, ki igen komolyan és kedvetlenül kezdte azt meg, aminthogy különben is tudjuk, hogy megelégedve nincs javaslatainkkal. A tegnapi értekezleten vitattuk legtovább a magyar kormányzat függetlenebbé tételének kérdését. Vay Miklós ezt különösen a legközelebb összejövendő országgyűlésre való tekintetből sürgette és előadta a kabinetbeni nehéz állását és küzdelmeit. En magyar törvényeink világos rendeletével a létező valóságos szükséglettel, a jól felfogott birodalmi egységgel való összeférhetőséggel és végre azazal igyekeztem indokolni, hogy csak így lehet a felelős független minisztérium megadására vonatkozó követelésnek egy ideig ellent állani. Az osztrák miniszterek ellenezték kívánságunkat és a császár sem mutatott sok hajlamot iránta. A határozatot nem mondta ki. Ez után ismételve az október 20.-i diploma keresztülviteléről folyt a szó. A császár, Rechberg és Schmerling újra kijelentették, hogy a diplomától eltérni semmi-

ben sem lehet, hogy a magyar alkotmány csak a diploma határain belül lett helyreállítva, hogy az azzal kollidáló magyar alkotmányos jogok többé nem léteznek és hogy a diplomát Magyarországon is kötelező erőre kell emelni. Ezek ellen ugyanannyiszor kijelentettük, hogy ezt egyedül csak országgyűlési traktátus útján lehet talán elérni és hogy erre egyedül alkotmányos eszközökkel lehet törekedni. Én még határozottan kimondám, hogy nem létezik becsületes magyar ember, ki őfelségének mást ígérhet és hogy erővel és hatalommal lehet ugyan a diplomát oktrojizni, de hogy az jogerőre és kötelező törvényi hatályára emeltessék, más uton és módon, mint az országgyűlés két háza által elfogadandó és a király által szentesítendő törvénnyel nem lehet. Majláth és Sennyey is erélyesen szólaltak fel és különösen az első kijelentette, hogy a február 26-iki pátenst, mely az október 20-iki diplomától annyira eltér, ő sem írta volna alá. Apponyi pedig kérdezte az osztrák minisztereket, hogy mily uton-módon akarják tehát ők a diplomát Magyarországon keresztülvinni, ha az általunk javasolt alkotmányos utakat és módokat el nem fogadják; mire azonban, ismételt felszólításra adósok maradtak a határozott felelettel, bár egyik-másik már provizórium- és ostromállapotot említett, mire mi mindig csak alkotmányos eszközökre utaltunk, mi a felséget egy kissé

türelmetlenné tévé, ki erély kifejtését kívánná. Midőn befejezésül a végigtárgyalt felterjesztésünket politikai programmunknak kértük tekinteni, ez hallgatással fogadtatott."^{KK}

Az uralkodó személyes, törvénytelen álláspontjával szemben fenséges erővel bontakozik ki Deák Ferenc felirati javaslatának megsemmisítő érvelése.

A 48-as törvények kérdésében hiven fejezte ki az udvar 1861. évi hangulatát Szógyénynek válaszfelirati tervezete az 1861. évi országgyűlés első feliratára. Azt írja: "Nem mellőzhetjük az országos főrendek és képviselők figyelmét már most azon körülményekre irányozni, melyek közt az 1848-iki törvények Európa akkori lázas állapotában alkottattak, s mely körülmények az említett törvényeket is, nagy horderejükkel, mi arányban sem állott rögtönzéssel, az ország nagy részének tudta és akaratára, sőt elegendő benső indokolttság nélkül is, a nemzet ősi intézményeinek jellegétől eltérve s királyi hatalmunk káros korlátozásával a bekövetkezett meghasonlások és szomorú események kíséretében létrehozták."^{KK}

Szomorú felfogás volt ez, szentesített törvények

^K Idősb Szógyény-Marich László országbíró emlékiratai. Harmadik kötet, 1860-1861, 87. lap.

^{KK} Idősb Szógyény-Marich László országbíró emlékiratai, III. kötet, 342. lap.

megbolygatása, el nem ismerése s ez a szomorú fel-
fogás magyar tanácsadók álláspontja is volt. Nem
csoda ilyen körülmények között, hogy az 1861. évi
országgyűlést megelőzőleg a király az 1861. április
6-án leíratot intéz báró Vay Miklóshoz, amelyben azon
az állásponton van, hogy az 1847/48. évi törvényeket
visszautasítja, "a független magyar minisztériumra
irányuló követelésnek ellent kell állani", "a főren-
diházi elnökségnek Apponyi gróf országbíróra való ru-
házása természetesen nem az 1847/48-i törvényekre hi-
vatkozással történnék". Egyebekben ragaszkodik az ok-
tóberi diplomához, mondván: "... ismételten megbízom
Önt, hogy magyar királyságom kormányának vezérlő or-
ganumait s annak kiválóbb hiveit újólág értesítse ren-
dületlen ragaszkodásomról azon szándékhoz, hogy Ma-
gyarországot paczifikálom és annak alkotmányos és
államjogi állapotát helyreállítom s hogy el vagyok
határozva, a jóakarat, elnézés és türelem minden esz-
közét, mely a cél eléréséhez szükséges lenne, egé-
szen addig a határig kimeríteni, melyet a monarchikus
tekintély legmagasabb érdekei s összmonarchiám fenn-
állásának föltételei elénk szabnak, a mint azt okt.
20-ki Diplomám formulázza; hogy nekem ezen Diploma
elveihez és alapgondolatához ragaszkodnom kell és
hogy az ennek keresztülviteli formája fölötti tanács-

kozásokra nézve nem adhatom beleegyezésemet ezen forma illuzórius vagy aggályt keltő megállapításához."[✱]

Az 1861. február 26. napján kibocsátott februári pátens szakított a békülékenység szellemével és ez a nyílt parancs a birodalmi képviselőket szabályozó alaptörvényt léptetett hatályba, amely szerint a birodalom képviselésére a birodalmi tanács van hivatva, amely urak házából és követek házából áll, a követek házába Erdély nagyfejedelemség 26 követet küldene.

[✱] Lévay József: Emléklapok Vajai báró Vay Miklós életéből, 401. lap.

A király az erdélyi unió s a negyvennyolcas törvények ellen. Az 1861. évi gyulafehérvári értekezlet. A románok az uniót megtagadják

A bécsi központosítás, a birodalmi ülés egyetlen közösségbe olvasztó gondolata nem kellett Magyarországnak s nem kellett Erdélynek. Bach uralma után Schmerling uralma egyaránt nem kellett a magyarnak. Erdélyt nem akarják külön országgént visszaállítani, 1860-ban a bécsi politikusok még csak arra gondolnak, hogy esetleg visszaállítják az erdélyi országgyűlést, de unióról hallani sem akarnak. Az 1860. október 20-án, az októberi diplomával egy napon jelenik meg az Erdélyre vonatkozó legfelsőbb kézirat, amely így hangzik: "Miután Erdély nagyfjedelemségem a magyar közjogi állapothoz hasonló illetékesség alapján mindig országgyűléssel birt, másrésztől azonban a nemesség kívánságainak, nemkülönben a jobbágyi szolgálatok és adózásoknak eltörlése és egyenlő polgári kötelessége és jogok megállapítása az ország lakosainak összes osztályai számára az előbbi erdélyi alkotmány sajátságos jelleménél fogva mélyen beható változásokat tesz szükségesekké, megbízom erdélyi kancelláromat, hogy a különböző nemzetiségek, vallások és osztályok köréből oly egyéneket hívjon meg egy tanácskozmányra, kik hivatalos vagy polgári állás értelmesség, közszolgálatok és közbizodalom által kitüntetvék. Ezen

tanácskozmányban egy oly képviselőt szervezése és felállítása tárgyalandó, mely az előbbi kiváltságos nemzetek, vallások és osztályok igényeinek, de nemkülönben az azelőtt ezen politikai jogok részvételéből kizárt nemzetek, vallások és osztályok érdekeinek is egyaránt megfelel és az illető javaslatok lehetőleg rövidebb idő alatt elibém terjesztendőek." A királyi kézirat nyomán nagy mozgolódás támad Erdélyben, különösen a szászok tanácskoznak erősen.

Az uralkodó magához hivatja báró Kemény Ferencet, az 1848. előtti országgyűlési elnököt, de Kemény az unió jogalapján áll és az uralkodó részéről felajánlott erdélyi kancellári állást abban a reményben vállalja, hogy az unió mégis csak vissza fog állani.

Ugyanebben az időben a király gróf Mikó Imrét megbizza az erdélyi főkormánysház ideiglenes elnökségével. Ezzel Erdély legfőbb tisztviselői ismét jó magyarok lesznek. Ennyiben tehát nagy már a haladás az uralkodó részéről. A közeledés erős szimptomája volt az 1860. december 21-iki, a kancellárhoz intézett legfelsőbb kézirat, amely Gyulafehérvárra rendeli összehívni az értekezletet, amelyben "az országgyűlés összeállításáról a korábban jogosított nemzetek, vallások és rendek mellett azon nemzetiségek, rendek és vallások kívánalmai is figyelembe veendő, melyek addig

politikai jogosultsággal nem bírtak."

A konferenciát megelőzőleg külön tanácskoznak a románok is és ennek nyomán román küldöttség jelenik meg december 10-én az uralkodónál. Feliratuk a román nemzet politikai, vallási és polgári tökéletes egyenjogúságát követeli -- mintha ugyan a 48-as törvények ezt már nem állapították volna meg, -- és erdélyi udvari kancellárnak román ember kinevezését kérték. Schmerling áll a románok mögött.

Az 1861. február 11-ére kitűzött gyulafehérvári értekezleten annyi idő multán bekövetkezett legalább az, hogy az erdélyi nemzetek egy asztalhoz ültek tanácskozni. Amint Ürmössy megírja, a magyar, a székely és a szász századok óta tanácskoztak együtt, de a románok soha.

Az értekezlet elnöke, báró Kemény Ferenc ideiglenes kancellár, az értekezlet tárgyául azt tűzte ki, hogy vélemény adassék, hogyan lehetne egy jövő országgyűlésen az alkotmány sáncai közé bevett román nemzetiséget is képviseltetésben részesíteni.

Magyar részről az erdélyi róm. kat. püspök, Haynald Lajos szólalt fel s azt javasolta, kérjék fel a királyt, hogy tartsa tiszteletben a törvényt és az országgyűlést, respektálja az uniós törvényeket, amelyekben ki van mondva, hogy Erdélynek a magyar országgyűlésre kell a

maga követeteit küldeni.

Gróf Teleki Domokos hozzájárult Haynald álláspontjához, mondván ragaszkodjunk szorosan és kivétel nélkül törvényeinkhez.

A románok részéről Sulutz érsek kijelentette, hogy a 48-as törvényeket nem tehetik a magukévá, a pesti közös országgyűlésre küldendő 69 erdélyi képviselőben nem látja az oláh nemzetet képviselve és azt követeli, hogy először mondják ki az oláht külön nemzetnek.

A szászok szónoka, Schmidt Konrád, a 48-as uniót törvényhozási szempontból nem kifogásolja, de hangsúlyozza, hogy az uralkodó azokhoz nem járul hozzá; hagyják ki a megválasztottra nézve a magyar nyelv tudását; a 48-as törvények az egyéni jogegyenlőséget biztosítják, de a nemzetit nem, az uniót nem ellenzi, de hagyják meg a szász municipiumot, centralizáció nélkül.

Az értekezlet többsége a magyar álláspontot tette a magáévá, a 48-as törvények mellett tört lándzsát és ennek következményeképpen törvénysértésnek tekintette a külön erdélyi országgyűlés tartását.

Az értekezlet az erdélyi magyarságot, az erdélyi magyar sajtót is arra lelkesítette, hogy Erdély követelje a köszöbön álló pesti országgyűlésre való meghívását. A megyék ebből a célból feliratokat alkotnak.

Erdély nem érte el a célját, az 1861. április 2-ára Pestre összehívott országgyűlésre Erdély nem kapott meghívást. Bécs még féltékenyen őrizte a külön Erdély gondolatát. De a pesti országgyűlés mihamar felemelte szavát Erdély érdekében. Deák Ferencnek május 13-án előterjesztett felirati javaslata megfujja a harci trombitát, Erdély meghívását követeli, mert az országgyűlés mindaddig, amíg csonka marad, sem koronázáshoz, sem törvényhozáshoz nem foghat.

Tudjuk, hogy a pesti országgyűlés mélyreható vitákat folytatott először arról, hogy felirattal forduljanak-e a királyhoz, avagy nem levén megkoronázva, csak határozattal és az első etappeban az országgyűlésen az az álláspont győzött, hogy a címzésben még csak felséges királynak sem lehet az uralkodót nevezni, hanem csak felséges urnak.

Az 1861. évi pesti országgyűlést megelőzőleg a király az 1861. április 6-án leiratot intéz báró Vay Miklóshoz, amelyben azon az állásponton van, hogy az 1847/48. évi törvényeket visszautasítja, mondván, "a független magyar minisztériumra irányuló követelésnek ellent kell állani", "a főrendiházi elnökségnek Apponyi gróf országbíróra való ruházása természetesen nem az 1847/48-iki törvényekre hivatkozással történnék", de egyebekben ragaszkodik az októberi diplomához,

mondván: "... ismételten megbizom Önt, hogy magyar királyságom kormányának vezérlő organumait s annak kiválóbb hiveit ujólag értesitse rendületlen ragaszkodásomról azon szándékhoz, hogy Magyarországot paczifikálom és annak alkotmányos és államjogi állapotát helyreállítom s hogy el vagyok határozva, a jóakarat, elnézés és türelem minden eszközét, mely a cél eléréséhez szükséges lenne, egészen addig a határig kimeríteni, melyet a monarchikus tekintély legmagasabb érdekei s összm monarchiám fennállásának föltételei elénk szabnak, a mint azt okt. 20-ki diplomám formulázza; hogy nekem ezen diploma elveihez és alapgondolatához ragaszkodnom kell és hogy az ennek keresztülviteli formája fölötti táncskozásokra nézve nem adhatom beleegyezésemet ezen forma illuzórius vagy aggályt keltő megállapításához."[✱]

Szőgyény-Marich László írja báró Vay Miklósnak az 1861. április 11-én: "Zsedényi Apponyinak az országgyűlés megnyitásáról jelentése ötletéből figyelmeztetni akarta a felséget, az eddigi Concessiok helytelenségére! /Pesti Dieta, s a rescriptumok megváltoztatása/ és kérni akarta, hogy magát a 48-iki törvények felé sodortatni ne engedje! Képzelheted, hogy nem könnyen vettem a dolgot s a kancelláriának volt annyi tapintata,

[✱] Lévy József: Emléklapok Vajai báró Vay Miklós életéből, 401. lap.

hogy senki sem pártolván őt, a jelentés a Császárnak egyszerüen felterjesztetett. Zsedényi indirecte bizalmatlansági Vótumot akart Apponyinak szavaztatni, amivel szépen felsült.^x Magyar a magyarság ellen!

Gróf Apponyi György írja 1861. május 16-án báró Vay Miklósnak, "hogy a józan értelemben vett és lényegesen módosított 48-iki törvényekkel nem lehetne uralkodni, vagy hogy ez a birodalomnak felbomlását vonná maga után okvetetlen, olyan tulságos állítás, mint az, hogy csak 48-ban található üdvösségünk".

Érdekesen világítja meg ez a levél az aulikus Apponyi erős magyar érzését: "Ne ámitsa magát senki azzal, hogy bármely országgyűlésével, ha igazán magyar, más alapon lehessen egyezkedni, mint azon, amely Deáknak indítványa által nyittatik. Ez egyes egyedüli lehetséges alapja a tractatusnak és aki ezt lehetetlennek állítja, azzal kimondja a békés kiegyenlítésnek és így a dolgok jóra fordulásának lehetősége feletti kétségbe ejtő ítéletét. Én egy pillanatig sem kételkedem Felsőges Urunknak javasolni, hogy ezen a téren bocsátkozzék a tractatusba; mert tiszta lelkiismerettel állithatom, hogy mihelyt az országnak önállóságát és erre vonatkozó sarkalatos jogait biztosítja és az 1848-ki törvényeket, a mennyiben az 1790: 10 törv. cikk rendelkezését

^x Lévy József: Emléklapok Vajai báró Vay Miklós életéből, 395. lap.

megerősítik és a belkormányzást, az időközben tökéletesen megváltozott körülményekhez alkalmazzák, -- elfogadni késznek nyilatkozik, ellenben azon részeire nézve, melyek a fejedelmi jogot megsemmisítik és a birodalmi viszonyokat veszélyeztetik, határozottan tiltakozik, sőt ezen viszonyoknak figyelembe vételét és méltányos közreműködés általi biztosítását követeli, más részről pedig az országnak integritása iránt, a jogszerű követelésekhez maga részéről is hozzájárulni hajlandónak mutatkozik és végre az emigratio dolgaiban engesztelő és nyílt választ ad, -- hogy mondom ez esetben a diaetalis tractatusnak kedvező eredménye lehet. E tekintetben tudom, mennyire óhajtottam, hogy ő felségének a pusztá reménynél nagyobb biztosítást nyújthassunk; p.o. hogy a közbizalom emberei, kikben a fejedelem is megnyugodhatik, bona fide vállalják el a törvényes kormányzást, t.i. az 1848-kit a szükséges módosításokkal és a közös anyagi viszonyok iránti méltányos kiegyenlítést. De ebben van még a legnagyobb nehézség."^x

^x Lévy József: Emléklapok Vajai báró Vay Miklós életéből, 412-413. lap.

Felséges király helyett felséges ur. Az 1848.
ellen. Birodalmi tanácsot akar a király, nem
országgyűlést. Erdély uniója ellen királyi

vétó

Az 1861. július 21-én Bécsben kelt királyi leirat, amelyet gróf Forgách Antal és Beke Kálmán ellenjegyeztek s amelyet a király az 1861. április 2-ára összehívott magyar országgyűléshez intézett, tudvalevően azzal kezdődik, hogy a király kifogás tárgyává tette az előző felirat alapját, mondván, hogy az nem egyezik meg a Korona méltóságával. A felirat t.i. Felséges Ur! megjelöléssel kezdődött és nem Felséges Király! megszólítással, amit azután az országgyűlés pótolta és erre most felelt a király.

Hangsúlyozza mindenekelőtt a leirat, hogy az országgyűlés egybehívásával a király arra az ösvényre kíván lépni, melyen "Magyarországunk alkotmányos kormányzását gátló akadályok törvény útján megszüntettesenek", kiemeli, hogy "a Szent István koronájához tartozó országoknak a birodalomba beolvasztása, valamint szándékunkban nincs, úgy atyai szívüinktől távol áll", tiltakozik azonban, hogy Magyarország és a többi ország és tartomány között létező válhatlan kapcsolatot csak az uralkodóház egysége képezi és tiltakozik az ellen, hogy Magyarország és az egyéb országok közötti

viszony egyszerü személyes unió lenne, mondván, hogy "háromszázados közös uralom és közösen átélt események által Magyarország birodalmunk egyéb országaival sokkal szorosabb viszonyba lépett, semhogy azt pusztán személyes uniónak nevezni lehetne". A személyes uniót, mondja a király, megkísérelték ugyan életbe léptetni az 1847/48. évi törvénycikkek, "nem csekély ellentmondás van a törvényeket megelőző bevezetésben foglalt azon nyilvánítással, miszerint a Koronának egysége és Magyarországnak az összes birodalom iránti kötelezettségei sértetlenül hagyandók, de ezen törvények foganatosítása már az év első felében minden kételyt kizáró módon feltárta mindazon veszélyeket, melyek Magyarországgal egyetemben az összes birodalmat csak azáltal is fenyegetik, hogy a birodalom közös érdekeinek megőrzése és fenntartása a közjó és Magyarország történelmének mellőzésével a személyes unió korlátolt körére szoríttatni szándékoltatott."

Ami a 48-as törvények érvényességének kérdését illeti, a király ebben a leiratban azt mondja, hogy "az 1848-iki törvények azon elveit, melyek által a nemesség kiváltságos állása megszüntettetett, az általános birtok- és hivatalképesség behozatott, az urbér, a tized és egyéb jobbágyi tartozások eltöröltettek, a közteherviselés és általános katonakötelezettség kimon-

datott, végre a választási jog mindazon néposztályokra is kiterjesztetett, melyek ezelőtt ezen joggal nem bírtak, már 1860. évi Mindszent hó 20-án kelt oklevélünkben fennállóknak ünnepélyesen elismertük és megerősítettük, -- ami ellenben az 1848-iki törvények többi részeit illeti, az országos főrendek és képviselők előtt is tudva van, miszerint ezen törvények több főrészekben a Pragmatica Sanctio világos tartalmával egybe nem férvén, már jogi szempontból sem állhatnak fenn, de különben is jól tudják az országos főrendek és képviselők, hogy ezen törvények nemcsak többi tartományaink és összes birodalmunk jogait, de a magyar korona alá tartozó népségek tetemes részét nemzetiségi érdekeikben sértik, sőt ezenfelül keserű tapasztalások folytán meggyőződünk, miszerint ezen törvények több cikkelyei ép azért, mert a századok folytán kifejtett hatósági és nemzetiségi viszonyoknak Magyarországon meg nem felelnek, az állandóság és kivihetőség biztosítékával nem bírnak és hogy e szerint a Magyarországon létező különféle politikai és nemzeti elemek, nem különben nevezett országunknak az összes birodalomhoz való viszonya a célba vett kiegyenlítésre más alapot igényelnek. Az országgyűlési egybegyűlt főrendekkel és képviselőkkel legkegyelmesebben tudatjuk tehát, miszerint az 1848-i törvények azon cikkelyei, melyek összbirodalmunk válhatlan érdekeinek szükséges biztosítékaival,

névszerint pedig az 1860. évi Mindszent hó 20-án és 1861.-i Bőjtelő hó 26-án kelt határozványainkkal el-
lentétben állanak, amint azokat általában eddig soha
el nem ismertük, úgy jövőre is elismerni -- mire ma-
gunkat személyesen kötelezve nem tartjuk -- nem fogjuk.
Kinyilatkoztatjuk ezek folytán, miszerint mielőtt az
általunk kibocsátandó koronázási hitlevél országgyü-
lési tárgyalás alá vétethetnék, az 1847/48-i törvénycik-
kelyeknek a practica sanctio szellemében és a közbi-
rodalom érdekeinek megfelelő módoni átvizsgálása, mint
az már 1860.-i Mindszent hó 20-án legkegyelmesebben
elrendeltetett, lesz előlegesen eszközendő..."

A királyi leirat élesen hangsúlyozza továbbmenően,
hogy az összes birodalmat képviselő birodalmi tanács
elé tartoznak az 1860 Mindszent hó 20-ról szóló okle-
vél 1. és 2. pontja, illetőleg az 1861. február 26-iki
alaptörvény értelmében a törvényhozáshoz tartozó azon
ügyek tárgyalása, "melyek minden országaink és tarto-
mányaink jogait, kötelelességeit és érdekeit közösen
illetik".

Az összbiriodalmi gondolatból kiinduló ez a kirá-
lyi leirat, amely a negyvennyolcas törvények között
válogat, egyeseket elismer, másokat megtagad, egye-
seket módosítani kíván, egyeseket megszüntetni, szem-
behelyezkedett az 1848. évi uniótörvénnyel is. Azt

mondja erre vonatkozóan: "Ami Erdély nagyfejedelem-ségünknek Magyarországgal való unióját illeti, mely a szász és román nemzet szabad beleegyezése nélkül lőn elhatározva, megjegyzendő, miszerint ezen unió soha teljes törvényerőre nem lépett, az egyoldaluan hozott határozatok kihirdetése után tetteleg felbomlott és általában mindaddig kivihetlenné lészen tekintendő, valámig Erdély nem magyar ajku lakosai nemzetiségi érdekeiket ezen unió által veszélyeztetve látják és a birodalom ebbeli igényei és érdekei kellőleg biztosítva nem lesznek."

Ferenc József tehát még 1860-ban nem ismerte el Erdély unióját. Nem ismerte el szenteknek a negyvennyolcas uniós törvényeket.

Amikor az uralkodó a "felséges ur" címzést nem fogadta el, nagy felháborodás tört ki Bécsben. Schmerling teljes dühvel lép akcióba. Visszaküldik az országgyűlésnek a felirati javaslatot és az országgyűlés rövidesen megváltoztatja a címzést és odaiktatja a "király" megszólítást is. Deák feliratai nem érnek célt Bécsben.

A július 21-én leérkezett legfelsőbb leirat felszólítja az országgyűlést, hogy szeptember hóig küldjön követeket a Reichsrathba.

Az uralkodó felszólítja az országgyűlést, változ-

tassa meg a negyvennyolcadiki törvényeket, törölje ki belőlük mindazt, ami az októberi diplomával ellenkezik és Erdély unióját illetőleg arra az álláspontra helyezkedik, hogy ez addig nem adható meg, amíg a szász és a román nép nem nyilatkoztatja ki a maga kívánságait.

Az országgyűlés tehát a közeledést nem hozta meg. A kormány éléről elvonulnak még a konzervatív államférfiak is. Elkészült a Deák Ferenc válaszfelirata, amely Magyarország önállóságának fényes védőirata. Felirati beszédéről Montalembert azt mondta Beöthy Ákosnak,* hogy az Tacitus színvonalán áll, s ahogy Róma nagy történésze irt, Deák úgy tudott beszélni.

A negyvennyolcas törvények kérdésében hiven fejezte ki az udvar 1861. évi hangulatát Szógyénynek válaszfelirati tervezete az 1861. évi országgyűlés első feliratára. Azt írja: "Nem mellőzhetjük az országos főrendek és képviselők figyelmét már most azon körülményekre irányozni, melyek közt az 1848-ki törvények Európa akkori lázas állapotában alkottattak, s mely körülmények az említett törvényeket is, nagy horderejükkel, mi arányban sem állott rögtönzéssel, az ország nagy részének tudta és akarata, sőt elegendő belső indokolttság nélkül is, a nemzet ősi intézményeinek

* Beöthy id. mű, 288. l.

jellegétől eltérve s királyi hatalmunk káros korlátozásával a bekövetkezett meghasonlások és szomorú események kíséretében létrehozták."[✱]

Ugyancsak idősb Szógyény-Marich László írja az 1861. év június 29-ről: "Már több oldalról hallottuk, hogy a császár a feliratot, melyben felséges urnak cimeztetik, ahelyett felséges császár és király, elfogadni semmi esetre sem fogja. Schmerling is így nyilatkozott Vay előtt... Apponyi audiencián volt a császárnál s tőle is azt értette, hogy a feliratot semmiesetre el nem fogadja. Apponyi minden ellenokot határozott és nyíltan előadott, de nem bírta a császárt véleménye megváltoztatására... 27-re meghívtak bennünket a magyar kérdésben a császár elnöklete alatt tartandó miniszteri konferenciára. Ezen a császár kijelentette, hogy a feliratot, melyben tőle az őt megillető cím is megtagadtatik, semmiesetre el nem fogadja." A magyar urak, Vay, Apponyi, Szécsen, Majláth, Sennyey és Szógyény ellenvetéseket tettek... Erre következtek az osztrák uraknak keserves kijelentései; lehetett megint hallani a szokott doktrinákat: "meghódított ország", "anarchia", "kaosz", Magyarországnak semmi más joga nincs, mint amely neki 1860. október 19-én

[✱] Idősb Szógyény-Marich László országbíró emlékiratai, III. kötet, 342. lap.

volt s csak annyi van, mint amennyi neki október 20-án adatott", "az ország maga semmisítette meg a pragmatica sanctiót" stb. Kivéve Plenert és Pratobeverát, kik a feliratot megrovással átvétetni javasolták, a többiek mind a visszautasítás mellett nyilatkoztak, megjegyezvén különösen Rechberg, hogy az elfogadásnak a külviszonyokra is a legkárosabb következései lehetnének, mivel az által a császár uralkodásának törvényessége is kérdés alá jöhetne valamely külhatalmasságnál.[‡]

Szőgyény-Marich László írja az 1861. július 1. napjáról: "Az osztrákok csak a közös birodalmi tanácsot tartják szem előtt és erővel oda szeretnék Magyarországot erőszakolni, ha pedig ez nem megy, provizóriumot akarnak behozni. A mostani expediensben csak rövid fegyverszünetet látok, mert ha az országgyűlés hajlandó lesz is a felirat kívánt átalakítására, az arra adandó érdemleges válaszleirat megállapításánál oly elvbeli ellentétek lesznek köztünk és az osztrákok közt, hogy alig hiszem egy egyetértő megállapodás vagy a mi győzelmünk lehetőségét."^{‡‡}

[‡] Idősb Szőgyény-Marich László országbíró emlékiratai, III. kötet, 110. lap.

^{‡‡} Idősb Szőgyény-Marich László országbíró emlékiratai, III. kötet, 113. lap.

Deák Ferenc felirati javaslata. Erdély kérdése

Az országgyűlés héroszának, Deák Ferencnek felirási javaslata utalt arra, hogy a király a legmagasabb királyi leiratban azt mondja, hogy "az 1848-iki törvényeknek egyrészét megerősíti, másrészét azonban soha el nem ismerte és elismerni nem is fogja" és ezen kijelentés mellett oda utasítja az országgyűlést, hogy "a törvények ezen részének módosítására és illetőleg eltörlésére nézve készítsen törvényjavaslatokat és terjessze azokat fejedelmi jóváhagyás alá". Deák kifejti, hogy szentesített törvények, mik a törvényhozó hatalom által nem töröltetnek el, egyaránt kötelezők és azok egyes cikkeinek érvényére nézve különbséget vagy fokozatot felállítani soha nem lehet. "Felségedet, ha csak ismét abszolút hatalommal uralkodni nem akar, a teljhatalmu törvényhozás nem illetheti. Felséged mint magyar király a sanctio pragmatikának értelmében csak a nemzettel együtt gyakorolhatja a törvényhozó hatalmat, szentesített törvényeinknek semmi részét önhatalmával és az országnak beleegyezése nélkül el nem törölheti és valamint nem szükséges azon törvényeket fejedelmileg újra megerősíteni, mert azok már 1848-ban királyi megerősítéssel szentesítették, úgy azok bárminemű részének egyoldalulag kimondott el nem ismerése nem gyengitheti azon törvények érvényét. Fel-

séged az 1949-iki törvények azon elveire, melyek által a nemesség kiváltságos állása megszüntetett, az általános birtok- és hivatalképesség behozatott, az urbér, a tized és egyéb jobbágyi tartozások eltöröltettek, a közteherviselés, valamint az általános katonakötelezettség kimondatott, végre a választási jog mindazon néposztályokra is kiterjesztetett, melyek ezen joggal nem bírtak, kimondja legmagasabb leiratában, hogy azokat megerősíti. Engedje azonban Felséged tisztelettel megjegyeznünk, hogy a törvények említett elvei és rendeletei újabb megerősítés nélkül is jogilag és tetteleg teljes erejükben fennmaradnának."

Deák Ferenc ebben a felirati javaslatban maga is azt mondja, hogy "az 1848-iki törvényeknek rendeletei között vannak egyes pontok, miket a nép jogainak sértetlen fenntartása mellett mi magunk is óhajtunk célszerűbben átalakítani és határozottabban kifejtteni, ezekre vonatkozó javaslatainkat azonban csak akkor készíthetjük el és akkor terjeszthetjük Felséged elébe, ha országgyűlésünk a törvény értelmében ki lesz egészítve, mert azok távollétében, kik meghivandók lettek volna, de meg nem hivattak, törvényeket nem alkothattunk."

Deák tehát azon az állásponton volt, hogy vannak a 48-as törvények között olyanok, amik átalaki-

tásra, határozottabb kifejtésre várnak. Amig azonban ez megtörténik, azok a törvények törvények, amiknek érvényességét a király sem vonhatja kétségbe, nem válogathat közöttük, nem mondhatja, hogy az egyiket elfogadom, a másikat nem és így az erdélyi uniót ki-
mondó 48-as törvény érvényességét sem vonhatja kétségbe.

Deák Ferenc felirati javaslata Erdélyre nézve ezt mondja: "Erdélyre nézve a legmagasabb királyi le-
irat azt mondja, hogy annak Magyarországgali egyesítése a szász- és román nemzet szabad beleegyezése nélkül lőn elhatározva, soha teljes törvényerőre nem lépett, az egyoldalú határozatok kihirdetése után tetteleg felbomlott és kivihetetlenné tekintendő mindaddig, valámig Erdélynek nem magyar ajkú lakosai az egyesülés által veszélyeztetve látják nemzetiségi érdekeiket s a birodalom ebbeli igényei s érdekei kellőleg biztosítva nem lesznek."

Deák erre így felel: "Magyarországnak és Erdélynek egyesülését mind Magyarországnak, mind Erdélynek törvényes országgyűlése ünnepélyesen elhatározta és ezen határozatokat Őfelségének szentesítése törvényerőre emelte. Ha a szászok és románok törvény által ki lettek volna zárva az erdélyi országgyűlésből vagy ha a törvény mellőzésével oda meg nem hivattak volna,

ha az országgyűlés rendkívüli módon szokatlan alakban hivatott volna össze, ha nem a valóságos többség határozott volna vagy valamelyik rész erőszakkal gátoltatott volna szavazatának szabad kijelentésében, inkább lehetne szólni arról, hogy a határozat a románok és szászok szabad beleegyezése nélkül hozatott s inkább lehetne kétséget támasztani annak érvénye ellen. De Erdélynek azon országgyűlése, mely az egyesülést elhatározta, szorosan az erdélyi törvények értelmében hivatott össze. Erdélynek akkori közjoga szerint a megyéknek székely és szász székeknek s az országgyűlési joggal bíró városoknak követeiből, az ország egyházi és világi méltóságáiból, főbb hivatalnokaiból és regalistákból kellett alakulni az országgyűlésnek, mindezek meg is hivattak és követeik által s illetőleg személyesen meg is jelentek. A megyei követek választásánál a szász vagy román nemesek, kik pedig számosan valának, szintugy birtak választási joggal, mint a magyarok. A székely és szász székekben, valamint a városokban is magyar, szász és román között a választási kvalifikációra nézve különbség nem volt. A regalisták, kik törvény szerint a tekintélyesebb nemesekből voltak meghívandók és a főbb hivatalnokok nem egyedül magyarok voltak."

Említsük meg Deák eme fejtegetésének támogatására,

hogy már az 1791. évi erdélyi országgyűlésen a 98. ülésen az volt az országgyűlés álláspontja, hogy "a vármegyékben levő magyarság, valamint szintén a közötté lakozó oláhság is áll vagy nemességből vagy szabadosokból vagy pedig földesurakat szolgáló parasztokból. A nemes akár magyar légyen az, akár oláh, a négy bevett vallásokból valamelyiket tartja, a nemességnek szabadságaival, jussaival és hasznaival egyaránt élnek." Mint-hogy a nemes román közjogilag ugyanaz volt, mint a nemes magyar, érthető, hogy az 1791. évi kolozsvári országgyűlés a 98. ülésen tiltakozott az ellen, hogy a románok külön nemzetet alkossanak, hogy a románság negyedik nemzetté tétessék és azon az állásponton volt, hogy az egyesült görög valláson levő románok az 1744. évi 6. cikkeit vévén fel fundamentumul, "a három nemzetek közül ahhoz, amelynek kerületében jószágot bírnak, csatoltassanak a nélkül, hogy negyedik nemzetet alkotnának."

A lengyel Smolka 1861-ben a Reichsrathban a magyar álláspont mellett

A felirati javaslat az idők gunyjára a Reichsrath-ba került. A birodalmi tanács alsóháza a magyar országgyűlés felirati javaslatát az 1861. augusztus 28-án vette tanácskozás alá.

Ezen az ülésen Smolka lengyel követ — az akkori hírlapokban roppant hatásnak jellemzett — beszédet mondott Magyarország mellett. Tiltakozott az ellen, mintha ő Magyarország ügyvéde akarna lenni, de veszedelmesnek tartja a miniszterek eljárását. Idézi a minisztérium közleményét, amelyben azt mondja, hogy "az ipari és kereskedelmi forgalom megakadt, a bel- és nemzetközi kereskedelmi viszonyok a bizalmatlanság terhe alatt nyögnek, a megyék és községek kormányzatában nem egyszer a zabolátlanság legsajnálatraméltóbb tényeit tapasztaljuk stb." Ez a felfogás tévnézeteken alapszik. Egyébként határozza el magát a kormány a magyarok kívánságainak kielégítésére és a kereskedelem ismét fel fog virágozni. Téved a minisztérium akkor, amikor azt mondja, hogy "Magyarország alkotmánya a forradalmi hatalom által nem megszakított, hanem eljátszva lőn", Magyarország államjogi állása Ausztriához szerződésen alapszik, amelyet a nemzet a Koronával kötött. Ha a horvátok, románok, szerbek és tótok a 48-iki törvényekkel megelégedve nem voltak, akkor a királynak nem kellett volna azokat szentesítenie... Ha azt akarják velünk elhitetni, hogy oly törvényeket, melyeket alkotmányos országban szabad nép alkotott és a fejedelem szentesített, az utód trónraléptekor annak miniszteri megsemmisíthetnének, vagyis a legna-

gyobb biztosíték, a királyi eskü, nem léteznék, akkor valóban jobb volna, ha haza sietnénk. Ily elvek elfogadása többet árt a fejedelemlenek tiz vesztett csatánál, mert a vért és vagyont az idő kipótolhatja, de ily elveket nem lehet semmivel paralizálni. Vagy azt hiszik, hogy a birodalom egyik felével féken tarthatják a másikat? A történet megmutatta, hogy Magyarország minden alkotmánya ellen intézett rohamot szerencsésen visszavert és az jelenleg is ugy lesz. Nem tizenkét év, de tizenkét hónap sem telik el és be fogják látni, hogy ezuttal is eredménytelen kísérleteket tettek... Az üres padok és a mi szavazataink a felirat ellen meggyőzhetik önöket afelől, hogy a népek többsége a minisztériumnak bizalmatlanságot szavazott."

A birodalmi tanács azonban elfogadta gróf Clam-Martinitz javaslatát, amelynek lényege az volt, hogy a képviselőház nem tartja magát jogosítottnak egy itt nem képviselt ország ügyeiben, melyek csak a király és nemzet között intézhetők el, közvetlen véleményadás vagy határozat által beavatkozni. Mégis óvást emel ez a javaslat az ellen a felfogás ellen, mintha a hatalom ingatag talaja az államjogi megoldás alapját képezhetné és hogy pillanatnyi sajnos események a történelmi jog fonalát örök időkre megszakíthatnák. Utal arra, hogy az októberi diploma a birodalom alkotmány-

szerű alakítását s királyságainak és tartományainak szabadságait a jog erős alapjára állította, de annál komolyabb aggodalommal tölt el bennünket azon lehetőség gondolata, hogy az alkotmányos tényezők hatáskörének a tényleges, alkotmányilag megszabott, valamint erkölcsi, a népek elismerésén nyugvó illetékességi határokon túl terjesztése azon utról letérne, melyen egyedül várható ezen magas feladatnak szerencsés megoldása."

Ausztria népe sem értett egészen egyet Schmerling-gel. A bécsi wieden-i kerület választói Smolkához az 1861. szeptember 6-án üdvözlő iratot intéztek, amelyben azt mondják: "A magyar kérdést mi is életkérdésnek tekintjük Ausztriára nézve, de egyuttal oly kérdésnek is, melyet csakis a kölcsönös értekezés útján és nem a véres erőszakkal lehet elintézni. Mi ezt nemcsak nyílt rokonszenvből mondjuk a Lajtán túli nagylelkű és egyakaratu testvérnép iránt, melynek szigoruan törvényes és áldozatkész magatartása egész Európát méltó csudálatra ragadta, hanem és még sokkal inkább Lajtán inneni érdekeink helyes felfogásából, mert legszentebb meggyőződésünk, hogy Magyarország leigázása szép és történetileg jogosult Ausztriánknak a halálos döfést fogja megadni."

Az 1861-es magyar álláspont. Az országgyűlés
feloszlátása ellen

Andrássy Gyula gróf már 1861-ben kimondja, hogy "Ausztria megszilárdulásának legnagyobb akadályai a multnak véres emlékeiben keresendő"; -- s az egyedüli mód a megerősödéssre: "megszüntetni a bizalmatlanságot", "megszilárdítani a monarchikus eszméket", -- "közös kapcsolatokul állandó és változatlan kapcsolatokat teremteni", -- "az abszolutizmus elavult elvei helyett bölcs és gyakorlati szabadságot teremteni".

Szalay László írta 1861-ben; "1806-ban, midőn a monarchia nem volt nagyobb veszedelemben, mint jelenleg, még Gentz is úgy vélekedett, hogy a főhatalom székhelyéül Magyarország metropolisát kellene választani /ime a későbbi Bismarck-féle mondás eredetije!/ és Magyarországból és Magyarország által összetartani, ami még összetartható, megszerezni, ami megszerezhető"... "Szemefényét nem szereti inkább a magyar, mint függetlenségét s méltán. A függetlenség dicső, megbecsülhetetlen dolog. De van egy igen veszedelmes neve a függetlenségnek: az elszigeteltség, az izoláltság!"... "Az izolált ember is a maga istenigazába független; nem függ ő senkitől, de nem is támaszkodhatik senkire."... "Mi tehát vigyázni fogunk, hogy midőn függetlenségre törekszünk, izoláltságra ne tegyünk szert, a függet-

lenség azon gyilkos nemére, melyben elvész okvetlenül, ki az európai szolidaritást kifejejti a kalkulusból."

Magyarország azonban 1861-ben nem izolálta önmagát, nem adott okot a bizalmatlanságra, hajlandó volt továbbra is viselni a habsburgi közösség következményeit, de függetlenségét, önálló, Erdéllyel újra kiegészített egységes államszerkezetét nem volt hajlandó áldozati bárányul odadobni.

Báró Fiáth Ferenc mondotta az 1861. szeptember 2-án Veszprémben tartott vármegyei bizottmányi közgyűlésen:^{*}
"A bizalmatlanság főoka a statusférfiak részéről: az 1848-iki törvények. Míg a magyar aristocratia -- hisz az hozta ezeket minden kényszerítés nélkül -- az által, hogy az összes népet felvette az alkotmányosság sáncaiba; hogy megszüntette a robotot, dézsmát, papitizedet; az által, hogy kimondotta a birtoklási és hivatali képességet; hogy kimondotta a közteherviselést; az által, hogy kimondotta a bevett vallásoknak viszonyosságát, egyenjogúságát; -- végre: az által, hogy százados alkotmányának új biztosítékot szerzett; a magyar aristocratia az 1848-iki törvényekkel egy rég mulasztott nehéz kötelességét teljesíté; -- addig a német statusférfiak, mert nem ismerik a magyar közjogi tör-

^{*} Báró Fiáth Ferenc: Életem és élményeim, II. kötet, 222. lap.

ténelmet, mert nem ismerik a nemzet jellemét, az 1848-iki törvényeket csak úgy ismerik, mint azokat az 1848-iki forradalom magyarázta — s így ők az 1848-iki törvényeket a forradalommal identificálják. Pedig mint híres bölcsészek és historicusok jól tudhatnák, hogy az alkotmányosan hozott törvények forradalmat soha nem okoztak; mert ezek a többség kifolyásai. Jól tudhatnák, hogy alkotmányos országban forradalom csak a törvények meg nem tartásából eredhet.

Mi okozta az 1848-ki forradalmat?, majd elmondja a részrehajlatlan történelem --, de hogy a forradalmat nem az 1848-ki alkotmányosan hozott, törvényesen szentesített törvények okozták; nem azon törvények, melyekről egyik legbölcsebb hazánkfia azt mondá, hogy ezek a 'népek bulla aureája, a nemességnek valódi nemes levele', ezt már bizton állíthatja a jelenkor is. A magyar nemzetnek bizalmatlanságát s jogai iránti féltékenységét természetesnek találándja mindenki, — aki hazánk történelmét tanulmányozta. Bizalmatlanságának főoka azonban a tizenkét évi eljárásban feküdt, — és így történt, hogy minden felülrőli intézkedést, bár a szükség parancsolta legyen is azt, az abszolút kormány folytatásának tekintette. — S innen történt, hogy október után az összes nemzet jelszava az 1848-iki törvény lett, mint

panacea, mely által hitte magát biztosítani az önkény ellen. Az 1848-ki törvényekhez hangosan nyilvánított ragaszkodás csak növelte a német statusférfiaknál azon törvények elleni bizalmatlanságot. S ezért született a februári pátens, mely nem csak a 48-ki törvényeket, nem csak az októberi diplomát semmisíti meg, de megsemmisíti Magyarország s a magyar szent korona függetlenségét. Ily viszonyok közt hivatott össze az 1861-iki országgyűlés. A kegyelmes királyi megnyitó beszéd minden loyaltása mellett sem volt képes a februári pátens benyomását s hatását enyhíteni. Hogy az országgyűlés alatt fájdalom nem történt semmi, sem egy, sem más részről a kölcsönös bizalom helyreállítására, a tisztelt bizottmány úgy tudja, mint én. A július 21-én kelt királyi leirat oly elvet állított fel, mely minden alkotmányosságnak merev negatioja; s így az országgyűlési értekezet fonala megszakadván: az országgyűlés eloszlattatott. A magyar országgyűlés kötelességét teljesíté; mert az alkotmányunk nem volt az országgyűlésé, a mint nem is a mienk. Hitbizományos örökségünk ez, melyet feláldozni nem szabad."

Az 1861. évi országgyűlés képviselőházának az 1861. augusztus 25-én megtartott ülésében Bónis Sámuel azt mondja, hogy feladatunk csupán az életből kiszorított köz- és magánjogok életbeléptetése, szent törvényeink

megtartása körül forgott, de nem jutott ezen gyűlésnek azon szerencse, hogy hazánk törvénykönyvét újabb, a kor igényeihez mért törvényekkel gazdagítsa.

Ugyanezen az ülésen, amely az utolsó ülés volt, Deák Ferenc hatalmas felszólalásában jelzi, hogy a feloszlatus előrelátható és ezért óvást terjesztett elfogadás végett a Ház elé, amelyben elmondja, hogy "a legmagasabb leirat megszakította az országgyűlési kölcsönös értekezések fonalát, amikor ősi alkotmányunkat az alapszerződések ellenére abszolút hatalommal lényegében átalakítva, tanácskozásainkat a császári diplomák és pátensek terére és korlátaik közé kívánta szorítani, hova mi jogszerűleg nem léphettünk. Meggyőződött minket azon legmagasabb leirat arról, hogy nincs szándéka öfelségének a sanktio pragmatika értelmében visszaállítani alkotmányunkat, melyhez pedig mi hűtlenek soha nem lehetünk." "Tiltakozik tehát az országgyűlés feloszlatusa ellen, mert az 1848: IV. törvénycikk szerint azt nem lehet addig feloszlatusni, amíg a múlt évi számadásokat és a következő költségvetést a minisztérium elő nem terjeszti és az országgyűlés azok iránt határozatot nem hoz." "Az erőhatalomnak tettleg ellene nem szegülhetünk, de azok ellen, amik ekként történnek, ünnepélyes óvást teszünk és kijelentjük, hogy minden jogilag fennálló törvényeinkhez és így az 1848. évben szen-

tesített és országgyűlésileg meg nem változtatott törvényekhez is szorosan ragaszkodva, a hatalomnak minden oly lépését, mi azokkal ellenkezik, alkotmányellenesnek fogjuk tekinteni."

A Tisza Kálmán által előterjesztett és a Ház által egyhangulag elfogadott határozati javaslat ehhez képest a következőképpen szólt:✕

"Határozat. Jog- és törvényellenes ki nem egészítetése, valamint a törvényes kormányközegek hiánya által gátoltatván a képviselőház abban, hogy a hazánkat érdeklő főbb fontosságú kérdések és ezek között az alábbiakra vonatkozólag törvényjavaslatokat készíthesen, addig is míg erre képesítve lenne, az általa már elfogadott vagy kebelében többszörösen kifejezett elvek folytán kijelenti a képviselőház, hogy:

1.ször. Az országban lakó minden nemzetiségek az ország területi és politikai integritásával nem ellenkező bármely igényeinek a feliratokban kifejtettek alapján kielégítését;

2.szor. A különböző vallásfelekezetek közötti polgári és politikai teljes jogegyenlőségnek életbeléptetését és az izraelitákra kiterjesztését;

3.szor. Az urbérrel rokontermészetű mindennemű

✕ Az országgyűlés 1861. augusztus 21-iki LXVII. számú képviselőházi ülése.

birtokviszonyoknak a tulajdonjog sérelme nélkül mindkét fél iránti méltányosság, kárpótlás, illetőleg megváltás alapján megsemmisíttetését, a törvények alkotására képesített országgyűlés első és legfontosabb teendői közé sorozza."

Az 1861. évi országgyűlésen mondta Terényi Lajos képviselő: "Azt mondják, hogy felirataink hatástelje-
sebb és követelőbb alakúak, mint más nemzeteké. Nél-
külözöm a helyzet hasonlatosságát. Más hazában a kor-
mány őre a jognak, őre a törvénynek, őre a nemzet sza-
badságának, — nálunk háromszáz év óta tiportatik a
jog, tapostatik a törvény, tépetnek szerződéses sza-
badságleveleink. Nem csoda tehát, ha mi megtanultuk ke-
serűbben és szenvedélyesebben szerkeszteni felira-
tunkat. De utalok Angliának analog helyzetére, midőn
ők is oly helyzetben valának, hogy hevesebben kellett
volna követelniök: Oraniai Vilmosra bízták, hogy kard-
dal fogalmazza a végiratot."

Báró Eötvös József mondta az 1861. évi ország-
gyűlésen: "A százados tölgyet fejszével ledönteni le-
het, el lehet hordani maradványait, úgy hogy hatalmas
törzsének helye is alig látszik, de egy más csemetét
ültetni helyére, az nem áll senkinek hatalmában. A
mély gyökerek kihajtanak, mihelyt a fejsze nyugszik
s előlik a gyenge ültetvényt és így van az alkotmá-

nyokkal is. Ha a világtörténetben elég példát hozhatunk fel, hogy a szabadság lerontatott, nem fogunk találni egyet, hogy helyébe más, mint önkény lépett volna vagy hogy a szabadság másképp mint a régi formákban adathatott volna vissza. Cromwell és Napoleon megkísérték ezt s még az ő hatalmuk is gyengének találtatott e vállalatra, mely hazánkban bizonyosan ép oly kevéssé fog sikerülni, mint máshol a világon... Százados alkotmányunkat egy új, kegyelemből adott s azért mindig bizonytalan állapottal felcserélni nem akarjuk."

S ugyanezen az országgyűlésen Ivánka Imre büszkén vágta oda a hatalomnak: "Az 1848-iki törvényeknek martirjaik vannak, az 1848-iki törvényeket ezer meg ezer férfiú mellével fedezte, az 1848-iki törvényekért meghalni ma is dicsőség."

A "Morgen Post" írta a magyar országgyűlés válaszfeliratáról: "A második magyar feliratot ügyvédi okmányoknak, jogtudosi makacsság és rabulistikus ész szüleményének nevezgetik. Azt mondták rá, nem államférfiú készítette, hanem jurista, azaz nem nagy és gyümölcsöző eszmék, hanem korlátolt formák embere, a ki a törvény holt betűibe rögződött. Mi legkevesebbé sem látjuk indokolva Deák e művének ily megítélését, bármennyire belátjuk is, mily ellentétet képez sok részlete a mi nézetünkkel. A magyar országgyűlés második adresse

több, mint ügyvédi vitatás: egész egy esemény. Vele jóformán befejeztetik a per tárgyalása, a jövő idő kimondják majd az ítéletet... Van egy, az egész birodalomra szóló alkotmányunk, mely azonban a birodalom nagyobb felében nem kivihető. Ez alkotmány legfelsőbb kifejezését, a birodalmi tanácsot, mind a horvát, mind a magyar országgyűlés törvénytelen testületnek tekintik s valószínű, hogy egy netalán egybehivandó erdélyi országgyűlés ugyanazon nézethez csatlakoznék. Így minden ezen országok aligha képviselve lesznek a birodalmi tanácsban s ha ez használni akarná jogát, a minoritás uralma következne be a többség felett. A magyarok nemcsak az 1848-iki törvények teljes elismerését s a külön magyar felelős minisztériumot kívánják, hogy mielőtt az országgyűlés további tárgyalásba ereszkednék, azaz mielőtt elővenné a koronázási diplomát, sőt, ha ez megadatnék is, mielőtt az adót megszavazná, hívsanak meg Pestre az erdélyi és horvát képviselők. De a horvátok Magyarországhoz viszonyaik tárgyában oly határozatot hoztak már, mely csaknem annyira eltávolítja őket Pesttől, mint a birodalmi tanácsban való képviseltetésük tárgyában hozott határozatuk eltávolította Béctől. Ha Magyarország Ausztriával csak személyes unió viszonyában akar lenni, hasonlót kíván Horvátország irányában. A dolgot csillagászatilag úgy képzel-

hetjük: az egész birodalom a nap, Magyarország a föld és Horvátország a hold. E viszony valóban igen bonyolodott s meg kell adni, hogy sokkal egyszerűbbnek látszik a központosítási rendszer, mely szerint minden planetának bele kell olvadnia a nagy központi testbe. Azonban a kor iránya nem igen kedves a centralisatióknak s így abban kell járni, hogy elismerjük a bonyolodott viszonyokat, amennyiben a magasb rendű egységet nem fenyegetik... A visszatérés az abszolutizmusra lehetetlennek látszik."^{*}

Lónyay Menyhért az 1861-es országgyűlésen a politikai és közgazdasági katasztrófa közeledéséről

Az abszolutizmus által teremtetett politikai és közgazdasági helyzetet valóban reális megvilágításba helyezte Lónyay Menyhért az 1861. évi országgyűlésen. Mindenekelőtt a velünk szemben felállított ugynevezett álfogalmakat sorakoztatja fel és cáfolja rendre. Az első álfogalom mintha el akarnánk Ausztriától szakadni, amire azt feleli, hogy a történelmünk fényesen igazolja, hogy az, aki Szent István koronájával törvényesen megkoronázva, törvényeit és alkotmányát megtartja, nyugodtan ülhet a trónján. Hogy a nemzet annyi törvénytörés, annyi méltatlan szenvedés után is a *pragmatica sanction*ra hivatkozik, mutatja, hogy nem szubverzív,

^{*} Pesti Napló 1861. augusztus 13. száma.

nem forradalmi, de monarchikus, sőt konzervatív jellemű. Az ellenünk terjesztett másik álfogalom az, hogy mi a nemzetiségeket és társországokat elnyomni akarjuk. Ennek éppen az ellenkezője áll. A harmadik álfogalom, hogy feudalizmuson alapuló arisztokratikus államrendszer a néposztályok szabadságának elnyomásával szándékoznánk visszahozni. Erre felelete az, hogy nem volt kiváltságos osztály, amely szívesebben osztotta volna meg és önként a néppel a szabadságot és nincs arisztokrácia, amely alkotmányosság és szabadság tekintetében ne érezne annyira a néppel. A negyedik álfogalom, hogy hálátlanul nem ismerjük el mindazokat az anyagi jótéteményeket, amelyekkel az abszolút kormány már eddig is tetézett bennünket, nem látjuk be azt a jólétet, amely reánk nézve anyagi és pénzügyi tekintetben az Ausztriába való beolvadásból következne. Lónyay, a kiváló közigazda, szinte széttépi ezt az utolsó osztrák tantételt. Kifejti, hogy anyagi hátramaradottságunknak a Bécsben tett akadályok voltak a főokai. Ott ellenezték a régi országgyűlések törekvését az örökváltság, az ősiség eltörlése, a közlekedés előmozdítása, a hitelviszonyok rendezése és hitelintézetek felállítása iránt. Ott hátráltatták 1844-ben azon országos pénztár adó utjáni megalapítását, melyből az anyagi érdekek lettek volna előmozdítandók. Bécsben szenvedett hajótörést a

földbirtok-hitelintézet, mely földmivelésünknek oly nagy lendületet adhatott volna. S a gyorsan bevégzett 48-iki pozsonyi országgyűlés nem gondoskodott-e mindazon kellékekről, melyek az anyagi jobblét gyors felvirágzását elmaradhatatlanul eszközlik, a szabad munka, a szabad föld, a földbirtoki hitelintézet, a vasutak építése, a 48-iki törvényekben mind bennfoglaltatnak. S mi volt ezzel szemben az eltelt 12 esztendő anyagi eredménye? A véres háboru bevégzése után, midőn a hűbéri viszonyok megszüntetése után a munkáskéz hiánya a földmivelést nehezíti, az ugyis annyira tőkeszegény országban egyszerre 64 millió forgalmi jegy megsemmisítése által mennyi fáradság és munka eredménye lett semmivé. Kiméletlenül hozták be azon súlyos egyenes és közvetett adónemeket, melyek Ausztriában már századokon át megszokott terhek voltak. A földbirtokosok csak évek után kapták meg az urbéri kárpótlást hosszadalmas eljárás mellett olyan kötvényekben, amelyek mindig tetemesen névbeli értékük alatt állottak és állanak. Minden jogi fogalom kiméletlenül elszaggatva; egy idegen, senki által nem ismert, viszonyainkhoz nem illő polgári törvénykönyv reánk erőltetve. A súlyos és egyenetlenül s igazságtalanul kivetett országos adók mellett, mindenféle országos és községi pótlékokkal, a kényszerítőleg behozott — ugynevezett önkéntes kölcsön és hozzá az

agio örökös ingadozása, mely az ipar és kereskedés biztos felvirágzását, a magán és közhitel megszilárdulását lehetetlenné teszi és e mellett a súlyos adók, a passzív külkereskedés, a külföldön levő állam és értékpapírok kamataira kiküldött sok milliók, az örökös pénzügyi deficit fedezésére tett minden alaku kölcsönök, a nemzetnél a tőkék szaporodását lehetetlenítik.

A német vámszövetséggel kötött szerződéseknel hazánk érdekei tekintetbe nem vétettek, a földművelési termények és különösen a bor kivitelére nézve semmi kedvezmény sem eszközöltetett egy oly államban, melynek passzív kereskedésénél fogva végtelen súlyt kellett volna helyeznie ily nevezetes kiviteli cikké válható terményre. A vasutvállalatok már 1848. előtt keletkeztek. Ez nem az abszolút kormány érdeme. Kedves kérkedési tárgyuk volt a Tisza-szabályozás. De ezen nagyszerű vállalat még 1846-ban keletkezett és ami siker az abszolút rendszer alatt eszközöltetett, a magántársulati munkásság eredménye volt, mégpedig a rendszer által tett sokszerű zsibbasztó akadályok dacára. Egy idegen, hazánk viszonyaival ismeretlen, az iránt inkább ellen-szenvet érező bürokráciában oly szívósság van, mely a legedzettebb akaratot is zsibbasztani képes, példája a néhány barátimmal a Magyar Földhitelintézet felállítása körül tett fáradozásaim sikeretlensége, holott

lehet-e fontosabb feladat egy kitünőleg földmivelő nemzet kormányán ülőkre nézve, mint megmenteni a birtokos osztályt az uzsora emésztő hatásától, a munkás gazdának rendelkezésére lehető olcsó és nyugalmas kölcsön által módot nyújtani hasznos beruházásokra. Ami pedig azt az osztrák kérkedést illeti, mondja Lónyay, hogy a barbár Magyarországon az új rendszer a civilizációt honosította meg, erre azt feleli, hogy a tatárjárást és a törökjárást kivéve, soha oly gyenge lábon nem állott az egyesek személy- és vagyonbátorsága. Hires volt az igaz a magyar perlekedési rendszer lassúsága, de csak az ősiségi perekben, a váltó- és szóbeli perek gyorsan lejártak, az ide átplántált igazságkiszolgáltatás pedig bizonytalan, a bíró önkényétől függő, hosszadalmas és költséges. Hogy a népnevelés nem ment vissza, az csak az egyes hitfelekezetek érdeme, mert előmozdítására semmi sem történt. Vagyoni tekintetben hátramentünk. Az adó súlya alatt nem fejlődhetett ki kellőleg a 48-ban felszabadult földmivelés, a súlyos adókat csak a vagyontőke rovására lehet teljesíteni. Az adóképeség évről-évre fogyott, amit bizonyít az, hogy az 1849-iki közigazgatási évben az egész monarchiában kényszerítő rendszabályokkal kellett 53 és fél millió forint adót behajtani, amiből a magyar birodalomra majdnem 40 millió esett. Az adó-

behajtásra 1859-ben 147.650 katona és büntető küldött használtatott az egész monarchiában, ebből a magyar birodalomra esett 120.473. Az exequált egyének száma volt 3.852.702, ebből a magyar birodalomra esett 2.879.903. — Megzálogoltatási eset fordult elő összesen 1.227.743, a magyar birodalomban 1.023.831. — Oly birtokok pedig, hol már maga a birtok tétetett zár alá, összesen 25.251 volt s ebből országunkra 18.438 esett. Szomszédaink nyilvánvaló törekvése, hogy a magyar birodalomnak ne legyen külön pénzügye, ne legyen adómegszavazási jogunk és a közös birodalmi tanács intézkedjék az adó- és ujoncszavazási jogról. Hivatkozik azonban arra, hogy már Mátyás király is az 1471. évi 11. törvénycikkben kijelentette, hogy semmi adót vagy díjat általában a haza lakóitól azok akarata és beleegyezése nélkül nem követelünk; a Habsburg-ház uralma alatt, József császár korát kivéve, mindig az országgyűlés szavazta meg az adót. Az osztrák pénzügy a multban nem sok kedvező eredményt mutatott, háromszoros devalváció volt. A közelmult korszak a legszomorubb képét mutatja a könnyelmű pénzkezelésnek. V. Ferdinánd szelíd és takarékos kormányzatának idejében hallatlan virágzásnak örvendett az állam pénzügye, az állam összes bevételei 130-150 millió között állottak, tehát felényi volt, mint a mostani rendes adó, az állam 5%-os kötvényei 110 és

120 között pedig ezüstértékben adattak és ekkor nem hogy deficit lett volna, de 1836-tól 1843-ig 5-10 millióig menő évi fölösleg volt. Az 1847-ben támadt olasz zavarok, az 1848-ban folytatott véres belháboru után az állam terhei körülbelül 200 millióval szaporodtak. Az 1848. évi deficit 58 és fél, az 1849-iki 135 és fél milliót tesz és így az 1848. júniusi 913 milliónyit tevő teher 1100 millió körül lehetett. Most pedig súlyos, mindig növelt ázsók mellett folytonos, rémitő alakban növekedett a deficit, kölcsön kölcsön után, minden kecsegtető alakban, sőt kényszerítve is létesítettett és nem számítva a tehermentési 500 milliót haladó államkötvényeket, majd harmadfél ezer millióra szaporodott államadóssággal áll jelenben Ausztria. E mellett eladattak az államvasutak, nagyrészt eladattak a elzálogosítottak az államjóságok, a mult korszakban annyi gondal gyűjtött nagyszerű államadóssági törlesztési alap elköltetett, a birodalom egyik legszebb királysága elveszett a nélkül, hogy a jövedelem aránylag az államterhekben osztozott volna és a népeknek a kelletén túl fizetett adót is számítva, harmadfél ezer millió érték áldoztatott fel — s mindez miért? Hogy Magyarországnak beolvasztása Ausztriába ismét sikertelenül megkíséreltessék. Csak 1851-től 1860-ig 887 millióra rug az az összeg, amely adó útján a régi adórendszer sze-

rinti 160 millió forint évi adón felül valójában bevétetett.

Lónyaynak ezek a megállapításai Erdélyre is állottak, hiszen az abszolút kormányok gazdálkodása, pénzügyi anarchiája révén felgyülemlett óriási államadósság Erdélyt is nyomta.

Az 1861. évi országgyűlés feloszlatása. Ferenc József továbbra is az 1848. törvényei ellen. Majláth György álláspontja. A Times Magyarorszá-
szág mellett

Az országgyűlés álláspontjával szemben a király akkori álláspontját az 1861. augusztus 21-iki, a magyar országgyűlés feloszlatását rendelő királyi leirat tartalmazza, amely leiratban a király a következőket mondja: "... Ő Felsége visszaadta Magyarországnak alkotmányát, jogait és szabadságait, országgyűlését és municipális intézményeit. Ő Felsége mindezeket egyetlen feltétel kikötése mellett tette. Ez egyetlen kikötésnek nem czélja a korlátlan hatalomnak gyarapítása, sőt a képviselőnek az adó körébeni jogainak tetemes tágításával abban áll, hogy ezután a minden népekkel közös érdekek felett nem az országok egyenkint, hanem közösen határozzanak. Magyarország nemzeti önállása és kifejlése ez által legkevésbé sem korlátoztatott, mert az alkotmányos tárgyak elintézésébeni közösség

csak a had-, pénz- és államgazdászati ügyekre terjed, míg minden egyéb az országgyűlés hatáskörében megmarad. Ezen kikötés nem korlátozza az 1848-diki törvények szabadelvű intézvényeit sem, minők a robot és dézsma, a nemzeti kiváltságok megszüntetése, az általános katona- és adókötelezettség, valamint az általános birtok- és hivatalképesség kimondása, mely intézvények Ő Felsége által határozottan elismertettek és megerősítettettek..."

"De Ő Felsége önként határozta el a magyar alkotmány visszaállítását. Magyarország alkotmánya a forradalom által nemcsak eljátszva, hanem tényleg megsemmisítve is lett. Ő Felsége tehát uralkodói tisztének teljesítésében csak oly feltételeket szabhatott, melyek alkalmasak arra, hogy oly eseményeket, minők az 1848-iki törvényekből származtak, lehetetlenné tegyenek, oly feltételeket, melyeket a birodalom java és nagysága, hatalma és becsülete, jelene, szerencséje és szép kilátásu jövője kívántak"... "Midőn tehát Ő Felsége október 20-án, atyai kegyelmétől indítva, a fentebbi feltételek mellett az alkotmányt visszaállította és a magyar országgyűlést április 2-ára egybehívta, ezen utóbbinak helyesen felfogott kötelességében állott volna az említett feltétel, illetőleg kikötéshez képest, politikailag érett megfontolással revízió alá

venni a diplomával össze nem egyeztethető törvény-
cikkelyeket, melyek folytán aztán a változott körülményekhez alkalmazott koronázási diploma állapíttathatott volna meg s ez uton az alkotmányt rendellenes s a nem-magyar nemzetiségek jogos érdekeit nem méltányló határozatoktól lehetett volna megtisztítani s ezen újabb, Austria nagyhatalmi állásának s Magyarország bizonyos határok között jogos önállásának megfelelő alkotmányt legfelsőbb szentesítés alá terjeszteni s az így előkészített koronázás által egy boldogabb jövő alapját megvetni lehetett volna."..."Az országgyűlés ezek helyett oly jellemű viták után, melyek az egyetértés útjába csak akadályokat gördíthettek, az 1848-iki törvényeket, melyek pedig részét sem képezik azon tiszteletreméltó ősi alkotmánynak, melyre Ő Felségének elődei megesküdték, minden előleges revízió nélkül, minden fájdalmas eseményeket szülő kinövéseivel együtt alapul jelentette ki, -- e törvények jogérvényességének elismerését egy végzetes történelmi tény szükségképeni következményeire való tekintet nélkül követelték és végre odajutott, hogy oly feliratot fogadott el, melyben nemcsak a képviselők, de a felsőház tagjai is -- kik pedig saját méltóságaikat csaknem kivétel nélkül Ő Felségének s Ő Felségének a legmagasabb császári házból származott elődeinek köszönhetik -- császáruk, kirá-

lyuk és uruknak még a föld semmi hatalmassága által kétségbe nem vont császári és királyi czimét is csaknem lehetetlen vakmerőséggel megtagadták."...

"Igaz ugyan, hogy az országgyűlés a f. évi június 30-án kelt komoly leirat folytán ezen feliratot oly formába öntötte, melyben annak elfogadása legalább lehetséges lett. De miután Ő Felsége oly türelemmel, mely a történelemben páratlan, e felirat tartalma fölött nyíltan és őszintén nyilatkozván, az országgyűlésnek az egyetlen utat megmutatta volna, melyen az igazság követelése, a méltányosság és észszerűség kívánalmaihoz képest, az ország államjogi viszonyainak az összállam követelése és a korona előjogaival kiegyenlítése lehetséges, -- az országgyűlés ezen loyális és egyedül czélra vezető térre lépni is vonakodott. Makacsul ragaszkodott továbbra is azon követeléséhez, hogy az 1848-iki törvények a diplomával ellenkező reviziójának fenntartása nélkül ismertessenek el. Ezen pontokat azonban még akkor sem lehetne elismerni, ha Ő Felsége atyai kegyelmességében hajlandó volna is erre, mert tartalmuk a nádor jogait tárgyzó czikkekben a magyar korona jogait sérti, mert továbbá a nem-magyar nemzetiségek és az összállam érdekeinek meg nem felel."

"Ő Felsége kijelenti, hogy mint Magyarország

királya a nevezett országban élő, szívének egyaránt kedves szlávok, románok és németek millióit atyai gondoskodással fogja védeni nemzetiségük kifejtése és elismerésében, melyek az érintett törvényekben nemcsak hogy nem biztosítottak, hanem komolyan veszélyeztetnek is."... "Éppen oly kevésbé erősítheti meg Ő Felsége az 1848-iki törvények azon cikkeit is, melyek Horvát-, Szlavon- és Erdélyországok egyenjoguságát úgy a feltétlen unió, mint más czimek alatt korlátozza s mely cikkek, mint mindenki tudja, oly izgatónak és sértő tartalmuak, hogy 13 éve a polgárháború dühöngött miattuk."... "A kérdéses cikkek között vannak továbbá még olyanok is, melyek Magyarországnak a birodalom többi részeivel való kapcsolatát tágíthatnák, mely kapocs pedig századok óta fennáll, Ausztriát európai nagyhatalommá tette s a törvények és okiratok egész sorozatában, név szerint pedig a másfélszázados küzdelmek után a Habsburg-ház és német birodalom segélye által a török rabigából lett megszabadíttatás iránti kötelesek hála folytán törvényczikkbe iktatott *pragmatica sanction*-ban határozott kifejezést nyert s azelőtt és azóta a történelmi események által ezerszeresen megerősített. Miután ezen törvények és okiratok — Magyarországnak önálló kormányzatának hátránya nélkül — közös igazgatást, névszerint pedig közös had- és pénzügyi

érdekeket teremtettek, nagyon világos, hogy az 1848-iki törvények elismerése, melyek a practica sanctiában bennfoglalt más tartományok jogait és érdekeit sértik, tekintet nélkül, hogy azok vére és vagyona által is jöttek létre, az igazság változhatlan törvényei szerint meg nem történhet. Mindezekhez járul még az is, hogy Ő Felsége az összákotmányt egyesült és feloszthatatlan birodalma érinthetetlen alapjának nyilvánította s így a magyar országgyűlés kívánataiban az alkotmány megtámadását s ezáltal a többi tartományok jogainak veszélyeztetését látta."... "Bár a magyar országgyűlés a kiegyezkedésnek megnyitott útjára nem lépett, sőt még az országgyűlési értekezletek fonalát is megszakítottak nyilvánította, — Ő Felsége mégis kinyilatkoztatja, hogy valamint a többi országokban, úgy Magyarországon is — számítván az ország jobb belátására — az alkotmányos elvhez folytonosan ragaszkodni óhajt: a birodalom külön tartományait minden különbség nélkül egészsze olvasztani nem óhajtja, sőt Magyarországnak, valamint a többi országok sajátosságait is megőrizni szándékozik. De úgy az előbbieket, mint az utóbbi érdekében kívánja Ő Felsége, hogy azon kötelek, melyek őket egymáshoz fűzik, nemcsak a széttépetéstől megóvassanak, hanem alkotmányos intézvények által is biztosíttassanak."... "Ő Felsége ezek folytán

kijelenti: -- Először: Az október 20. és február 26-iki alaptörvények teljes érvényben maradnak, Ő Felsége abból sem vesz vissza semmit, mi Magyarországnak érett megfontolás után engedményeztetett... Ha valamely ország a törvényhozásbani részvétel, mely alkotmány-szerűleg csak a birodalmi tanácsban történhetik, megtagadja, ez a többi tartományok képviselőit alkotmányos jogaik gyakorlatában nem hátráltathatja, mert egyes részek tetszésétől a birodalom többi részeinek törvényhozási jogát feltételezni nem lehet. De minden tartománynak alkalma lesz azon időben, midőn tiszteltebb politikai meggyőződés folytán ezen intézet szükséges-ségét belátja, részt venni a birodalmi tanács számára fentartott jogok gyakorlatában... Ezen alkotmánynak akár az egész, akár a részek autonomiájának előnyére való változtatását Ő Felsége csakis alkotmányos uton, vagyis a birodalmi tanács által kívánja eszközöltetni."

"Másodszor: Ő Felségének azon elhatározása, hogy az 1848-iki törvényeknek azon cikkeitől, melyek a korona előjogait, a birodalom többi részeinek, valamint az összes birodalomnak érdekeit is veszélyeztetik, a szentesítés megtagadtassék, annál is inkább megmarad, mert benn az országban és azon kívül is általános azon meggyőződés, hogy különösen azon pontok, melyek Horvát-, Szlavon- és Erdélyországok, valamint a nemmagyar nemzeti-

ségek érdekeit is sértik, már csak azért is revízió alá veendő, mert anélkül csak erőszakkal volnának alkalmazhatók."

"Határozottan kijelenti tehát Ő Felsége, hogy azon törvényektől, melyek az alaptörvényekkel ellenkezésben nincsenek, a szentesítést meg nem tagadja, miután ezen czikkek már az október 20-iki diplomában is elismertettek és a kir. szentesítést azokra is kiterjeszti, melyek az egészből kiveendő, a változott körülményekhez alkalmazandók és a jövő országgyűlés által felterjesztendő lesznek."

"Harmadszor: Miután a Pesten napoló országgyűlés, bár léte^{le} az október 20-iki diplomában foglalt feltétel által határoztatik meg, az új alaptörvényekkel ellenkezését határozottan kijelenté, eljárása által egy a viszonyokhoz alkalmazott koronázási diploma s ez által a koronázás létrejöttét is oly jogviszony ürügye alatt, mely sem törvényeken, sem tényleg soha fenn nem állott, azaz a personalunió ürügye alatt megakadályozá, -- tekintettel tehát arra, hogy az országgyűlés a kezeibe tett politikai hivatás lelkiismeretes betöltése helyett vészes következményekre vezető utra lépett, melyen többé kiegyenlítésre kilátás nem lehet, -- Ő Felsége azon kényszerű helyzetben látta magát, hogy a magyar országgyűlés feloszlátását elrendelje."... "Ő Felsége azonban

reményt táplál az iránt, hogy az összezavarodott nézetek megtisztulni, az izgatott kedélyek lecsillapulni s a viszonyok úgy alakulni fognak, hogy egy újabb országgyűlés egybehívása rövid idő múlva lehetséges lesz, mely országgyűlésnek hivatása lesz aztán azon kötelességek teljesítése, melyek a jelen országgyűlés által annyira félreismertettek vagy elhanyagoltattak."... "Egyébiránt Ő Felsége kellő utasításokat méltóztatott adni arra, hogy a kormány közegei által a rend ismét helyreállíttassék és fenntartassék."... "Midőn Ő Felsége ezen ügynek a magas birodalmi tanácsal való közlését elrendelni méltóztatott, azt akará, hogy Ő Felségének szilárd akarata úgy a birodalom egységét, mint az egyes részek autonómiáját, mindkettőt azonban az alkotmányos szabadság korlátai között megóvni és szilárdítani."... "Végre kijelenti Ő Felsége, hogy szándokainak tisztasága által erősítve -- meggyőződve levén, hogy a mily kellemes uralkodói kötelesség a szigorúságot szelidebb formák között gyakorolni, másrészt az uralkodó tiszte ingatlan erélyt is követel, s el levén határozva e nagyfontosságú ügyben is erélyt szelidséggel párosítva járni el, -- a nehézségek örvendetes megoldásának bizalommal tekint eléje."*

* Pesti Napló 1861. augusztus 25-iki száma.

A király álláspontját éles bírálat tárgyává tette a főrendiházban Majláth György főtárnokmester, aki érdekesen jellemzi a helyzetet a főrendiház 1861. augusztus 24-iki ülésén: "...Az október 20-iki fordulat — legalább hitem szerint — őszinte békeajánlat volt és éppen oly őszinte fegyvernyugvásnak kellett volna azt követni mindazon pontig, midőn az egyedül illetékes harczmezőn, a törvényhozáson nyílt volna meg a közjogi kérdések feletti vita... Az október 20-iki határozványok szerint birodalmi tanács lett volna mérsékelt számmal az országgyűlések delegáltjaiból egybeállítva, míg viszont a február 26-iki pátens szerint birodalmi gyűlés áll előttünk, mely két házra oszlik s nemcsak az országgyűlések választottjaiból, hanem közvetlen választások útján is, tehát tökéletes birodalmi képviselet alapján alakítható... Természetesnek látom, hogy a bürokrácia, mely október 20-ikán megingatva, de lefegyverezve nem lőn, a hatalmat, melyet kéjelemmel gyakorolt, megosztani vagy átengedni nem kívánja, — bárgyu, aki ezen csodálkozik, de gyámoltalan, aki jogosulatlan beavatkozását tűri. Én ezen irányt dinasztikus és birodalmi szempontból nem tartom célravezetőnek... A fajok közepette, melyek kifelé gravitálnak a konzerváló és neutralizáló elemet képezzük... Nem a legjobb kezdet, ha egy nemzetnek, mely ezernyolczszáz-

negyvennyolcz éven keresztül alkotmányos életet élt, ezen alkotmányos életének jogfolytonossága vétetik kétségbe...."

A Pesti Napló 1861. aug. 25-iki számában olvas-
suk az angol "Times" ítéletét a magyar ellenállásról:
"... Való-e az a birodalmi tanács, vagy csak pusztá
látszat? Mig a kormánynak engedelmeskedik és a seregek
ereje előtt meghajol, addig minden jól megy, de az a nap,
melyen a Reichsrath megszűnik ezeknek kész szolgája
lenni, december másodika leend reá nézve. Ha a Reichs-
rath valóságos parlament, akkor joga van holnap megsza-
vazni Velence átengedését. Próbálja meg. Nincs ember,
ki eszénél fogva elhiggye, hogy a Reichsrath ezen sza-
vazatát egy órával is túlélje. S egy ily törékeny vízi
járműért adná oda Magyarország régi kipróbált alkotmá-
nyos hajóját cserébe? Nem Sir! A császárnak csak egy
választása van, ha el akarja hitetni a világgal, hogy
csakugyan alkotmányos fejedelem akar lenni és ez abban
áll, hogy azonnal szigoruan járjon az alkotmányos tör-
vények szerint. Azon módból, melylyel most jár el a
magyar országgyűlés irányában, kitalálják a népek azon
módot, melylyel a Reichsrathal is elbánni fog..."
S hozzáteszi még a "Times": "Magyarország kiterjedésé-
nél és segédforrásainál fogva magát a birodalom dere-
kának, vagyis magvának tarthatja... Amidőn a skótok

és irek parlamentjüket átvitték az angol parlament-be, csak egy czimecskéjét sem vesztették el alkotmányos jogaiknak. Ezen biztosítékokkal a magyarok nem bírnak és épen itt a dolog bibéje. Ők nem bíznak Ausztriában, ez az egész viszálynak titka. A császár ma szabadelvű, de kevéssel ezelőtt nem volt s ismét kevéssel utóbb tán megint nem lesz az. A magyarok tehát inkább elsánczolják magukat azon alkotmány mögé, melyet ~~a~~ nem a császár adott nekik s el sem vehet tőlük."

A király az 1861. évi országgyűlés ellen

Minden hiába volt, az 1861-es országgyűlést augusztus 22-én feloszlatták és az uralkodó a feloszlató leiratban azt mondja: "Mi hasznos tevékenységet nem várhatunk oly országgyűléstől, mely magasztos hivatását jelen válságos időben minden érdekllett felek legnagyobb kárával annyira félreismerte, miszerint a lehetséges kiegyenlítés fonalát egyenesen elszakasztottnak azért nyilvánította, mert oly követelések nem teljesítették, melyeknek hordereje a megengedhetőség határain messze túlterjed."

Az országgyűlés szétoszlott, Magyarország és Erdély ügyei továbbra is a Reichsrathba kerültek.

1861. az angol és francia sajtó mellénk áll

A Morning Post ezt írja 1861. szeptemberében a Reichsrathról: "... A császár teremtett -- legalább elméletben -- egy központi parlamentet, melynek létele összeegyeztethetetlen azon régi jogokkal, melyeket ő maga már visszaállított a magyar országgyűlésben s mindaddig, míg a magyar országgyűlés a jogok ilyen módosításának elismerését megtagadja, lehetetlen állítani, hogy jogilag vagy tényleg létezhetik ily központi parlament... A birodalom azon része, mely a központi parlamentben meg nem jelenik, képezi kétségkívül a valódi többséget. Most, amidőn a császár, Ferencz József, lemondott az abszolutizmusról, a német Ausztria diétája akarja meghódítani a magyar diétát s a császár ezen győzedelmes osztrák-német diéta közvetítésével akarja kormányozni Magyarországot... Mi azt hisszük, Ausztria és Magyarország közt az a kérdés, melyik fárasztja ki a másik türelmét. Ez a helyzet, bármilyen kevésbé legyen is kielégítő -- jobb a nyílt szakadásnál."*

A francia sajtó tekintélyes organumai is mellénk állottak. Így a Messenger du Midi-ben írja 1861. augusztus hóban a nagy publicista, Danjou: "... Mi az osztrák-magyar küzdelemben a pillanat opportunitásának harczát

* Pesti Napló 1861. szept. 15.

látjuk a törvények szentségével, a mulékony követelményeket a csaknem ezer év óta fennálló jogokkal. Ha e jogok, ha ez ősi törvények valami olyat foglalnának magukban, mit az ujkor kívánalmai meg nem tőrnek, ha ujra be akarnák hozni a középkor szokásait a haladás azon korába, melyben élünk, ha csak azért kívátnának visszaállitásuk, hogy felelevenítettessenek a nemesség régi kiváltságai, az urbéri és hübéri törvények, szóval egy elmúlt kor visszaélései, mi volnánk elsők, kik kárhoztatnók... De a magyarok, visszakövetelvén alkotmányukat, nem követelik vissza azon czikkelyeit, melyek a mai korra nem alkalmazhatók, ezért alkottatának az 1848-iki törvények, melyek az öröklött régi törvényeket kellően egyezteték ki azon törvényekkel, melyeket korunk szelleme és Magyarország szükségei parancsolva követelének. Ha hiányzik még valami e törvényekből, ami előrehaladt korunk bélyegét viselné magán, ha még foglalnak magukban oly helyeket, melyek nem elégitenek ki némely nemzetiségi és vallásos érdekeket, nem nyilvánította-e a magyar országgyűlés egyhangulag, hogy megváltoztatja mindazt, ami a jogos kívánatokkal, igazsággal és haladással ellenkezik?... Az országgyűlés, mivel nem akart lelépni a törvényes térről, fel lön oszlatva. Ezentul a megyék ősi szervezetének kellett képviselnie az ország közvéleményét. A megyék közül

számosan csatlakoztak az országgyűlés óvásához s maguk is óvást tettek feloszlatása ellen, amely alkotmányos tény több megyének életébe került. Királyi biztosokkal helyettesítették őket, daczára annak, hogy ez önkényes és alkotmányellenes eljárások közepette alkotmányos lobogó tüzetett ki."[✱]

Horváth Boldizsár és báró Kemény Zsigmond
nyilatkozata a feloszlatás után. Országos
tiltakozás. Statárium. Schmerling Erdély ellen.
Bécs újra izgatja a szászokat és a románokat

Az 1861-es országgyűlés feloszlatása utáni napokat hiven jellemzi Horváth Boldizsár -- majdan igazságügyminiszter -- az 1861. szeptember 23-án megtartott vasmegyei bizottmányi ülésen, mondván: "Sohasem volt kevesebb okunk kétségbeesni, mint most. Igaz, hogy az országgyűlés, melyhez annyi szép reményt kötünk, feloszlattatott, de már akkor, midőn feladata teljesítve volt. E feladat nem lehetett egyéb, mint a békés kiegyenlítésnek még egy kísérletét megtenni s ha ez nem sikerülne, ama nagy perben, mely köztünk és Ausztria között három század óta foly, a végső meritoriális replikát megírni... Ez késő századok múlva is az alkotmányos jogoknak örökbecsű kommen-

[✱] Pesti Napló 1861. szeptember 19-iki száma.

tárja lesz... Várjunk uraim azon méltóságteljes nyugalommal, mely az öntudatos erőnek leghübb jellemvonása, azon szilárdsággal és óvatossággal, a melyért ellenségeink leginkább boszankodnak reánk..."[✱]

"Az ország nem hitte sem azt, hogy bevégezett, sem azt, hogy részleteiben változhatatlan az 1848. -- írja 1861. július 12-ikén Kemény Zsigmond a Pesti Naplóban --, de áthatva a törvényesség és a józan politika szellemétől, először kívánta a visszahelyezést s annak megtörténte után kész örömmel ajánlkozott a netalán czélszerűnek mutatkozó változtatásokra."

Az ország nem érte el a célját, de az idők lelkebe 1861-ben mélyen belehasított a magyar országgyűlés oroszlánszava: Vissza a 48-as törvényekhez!

Az országgyűlés feloszlatását a nemzet egyetemes felháborodása s az ellenállás kimélyülése követi. Így Pestvármegye bizottmányi üléseit udvari rendelet felfüggeszti, amiért a megye az 1861. augusztus hó 29-iki ülésen az országgyűlési óvást a magáévá tette. A megye nem tágit. Tisztikara lemond. Katonaság nyomul a megyeházára. A főispán, gróf Károlyi István, is lemond. Nyáry Pál alispán az őrnagyot ezzel fogadja:

[✱] Pesti Napló 1861. szept. 29-iki száma.

"Erőszak ellenében más fegyverünk nincs, mint törvényeink, ezek pedig sem szuronyok, sem golyók." A vármegye régi pecsétjét a Nemzeti Múzeumba teszi le.*

Óriási ingerültség van az egész országban. A kormány elmozdítja a főispánokat, új helytartók következnek a megyékben, az ország élére pedig teljhatalmu királyi helytartó kerül. Megkezdődik újra a statáriumok korszaka, a haditörvényszékek működése, az adók katonai erővel beszedése, a teljes kényuralmi rendszer, a halálos csend. Bécs még mindig nem okult.

Erdélyben a románság újra felemeli a fejét, a Bécsben tapasztalt pártfogásuk egekig emeli a románság önérzetét. Az erdélyi megyei gyűléseken mind élesebb az oláhság álláspontja.

Schmerling, hogy Erdély különállását még élesebben domborítsa ki, külön erdélyi országgyűlés összehívására gondol. Nem is titkolt gondolata az, újra kimondani Erdélyben, hogy Erdélynek a Reichsrath kell és nem a pesti országgyűlés.

Rövidesen visszalép az erdélyi főkormánysház nagynevű elnöke gróf Mikó Imre is. Az erdélyi megyék is ellenállnak a kormány törvénytelen rendeleteinek és a kormány katonasággal szállatja meg a vármegyeházákat. Az 1861. év őszén Erdély obstruál az adófizetés ellen is.

* Pesti Napló 1861. okt. 1. szám.

A kormány egyelőre elejti a külön országgyűlés összehívását, az 1861. december 12-én Erdély udvari kancelláriai rendeletet kap, amely a provizóriumot hirdeti ki és új bizottmányok alkotását rendeli el a vármegyékben. Mindenfelé lemondanak a vármegyei tisztikarok, helyükbe a kormány által kinevezett hivatalnokok lépnek, jórészt szászok és románok. Csak a szászok és románok örülnek és a szászok 1862. március 22-én tartott nemzeti gyűlésükön feliratot fogadnak el, amely Ausztriáért lelkesedik, Schmerlinghez üdvözlő táviratot küldenek, majd Bécsbe mennek vezéreik, hogy a magyarság elleni hangulatukat még élesebben domborítsák ki. Ugyanebben az időpontban a románok között is újra megkezdődnek a bujtogatások és román röpiratok jelennek meg, hogy Erdély határai terjesztessenek ki a Tiszáig. A szászok Bécsben külön erdélyi országgyűlés összehívását szorgalmazzák.

Az 1862. november havában leérkezett királyi leirat kilátásba helyezi az erdélyi országgyűlés összehívását, amelynek feladata lesz "a románok államjogi viszonyainak és vallásának törvényes szabályozása is".

Erdély magyarsága 1861-ben újra szembe áll
a hatalommal, nem akar külön erdélyi ország-
gyülést

Életmentő munka volt az, amit Erdély szellemi vezérei az 1861. évtől kezdve, ismét heroikus szembe-fordulással a hatalommal, csüggedetlenül folytattak, hogy az erdélyi reformkorszak politikai eredményeit az évtizedes rémuralom elmulta után felélesszék. Nehéz munka volt. Nem csupán Bach és Schmerling osztrák ellenpólusával kellett megküzdeniök, hanem a szász és a román nép céltudatos, a magyar nemzet egységes érdekeivel szakadatlanul szembeszálló, mindig aktívabb, részint Bécsből, részint Bukarestből bátorított munkájával is.

A visszaállított erdélyi királyi főkormánysház a Kolozsvárott 1861. április hó 12. napján felterjesztést intézett a királyhoz Erdélynek a birodalmi tanácsban való képviseltetése tárgyában és ebben azt mondja, "hogy a legfelsőbb kézirat a legkomolyabb hazafi aggodalommal tölti el a királyi főkormánysházakat, mert ezáltal a hazára nézve több törvényhozási tárgyat illetően egy idegen, eddig ismeretlen és nem létezett törvényhozói hatóság felállítása intéztetik s mert ezen birodalmi tanácsban az Erdélyt alkotó részeknek alkotmányellenes és a hazai törvényhozás függetlenségét és jogait

minden tekintetben sértő és megingató képviseltetése, foganatositása van véleményezés tárgyául kitűzve". Azután így folytatja a királyi főkormányshék: "Ősi alkotmányunk legsarkalatosabb tétele az, hogy törvényt csakis a törvényesen összealkotott országgyűlés és a törvényes fejedelem együtt hozhat és kormányozni is törvényesen csak ily alkotmányos uton hozott törvények szerint és értelmében lehet, nem pedig azokon kívül vagy azok ellenére... A szóbanforgó birodalmi tanácsnak életbeléptetése tehát már magában nem tekinthetnék a törvények értelmébeni kormányzás kifolyásának. A viszonyok mind a haza javára, mind a trón szilárdítására csak egyenesen ősi alkotmányunk és törvényeink által szentesített módon, egyedül a törvény által kiszabott alakban és tevő részekkel törvényesen összealkotott országgyűlés útján lehetséges." Ennélfogva a főkormányshék kinyilatkoztatja, hogy a birodalmi tanácsban való képviseltetés iránt véleményt nem adhat. Kéri a szándék foganatbavételének mellőzését és a törvényes országgyűlés összehívását, mert "a birodalmi tanács országszerte általános ellenszenvvel tállalkozott, azt erőltetni nem szabad, megkisértése is valóban aggasztó és veszélyes lenne, mert a mellett, hogy attól sikert várni nem lehetne, a kedélyeket felzaklatná, különböző elemeket zavarna fel, surlódáso-

kat és torzsalkodásokat idézne elő, lecsillapodott szenvedélyeket rázna fel és mindenekfelett a kormány tekintélyét megsemmisítené és az olyannyira szükséges visszasimulást és a bizodalom megszilárdulását lehetlenné tenné."

Az erdélyi főkormányshék 1861. április 12-iki első ülésén gróf Mikó Imre ideiglenes kormányshéki elnök fulmináns beszédet mond: "A mindenható Isten -- ugymond -- elvégre megengedte érnünk, hogy közös reményünk teljesült, hazánk közigazgatása vezetését mi -- a haza fiai -- vesszük a mai napon kezünkbe. A mint tizenkét év előtt, midőn alkotmányos hatóságunk kérdés alá vonatott, készek voltunk inkább állásunktól válni meg, mintsem alkotmányunk ellen cselekedjünk, ugy most azt hiszem mindenki azon szilárd elhatározással vállalta el ily válságos időben ideiglenesen tisztét, hogy a hosszas ideig felfüggesztve volt törvény teljesedésbe vétele s hazánk újjászületése nagy munkájában ereje szerint részt vegyen. Mi leszünk tehát e napon tul, kikre e kis országrész kormányzása bizva van, kik a közvélemény, Isten és világ előtt felelősök vagyunk arról, hogy minden nép és hitfelekezet törvényadta jogával élhessen, saját törvényes körében akadálytalan mozoghasson, tehetségeit kifejthesse s király, haza és családi kör javára hasznosithassa s

hogy ehhez képest magát megelégedettnek, boldognak és az alkotmány jótéteményeiből magát ki nem rekesztettnek tarthassa."

1861. május 1-én újból működésbe lépett a marosvásárhelyi kir. tábla.

S 1861. április 2-ára összehivatott az országgyűlés Pestre. Erdély nélkül.

Erdélyben az unió ellenére Bécs külön országgyűlést tervezett.

1861. március 26-án közli az ideiglenes erdélyi kancellár, hogy őfelsége a két nappal azelőtt kiadott legfelsőbb határozatával elrendelte, hogy Erdély országgyűlésének organizációja az 1791. évi 11. törvénycikk szerint a maga erejében fennmarad ugyan, de az országgyűlési választási és választhatási jogot a románokra is kiterjeszti, elrendeli, hogy a legközelebb összehivandó országgyűlésre a román néposztály képviselőt nyerjen és a románok a guberniális tanácsosok, titkoknokok és főispánok kinevezése alkalmával is, ugyszintén a királyi tábla szervezésénél és a regalisták kinevezésére teendő felterjesztése alkalmával is figyelembe vétessenek.

Az erdélyi királyi főkormánysház az összehívni szándékolt erdélyi országgyűlés tárgyában az 1861. június 1. napján 1747/1861. szám alatt felterjesztést

tesz az uralkodóhoz, amelyben kifejti, hogy a király rendeletét nem találja a törvényhatóságokhoz kiküldhetőnek, mert az erdélyi országgyűlés szervezetét törvény állapítja meg, törvényt hozni, változtatni vagy eltörölni pedig csak az arra feljogosított és törvényesen összehívott országgyűlésnek a fejedelemmel együtt van hatalma s a nem ily módon és alapon összehívott országgyűlés törvényes nem lehet. Azt mondja a főkormánysház, hogy "legfelsőbb uralkodó hatalomból kifolyó oktrojálásnak törvényesen még csak lehetősége sem létezhet, országgyűlés csak a törvény által rendelt alakban hívható össze," kifejti, hogy az 1848. évi erdélyi országgyűlés hivatalosan úgy rekesztetett be a király nevében a királyi biztos által, hogy ez Erdélynek utolsó külön országgyűlése, amellyel Erdély törvényhozási története bevégeződött s minthogy az uniós törvényt a király szentesítette és királyi leirat intézkedett 1848-ban, hogy Erdély immár csak a magyarországi közös országgyűlésen jelenhet meg követői által és az utóbbit érintő törvényjavaslat is szentesített, "a főkormánysház nem lehet alkotmányos és törvényes szempontból más véleményen, mint hogy egy ezek ellenére összehívandó külön erdélyi országgyűlés, ha az metán megalakulhatna is, ami a dolog ily állásában valóban kétséges, nem fogna egyebet tenni és tehetni, mint

azt, hogy a törvénynek hódolva magát illetéktelennek nyilatkoztatná." Amikor a főkormánysház az Erdélyben egybehívandó külön országgyűlés gondolatát elejteni kéri, felterjesztését azzal végzi, hogy Erdélyben a hangulat olyan, "hogy egy erdélyi országgyűlés megkísértése a legkellemetlenebb surlódásokat, különböző szempontokból kiinduló általános ingerültséget, a legkárosabb következésű, a kormány tekintélyét megsemmisítő bonyodalmakat idézne elő, melyekre egy alkotmányos és törvényes kormánynak okot szolgáltatni se nem tanácsos, se nem szabad."

Báró Kemény Ferenc írja az 1861. szeptember 27-én báró Vay Miklósnak, hogy ő Felsége előlülése alatt konferencia tartatott, amely az összes minisztérium -- a birodalmi -- kívánatára az erdélyi országgyűlés szervezetére nézve azt a kikötést tette, hogy a birodalmi tanácsot el kell ismerni és az országgyűlésnek meg kell semmisíteni az uniót. "Szegény Erdély sorsa engemet aggodalommal tölt el. Vajjon nem esik-e oda vissza, ahonnan közös erővel kiemeltük? Ugy látom, hogy mi nem megyünk, nem sietünk, hanem rohanunk a veszedelmbe és tartok tőle, hogy bé fog telni az, amit együttlétünk alatt gyakran beszéltünk, t.i. hogy a Schmerling-minisztérium veszedelmet hoz a hazára."[✱]

[✱] Lévy József: Emléklapok Vajai báró Vay Miklós életéből, 439. lap.

Ferenc József külön erdélyi országgyűlést akar
1861. november 4-ikére. A magyarok ellene, a
szászok mellette. A megyék ellenállása

Az uralkodó az 1861. szeptember 19-én kelt királyi leirattal az erdélyi országgyűlést Gyulafehérvárra az 1861. november 4. napjára hívta össze.

Az erdélyi ideiglenes királyi főkormánysház az összehívás terve, illetőleg a királyi leirat ellen az 1861. november 3. napján 8373 szám alatt újra felterjesztéssel fordult az uralkodóhoz, amelyben kifejti, hogy a törvényhozó hatalom Erdélyben az országgyűlés és a fejedelem között közös levén, az országgyűlésre nézve megkívántatik, hogy az törvényes legyen, s királyi leirat tehát nem törvényes, mert Erdély az 1848. évi törvény értelmében, amely törvénnyel nincs eltörölve és nincs megváltoztatva, törvényhozással is egyesítettett Magyarországgal, mindkét unióstörvényt szentesítette az uralkodó, az 1848. július hó 11-én Innsbruckban kelt leirattal az 1848. évi erdélyi országgyűlést bezáratni rendelte, hogy azontul a törvényhozás a már egyedül illetékes közös magyar országgyűlésen gyakoroltassék, amint hogy az 1847-48. évi magyarországi VII. és az 1848. évi erdélyi I. törvénycikkek alapján az erdélyi királyi hivatalosoknak és képviselőknél a Pestre törvényesen összehívott országgyűlés

felső és alsó tábláin való részvételével a közös országgyűlés jogosan és törvényesen valósággal meg is alakult. Ennek folytán kifejti a főkormánysházék, hogy a törvényhozás Erdélyt illetőleg is csak a most kifejtettek szerint összehívandó és alakulandó országgyűlés útján közösen a felséggel gyakoroltathatik. Ez a közös országgyűlés elrendelhetné egy külön erdélyi gyűlés tartását a felmerülhető aggodalmak, igények, kívánalmak és érdekek kiegyenlítésére, de ezt királyi leirattal nem lehet megcsinálni, mert ez törvényellenes lenne. Utal arra a főkormánysházék, hogy az uralkodó által elhatározott országgyűlés csak a törvényeknek egyedül uralkodói teljhatalomból kifolyó alkotmányellenes megváltoztatásával, eltörlésével és csak oktrojált alapon létesülhetne s annak már kihirdetése is a különböző néposztályok, a különböző nemzetiségek között elkeserítő versengéseket, ingerültséget, féltékenységet és gyanakodást idézne elő. Szemére hányja a királyi leiratnak, hogy az az oláhokat úgy tünteti fel, mint akiknek politikai jogosultsága most vétetnék legelőbb alkalmazásba és emlékezteti az uralkodót arra, hogy az 1848. évi országgyűlés volt az, amely a jogegyenlőséget Erdély minden lakójára nézve nemzet-, nyelv- és valláskülönbség nélkül elismerte és eszerint Erdélynek egyszerre és tömegesen nagyszámu szabad polgár adatván,

ezen már választottak is a 48-as közös országgyűlésre, tehát már nem ismeretlen a jogegyenlőség és a népképviselés. Ha tehát az uralkodó az általa összehívott országgyűlés elé kívánná vinni a román nemzetnek a bevett nemzetek közé történő törvényi becikkelyezését, annak következése nem lenne bizonyára egyéb, mint a megoldatni óhajtott nemzeti kérdésnek kompromittálása, mert az ott hozandó határozatok érvényesek és törvényesek teljességgel nem lehetnének. Emlékezteti az uralkodót arra, hogy Erdélyben többé azon régi törvények, amelyek a románokat és a görög nem egyesült vallást csak megtűrteknek tüntették ki, többé nem léteznek, mert hiszen azok az 1848. évi I. törvénycikk által már eltörölteknek vannak nyilvánítva. A főkormányzók tehát arra kéri az uralkodót, hogy az Erdélyben egybe-hívandó országgyűlés iránt célbavett intézkedéseket szüntesse meg.

A főkormányzók a felterjesztés kapcsán a király elé terjesztette Dunka Pál, Aldulián János és Lázár Sándor kormányzói tanácsosok, külön véleményeit is, ezek a román nemzetiségű kormányzói tanácsosok elvi szempontból kifejezetten hozzájárultak a főkormányzók felterjesztéséhez és külön véleményüket csak arra alapították, hogy nem akarnak az uralkodóval szembeszál-lani, ám tarttassék meg az országgyűlés, hogy az or-

szágnak alkalma nyiljék az egyéni nézeteket és kíván-
ságokat az uralkodóval szemben is elmondani. Szerintük ez
az egyéni nézet csak az lenne, hogy az ily módon összehi-
vott országgyűlés nem törvényes. Schmidt Konrád kormány-
széki tanácsos -- szász -- nem helyesli a kormányszék fel-
terjesztését, mert a forradalom szerinte a 49-iki rend-
szert megbuktatta és vagy ragaszkodnunk kell az októbe-
ri diplomához vagy vissza kell lépni az abszolutizmus-
ba; ő ragaszkodik a diplomához, a főkormányszék felada-
ta nem lehet az, hogy az alkotmányos átalakulást foly-
tonos negációval akadályozza, ám hivassék tehát össze
az országgyűlés, hogy ez a nemzetiségi érdekeket ki-
egyenlíthesse.

A királyi főkormányszék az 1861. november 25-én
ujabb felterjesztést tett az országgyűlés összehívása
ellen. Nagynevű elnöke, gróf Mikó Imre, ezekkel a fel-
terjesztésekkel mindent elkövetett, hogy ez a külön
országgyűlés megakadályoztassék. Az újabb felterjesztés
kronologikus sorrendben felsorolja az unió tárgyában
1848-ban történeteket annak bizonyítására, hogy "a tör-
vény érvénybe lépett s maga az egyesülés megtörténtnek
és bevégzett ténynek tekintetett mind Ő Felsége, mind
a kormány, mind a törvényhatóságok által." Utalt arra,
amire Deák Ferenc a felirati javaslatában utalt azzal
a váddal szemben, hogy az 1848. évi pesti immár közös

országgyűlésen a románság mint nemzet nem vett részt, hogy ez közjogi abszurdum volt, mert erre az országgyűlésre meghívást kaptak az összes erdélyi magyar megyék, Fogarasvidék, székelyszékek, mind a kilencz szász-szék és két szász vidék, az országgyűlési követküldési joggal bíró szab. erdélyi és u.n. taxás városok különböző nemzetiségű választott képviselői, köztük románok is, a felső táblára pedig a meghívott kir. hivatalosok közül számosan."[¶]

Erdélyt a csak imént lefolyt pesti országgyűlés küzdelme lelkesítette.

Az 1861. november 27-én Bécsben kelt királyi rendelet folytán Nádasdy kancellár az erdélyi kir. főkormányzónak meghagyja, hogy a megyei bizottmányi üléseket oszlasa fel, mozdítsa el mindazokat a főispánokat, főkirálybírókat és főkapitányokat, akik feltétlen készségüket nem nyilvánítják arra, hogy a törvényhatóságokat a legfelsőbb határozatok értelmében fogják kormányozni és utasítja a főkormányszéket, hogy az 1860. évi október 20-iki diploma második cikkében, valamint a február 26-iki állami alaptörvényben a birodalmi tanácsnak fenntartott közigazgatási tárgyaknak az állandó bizottmányok tanácskozási körébe vonását akadályozza meg.

Az erdélyi királyi főkormányshék a provizórium

[¶] Pesti Napló 1862. február 7. és 8. száma.

ekként történt behozatala ellen az 1861. december 17-én 13.017/1861. szám alatt felirattal fordul az uralkodóhoz, mondván, hogy a provizórium, a vármegyei stb. bizottmányi gyűlések feloszlatása a legnagyobb aggodalommal tölti el, mert sérti a hazai törvényeken alapuló alkotmányos, autonóm állásukat. Utal arra, hogy az erdélyi alkotmányos törvények szerint a királyi főkormányshéz nem csupán végrehajtó bürokratikus közeg, hanem tanácskozó és tanácsadó testület is, melynek egyik főhivatása a haza alkotmánya és sarkalatos közjogi törvényei felett is őrködni, utal arra, hogy a királyi főkormányshéket az előbbi királyi rendeletben foglaltak tekintetében meg sem hallgatták és utal arra, hogy az 1860. december 21-iki királyi rendelettel a királyi főkormányshéz reaktiváltattott és mellőzni nem lehet. Kéri, állítsa vissza a király a törvényes közigazgatási és igazságügyi hatóságokat és mellőzze a provizóriumot elrendelő törvénytelen rendeletek végrehajtását.

Az uralkodó válasza az 1861. december 16-án az volt, hogy a főkormányshéket utasította rendelete betartására, vagyis az oktrojált megyei bizottmányok megalakítására. Ugyancsak az 1861. december 17-én az uralkodó kézírata alapján 1448/1861. szám alatt a főkormányshéz körrendeletet bocsátott ki, hogy az uralkodó parancsára az osztrák polgári és büntető törvények ha-

tálya továbbra is teljes érvényben marad és a biráskodást ezek szerint kell teljesíteni. Utasítja a törvényhatóságokat, hogy alkalmazkodjanak ehhez és ne ragaszkodjanak sem a régebbi hazai törvényekhez, sem a magyarhoni országbirói értekezlet határozmányaihoz. Közli azt is, hogy az uralkodó e miatt a ragaszkodás miatt rosszalását fejezte ki és felelőssé tette ezekért a marosvásárhelyi törvényes királyi tábla elnökét. Figyelmezteti a főkormányshé az összes hatóságokat, hogy a királyi leirathoz alkalmazkodjanak, különben felelőssé fognak tétetni és saját személyükben fognak felelni a felekre nézve háramlandó kárért és a perköltségekért.

Az 1862. január hó 8-án kelt királyi rendelet azt mondja, hogy az októberi diploma és az ezt követő királyi rendeletek Erdélynek visszaadták régebbi önálló állását, "de némi lényeges kivételekkel, mert a pénzügy-, a hadügy és az egész birodalmat összesen illető kereskedelmi tárgyak az 1860. évig fennállott helyzetben meghagyatni rendeltettek." Megállapítja a királyi leirat, hogy Erdély ellenáll, hogy a megyei tisztek szervezete körül önkényes térre lépett át, mert ezt a kérdést a királyi rendelet ellenére a magyarhoni megyék szervezete szerint rendezték, megállapítja, hogy a megyei főtisztek önkényesen rögtönzött hitformák sze-

rint tettek hivatali esküt, több erdélyi megyében a bizottmányi gyűlések a kiadott utasítás ellenére alakultak, sőt több megyében u.n. ösgyűléseket tartottak, a törvényhatósági tisztek több helyen a népet az adók lefizetése körüli kötelességére nézve tévutra vezették, a törvénykezés terén pedig sok helyen nem tekintették az osztrák polgári és büntetőtörvénykönyveket a perrendtartást létezőnek. Meglepőnek találja tehát ez a királyi leirat, hogy a királyi főkormánysház e megelőző királyi rendeletek foganatosításának mellőzését kérelmezi és odavágja a kormánysház tanácsosainak, hogy amikor hivatalukat elfoglalták, tisztában voltak azzal, hogy a király Erdély ősi alkotmányát csak ezekkel a kivételekkel állította vissza. Felhívja a királyi főkormánysházakat, hogy teljesítsék a kötelességüket és tartsák meg a király rendeleteit.

A szász nemzeti gyűlés hetes bizottsága 1862. február havában[✱] bizottmányi munkálatában erre az álláspontra helyezkedett: "Az erdélyi nagyfejedelem-ség, valamint most az, ugy ezután is marad önálló, minden más országtól független alkatrésze az elválaszthatlan s feloszthatlan -- Ausztriának."

A szászok az 1862. évben sem szűnnek meg az uralkodóhoz való hűségüket manifesztaálni. "A szász nemzeti egye-

[✱] Kolozsvári Közlöny 1862. február 9.

tem legalázatosabb felterjesztése a nemzetiségek egyenjogúságának gyakorlati kivitelét illetően Erdélyben az 1860. október 20-i császári diplomára és az 1861. február 26-i alaptörvényre fektetve," az 1862. március 29-én a királynak ismét tudomására adja, azaz nem is a királynak, hanem a "legkegyelmesebb császárnak és urnak", hogy "a szász nemzet történelmi hagyományaira emlékezve, Erdélyben első volt, amely a Magyar Koronához nem tartozó országoknak hirdetett alkotmánytörvényt hálafelirattal üdvözölte; hogy a szász nemzet tántorithatatlan volt, amikor a rend kötelekei felbomlottak, hogy a király az 1848. december 21-iki legfelsőbb kéziratában őket hű szász népének nevezte; leszegezük, hogy a szász nemzet mély fájdalommal látta az 1849. március 4-iki alkotmány elesését; az októberi diplomát és a februári alkotmányt az uralkodói nagyság fényes emlékének jelentik ki és kimondják, hogy Erdély nagyfejedelemség önálló, minden más országtól független alkatrésze az elválaszthatatlan és megoszthatatlan ausztriai összes monarchiának, elfogadják alapul az októberi diplomát és a február 26-iki alaptörvényt és csak a birodalmi képviseletnek fenn nem tartott ügyekre nézve ragaszkodnak az erdélyi külön törvényhozáshoz és a szász nemzet egyetemének belügyeire nézve eddig is gyakorlott képviseleti és törvényhozási

jogához. Követelik, hogy a román nemzet összessége rendi nemzetnek ismertessék el és mint ilyen, a többi nemzetekhez hasonló jogokkal birjon, "mert itt nemcsak arról van szó, hogy a románok mint egyes személyek, államjogilag egyenlők legyenek, hanem inkább arról, hogy mi módon és minő mérvben jusson érvényre a román nemzetiség az államélet terén".

Ezek szerint 1862-ben az összefogás a szász és a román között már ismét teljes volt, ugy, mint 1848-ban.

Ugyanebben a feliratban a szászok azt is követelik, hogy a hivatalos nyelv "a közigazgatás, a törvénykezés és hatósági törvényhozás minden ágára nézve a magyar-szé-kely területen a magyar, a szász területen a német, a román területen a román legyen". Követelik, hogy az országos hivatalos nyelv felett az országgyűlés határozzon. Követelik az erdélyi külön országgyűlés összehívását, már csak azért is, hogy ez a hivatalos nyelv kérdésében döntsön és ennek a külön országgyűlésnek összehívását így kéri, hogy "a jogosult nemzetek közti egyensúly, a román nemzetet is ideértve" megvalósíttassék. Erre nézve részletes javaslatokat is tesznek. Azal végzik a felterjesztést, hogy a szászok a helyett, hogy néma megnyugvásban várják és elfogadják, amit a sors hoz, az őseiktől örökölt missio ad retinendam coronam követelése szerint felemelik szavukat és percig

sem habozván, odaállnak, hova kötelesség, lelkiismeret és meggyőződés szólítja őket: felséged és a birodalom alkotmánya mellé.

Nem a magyar alkotmány mellé állottak tehát, hanem a birodalom alkotmánya mellé és a felterjesztés utolsó mondatában teljes bizalmukat fejezik ki "az Istentől védett Ausztriában és dicsőséges uralkodóházában".

Nem csupán az erdélyi királyi főkormánysház foglalt állást az 1862. év folyamán az uralkodó leiratával szemben, amely szerint az unió ellenére még mindig össze akart hívni külön erdélyi országgyűlést, hanem ez ellen a legtöbb erdélyi vármegye is tiltakozott. Így pl. Belső-Szolnok vármegye a Désen 1862. szeptember 26-án megtartott képviselői bizottsági üléséből felterjesztéssel fordult az uralkodóhoz, amelyben kéri, állítsa vissza a törvényes helyhatósági rendszert, az alkotmány és törvények sérthetetlenségét és ha már összehív törvényes országgyűlést, ez állapítsa meg, szükséges-e a 48-as törvényeket módosítani, de ne külön erdélyi országgyűlés hívassék össze.

Erre a belső-szolnokmegyei felíratra tüzetes választ küldetett az uralkodó az erdélyi királyi főkormánysház által. A főkormánysház az 1863. március 4-én 7739. szám alatt közli a vármegyével, hogy a király

ragaszkodik az októberi diplomához, az osztrák polgári és büntetőtörvények fennmaradásához, mivel Erdély nem hajtott fejet, kénytelen volt a provizóriumot behozni és a király nem ad helyt a vármegye kérésének, utasítja a megyét, hogy kövesse az uralkodó rendeleteit és közli vele, hogy a király országgyűlést azért akar rendelni, mert az unió "sohasem lépett tökéletesen törvényes erővel életbe, tetteleg mindjárt felbomlott". Azzal végzi, hogy egy erdélyi országgyűlés mentül előbbi megtartása, melyen Erdély nagyfejedelemség belső ügyei minden ott lakó néposztály megelégedésére elintéztetnek és Erdélynek az összes államhozi viszonya az 1860-ik évi október hó 20-án és 1861-ik évi február hó 26-ikán kelt határozatok szerint rendeztetnek, ő felségének legélénkebb kivánsága és e tekintetben ő felségének ismételt parancsai következtében a szükséges előkészületek már folyamatban is vannak.

Az 1863. február 13-ikán az uralkodó elnökletével, Rainer főherceg, Schmerling, Nádasdy, Forgách, Esterházy résztvételével megtartott értekezleten maga az uralkodó is azon az állásponton volt, hogy az erdélyi országgyűlést mielőbb össze kell hívni, hogy Erdély a Reichsrathba képviselőit elküldhesse s az uralkodó azt a nézetét juttatta kifejezésre, hogy ez a tény nagy pressziót fog gyakorolni Magyarországra is. Schmerling és Nádasdy

ezen az értekezleten unióellenes felfogásuknak adtak kifejezést. Az uralkodó 1863. március 30-iki döntése az volt, hogy ezen az összehívandó erdélyi országgyűlésen a királyi proposíciók között nem fog szerepelni az unió. Az erdélyi vármegyék ellenállására számítva a hatalom ideiglenes megyeservezetet létesített, de az átalakított megyei bizottságok — néhány román többségű megye kivételével — megint csak a provizórium elnyomása ellen fordultak s feliratokat alkottak az alkotmány helyreállítása érdekében. Kemény diónak bizonyult ismét csak Erdély.

Az 1863. évi nagyszebeni "országgyűlés". Haynald erdélyi püspök a magyarság élén. Magyarország távol marad. Erdély a Reichsrathban

A főkormányzók felterjesztései nem értek célba, az uralkodó az 1863. április hó 21. napján Nagyszebenbe összehívta az erdélyi országgyűlést és elrendelte, hogy ez országgyűlés elé a következő tárgyakról terjesszenek törvényjavaslatok: 1. A román nemzet és annak vallásai egyenjogúságának keresztülvitele. 2. A három országos nyelvnek a közhivatali közlekedésben való használata. 3. Az országgyűlés összealkotása és annak rendje. 4. Azon módnak végleges rendezése, mely szerint Erdély Nagyfejedelemségünk követjei, a birodalmi tanácsba küldendőek. 5. Az ország politikai fel-

osztásának, egy rendezett közigazgatás és igazság kiszolgáltatás tekintetéből szükséges változtatása.

6. A közigazgatás és 7. az igazság kiszolgáltatás rendezése. 8. A törvényszékek szervezése és különösen egy harmadbirósági törvényszék felállítása. 9. Az 1854-ik évi junius hó 21-én kelt, a földtehermentesítés keresztülvitelét illető császári nyiltparancsunk egyes határozatainak szükséges kiegészítése és magyarázása. 10. A telekkönyvek behozatala. 11. Egy hitelbank felállítása.

Az összehívott törvényellenes országgyűlés számára a hatalom jó előre ideiglenes országgyűlési rendtartásról is gondoskodik, eltörli a követi utasítási jogot, mindhárom országos nyelven enged beszélni, három nyelven rendeli a törvényjavaslatokat szentesítésre felterjeszteni; a kerületek beosztása a magyarság szerepének meggyengítésére irányult.

A magyar megyék és székely székek az országgyűlés ellen foglalnak állást, sejtven, mi fog ott készülni. Jellemző volt, hogy a hatalom által kinevezett harmincnyolc regalista közül csak tizenöt volt magyar. A megindult választási küzdelemben egekig nőtt a nemzetiségi terror. A százhuszonötben megszabott követ és negyven császári megbízott közül a magyarság -- sok helyen való passzív magatartására

is tekintettel — ötvenkilenc fővel vonult volna be az országgyűlésre, úgy, mint a románok; az erősen kisebbséget alkotó szászok ellenben negyvenöt főt számláltak. Így a magyarság letörése a választás eredménye szerint teljes sikerrel biztatott.

Az összehívó királyi leirat a nagyszebeni országgyűlést az erdélyi országgyűlések 1848. előtti szervezetétől eltérve, akként hívta össze, hogy a követek számát 125-ben állapította meg, a választott követeken felül királyi hivatalosokként negyven olyan férfiut is rendelt tagul, "akik vagyon és értelmiség, közügyekbeni jártasság, a trón és állam, az egyház, tudomány vagy művészet mezején érdemeik által kitűntek, minden vallás és nemzetiségi különbség nélkül". A királyi tábla tagjai megszűnnek ez országgyűlés tagjai lenni. A tanácskozásokban a magyar, német és az oláh nyelvet egyformán lehet használni.

Jellemző, hogy az erre az alkalomra megállapított választójog szerint Kolozsmegye és Kolozsvár városa a maga 150.000 lakosával hét képviselőt küldött volna, míg Medgyesszék 40.000 szász és oláh lakójával 4 követet. Három-négyezer lakossal bíró kisebb szász városok épp úgy két képviselőt küldtek, mint a huszezer lakossal bíró Kolozsvár.

A nagyszebeni országgyűlést ~~az~~ 1863. július 15-én

trónbeszéddel nyitották meg. A trónbeszéd felhívja Erdélyt az osztrák öszsbirodalmi tanácsban való részvételre és ezt mondja: "Ajánlom az októberi diploma és februári nyílt parancsom törvénybe iktatását, az uniót törvénytörvényre létre nem jöttek nyilvánitom". A trónbeszédet először német nyelven olvasták fel, azután magyar és oláh nyelven.

A magyar és székely követek nem jelentek meg; az 1863-as nagyszebeni országgyűlés megnyitása, 1863. július 15-ike előtt gróf Andrássy Gyula és Tisza Kálmán részvételével megtartott előleges értekezleten a távolmarchadás mellett döntöttek. Ezzel is dokumentálták, hogy a negyvennyolcas uniótörvény mellett ezt a külön erdélyi országgyűlést törvénytelennek tartják. A megnyitáson csak három magyar regalista jelent meg. Tisztelegtek a királyi biztosnál, de aztán otthagyták Nagyszebent.

A magyar képviselők és regalisták a Nagyszebenbe hirdetett országgyűlés tagjaiul történt megválasztásuk, illetőleg királyi meghívásuk után az 1863. július 22-én felterjesztéssel fordultak az uralkodóhoz. A feliratot Mikó Mihály és Zeyk Károly szerkesztette. Az első aláíró Haynald Lajos erdélyi püspök volt és az aláírók között ott látjuk Erdélynek ebben a korszakban szerepelt minden nagy férfiát. A felterjesztésben megindokolják, miért nem vesznek részt ezen az ország-

gyűlésen. Kifejtik, hogy ez az országgyűlés törvénytelen, az unió után többé Erdélynek különvált országgyűlése már nem lehet, így nem vesznek részt az országgyűlésen, de ha a király a törvények alapjára helyezkedik, "magunk fogunk ajánlani alkotmányos uton államszerkezetünkben a korszellem által igényelt változtatásokat s meg fogjuk mutatni, hogy a birodalom egységének a Pragmatica Sanctio értelmében nem ellenségei, hanem köteles hívei vagyunk s meg fogjuk mutatni, hogy mi nem nemzeti és vallási előjogok megtartásáért, nem az 1848-i törvényekben kimondott elvek szerint velünk egyenlőknek elismert nemzettársaink feletti szupremáciáért, nem a jelen társadalmi viszonyok között tartathatlan jogokért és formákért, hanem egyedül ősi alkotmányunk alapelveinek, azokat jövőre is biztosító alaptörvényeinknek részint megtartásáért, részint a viszonyok jelen követelményeinek megfelelőleg, de a törvényt szabta uton átalakításáért küzdünk."

Ugyanazon a napon a magyar és székely képviselők és királyi hivatalosok a nagyszebeni országgyűlési ideiglenes elnöknek is küldenek felterjesztést, amelyben azt mondják, hogy "hazánk alkotmánya és törvényei ellen vétenénk, ha oly országgyűlésben foglalnánk helyet, amely alkotmányunk tetemes sérelmével jött létre."

A magyar képviselők és királyi hivatalosok feliratát

Mikó Mihály és báró Kemény Ferenc Bécsbe vitték, audienciára jelentkeztek az uralkodónál, aki ridegen fogadta őket, a feliratot nem vette át, hanem meghagyta nekik, hogy Nádasdy kancellárnak adják át. Nádasdy azt felelte, hogy ha bemennek az országgyűlésbe a magyarok, akkor hajlandó új országgyűlést összehívni, erre azonban a magyarok nem voltak hajlandók. A felirat első aláírója, a lánglelkű Haynald Lajos erdélyi püspök kiüldözése püspöki székéből megkezdődött. A kancellária felelete a felíratra az volt, hogy kioktatta az obstruáló magyar képviselőket, hogy az uralkodótól választ nem kaphatnak, mert megtagadván tisztségük gyakorlását, csak magánszemélyek s így Erdélyt nem képviselhetik a kormánnyal szemben. A császár által meghívott "regalisták" kinevezését -- az uralkodó rosszálásának kifejezése mellett -- a királyi főkormánysház a Nagyszombatban 1863. szeptember 2-án tartott üléséből, az uralkodó rendeletére hivatkozással "elenyészettnek" nyilvánítja.

Nádasdy a meg nem jelent magyar képviselők pótlására új választásokat rendelt, amelyeken az oláhsággal akarták a magyarokat leszavaztatni, de a legtöbb helyen újra a volt képviselőket választották meg. Az újonnan is megválasztott magyar képviselők azonban, élükön báró Kemény Ferencsel és Haynald püspökkel, újra lemondottak.

A lemondott királyi hivatalosok helyét is másokkal töltötték be.

Időközben a nagyszebeni országgyűlésen a szászok és románok feliratot fogadtak el, amely mély hálájukat fejezte ki a trónbeszédért.

Az 1863. szeptember 30. napján nagy ünnepélyességgel fogadja el a szászokból és románokból állott nagyszebeni országgyűlés az októberi diplomát és a februári pátenst, a szászok vezére, Rannicher Jakab, a diplomát és pátenst biborba foglalt, arany zsinórral és függő pecséttel ellátott díszkötésben a Ház asztalára teszi és kijelenti, hogy "Erdély csak Ausztria nagyságában és hatalmában leli fel szerencsáját, jólétét és jövőjét". A románok szónoka, Saguna püspök pedig azt mondja, "vajha e most becikkelyezendő két diploma örök időnkig érvényben maradna".

Október 20-ikán a nagyszebeni csonka országgyűlés által választott huszonhat reichsrathi képviselő és az Erdély részére az uralkodó által kinevezett kilenc tag elfoglalja helyét a birodalmi ülésben és Bécs nagyban ünnepli őket, Schmerling azonnal fizet, beigéri a bécs-szebeni vasutat. Erdélyt Nádasdy kormányozza továbbra is.

A nagyszebeni országgyűlés közben hónapokig szünetelt és amikor az 1864. május 23-án újból megnyílt,

a magyarok és székelyek ismét csak távol voltak. Különféle kérdéseket tárgyalnak, így Erdély új politikai felosztását, közigazgatási kormányzatának újjászervezését, az elsőfoku bíróságokat stb., majd az erdélyi vasut kérdését, a telekkönyvek behozatalát, hitelbank felállítását.

A nagyszebeni országgyűlés "törvényei". Bécs

Haynald ellen

A nagyszebeni országgyűlés az 1863. évben hét "törvénycikkelyt" alkotott, amely azonban szentesítés nélkül maradt; sőt azokat az uralkodó később hatályon kívül helyezte.

Az I. cikkely a román nemzet és annak vallásai egyenjogúságának keresztülviteléről szól és kimondja, hogy "a román nemzet, a görög katolika vallás mint olyan és a görög keleti vallás az erdélyi alkotmány értelmében az elismert többi három nemzet és négy vallással szüntén törvényszerűleg elismertetnek". Kimondja a 3.§-ban, hogy "a törvényszerűleg elismert négy nemzet, úgy mint a magyar, a székely, a szász és a román nemzet egymás irányában teljesen egyenjogu és mint olyanok az erdélyi hazai alkotmány értelmében egyenlő politikai jogokkal birnak". Kimondja, hogy az ország összes lakóinak szabad vallásgyakorlata, szintugy mint polgári és politikai jogegyenlősége, nemzetiség

és hitvallás különbség nélkül ezáltal meg nem szorítatik. Az 5.§ Erdély nagyfejedelemség címerébe a román nemzet részére külön jelvényt vesz fel.

Erre a törvénycikkre semmi szükség sem volt, hiszen a 48-as szentesített törvény minden magyar állampolgár teljes jogegyenlőségét deklarálta és a görög egyházak bevett vallásokká lettek. A szászok ezzel a törvényjavaslattal csak románbarátságukat akarták manifesztni.

A II. törvénycikkely "a három országos nyelv használatáról szól a közhivatali közlekedésben" és 1.§-ában kimondja, hogy a három országos nyelv, a magyar, a német és a román nyelv a közhivatali közlekedésben egyenlő jogu, a 4.§ szerint bírói tárgyalásoknál szabadságában áll mindegyik félnek a három országos nyelv valamelyikével élni. A 10.§ szerint a városi és vidéki községekben a községi ügyek belkezelési nyelvét a község képvisellete határozza meg, a 11.§ szerint a törvényhatóságokban az illető hatóság képvisellete határozza meg a törvényhatóság ügykezelési nyelvét. A 18.§ szerint a népiskolákban és középiskolákban, valamint a felsőbb tanintézetekben az oktatási nyelv meghatározása azok hatáskörébe tartozik, akiket az illető iskola és felsőbb tanintézet fenntartása iránti gondoskodás illet.

A III. törvénycikkely Erdély nagyfejedelemség országos törvényeibe felvenni rendeli az októberi diplomát és a februári alkotmányt, illetőleg alap-törvényt.

A IV. törvénycikk fenntartja továbbra is Erdély külön törvényhozását és elrendeli, hogy az országgyűlés által megállapított erdélyi törvénycikkeket a királyhoz a három országos nyelven kell szentesítés végett felterjeszteni.

Az V. törvénycikk az immár becikkelyezni rendelt februári alkotmány értelmében a birodalmi tanács alsóházába küldendő huszonhat tag megválasztásának módját szabályozza.

A VI. törvénycikk az országgyűlés tagjainak napidijáról és utiköltségéről rendelkezik. Jellemző, hogy ez a törvény kimondja, hogy a napidijokról és utiköltség megtérítéséről az országgyűlési tagnak nem szabad lemondania.

Az utolsó törvénycikkely, a VII. törvénycikk, Erdély nagyfejedelemség területe számára erdélyi királyi legfőbb törvényszék címmel legfőbb törvényszéket állít fel, "melynek székhelye a császári udvari lakhelyen Bécsben van". A legfőbb törvényszék pecsétje e törvényjavaslat szerint "a császári királyi sassal együtt az erdélyi cimert tünteti fel".

Miközben arról tárgyaltak a románok és szászok ez országgyűlésen, amint Ürmössy írja, miként osszák fel Erdélyt, amelyet már teljesen a magukénak tartottak, az alatt Pesten megkezdődik a mozgás és erőre kap az az áramlat, amely rövidesen majd a kiegyezéssel végződik.

A hatalom eltávolítja Erdély hatalmas vezérét, Haynald Lajost püspöki székéből. De Erdély nem félemledik meg.

Dereng a kiegyezés. A husvét-i cikk

A megegyezés munkája időközben, Deák Ferenc mindig aktívabbá váló nemzetvédő működése révén, megtalálja a maga útját közvetlenül az uralkodóhoz is.

Bár Ferenc Józsefet arra tanították, hogy a negyvennyolcadiki törvényeket s a magyar állami szuverenitást ne ismerje el, a nyílt tekintetű uralkodó figyelmét sem Ausztria folyton fokozódó külpolitikai bonyodalmai nem kerülik ki, sem a nehéz pénzügyi helyzet. Dolgozószobájába bejutott Deák 1865. április 16-iki husvét-i cikke, amelyben egyenesen a királyra appellál s kifejti, hogy "készek leszünk mindenkor törvénszabta uton saját törvényeinket a birodalom szilárd fennállhatóságának biztosságával összhangzásba hozni". A kompromisszumra a talaj ismét elő volt készítve, amiként 1861-ben is.

De a király is fejlődött azóta, fejlődött, tanult és sokat csalódott.

Ebben az időben nagy fontossága volt annak is, hogy Deák Ferenc az Erdély uniójáról 1865-ben írt, Majláth György kancellár útján az uralkodóhoz eljuttatott memorandumában a felmerült kétség eloszlatása végett világosan leszegezi, az 1848-ban a két haza törvényhozásai által kimondott, szentesített törvényekbe foglalt unió megingathatatlanul fennáll és az ellenkezőről szó sem lehet. A közigazgatásra és igazságszolgáltatásra itt ezeket mondja: "A közigazgatás és igazságszolgáltatás terén elhatározottat a két országgyűlés által, hogy Erdélyben a közigazgatás és igazságszolgáltatás folyama és személyzeti szerkezete a közelebbi közös hongyűlés általi elrendezésig jelen helyzetében maradjon. Az udvari kancellária functioja ellenben teljesen meg lőn szüntetve és azon hatóság, melyet ő felsége, a folyó 1848-dik évi magyarországi III. törvénycikk értelmében nádor ő fenségére és a magyar minisztériumra ruházni kegyeskedett, Erdélyre is kiterjesztetett, mind polgári, mind egyházi, mind kincstári, mind katonai igazgatás tekintetében és általán az igazgatás minden ágazataira nézve." Kimondotta továbbá mind Magyarország, mind Erdély, hogy az egyesülés teljes végrehajtására szükséges lépések

megtétessenek, s e tárgyban kimerítő törvényjavaslatok terjesztessenek a legközelebbi hongyülés elébe s vezérelvül kimondatott a magyarországi VII. törvénycikk 5.§-ában az is, hogy: "Magyarhon Erdély mindazon törvényeit és szabadságait, melyek a mellett, hogy a teljes egyesülést nem akadályozzák, a nemzeti szabadságnak és jogegyenlőségnek kedvezők: elfogadni s föntartani kész". Az erdélyi országgyűlés választott is azonnal saját kebeléből egy bizottságot, mely a teljes eggyé alakulás részletei iránt a magyar minisztériumot felvilágosítsa, Erdély érdekeinek Magyarországaiba leendő illesztésére közremunkáljon s a közelebbi közös hongyülés elébe terjesztendő törvényjavaslatokhoz anyagot nyújtson. Elfogadta Erdély is az összes lakosokra kiterjedő jogegyenlőséget nemzet-, nyelv- és valláskülönbség nélkül, örök és változhatatlan elvül ismerte el azt s minden azzal ellenkező addigi törvényeit eltörlötteknek nyilvánította. Magyarországnak és Erdélynek e törvényeiben tehát el lön határozva a két országnak közös és egyesült törvényhozása, mely azonnal életbe is lett léptetve.*

Condorcet szerint a mérséklet sokszor nem egyéb, mint ingadozás az igazság és az igazságtalanság, a jog és a jogtalanság, a törvény és a törvénytelenység

* Kónyi: Deák Ferenc beszédei, III. kötet, 484. lap.

között. Ennek a megállapításnak eleven cáfolata volt Deák mérséklete, amely nem ingadozás volt, hanem meg-ingathatatlan határozottság volt a nemzeti követelések teljesítése érdekében az igazság kikényszerítésére.

Báró Fiáth Ferenc írja az 1864/65. évről: "Pártunk itthon és Bécsben tért nyert. Itthon az ellenszenvet, Bécsben a 'Verwirkungs' -- elméletét győzték le. A 'Wir können warten'-t pedig legyőzte a schleswig-holsteini kérdés, és az ennek folytán Ausztria és Poroszország közt támadt vetélkedés és feszültség."^{*}

A király Budán

Deák méltósággal teljes és páratlanul éleslátó béketörekvései mind kedvezőbbre hangolják az uralkodót. A király 1865. június 6-án megjelenik Budán. A szokatlanul folyó megyei, városi és főnemességi tisztelgések után udvari ebédet adott, ezen kezét nyújtott Deáknak és kérdezősködött egészsége felől. Ürmössy megírja, hogy a szokatlan kéznyújtási aktussal az uralkodó ugyszólván a magyar közvéleménnyel fogott kezét. "Ön boldog ember, mondta ez alkalommal az uralkodó Deáknak, mert nagyobb az országban a pártja, mint nekem." "Én pedig örvendek, hogy Felségeddel egy pártan

^{*} Báró Fiáth Ferenc: Életem és élményeim, II. kötet,

lehetek, -- felelt rögtön vissza a haza bölcse."^{*}

Alig két nap múlva a király eltörölte a katonai biráskodást, működésbe lépteti a helytartótanácsot s magyar kancellárt nevez ki Majláth György személyében. Szeptemberben felfüggeszti az 1861. évi hirhedt februári alkotmányt.

A jég meg volt törve. A király még csillagászati távolságban áll a negyvennyolcas törvényektől, s még csak az 1847. évnél tart, de pár hónap múlva az 1866. március 3-iki királyi leirat már feltételeket állít fel a negyvennyolcas törvények elfogadására s a feltételek lényege "azok szorgos átvizsgálása, a tényleges viszonyok igényeihez leendő idomítása, a tapasztalás tanúságához mért tökéletesbitése".

Erdéllyel is tárgyalni kezd Bécs.

Az 1865. évi kolozsvári országgyűlés

Amint Ürmössy Lajos írja, Erdély részéről báró Kemény Ferencet és báró Jósika Lajost felhívták Bécsbe, ahol az 1865. augusztus 17-én az erdélyi udvari kancellária palotájában Beloredi államminiszter, Majláth magyar kancellár és gróf Haller erdélyi udvari korlátnok jelenlétében értekezletet tartottak velük abban a kérdésben, hogyan lehetne a kibontakozást megtalálni.

^{*} Ürmössy Lajos: Tizenhét év Erdély történetéből,

Majláth és Haller ugyan az unió jogalapján állottak, de a nemzetiségek megnyugtató végett mégis szükségesnek találták, hogy Kolozsvárott új országgyűlés üljön össze és ez vizsgálja meg az uniós törvénycikket. Bár ez az álláspont nyilván törvénytelen volt, a nehéz helyzetben levő báró Kemény Ferenc hozzájárult az országgyűlés összehívásához.

Az erdélyi országgyűlést az 1865. november 20-ára Kolozsvárra összehívó legfelsőbb leirat hangsúlyozza, hogy az októberi diploma értelmében a király a Magyar Korona országainak alkotmányos intézményeit annak idején visszaállítandóknak találta és most szükségesnek látja, hogy Erdély országgyűlését összehívja és pedig kizárólag azért, hogy a Magyarország és Erdélyország egyesüléséről szóló 1848. évi I. törvénycikket a mindkét anyaországra nézve közös érdekeket illetően revízió alá vegye, hogy azonban ezen az országgyűlésen a korábban nem jogosult néposztályok is, akiknek teljes egyenjogúsága ismételve biztosított, kellően képviselve legyenek, mindazokat választójoggal ruházza fel, akik egyenes adóban a fejadón és pótlékain kívül 8 o.é. forintot fizetnek.

Ebben a királyi leiratban legfontosabb ezenfelül még az, hogy ezzel oszlatta fel a király a Nagyszebenbe "ideiglenes országgyűlési alapszabály nyomán egybehi-

vott" 1863. évi országgyűlést.

Röviddel ezután hívta össze a király és pedig az 1865. december 10. napjára a pesti országgyűlést is.

A kolozsvári országgyűlés összehívása nagy izgalmat váltott ki Erdélyben és különösen a románok arra törekedtek, hogy minél több ultra román képviselő jusson be az új országgyűlésbe. Sulutz és Axente ismét akcióba lépett, az előbbi Bécsbe is elment, de útja kudarccal végződött. Mind a románok, mind a szászok körében természetesen a szélsőségig érvényesült még az országgyűlés megnyitása előtt is az unióellenes álláspont. A magyarság ezzel szemben nagy várakozással tekintett az országgyűlés elé.

Megnyitása napján, az 1865. november 19-én báró Kemény Ferenc elnök nagy beszédet tartott, amelyben bejelentette, hogy a király "a két ország képviselete által egy értelemben hozott és szentesített uniós törvényeket érintetlenül és épségben fenntartotta", de a felmerült aggodalmak elenyésztetése felvilágosítása céljából az egyesülési törvénycikknek újabb átvizsgálását szükségesnek vélte és csak ezt az egyetlen tárgyat kívánta az országgyűlés tanácskozásainak tárgyául kitűzni. A képviselői igazolások után megtartott zárt értekezleten a magyarok részéről az az álláspont nyilvánult meg, hogy felirat intéztessék az uralkodóhoz,

hogy az uniós törvény revíziója helyett ezt a tárgyat az egyesült magyar országgyűléshez utasítsa és máris kijelentik, hogy a nemzetiségek minden törvényes és méltányos jogának megengedését fogják kérni ezen az országgyűlésen.

A szászokkal és a románokkal az előzetes megegyezés nem sikerülván, az országgyűlés nyílt ülésén Zeyk Károly hatalmas beszédben azt az indítványt terjesztette elő, hogy mivel a 48-as uniós törvények jogérvényesek, az országgyűlés törvényváltoztatásba nem elegendhetik, arra egyedül a pesti közös országgyűlés illetékes, ezért is a közös országgyűlés kitűzött napjára, december 10-ére Erdély meghívását kéri, "hogy a közös országgyűlés összetett vállakkal munkálhasson a szőnyegen levő roppant fontosságú kiegyenlítés kérdésében s mint erre egyedül illetékes, a különböző nemzetek belenyugvásával és kétségeik elenyésztetésével eszközölje az annyiszor felhozott 1848-iki törvenycikkek értelmében úgy a Magyar Szent Korona, mint az összes birodalom érdekében Erdélynek Magyarországgal való eggyéalakulása alkalmával függőben maradt részletek elintézését."

Már ebből az indítványból is világos volt, hogy az óriási többségben levő magyar követek és királyi hivatalosok álláspontja nem a merev elzárkózás volt a nemzetiségekkel való nyugodt tárgyalás elől, hanem

ellenkezőleg, a pesti közös országgyűlésen kívánták mindazokat a követeléseket alkotmányosan megtárgyalni, amelyeket a nemzetiségek terjesztettek elő.

A románok képviselője, Saguna püspök, ismét csak azon a vesszőparipán lovagolt, hogy ezen az országgyűlésen csak három nemzet van jelen, a románok csak mint egyének hivattak meg és így mint nemzet nem tanácskozhatnak az uniós törvénycikkről. Az is természetes volt, hogy a szászok képviselője, Rannicher, beszédében ismét fenntartotta azt a követelést, "hogy a mi jólétünk, a mi jövőnk is biztosíttassék és gondoljuk, hogy nekünk is annyi jogunk van, mint nekik magunknak meghatározni, mi szolgál üdvünkre, boldogságunkra és jólétünkre... A mellett kell maradnunk életképességünk érzetében, hogy az unióra nézve felállított feltételeink teljesíttessenek, mert a német nemzet még nem olyan gyenge és önmagáról megfeledkezett, hogy önérzete feláldozásával egy más nemzethatalom uralma előtt megalázva, lábhoz boruljon."

Kemény Domokos báró az 1865. december 4-iki ülésen sok jogász finomsággal telt beszédet tartott a szászoknak az uniós törvény érvénytelenségét vitató álláspontjuk ^{uk} megcáfolására. Szembeszállt azzal a váddal, hogy nem lett volna joga Magyarországnak Pozsonyban Erdély meghallgatása nélkül dönteni az unióról, s válasza erre az, hogy a magyar rendek a VII. törvénycikkben Erdély

beleegyezését, mint okvetlenül szükséges feltételt tartották fenn. Az sem gyengitheti a törvény erejét, hogy V. Ferdinánd azt Innsbruckban szentesítette, mert ott is Magyarország koronás királya volt. A szászok vezérének, Rannichernek, az uniós törvény kihirdetésének szabálytalanságára vonatkozó érvelésével szemben kiemeli, hogy egy a maga rendjén kelt és szentesített alaptörvényt nem lehet megsemmisíteni azért, mert nem lehet évek múlva apodictice bebizonyítani, hogy ez a törvény minden egyes törvényhatóságban közhirrre tétetett, a törvény szentesítése a főkellék, annak kihirdetése a kezeléshez tartozó mellékes dolog és ez a követelés olyas, mintha valaki azt kívánná, hogy egy jól felszerelt hadihajó a tenger síkjára ki ne bocsáttassék, miután elfeledték az egyik kabinetben feltenni a tükröt... Tudjuk mindnyájan, hogy az erdélyi országgyűlésen 1848-ban a magyarok, székelyek és szászok egyhangulag az unió mellett emeltek szót... Szükséges visszatérni a törvényes alapra, életbeléptetni az uniónak szentesített törvényét, mely bizonyára több garanciát nyújt Erdély minden nemzetének, mint az örökös fluktuáció, a hullámozás, melybe Erdély nemzeteinek alkotmányos nemzeti jogai rendre mind belefutnak.*

* Ürmössy Lajos: Tizenhét év Erdély történetéből, II.

A december 4-iki ülésben Mikó Mihálynak jutott az a feladat, hogy a szászoknak megfeleljen a 48-as uniótörvény érvényessége ellen felsorakoztatott érveikre. Ekkor mondotta: "A régi törvényhozás megvédte a hazát, megvédte ennek alkotmányát és ugyanezen védelem alatt megtartotta a tisztelt szász nemzetnek az institúcióit. Ez ellen panaszt emelni azt gondolom legalább is méltánytalanság. De annyit mégis megjegyzek, hogy én, aki olyan szerencsés voltam a teremben néhány országgyűlés alatt mint Csikszék követe jelen lenni, bármennyire is erőltessem emlékezetemet, nem emlékszem egyetlenegy alkalomra, amelyben a nemes szász nemzet képviselői közül valaki indítványt tett volna a román nemzet, mint negyedik nemzet becikkelyeztetése iránt. De arra igenis emlékezem, hogy azon országgyűlések mindegyikéhez a Királyföldön lakó románok által igen nevezetes és terjedelmes panaszok adattak be a nemes szász nemzet ellen... Mondatott az is, hogy az 1848-iki uniótörvény nem volna érvényes, mert annak alkotásából ki volt zárva a román nemzet... Van-e valaki, aki állítaná, hogy a pragmatika sanctionak Erdélyre való alkalmazása iránt hozott törvény nem törvény azért, mert a román nemzet, mint nemzet nem vett részt annak hozatalában? Ugy hiszem, senki sincs. Következőleg éppen úgy nem lehet azt az 1848-iki törvényekre alkalmazni. Minden nemzetnek ak-

kor képesített tagjai, úgy amint az akkori országgyűlés szervezete megengedte, részt vehettek a törvény alkotásában és így e tekintetben minden ellenvetés alaptalan."

"A szász nemzet egykori behívásának egyik célja a szélek biztosítása volt, az életben, a valóságban azonban azokat a székely nemzet védte és biztosította."... "A régi törvényhozás megvédte a hazát és ezen védelem alatt megtartotta a tisztelt szász nemzetnek institúcióit is." Mikó emlékezteti a szászokat arra, hogy amíg most ők veszik védelmükbe a románokat, az országgyűlések mindegyikéhez a Királyföldön lakó románok igen nevezetes és terjedelmes panaszokat adtak be a nemes szász nemzet ellen. Tiltakozik az ellen a vád ellen, mintha az unió kimondásakor 48-ban Kolozsvárott az "unió vagy halál" zászlóval csikarták volna ki a szász vagy az oláh nép hozzájárulását és emlékeztette a szászokat, hogy volt ugyan egy ilyen feliratu zászló, azonban azt éppen a nemes szász nemzet érdemes ispánja, aki akkor szebenszéki követ volt, lobogtatta, egyébként is ez a felirat nem azt jelentette, hogy aki az unióra nem szavaz, meg fog halni, hanem azt jelentette, hogy választani kell Erdély vagy az unió között, vagy unió nélkül a politikai halál között. Úgyes fordulattal azt mondja Mikó, hogy ha a szászok és románok azt vitatják, hogy az uniós törvény azért érvénytelen, mert annak meghoza-

talában a románság mint nemzet nem vett részt, akkor az oláhoknak és szászoknak a Pragmatica Sanctiot is érvénytelennek kellene deklarálniok.

Báró Kemény Domokos tiltakozott az ellen a fel-fogás ellen, mintha a szentesített uniós alaptörvény megsemmisíthető volna azon az alapon, amit a nemzetiségek vitatnak, hogy ez a törvény nem lett minden törvényhatóságban közhirrre téve. "A törvény szentesítése a fő-kellék, annak kihirdetése kezeléshez tartozó mellékes dolog. Ez a követelés olyan, mintha valaki azt kívánná, hogy egy jól felszerelt hadihajó ne bocsáttassék ki a tenger síkjára, miután elfeledték az egyik kabinetben feltenni a tükröt."

Az 1865. december 5-iki ülésen Erdély nagy jogásza, Dósa Elek marosvásárhelyi képviselő hatalmas beszédben széttépi az uniós törvények ellen nemzetiségi oldalról támasztott kifogásokat és azt mondja, példátlan következtetlenség, hogy amikor a románok a 48-as uniós törvény hatálytalanságát vitatják, mégis elfogadták annak alapján az ezzel a törvénnyel nyújtott jogegyenlőséget, holott ha ez a törvény érvénytelen lenne azon az alapon, hogy a román nemzet mint ilyen nem vett részt a megalkotásában, akkor érvénytelen lenne a jogegyenlőségük is. "Példa nélküli egy törvénynek ilyen értelmezése, mely szerint ugyanazon §-nak egyik része az egész cikk érvénytelenségének állítása mellett érvé-

nyesnek, a másik pedig érvénytelennek nyilváníttatik."

Békét hirdető beszéde után egy szász képviselő, Konrád kőhalmi követ, Zeyk indítványa mellé állott.

A románok részéről Hosszu József azt mondja, hogy az unió bevezetett tényé levén, ezt a kérdést már nem lehet megbolygatni, azonban feliratot javasol a királyhoz, hogy azt a király mint királyi propozíciót terjesszesse a pesti országgyűlés elé és ebben Hosszu azt javasolja, hogy a király címei közé vegye fel a románok nagyfejedelemsége címet is, ismertessék el a román nemzetet egyenlőjogunak, cikkelyeztessék be a román nyelv egyenjogúsága és mindezek említettessenek meg a koronázási diplomában is, a községek szerveztessenek népképviselet alapján, az építendő vasutvonalak az oláhok lakta területen át vezettessenek stb.

Brassó város követe, Bömches, szerint az unió törvényt egy külön erdélyi országgyűlés diszkusszió alá nem vonhatja és azt kérte, hogy a felirattal együtt a pesti közös országgyűlés céljára terjesszessenek majd fel a Királyföld alkotmányának fenntartására irányuló óhajtásaik.

A szavazás úgy folyt le, hogy Saguna indítványára 29-en szavaztak, Rannicherére 30-as, Zeykére 166-an, de a ház többsége valóban alkotmányos érzéssel azt is elhatározta, hogy Bömches és Hosszu javaslatai is fel-

terjesztessenek a király elé és Saguna is átadta a kisebbségben maradt indítványát feliratba foglalva felterjesztés végett, ugyszintén Rannicher is, mire báró Jósika Lajos pompás alkotmányjogi érzékkel kijelentette, hogy ez lehetséges, mert a többség álláspontja sem országos határozat, hanem csak vélemény, nem országos határozat, amely törvénynek alapja lehet és így a többégi vélemény felterjesztésével egyidejűleg az egyesek véleményei is felterjeszthetők a király elé.

Az 1865. december 12-én olvasták fel az Ocsvay Ferenc által készített, előzőleg egy szűkebb bizottság által is megvizsgált feliratot, amit elfogadtak s felolvasták a külön feliratokat is. A kolozsvári országgyűlés felirata felveszi a harcot azok ellen az érvek ellen, amiket különösen nemzetiségi oldalról az ötvenes és a hatvanas években egyaránt támasztottak s amelyek a negyvennyolcas uniótörvények érvényességét kétségbe vonni igyekeztek. A felirat mindenekelőtt kifejti, hogy magának az 1848. évi erdélyi országgyűlésnek összehívása és megtartása a legalkotmányosabb módon történt. Így reámutat arra, hogy V. Ferdinánd az 1848. évi május hó 5-ik napján kelt leiratával ennek a hónapnak 29. napjára Kolozsvár városába közor-sággyűlést hirdetett és felhívta a Karokat és Rendeket, hogy Erdélynek Magyarországgal való egyesítése

kérdésére nézve a közelebbi múlt országgyűlés végével, az 1847. év november hava 3-án kelt felírás nyomán a fennálló honi törvényekhez, a három nemzet alkotmányos viszonyaihoz és a tárgy fontosságához képest komolyan tanácskozzanak, ez az országgyűlés tehát a király által szabályszerűen összehívott országgyűlés volt. Az országgyűlés jegyzőkönyveinek 6. és 10. vezérszámai alatt látható határozatokban az országgyűlés határozattal kimondotta, hogy az 1848. évi magyarországi törvény-cikkelyt, melyben a testvér-hon részéről az egyesülés ki van mondva, forró rokonérzettel fogadja és azt egész kiterjedésében magáévá teszi, ugyancsak elhatározták, hogy azt szentesítés végett a királyhoz felterjesztik. Ebből a szempontból tehát semmiféle kifogás sem tehető, annál kevésbé, mert az országgyűlés ezt a határozatát a jegyzőkönyv 10. vezérszámának tanúsítása szerint egyhangulag hozta. Tiltakozik a felirat az ellen, mintha a kolozsvári unióstörvény királyi szentesítése presszió alatt történt volna, hiszen a király szabályszerűen felhatalmazta István főherceg nádort, királyi helytartót, hogy erre a törvényjavaslatra nézve a királyi szentesítést megadja. A megerősítő kegyelmes királyi leirat országgyűlési kihirdetése megtörtént, alaki szempontból tehát szintén nem emelhető kifogás. Királyi leirat intézkedett arról is, hogy Erdély a magyar-

országi közös országgyűlésen azután követei által megjelenhessen, mindezek után az erdélyi Karok és Rendek a jegyzőkönyv 75. vezérszáma szerint őfelsége kegyelmét hálás érzelemmel fogadván, a megszentesített törvénycikket törvényeik sorába iktatták, a királyi főkormánysház intézkedése útján a törvénycikkek a minisztérium általi kinyomatását eszközölni meghatározták és ennek-utána a teljhatalmi királyi biztos, báró Puchner Antal, 1848-iki saját szavai szerint az "utolsó hongyulést" bezárta. Minden szabályszerűen folyt le tehát a Magyarország és Erdély eggyé alakulásáról szóló I. kolozsvári törvénycikk megalkotása körüli eljárásban s e pillanattól fogva megszűnván a törvényhozó hatalom működése, s további teendőket a végrehajtó hatalom vette át. A királyi főkormánysház ehhez képest az 1848. évi július hó 27. napján az érdekelt királyi leiratban foglalt legfelsőbb parancshoz képest a törvénycikket felküldötte az akkori magyar belügyminiszterhez, aki augusztus 30-án a példányok terjesztése tekintetében intézkedett is. De tetteleg is életbelépett, mondja az országgyűlés felirata, ez a törvénycikk közös kormányzati tekintetben az által, hogy az erdélyi udvari kancellária felosztattatván, őfelsége magyar minisztériuma Erdély kormányzását az igazgatás minden ágaira nézve átvette, törvényhozás tekintetében pedig az által, hogy az er-

délyi királyi hivatalosok és képviselők, jelesen ez utóbbiak az ország minden törvényhatóságaiból és nemzetiségeiből választva, az 1848. július 2-ára Pest városába összehívott közös országgyűlésen megjelentek és a tanácskozásban résztvettek mindaddig, míg hazájukban a törvényes rend bomlásnak indult s később bekövetkeztek a tudvalevő gyászos események hosszas utó-fájdalmaikkal. Majd, ekként folytatja a felirat, az elősorolt tanácskozásunk folytán előttünk állott hivatalos okmányokból meritett adatok újból is teljesen rendithetetlenül meggyőztek minket arról, hogy az Erdély és Magyarország egyéialakulásáról szóló erdélyi 1848-iki I. törvénycikk teljes mértékben bir mindazon kellékekkel, melyeket hazánk írott törvényei és századokon át követett alkotmányos gyakorlatunk úgy lényeg, mint alak tekintetében egy törvény jogérvényességére megszab. Nem is volna egyéb hátra, mondja ezután a felirat, mint egyszerűen kijelenteni az erdélyi uniós törvény jogérvényességét tanácskozásunkon, de mégis elkerülhetetlennek mondja a felirat, hogy reátérjen a törvény érvényessége ellen nem alaki szempontból emelt kifogásokra is. Azt mondja a nemzetiségi felirat, hogy a törvény előkészítésére nem volt annyi idő fordítva, amennyit egy ily nagyfontosságú törvényhozási tárgy igényelt, mert csak egynapi előleges és másnapi országos

tanácskozás után rögtönözve lett volna ugyanazon ülésből legfelsőbb megerősítés alá felterjesztve. A felirat erre azzal válaszol, hogy törvényeink egy jogérvényes törvény kellékei közé éppen nem számítják azt, hogy a törvénynek mekkora időtartamu előkészítésen és tanácskozáson kelljen mulhatlanul átmennie. "De mi a történelemre hivatkozunk, amelynek tanubizonyysága szerint magyar hazánk szerencsétlen kettészakadásával egykoru óhajtság és ernyedetlen törekvés tárgya volt ugy fenn a magas királyi széken, mint alant a gondolkozó hazafiak keblében annak viszonttegyesítése." Hivatkozik a felirat arra, hogy egész sora a békekötéseknek, szerződéseknek jogilag mindig fenntartotta a Magyar Szent Korona igényét Erdélyre és ezt a jogot a tényleges különállás dacára fennállónak és elévülhetetlennek elismerte. "Hivatkozunk a magyarországi 1741., 1791., 1792., 1807., 1825/27., 1832/36., 1844. és az erdélyi 1791., 1841. és 1846/47. években tartott országgyűléseknek jegyzőkönyveire és irománykönyveire, melyek megcáfolhatlanul tanusitják, hogy a két haza szorosabb egyesítésének kérdése sohasem szűnt meg a törvényhozás figyelmének, munkálkodásának tárgya lenni sem Magyarországon, sem Erdélyben." Hivatkozik a felirat magának a királynak a kolozsvári 1848. évi országgyűlést egybehívó leiratára, amely eléggé felhivta a törvényhatóságok fi-

gyelmét, hogy az országgyűlésre küldendő követeket a két haza egyesítésének fontosságához mért utasításokkal lássák el. "Nem lehet tehát semmi megállható adattal kimutatni, hogy az erdélyi 1848. évi I. törvénycikk rögtönözve vagy elsietve keletkezett volna... egyébként az egyesülési törvényjavaslat az országgyűlési jegyzőkönyv tanusítása szerint minden ellenvetés nélkül vált határozattá s valóban nem tudjuk, mi értelme lett volna a huzamosabb tanácskozásnak oly gyűlésben, amelynek minden tagja egy véleményben volt." A felirat bőven foglalkozik azzal a másik ellenvetéssel is, mely szerint az 1848. évi kolozsvári országgyűlés székelyén a kedélyek izgatottsága folytán a szólásszabadság korlátozva lett volna vagy veszélyeztetve lett volna ellenvélemény nyilvánítása esetében az országgyűlés tagjainak személyes biztonsága. Mindenekelőtt arra hivatkozik a felirat, hogy a törvényjavaslat elfogadása közlelkésedés kíséretében jött létre és ha a véleményszabadságot vagy a személyes biztonságot bárki csak megkísérelte volna is ott elfojtani, ott volt a király teljes hatalmu bízosa, aki egyszersmind altábornagy és az erdélyi hadak főparancsnoka is volt és bizonyára sem akarát, sem hatalom nem hiányzott volna nála a vélemény szabadság és személyes biztonság ellen intézett bármely kísérlet elfojtására. Bőven foglalkozik a fel-

irat a nemzetiségek részéről emelt azzal a kifogással is, hogy ez a törvénycikk a korábbi törvények értelmében nem jogosult, nemzetiségek és néposztályok megkérdezése nélkül jött volna létre, holott a jogegyenlőség kimondása után azokat is külön meg kellett volna hallgatni. A felirat ezzel szemben hivatkozik arra, hogy a német vagy románajku nemes mint városi polgár az u.n. magyarok földjén egyenlő jogokat gyakorolt a magyarszülötésű nemessel és polgárral, míg a nemⁿnemes magyar csak úgy ki volt zárva az alkotmány kedvezményeiből, mint a nemⁿnemes román vagy szász. Ha a felhozott ellenvetés megállana, akkor minden olyan alkalommal, amikor valamely állam népességének újabb rétegeit vagy osztályait veszi fel a törvényhozásban való befolyás gyakorolhatására, minden korábbi törvénynek azonnal meg kellene semmisülnie, miután azok az újabban felvett néprétegek vagy osztályok beleegyezése nélkül keletkeztek, ami végeredményében a társadalom teljes felbomlására vezetne. Felmerült, mondja a felirat, az az ellenvetés is tanácskozásunk folyamán, hogy ennek a törvénynek jogérvényességét a keletkezése óta történt államjogi cselekmények, a közbejött események és az idő által jogsultakká minősített érdekek megsemmisítették volna. Ezzel a felirat hamar végez, mondván, alkotmányos úton létrejött törvényeket világrendítő események sem képesek meg-

semmisíteni s 1848. óta semmi sem történt, ami ezt a törvénycikket jogilag érvényteleníthette volna. Megcáfolja még a felirat azt az ellenvetést is, hogy a törvény nyomtatott példányokban való kiosztása és hiteles helyekre letétele sem történt meg, mert ennek semmi köze sincs a fejedelmi megerősítéssel és végszentesítéssel ellátott törvénycikk érvényességéhez, ez már csak végrehajtás, kezelés dolga, ami ha megtörtént volna is, az nem a törvényhozás, hanem a végrehajtó hatalom közegeinek a törvény érvényességét sohasem érinthető mulasztása.

"Az 1848. pozsonyi VII. t.cz. és kolozsvári I. t.cz. egymást kiegészítő törvényczikké az egyesült két haza közös törvényévé váltak. Erdély és Magyarország egyesülése az erdélyi kir. hivatalosoknak, képviselőknek az 1848-ki július 2-kán megnyílt pesti közös országgyűlésen való megjelenése által gyakorlati valósulást is nyert; az Erdély és Magyarország egygyéalakulásáról szóló törvénycikk módosításába sem külön magyarországi, sem külön erdélyi országgyűlés törvényesen nem bocsátkozhatik... Legbensőbb meggyőződésünk azt sugallja, hogy az Erdély és Magyarország egygyéalakulásáról szóló törvényt, ha nem léteznék, most kellene minden igyekezetünkkel megalkotni törekednünk... Életkérdés ez főleg magára Erdélyre nézve, mely a naponkint aggasztóbb mérvben terjedő el-

szegényedés, adóképtelenség miatt folyvást kiáltóbb tanuságát adja egy külön tartományi háztartás csaknem legyőzhetetlen nehézségének; melynek mostoha közlekedési viszonyai s ezek kedvezőbb alakulása által feltételezett anyagi felüdülése csak egy jog- és természetszerű érdek és erő egyesítéstől várják az életadó lendületet... Az 1848-ik évi kolozsvári I. törvény-cikk a jogegyenlőséget a hazának minden lakosaira nézve nemzet-, nyelv- és valláskülönbség nélkül örök és változhatlan elvül ismerte el, ezzel ellenkező minden régi törvényeket eltöröltnek nyilvánítva: valóban nem látunk semmi helyes okot a közvetlen hazánkbeli bármely nemzetiség vagy hitfelekezet részéről az egysülés miatt támadható aggodalmakra... Erdély egyes részeinek, hitfelekezeteinek és nemzetiségeinek jogai, érdekei és igényei az egygyéalakulás részletezésénél illően tekintetbe lesznek véve s a jogegyenlőség és méltányosság alapján kielégítve úgy, hogy minden honpolgárnak egyenlő joga s egyenlő kötelezettsége legyen születés, nemzetiség vagy vallás senkinek se adva előjogot más felett."...

A kolozsvári országgyűlés ezek folytán a királyt arra kéri, hogy az 1865. december 10-ikére összehívott pesti országgyűlésre hívja meg az erdélyi törvényhatóságokat és kir. hivatalosokat is.

A felirat végül politikai szempontból is bírálat tárgyává teszi, vajjon helyes és célszerű-e az unió. Befejezésében azt mondja, hogy legbensőbb meggyőződése szerint, ha nem léteznék az egyéialakulásról törvény, most kellene minden igyekezetünkkel megalkotni törekednünk. "Szükségessé teszi ezt a birodalom nagyhatalmi állásának, az európai államcsaládban megillető tekintélyének szilárd alapokra fektetése; amely cél elérésére egy erős Magyarország, történelmi multjánál, földrajzi fekvésénél, nemzetgazdasági és ethnographiai viszonyainál fogva a legjelentékenyebb tényezőül van hivatva. Követeli Magyarország ősi alkotmánya s területi épsége helyreállításának politikai szükségessége: csak egy méltányosan kielégített s bensőleg nyugodt Magyarország lehetvén képes azt a magas hivatást betölteni, melyet számára a gondviselés a birodalom politikai és államgazdasági regeneratiójában kijelölt. Megkívánja a magyar Szent Korona területe s a birodalom többi részei közötti kapcsolat igazságos és tartós szabályozása, melyhez csak egy kiegészített Magyarország törvényhozó gyűlése járulhat a siker és állandóság teljes biztosságával. De életkérdés ez főleg magára Erdélyre nézve, mely a naponkint aggasztóbb mérvben terjedő elszegényedés, adóképtelenség miatt folyvást kiáltóbb tanubizonyosságát adja egy külön tartományi háztartás csaknem legyőzhetetlen nehézségének;

melynek mostoha közlekedési viszonyai s ezek kedvezőbb alakulása által feltételezett anyagi felüdülése csak egy jog- és természetszerű érdek- és erő-egyesítéstől várják az életadó lendületet s melyben a törvény iránt megrendült bizalom helyreállítása, a jogosult érdekeknek igazságos kielégítése, a jogtalan tulkapásoknak pedig illő korlátok közé szorítása csak egy Magyarországgal közös törvényhozástól remélhető. Miután az 1848. évi pozsonyi VII. törvénycikk biztosítja Erdélyt mindazon külön törvényeinek és szabadságainak fenntartásáról, melyek a mellett, hogy az eggyéalakulást nem gátolják, a jogegyenlőség elvének is kedvezők; az 1848-ik évi kolozsvári I. törvénycikk pedig a jogegyenlőséget a hazának minden lakosaira nézve nemzet-, nyelv- és valláskülönbség nélkül, örök és változhatlan elvül ismerte el, ezzel ellenkező minden régi törvényeket eltöröltnek nyilvánítva: valóban nem látunk semmi helyes okot a közvetlen hazánkbeli bármely nemzetiség vagy hitfelekezet részéről az egyesülés miatt támadható aggodalmakra."

Erdély magyarsága és országgyűlése tehát nem adta fel 1865-ben sem 1848-iki törvényeit, nem adta fel önbizalmát, nem adta fel meggyőződéseit.

Montesquieu mondotta, hogy amely nép feladja a bizalmát önereje iránt, az feladta a meggyőződéseit, amely nép pedig feladta a meggyőződéseit, az feladta

a jövőjét.

Az országgyűlés 166 szóval 59 szavazat ellen kijelentette, hogy az 1848-ban kimondott és szentesített unióhoz ragaszkodik továbbra is és ebből kifolyólag az egyesülési törvénycikknek újabb átvizsgálásába, amint ez a kormány részéről kívántatott, nem mehet bele, mert erre neki nincs joga, ez csakis a közös országgyűlésen történhetik meg.

A felirat ellen báró Saguna András és elvtársai, tehát az erdélyi románok, továbbá Rannicher Jakab és elvtársai, tehát a szászok különvéleményt nyújtottak be.

Az 1848. évi román és szász álláspont tehát 1865-ben sem változott.

Eötvös József már előbb, 1858-ban, vagyis még a Bach-korszak virágjában, s az olasz-francia háború előtt, egy akadémiai ülésen így jellemezte Ferenc Józsefet, akit akkoriban ismert meg s akiről sokat hallott a császár közvetlen környezetében: "Ferenc József a legszívesebb jellemek egyike, akiket valaha ismertem. Ez az oka, hogy oly következetesen ragaszkodik azokhoz a kormányelvekhez, melyeket belecsepegtettek, s melyekkel együtt nőtt fel. De ha egyszer át fogja látni ennek a rendszernek káros voltát, — ami pedig meg fog történni, mert a császár esze és szíve kezekedik erről, —

ha el fogja magát határozni a magyar alkotmány helyreállítására, — akkor épp oly szívéssen fog ragaszkodni az alkotmányosság rendszeréhez és meg fogjátok látni, hogy Magyarországnak még sohasem volt alkotmányosabb fejedelme s Mátyás király óta nem volt olyan népszerű királya, mint lesz Ferenc József.”[ⓧ]

Deák Ferenc 1865-ben Erdélyért

Vessük még ide, hogy Deák Ferenc az Erdély uniójáról 1865-ben írt, Majláth György kancellár útján az uralkodóhoz eljuttatott memorandumában a felmerült kétség eloszlatása végett világosan leszzegezi, hogy az 1848-ban a két haza törvényhozásai által kimondott, szentesített törvényekbe foglalt unió megingathatatlanul fennáll és az ellenkezőről szó sem lehet.

A közigazgatásra és igazságszolgáltatásra itt ezeket mondja: "A közigazgatás és igazságszolgáltatás terén elhatározottat a két országgyűlés által, hogy Erdélyben a közigazgatás és igazságszolgáltatás folyama és személyzeti szerkezete a közelebbi közös hongiylés általi elrendezésig jelen helyzetében maradjon. Az udvari kancellária functioja ellenben teljesen meg lön szüntetve és azon hatóság, melyet ő felsége, a folyó 1848-dik évi magyarországi III. törvénycikk értelmében, nádor ő fenségére és a magyar minisztériumra ru-

[ⓧ] Ábrányi Kornél: A király, 207. s köv. l.

házi kegyeskedett, Erdélyre is kiterjesztetett, mind polgári, mind egyházi, mind kincstári, mind katonai igazgatás tekintetében és általán az igazgatás minden ágazataira nézve."

Kimondotta továbbá mind Magyarország, mind Erdély, hogy az egyesülés teljes végrehajtására szükséges lépések megtéteessenek, s e tárgyban kimerítő törvényjavaslatok terjesztessenek a legközelebbi hongyülés elébe s vezérelvül kimondatott a magyarországi VII. törvény-cikk 5.§-ában az is, hogy Magyarhon Erdély mindazon törvényeit és szabadságait, melyek a mellett, hogy a teljes egyesülést nem akadályozzák, a nemzeti szabadságnak és jogegyenlőségnek kedvezők: elfogadni s föntartani kész. Az erdélyi országgyűlés választott is azonnal saját kebeléből egy bizottságot, mely a teljes eggyéalakulás részletei iránt a magyar minisztériumot fölvilágosítsa, Erdély érdekeinek Magyarországaiba leendő illesztésére közremunkáljon s a közelebbi közös hongyülés elébe terjesztendő törvényjavaslatokhoz anyagot nyújtson. Elfogadta Erdély is az összes lakosokra kiterjedő jogegyenlőséget nemzet-, nyelv- és valláskülönbség nélkül, örök és változhatatlan elvül ismerte el azt, s minden azzal ellenkező addigi törvényeit eltörlötteknek nyilvánította. Magyarországnak és Erdélynek e törvényeiben tehát el lön határozva a két országnak közös és egyesült

törvényhozása, mely azonnal életbe is lett léptetve.*

Somssich Pál Majláth kancellárnak Erdély ügyében 1865. augusztus 9-én írja,** hogy Deák Ferenc megkérte arra, figyelmeztesse a kormány élén álló barátait, hogy Erdély Magyarországhoz nem annektáltatott, hanem inkorporáltatott. És így akár meghívják, most Erdélyt a jövő magyar országgyűlésre, akár nem, ezen kérdésben, mely a legkényesebbek és legnehezebbek egyike, a megoldás csak a hatóságok meghívása nem pedig az erdélyi országgyűlés felszólítása által eszközöltethetik. Talán legjobb volna magával az erdélyi diétával kifejeztetni azon óhajtatást, hogy miután a magyar koronaországok közjogi állása rendeztetik, ők szintén mint magyar koronához tartozók, annak körébe felvétenessenek.

Gróf Mikó Imre 1865. augusztus 25-én a kancellárnak írt levelében szintén Deák szavait idézi,*** aki az abszolutizmus alatt Erdélyben összehívott, a 48-as uniós törvényre tekintettel törvénytelennek tekintendő szebeni, majd kolozsvári erdélyi országgyűlésekről ekként nyilatkozott: "A magyar országgyűlésnek mindenek előtti ki-

* Kónyi: Deák Ferenc beszédei, III. kötet, 484. lap.

** Kónyi: Deák Ferenc beszédei, III. kötet, 448. lap.

*** Kónyi, 1. ugyanott.

vánsága fog lenni, hogy kiegészített, tehát határozatképes legyen: ennél fogva, ha mindjárt valószínűleg meg is fogja említeni, hogy az előbbi szebeni, ugy szintén a később Kolozsvárra egybehívott erdélyi országgyűlések megtartása, törvényességi szempontból, correct nem volt, de miután az erdélyi követek meghívása által magát kiegészítve fogja látni, nézete szerint nem fog semmi lényeges nehézség felmerülni az iránt, hogy az erdélyi követek ezen előzmény után jöttek be az országgyűlésbe, önként értetődően, hogy miután Erdélynek az unióhoz ragaszkodása a most egybehívandó országgyűlésen -- remélhetőleg -- ki leend fejezve, követei nem valamely ad hoc címen, hanem a 48-iki törvény alapján és mindenesetre direct választás útján hivassanak meg."

1865-ben nem volt még bizonyos, hogy Erdély 1848. évi uniójába belenyugszik-e Bécs. A király ez erdélyi unió kérdésének felvetésekor kétségét fejezte ki, vajon maga Deák Ferenc is akarja-e valóban az unió feltétlen megvalósítását. Deák Ferenc a Pesti Naplóba cikket akart erről írni, ezt említette báró Sennyey Pál főtárnokmesternek,[✕] aki azt ajánlotta, hogy ne tegye közzé a cikket, helyesebb lesz, ha Majláth György kancellár útján eljuttatják magához a királyhoz.

Deák Ferenc megcsinálta az elaborátumot és eljut-

[✕] Kónyi: Deák Ferenc beszédei, III. kötet, 477. lap.

tatták a királyhoz.

Ebben Erdélyre vonatkozóan kifejti Deák, hogy a Pragmatica Sanctio feltételeinek egyike az, hogy a Magyar Korona országait egymástól elválasztani vagy felosztani nem lehet, minthogy pedig Erdély a Magyar Korona országai közé tartozik, mert az unióval egyesült, jogérvényes csak az lehet, amit a törvény megállapított.

Igy folytatja Deák Ferenc: "Magyarország nem kényszerítette Erdélyt az egyesülésre. Az említett V. törvénycikknek 5.§-a világosan azt mondja: Erdély, ha csatlakozni akar... és Erdély csakugyan akart csatlakozni és kimondta ezt 1848-ban saját országgyűlése a koronás fejedelem által is szentesített törvényekben. Nem szükséges fejtegetni, hogy Magyarországnak 1847/48-iki országgyűlése törvényes országgyűlés volt és kétségtelen joggal birt a fejedelem megegyezésével a maga részéről ily törvényt alkotni...¹ Az erdélyi országgyűlésből nem volt olyan faktor kizárva, mely az akkori erdélyi alkotmány szerint jogosult volt a törvényhozásban résztvenni. Deáknak ez a megjegyzése, illetőleg ezt követő hosszú kifejtése a románoknak szólt, akik azt vitatták, hogy a 48-iki erdélyi uniós törvény nem érvényes, mert alkotásában ott Erdélyben a románok részt nem vettek. Ezzel szemben Deák utalt arra, hogy "az alkotmányos jog gyakorlatában a román nemes épp úgy résztvett ott,

mint a magyar nemes, e részben a nemzetiség nem tett semmi különbséget. Ha tehát azon törvények, melyekben mind Magyarország, mind Erdélyország az egyesülést ki-
mondotta, teljesen alkotmányosak és jogérvényesek, sér-
tetlenül fenn kell azokat tartani mindaddig, míg az
alkotmányos törvényhozás rendes útján nem módosítottat-
nak. A két országgyűlés azt határozta, hogy Erdélyben
a közigazgatás és igazságszolgáltatás folyama és sze-
mélyi szerkezete a közelebbi közös hongyülés általi
elrendezésig jelen helyzetében maradjon, az erdélyi
országgyűlés választott azonban azonnal saját kebeléből
egy bizottságot a teljes eggyéalakulás részletei érde-
kében, hogy a legközelebbi közös hongyülés elé terjesz-
tendő törvényjavaslatokhoz anyagot nyújtson. Az erdélyi
országgyűlés, amely ezt a törvényt alkotta, azon nyi-
latkozattal lön berekesztve, hogy ez volt Erdélynek
utolsó országgyűlése. Magyarországnak és Erdélynek első
közös országgyűlése, amely 1848-ban Pestre hivatott
össze és melynek feladata lett volna az egyesülés kivi-
telének mindazon részei felett, melyek mind a magyar-
országi, mind az erdélyi törvények által e közös és egyesült
országgyűléshez tartozóknak nyilvánítottak, intézkedni,
a közbejött szerencsétlen események miatt be nem végez-
hette teendőit... Az abszolutizmus, mely általános me-
rev centralizációra törekedett, nem respektált semmi

alkotmányos törvényt, hiszen éppen azért volt abszolútizmus. Azon törvényeket sem respektálta tehát, melyek Magyarország és Erdély egyesülését megállapították." Amikor az abszolút kormány a csonkán összehívott 1861. évi országgyűlést, amely saját magának törvénszabta kiegészítését követelte és az oktrojált törvények ellen tiltakozott, feloszlatta és ismét abszolút kormányzat alá került az ország, az abszolútizmusnak ebben a második korszakában hivatott össze Erdélyben, állapítja meg Deák ebben az emlékiratában, 1863-ban egy országgyűlés, melytől azonban a magyar és a székely visszavonult. Oktrojált volt ez az erdélyi országgyűlés és ennek határozatait, mondja Deák, se Magyarország, se Erdély részéről nem tekintetnek alkotmányosaknak. Erdélyt tehát meg kell hívni a legközelebbi országgyűlésre, különben az országgyűlés minden törvényhozási működésében meg lesz gátolva. Ha mégis összehívják Erdélyben országgyűlést, ez nem lesz törvényes.

A nagyszebeni országgyűlés kései feloszlatása

1865-ben. A kolozsvári 1865. évi országgyűlés

mérlege

1865. szeptember 12-én legfelsőbb leirat feloszlatta az 1863. április 21-ére Nagyszebenbe egybehívott erdélyi tartományi ülést és egyedül az unió törvény revideálása tárgyában összehívta Erdély országgyűlését

1865. november 26-ára Kolozsvárra. Bécs azonban nem ért ott célt. Az 1865. évi erdélyi országgyűlés Zeyk Károly indítványára elhatározta, hogy Ő Felségéhez feliratot intéz, állítsa vissza az uniós törvénycikkeket, mert "jelen külön gyűlésünkben semmi törvényváltoztatásba nem elegendhetünk, arra egyedül a pesti közös országgyűlés lévén illetékes, de jelentsük ki azt is, hogy ha a törvényváltoztatás hatáskörünket nem is mulná felül, mi az említett törvénycikkeken változtatni semmit sem kívánnánk." Így ez a törvénytelen erdélyi országgyűlés arra kérte a királyt, hogy az 1848. évi unióra tekintettel hívja meg az erdélyi törvényhatóságokat és királyi hivatalosokat a Pestre összehívott országgyűlésre.

A király ezek után ezt az erdélyi országgyűlést az 1866. január 19-én elnapolta és elrendelte Erdélyre nézve is a pesti magyar országgyűlésre leendő képviselőválasztást.

Igy vonult majd be Erdély az 1848. évi pesti közös országgyűlés után ismét az egységes magyar parlamentbe és az újabb uniós törvényt már ez az egyesült országgyűlés hozta meg.

A király álláspontja megváltozik Erdélyről.

Deák, Andrassy Erdélyért. Beust ellenük.

De Bécs nem szándékozott még 1866-ban sem tudni a 48-as törvények visszaállításáról. Csengery Antal

jegyzi fel,[✱] hogy 1866. december 20-án Beust külügy-miniszter meglátogatta Deák Ferencet, a bemutatás után, amelyet Majláth kancellár eszközölt, kezét sem fogtak.

Beust figyelmeztette Deákot, hogy a visszaállítandó törvények között vannak a 48-ikiak is, de az uralkodó, aki alatt hozattak a törvények, beteges volt, e törvények a körülmények nyomása alatt hozattak, azokat forradalom, belháború, népek feltámadása követték.

Deák részletesen válaszolt, elmondta Beustnak a törvényalkotások lefolyását, a szentesítés előzményeit és ősserejű taglalással bizonyítja azok törvényességét, de Beust kifejezéstarten diplomata arccal hallgatta.

Majd rátértek Erdély jogállására is. Deák utalt arra, hogy Erdély jogtalanul szakítottatott el a magyar koronától, meghívása a magyar országgyűlésre törvényes kötelesség volt.

Lónyay Menyhért naplójában olvasható,^{✱✱} hogy Andrássy Gyula gróf megmutatta neki 1867. február 4-én az 1848-iki törvényekre vonatkozólag egyenesen a királytól kapott jegyzeteket és azokon végigmentek.

Andrássy elmondta, hogy Erdélyre vonatkozólag azt mondotta a királynak, hogy Bécsben Erdély unióját Magyarországgal sokáig tisztán magyar érdeknek tekintet-

[✱] Kónyi: Deák Ferenc beszédei, IV. kötet, 144. lap.

^{✱✱} Kónyi: Deák Ferenc beszédei, IV. kötet, 297. lap.

ték s mindig úgy állították oda, mint jutalmat Magyarországra nézve, ez a felfogás azonban már akkor sem volt helyes, mióta pedig a Dunafejedelemségek egy kézben egyesültek, mióta az államok alakulása a nemzetiségi elv alapján lépett előtérbe, ez a felfogás egészen hamis, Erdély uniója Magyarországgal elsőbbsen is monarchikus érdek, második sorban dinasztikus és csak harmadik sorban magyar.

A király belátta Andrássy és Deák okainak alaposágát.

S elérkezett az a korszak, melyben ismét visszatért a jog, törvény és az igazság. Azt mondja erről a korszakról Grosschmid: "Világos volt mindenki előtt, hogy mindaz, ami az önkényuralom korszaka alatt a jogszolgáltatás tekintetében és így jelesül a jogalkotás tereén is történt, alkotmányjogi szempontból eleitől végig semmis és nem létező volt, illetőleg semmisnek és nem létezőnek volt tekintendő. 'Tekintetes vármegye!' -- hadd mondjam ki ismét és ismét ez oly régen elnémult és nem hallott szavakat, 'Tekintetes Vármegye!', tehát még egyszer 'Tekintetes Vármegye!' -- így kezdték felszólalásaikat az ország alkotmányhű férfiai. A nemzet fiai mintegy halotti álmaikból ébredtek fel és miként az elvonult tengeri vihar után is, még a hajós az árbócot, úgy és azonképpen tarták átkulcsolva és

keblökhöz szorítva a nemzetnek lelkéből lelkezett történelmi és nemzeti instituciókat."

Igy jelent meg ismét Erdély negyedfélszáz esztendő után az ujjaébredt alkotmányos közös magyar országgyűlésen. Működésének már első felvonásában, megjelenésének első óráiban nem önmagáért, nem a külön erdélyiségért kezdett harcolni, hanem a teljes egybeforrasztásért.

Erdély a pesti országgyűlésen, A király még 1865-ben is az unió ellen van

A kolozsvári országgyűlés felirata nem hozta a román és a szász álláspontot magyar nevezőre. A románok nem akarták az uniót 1865-ben sem, a szászok elkényszeredve meghajoltak az előtt, csak a Királyföld különállásának biztosítását akarták, amint Ürmössy írja, akként, hogy a Királyföld különállása révén valódi kis államocská legyen.

Az unionisták ezen az országgyűlésen a regalisták nélkül is óriási többségben voltak.

Amíg a felíratra a válasz megjött, az országgyűlés felfüggesztette a tárgyalásait.

Az 1865. szeptember 20-án kelt császári pátens ki-jelenti, hogy a Magyar Korona országainak törvényes képviselőivel a kiegyenlítés útjára lép és evégből az uralkodó szándéka az, hogy az 1860. október 20-iki diplomát

és a birodalmi képviseletről 1861. február 20-án kiadott törvényt elfogadás végett előterjessze, ennek folytán felfüggeszti a birodalmi képviseletről szóló alaptörvény hatályát és kijelenti, hogy a magyar és horvát országgyűlés tanácskozásainak eredményét a többi királyságok és országok törvényes képviselői elé fogja terjeszteni. Az ugyanez nap kelt császári manifestum hangsúlyozza, hogy az uralkodó olyan alkotmányos jogalakulást óhajtott, amely erejét és jelentőségét valamennyi nép szabad részvételében találja fel, mivel pedig a birodalom nagyrésze állhatatosan távol tartotta magát mégis a törvényhozási közös működéstől és pedig az alaptörvények határozatai folytán, az uralkodó most már meg akarja ezek tekintetében országait hallgatni, mert "amíg az alaptörvények életteljes lényegének azon sarkalatos feltétele, az alkatrészek világosan felismerhető összhangzása hiányzik, mindaddig a birodalom alkotmányos tartós jogalakulásának nagy és bizonyára áldást ígérő műve sem vált tette."

Nyomon követi ezeket az 1865. évi pesti országgyűlés, amelyet maga a király nyitott meg. Erdély a megnyitáskor még nem volt képviselve, csak később mentek fel az erdélyi követek, de Deák javaslatára már előre elhatározták december végén, hogy az egyik al-elnöki állást, úgy mint 48-ban, az erdélyi Pálffy János

megválasztásával történt, fenntartják erdélyi követ részére, ugyszintén egy jegyzői tisztséget is. A december 14-iki trónbeszéd világosan jelezte, hogy "kiváló gondjaink közé soroltuk annak eszközését, hogy Magyar Koronánk országai már e jelen országgyűlésen képviselve lehessenek."

Az erdélyi országgyűlést az 1866. január 9-ére újra összehívták. Óriási érdeklődés mellett olvastatta fel az elnök a legfelsőbb leiratot, amely lényegében azt mondotta, hogy megengedi Erdélynek a pesti országgyűlésen leendő képviseltetését, "azon határozott nyilatkozat mellett, hogy ezáltal az eddig kibocsátott törvények jogi érvénye változtatást ne szenvedjen". Elnapolja ezzel a királyi leirattal a kolozsvári országgyűlést és rendelkezik aziránt, hogy a pesti koronázási országgyűlésre küldendő erdélyi képviselők megválasztása haladéktalanul megtörténjék és az erdélyi királyi hivatalosok is a főrendi táblára Pestre meghivassanak. Hangsúlyozza azonban a királyi leirat, hogy "a két ország végleges egyesülését, mely csak a Magyar Koronához tartozó országaink egymás közötti, valamint ezeknek a birodalomhozi államjogi viszonyainak szabályozása alapján valósítható, ezeken kívül még kedvelt Erdély nagyfejedelemségünk országos külön érdekei méltó tekintetbevételétől, a különböző nemzetiségek és vallások általatok is méltányolt jogigényeinek

biztosításától és a közigazgatást illető kérdések célszerű szabályozásától tesszük függővé." Még mindig nem ismerte el tehát a király az uniót.

Amint Ürmössy megírta, a leiratot a kolozsvári országgyűlés általános hidegséggel fogadta, "különösen visszatetszést keltett a leirat azon pontja, amely nagyon is kifogásolható volt törvényességi szempontból és ez az, hol az unió léte függővé tétetett Magyarország és a birodalom vitás kérdései kiegyenlítésétől, az erdélyi nemzetiségek és vallások igényeinek kielégítésétől"... "Ugyanaz a felfogás volt ez, állapítja meg Ürmössy, amely a Majláth-kormánynak álláspontját a 48-iki törvényekkel szemben általában jellemezte, t.i. a 48-iki törvények érvényeseknek mondatnak, de alkalmazhatatlanok nagy veszélyek bekövetkezése nélkül, tehát revízió előtt nem alkalmaztatnak." Ürmössynek tökéletesen igaza volt, mert vagy szentesített törvény volt az unió vagy nem, de a király felfogása akkor még az volt, hogy ez a szentesített törvény nem volt érvényes törvény. Alkotmányellenes volt ez a felfogás, de a kényszerűség folytán nem lehetett elene semmit sem tenni, mert amint látjuk, az uralkodónak ez ellen a felszólalása ellen olyan hatalmas génusz is, mint Deák Ferenc és olyan hatalmas országgyűlés is, mint amilyen az 1861. évi országgyűlés volt, hiába küzdött.

Az utolsó erdélyi országgyűlés ezzel az 1866. január

9-én bevégeződött, az elnök még utoljára azzal a kérdéssel fordult a szászokhoz és a románokhoz, hogy ne idegenkedjenek az uniótól.

Megkezdődtek a pesti országgyűlésre az erdélyi választások, amelyeknek különös érdekességet adott az, hogy számos — az izgatásba beleunt — román és szász választópolgár is a magyar jelöltekre szavazott. Némileg megbomlott a románok között is az egység, a radikális Sulucz-párt és az uniós álláspontba már-már beletörődő Saguna engesztelhetetlenül állott egymással szemben. A legtöbb szász város és szék magáévá tette a szebeni központi bizottságnak azt az álláspontját, hogy helyesli a szászok külön véleményét és "a koronázásra való követküldést nem az unió teljesezésbe vételének, hanem csakis az uralkodó felség iránti homagiális hűség kifejezésének tekintik."

Az 1866. február és március hónapokban megtartott erdélyi képviselőválasztásokon igen sok ultra-román kibukott. Amint Ürmössy írja, a román választók jó nagy része cserben hagyta patrónusait, így Bálint és Axente is kibukott.

A pesti országgyűlés 1866. április 14-iki ülése történelmi jelentőségű volt. Bevonultak az erdélyi képviselők, gróf Mikó Imre meleg szavakkal ünnepelte az uniót és azt kívánta, hogy "ezen egyesülés örökös legyen, melyet

szétválás többé soha meg ne bonthasson."

A Ház egyik alelnöknek Zeyk Károlyt, jegyzőnek Ocsvay Ferencet, a kiváló kodifikátort választotta meg. Zeyk köszönőszavait érdemes feljegyezni: "Eljöttünk mi most újra messze keletről, honnan őseink, valahányszor Magyarország szabadsága veszélyben forgott, megjelentek a felföldön s az alföld rónáin és siettek békekötésekkel biztosítani a haza szabadságát és függetlenségét. Eljöttünk most újra, tizennyolc sanyaru év szenvedései után, de nem fegyverrobaj között, hanem a törvény pajzsa alatt, a jogfolytonosság ellenállhatatlan fegyverével, de egyszersmind a béke olajágával kezünkben. Vajha megjelenésünk előhírnöke lenne oly kiegyenlítésnek, melynek folytán az e hazában lakó különböző nemzetiségek vállvetve munkálódjanak a közös édes anya boldogításán s biztosítva legyen az örökös tartományok alkotmánya, az összes birodalom hatalmi állása és imádott hazánk alkotmányos szabadsága és függetlensége."

De a nagy akadályverseny még nem ért véget.

Custozza. Königgrätz

A custozzai győzelem után, az 1866. június 26-ik napján a pesti országgyűlést királyi leirat elnapolta. Az indok az volt, hogy a fegyverek csörgése közben törvényhozói működést folytatni nem lehet. A valódi indok azonban az volt, hogy a custozzai győzelem után Bécs

ismét reménykedni kezdett, hogy Magyarországgal szemben továbbra is folytatható lesz az abszolút uralom és meg lehet uszni a dőlőkat Deák Ferenc követelményeinek teljesítése nélkül is. Kínos vergődés volt az, ami a magyar belpolitikában 1861. óta történt, Bécs nem akart engedni, az 1861. évi országgyűlés enyhült hangulatát a császári non possumus hangulata váltotta fel és 1866-ban, amikor az év elején már minden jóra látszott fordulni, ez a hangulat újabb biztatást kapott az olasz győzelmektől. Amikor az elnapoló királyi leiratot felolvasták az országgyűlésen, a komoly politikusok balséjtelmeket tápláltak és Custozza után egyik azt mondta, nem lesz több országgyűlés, a másik katonai kormányzatot sejtett vagy legalább is schmerlingi provizóriumot, de jót senki sem várt. A krónikás[✠] megjegyzi, borzasztó helyzet: "Tiaink küzdenek a harctereken, ezerek véreznek a birodalom földjéért és határaiért és lehető győzelmeiket úgy kell tekinteni, mint amelyek ismét egy évtizeddel vagy többel is visszavetik hazánk jogos igényeinek kielégítését. De azt senki sem merte remélni, ami pedig olyan természetes volt, hogy egy belsejében zilált és ki nem elégített birodalom mégis vereséget szenved a harcmezőn." S ez mégis bekövetkezett.

[✠] Egy képviselő /Sz.K./ naplójegyzetei az 1865. december 10-én megnyilt országgyűlés alatt. II. ülésszak.

A custozzai és lissai győzelmek után elkövetkezett Königsgrätz. Ausztriát kiszorították a német szövetségből és amint a krónikás megjegyzi, a hadsereg elvesztette a dicsőség nimbuszát és a félelmisség kétesbecsű tekintélyét.

Bécsben végre belátták a katonai események kényszere alatt, hogy békülni kell, de komolyan. Megkezdődtek Deákkal, majd az általa ajánlott Andrássy Gyula gróffal a tárgyalások, Deák és Andrássy sikertelen puhítása, a még mindkettőnek kemény és következetes kitartása s rendkívüli higgadtsága mellett lehetetlen volt. De hónapok teltek el és Bécs még mindig nem engedett. Még az északi harctér végzetes eseményei sem bírták reá arra, hogy rögtönösen engedjen.

Az 1866. novemberi új ülésszak az országgyűlést még mindig a legnagyobb foku trémában találta. Az új királyi leirat, amint a krónikás megjegyzi, első benyomásakor igen rossz hatást gyakorolt. De Deák átvilágításában mégis csak kitűnt, hogy az 1866. november 17-iki királyi leiratban burkoltan el van ismerve a felelős kormányzat elve, sőt a Lajtán túli országok felelős kormányzata is és Deák a pártértekezleten kifejezésre juttatta, hogy a leirat nem kielégítő, mert "mi nem az elvi elismerést, hanem az alkotmány tettleges helyreállítását kívánjuk", így tehát új felirattal kell

fordulni a királyhoz.

December első felében elkészült Deák új felirata, amint ez a krónikásunk megjegyzi, "ebben ötödször ismételte ugyanazt a tárgyat, amit már négyszer kidolgozott és mégis új oldalról mutatta be a kérdéseket, objektivitása épp oly nagy feliratában, mint szubjektivitása és ez a szubjektivitás is objektivá vált azáltal, hogy az egész nemzet kollektív egyéniségének teljes és minden magában foglaló kinyomata". Hozzáteszi a krónikás, hogy ebben a feliratban már nem csupán érvek voltak és kérések, hanem rábeszélő erő is, amely annak ellenmondhatatlan, ellenállhatatlan erőt kölcsönzött. Veleje az volt, hogy a Magyarországgal való kibékülésnek, tovább nem halasztható sine qua nonja az alkotmány tényleges helyreállítása és ezt a kormánynak vagy meg kell tennie, vagy abban kell hagyni a kiegyenlítési kísérleteket.

Deák feliratára a krónikás azt mondotta, hogy ez hasonlatos Jákobhoz, aki mikor az Istennel küzdött, kifáradva ezt mondá: "Nem bocsátlak el addig, míg meg nem áldasz."

A KIEGYEZÉS

Mérhetetlen változás következett.

Az 1867. év hívta ez élőket, eltemette a halottakat és megtörte a villámokat.

Az 1849-es dátum a nemzet legnagyobb gyászát, temetését, nemzeti jogai teljes elvételét jelenti, jelenti a legjobbak bebörtönözését, kivégzését azoknak, akik a nemzet történelmében nem Marat, nem Robespierre véres kezét, hanem Jézus igazságát, egyenlőségkövetelését mennyei nemes szóval követelték.

A közbülső dátum, az 1861. év, a maga sérelmi országgyűlésével, ezer év óta legkomorabb gravámenjeivel a tizenkét évig kerékbetört Erdély és Magyarország újra felegyenesedését jelentette, a törhetetlen és leigázhatatlan jogfenntartást, az óvást, hogy elég volt. Mégsem hallgattatott meg ekkor még a nemzet akarata, még mindig nem akartak hinni a Deák Ferenceknek. Az álmaiba visszergetett nemzetre ez az 1861. a további hallgatag kintartás néma parancsát is jelentette, az Aranybullában megengedett fegyveres ellenállás helyett a vis inertiae még évekig tartott állóharcát, amikor mindegyik fél beássa magát és vár-vár.

Königgrätz vesztett csatamezői és Ausztria nyomkövető pénzügyi debacleja, a fejedelmi belátás, egy fenséges királyasszony szerepe és Deák Ferenc nyugodt böl-

csessége, mértéktartása, tapintata, de legfőként hősies kitartása meghozta az 1867-et, a kiegyezést.

S elkövetkezett a közel husz évig reménytelenül várt időpont, amikor a király elismerte az uniót s a többi negyvennyolcadiki törvényt.

A kamarilla 1867-ben talaját vesztette.

Báró Fiáth Ferenc írja az 1866. évi pesti országgyűlésről: "Az 1866-iki országgyűlési képviselők választására Majláth és Sennyey semmiféle pressiót sem kívántak gyakorolni. Annyira biztak ügyük igazságában s a nemzet józan okosságában, hogy megvetettek minden fictiót; -- és az akkori főispánok ezen választásokra alig folytak be. Az igazság érdekében kijelentem azon alapos meggyőződésemet, hogy a mint gróf Eszterházy Móríczt érdeme az, hogy Magyarországot a birodalmi tanácsba nem kényszerítették, a mint kizárólagosan Deák érdeme, hogy az országnak ellenszenve a kiegyezés érdekében legyőzetett: úgy az, hogy a magyar minisztérium kineveztetett, mielőtt ezt megelőzve, a 48-iki törvényeket módosították volna, az akkori ideiglenes kormánynak, azaz Majláth és Sennyeynek, továbbá Andrássy és Beustnak elvitázhatlan érdeme. Állithatom, pedig ezt alaposan azért, mert részint személyesen vettem részt az erre vonatkozó tanácskozásokban, részint leghitelesebb kutatókból merithetém mind azt, mi ez irányban történt."[✠]

[✠] Báró Fiáth Ferenc: Életem és élményeim, II. köt. 246-247 l.

A változás bécsi hatásait, a nap felkeltére el-
tűnt denevérhad ijedt elrebbenését festőien írta le
Ábrányi Kornél:[✱] "A büszke szavak, melyeket bécsi
dialektusban ropogtatni főmesterségük vala, a Hofstaat,
Gesamtreich, Militärstaat, mintha egy szép reggel mind
csupa cotillion ordókká változtak volna át szomorú cifra-
ság gyanánt fityegtek ajkaikon. Abszolúte nem volt a
fejükben fogalom, sőt megfelelő szó sem, mellyel az új
helyzetet meg tudták volna konstruálni. A dualizmus gon-
dolatára agygörcsöket kaptak, mert ők a birodalmi eszme
koncipiálására csak két sablont tanultak meg a századok
iskolájában: vagy egy forradalomban álló, vagy egy el-
nyomott Magyarországot. De egy önálló és különálló s
egy Ausztriával egyenrangú Magyarországot elképzelni
képesek nem voltak."...

Eötvös József már előbb, 1858-ban, vagyis még a
Bach-korszak virágjában s az olasz-francia háború előtt,
egy akadémiai ülésen így jellemezte Ferenc Józsefet,
akit akkoriban ismert meg s akiről sokat hallott a csá-
szár közvetlen környezetében: "Ferenc József a legszívósabb
jellemek egyike, akiket valaha ismertem. Ez az oka, hogy
oly következetesen ragaszkodik azokhoz a kormányelvek-
hez, melyeket belecsepegtettek, s melyekkel együtt nőtt

[✱] "Magyarország közéleté az ezredik évforduló korszá-
kában, első könyv, 'A király'", 63., 207. s köv. lapok,

fel. De ha egyszer át fogja látni ennek a rendszernek káros voltát, -- ami pedig meg fog történni, mert a császár esze és szíve kezekedik erről, -- ha el fogja magát határozni a magyar alkotmány helyreállítására, -- akkor épp oly szívósan fog ragaszkodni az alkotmányosság rendszeréhez és meg fogjátok látni, hogy Magyarországnak még sohasem volt alkotmányosabb fejedelme s Mátyás király óta nem volt olyan népszerű királya, mint lesz Ferenc József."

S Ábrányi tanulmányában olvassuk:^{*} "Századok óta azt tanulták és e százados hagyományok lerakodtak agysejtjeikre, visszhangot adtak szívök minden dobbanásában, hogy a magyarok közül csak azok a megbízhatók, akik hazájuk hagyományaitól elszakadva, kiégették szívükből a nemzeti önérzetnek és öntudatnak kötelékeit s akik abban a harcban, mely századok óta fennállott az uralkodóház és a magyar nemzet törekvései közt, nemcsak a hűségben és a hódolatban álltak az uralkodóház részére, hanem a gyűlöletben is minden iránt, ami magyar. Elkezdve a nyelvtől, végezve a szivdobogásig... De az 1849-i események után még az ilyen időleges diplomáciai kibékülésnek lehetőségében sem hittek ezek a körök, az 1848-iki törvények előzetes revíziója és a forradalomnak ünnepélyes dezavválása, az uralkodóháztól

^{*} Ábrányi Kornél: A király, 207. s köv. lapok,

való nyílt bocsánatkérés nélkül /és hogyné lettek volna ebben a hitben, mikor többen még a magyar konzervatívok közül is az 1848-iki törvények előzetes revízióját követelték nemcsak a kulisszák mögött, hanem nyíltan a főrendiházban, még néhány héttel az 1867-iki felelős minisztérium kinevezése előtt is/... Volt-e toll, ha az a Macaulay, Carlyle vagy a Taine ecsetje is, mely híven az életvalósághoz, le tudta volna rajzolni azokat az udvari ábrázatokat, szemeket, ajkakat és hangulatokat, melyek akkor képződtek, mikor az aggódó sejtések, a rémült meglepetések és a mindinkább plauzibilissé vált kombinációk halálfélelmei után végre csakugyan arra a nem tagadható, nem szépíthető, nem kommentálható meggyőződésre jutott az egész császári udvar, hogy Ferenc József rövid idő múlva magyar királlyá fogja megkoronáztatni magát és ugyanakkor annak revíziója helyett meg fog esküdni az 1848-iki alkotmányra... A königgrätzi csatavesztés híre csak gyerekjáték volt ahhoz a bubánathoz képest, mely a bécsi körökön erőt vett annak a bevégzett ténynek hallatára, hogy minden, ami Magyarországon 1848. és 1849-ben történt, el van felejtve és meg van bocsájtva sőt elismerve, hogy Magyarországnak, midőn az 1848-iki alkotmány védelmére fegyvert ragadott, igaza volt. Mi ehhez képest a königgrätzi vereség, mely Albrecht főherceg győzedelmes kezei közül kicsavarta az

olasz provinciákat? Ez több! Ez sokkal több, mert ez bent a monarchiában szolgáltatja ki 'kötött kézzel' a dinasztíát az ő legnagyobb ellenségeinek. A königgrätzi vere-ség csak az olasz provinciákat ragadhatta el; de ez a csa-pás összetöri a Habsburg-ház százados hagyományainak palládiumát; és ahhoz visszatérni, attól segedelmet kér-ni, nem lehet soha többé!... Amit tizenkét év elfolyása alatt soha a magyar intranzigensek nem mertek kérni s azért használták a követelő hangot, mert ugyis mindegy, miután ők maguk is lehetetlennek tartották, hogy a koro-na feltételek nélkül állítsa helyre az 1848-iki alkot-mányt, amit a magyar konzervatívok még kevésbé mertek kérni, mert ők maguk sem óhajtották az 1848-iki alkotmány 'feltétlen' helyreállítását, azt csak egyedül maga Deák Ferenc merte kérni az osztrák császártól, akiben ő már akkor felismerte és látta az alkotmányos magyar királyt, mikor a legtöbben még mindig a hajthatatlan autokratát képzeltek benne."

1867-ben feloszlatták az 1865. évi erdélyi or-szággyűlést. A nagyszebeni országgyűlés nullifi-kálása. Az unió győzelme

Az 1867. június hó 20. napján az erdélyi főkor-mányszékhez intézett királyi leirat az 1865. évi novem-ber hó 19. napjára Kolozsvárra összehívott erdélyi or-szággyűlést, -- amelyet, amint fentebb említettük, időköz-

ben elnapoltak a pesti közös országgyűlés tanácskozás eredményéig, — tekintettel arra, hogy "a most említett magyar országgyűlésen a két ország képviselői között oly testvéri egyetértés létesült, melynél fogva azon cél, amelyet a Kolozsvárra 1865. évi november 19-ikére egybehívott erdélyi országgyűlés elé kitűztünk, t.i. a törvényesen egyesült két ország közti viszonyok részletes szabályozása és kölcsönös érdekeinek kiegyenlítése, leggyorsabban és legbiztosabban elérhető a magyar országgyűlés által erre nézve már kinevezett küldöttség útján és miután különben is mind a pozsonyi 1847/48. országgyűlés VII., mind pedig a kolozsvári 1848. évi országgyűlés I. törvénycikkeinek egybehangzó rendeletei szerint az unió részleteinek végérvényes megállapítása csak a két ország egyesült és közös törvényhozása által lesz eszközölhető," — feloszlata.

Ennek a királyi leiratnak jelentősége beláthatatlan volt. Az uralkodó Erdély unióját ezzel a nagyvennyolcadiki törvények jogalapján elismerte, abbahagyta a szentesített uniós törvények ellen tizenkilenc éven át folytatott akadálygördítést.

A király belenyugvása még élesebben domborodik ki az ugyanazon a napon az erdélyi királyi főkormányshoz intézett királyi leiratban, amelyet, épp úgy, mint a kolozsvári országgyűlést feloszlató előbbi királyi le-

iratot is, már gróf Andrássy Gyula magyar miniszterelnök ellenjegyzett. Az erdélyi főkormányshoz intézett királyi leiratban a király azt mondja, hogy mivel a Magyar Korona országainak államjogi viszonya az immár közös országgyűlésen a közös érdekű ügyek tárgyában alkotott törvény által alkotmányos uton véglegesen szabályoztatott, ezáltal minden ellenkező törvény hatályát veszti és így "szükségképen hatályon kívül léptek a Nagyszebenben 1863. évi július 1.-re egybehívott és 1865. évi szeptember 1-én kelt királyi leiratunk által feloszlatott erdélyi tartománygyűlésnek azon határozmányai is, melyek Erdélynek a birodalom irányában közjogi állására vonatkoznak". Ennélfogva a királyi leirat a nagyszebeni országgyűlés összes határozmányait hatályon kívül helyezi, figyelemmel arra is, hogy "az Erdély belügyeit érintő minden kérdések a két ország egyesüléséről szóló fentebbi törvények értelmében végérvényesen csak a pesti közös és egyesült törvényhozás kebelében lesznek megoldhatók" és figyelemmel arra, hogy "a pozsonyi és a kolozsvári unió törvénycikkek által a polgári jogegyenlőség elve, melynek sértetlen fenntartását fejedelmi hivatásul legfőbb feladataink közé sorozzuk, nemzetiség, vallás és nyelvre való tekintet nélkül ugyis biztosítva van s ennélfogva a nagyszebeni tartománygyűlésnek határozmányai részint újabb törvénybe ütköznek, részint feleslegessé váltak."

Ezekben a királyi leiratokban tehát az uralkodó immár végérvényesen elismerte az 1848-ban szentesített uniós törvényeket, az 1863. évi nagyszebeni országgyűlést tartománygyűléssé deklasszifikálta, összes határozatait, így tehát az októberi diplomát és a februári alkotmányt dicsőítő és becikkelyező, valamint az unió ellen hozott határozatát is törvénybe ütközőnek és feleslegesnek jelentve ki, hatályon kívül helyezte.

Nem volt más hátra, mint hogy a közös országgyűlés végrehajtsa részleteiben is az uniót és Erdély nemzetiségeinek kéréseit elbírálás tárgyává tegye, amint azt már 1848-ban is szándékolta a közös pesti országgyűlés. Mindez megtörtént.

Erdély reformkorszakának beteljesülése 1867-ben.

A szászok és románok 1867-ben is támadják az
uniót

Erdély reformkorszaka 1848-ban azzal ért véget, hogy Erdély rendi országgyűlése, nemessége, önként, az elnyomott osztályok dinamikus nyomása nélkül felszabadította a jobbágyságot, megteremtette a sajtószabadságot, visszajuttatta a magyar nyelvet az erdélyi törvénykönyvbe, megalkotta az unióval az egységes magyar nemzetet, megszüntette a három nemzet — magyar, székely, szász — egyeduralkodó helyzetét s ugyanazon jogokban részesítette a románságot, megszüntette a négy vallás — a római

katolikus, a református, evangélikus és unitárius — ugyanilyen helyzetét s a görög vallások jogi inferioritását, vallási egyenlőséget adva nekik, tulajdon földdel látta el az erdélyi jobbágyság legnagyobb részét tevő oláh nemzetiségűeket is, államhűségük mélyebb vizsgálata nélkül.

A reformkorszak eszményeit minden erdélyi magyar továbbra is megőrizte a szívében és cselekvéseiben az elnyomatás két évtizede alatt is. Erdély reformkorszaka tehát tulajdonképpen 1867-ig, a kiegyezés koráig tartott, mert az 1848-at az 1867-től elválasztó közel két évtized alatt Erdély szinte a föld alatt továbbharcolt az emberi, az állampolgári egyenlőségért, tovább vivta a harcát a szászokkal s a románokkal az unióért és miközben saját eszméi áldozatává vált és az urbéri birtokok felszabadításával önmagánál gazdaságilag sokkal hatalmasabbá tette ezt a két vele ádáz versenyt folytatott nemzetiséget, még a kiegyezés korszakát is az unió védelmével kellett átvirrasztania. Amikor az egységes pesti országgyűlés az uniót az 1868: XLIII. törvénycikkkel, mely az egyesítés részletes szabályait nyújtotta, megkoronázta s ez a törvény a negyvennyolcas törvények végrehajtásaként újra éles nyomatékkal hangsúlyozta, hogy az 1848. évi kolozsvári I. törvénycikk által Erdély minden lakosa nemzetiségi, nyelvi és vallási kü-

lönbség nélkül egyenjogu s hogy Erdélynek minden ezzel ellenkező törvénye már 1848-ban eltöröltetett, ez a törvény újra kimondotta, hogy a kolozsvári I. törvénycikk által "az addig létezett politikai nemzetek szerinti területi felosztások elnevezése és az ezekkel összekötött előjogok és kiváltságok, amennyiben valamely nemzetiséget mások kizárásával illettek volna, megszüntetnek és az egyesült Magyarország és Erdély összes honpolgárainak egyenjogusága polgári és politikai tekintetben ujabban is biztosittatik."

A kiegyezés törvényhozása ezt a negyvennyolcas törvények szellemében készült újabb törvényt nyomban követően megalkotta a Deák Ferenc által személyesen fogalmazott törvényt, a nemzetiségi egyenjoguságról szóló 1868. évi XLIV. törvénycikket. Ez a törvény ismételten leszegezte, hogy "Magyarország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogu tagja". Csak a magyar államnyelv részére tartotta fenn a magyar nyelv kizárólagosságát, de a törvényhatóságoknak megengedte, hogy jegyzőkönyveiket a mellett azon a nyelven is vihetik, amelyen a testület, a képviselőtestület vagy bizottmány tagjainak legalább egyötöd része azt jegyző-

könyvi nyelvül óhajtja. A törvényhatósági gyűléseken megengedte a nemzetiségeknek, hogy saját anyanyelvüket használhassák. A nemzetiségeknek anyanyelvük tekintetében minden vonatkozásban messzemenő jogokat biztosított, semmivel sem kevesebbet, mint Európának bármely nemzetiségekkel tarkázott országa.

Ugyanekkor a magyarság még 1868-ban sem kapott a nemzetiségek részéről teljes megértést. A képviselőház 1868. december elsejei ülésén a románok egyik vezérszónoka, Macelláriu Illés, még mindig kétségbe vonta a negyvennyolcadiki uniós törvény érvényességét és azt vitatta, hogy az 1744. évi 9. törvénycikk szerint valamely törvénycikk törvénné csak confirmatio, sanctificatio és authenticatio útján válhatván, az authenticatio erdélyi szabálya szerint a municipiumokkal közlendő és hivatalos helyekre helyezendő nyomtatott példányokat ő felsége a fejedelem saját kézaláírásával és saját pecsétjével kellett volna hogy ellássa, ezután kellett volna következnie az országgyűlésen való kihirdetésnek és csak a kihirdetés után emelkedhetett volna az uniós törvénycikk jogerőre. Fájdalmasan emelte ki, hogy 1848-ig Erdélyben megtartották ezt a közjogi szabályt, de az uniós törvénycikknél nem, mert "az 1848. törvénycikk nem nyerte meg a fejedelem tulajdon aláírását és pecsétje általi megerősítést."

A képviselőház elnökének kellett nyomban figyelmeztetnie a románok vezérszónokát arra, hogy erre a törvénycikkre a király most is megesküdött és gróf Bethlen Jánosnak kellett kitanítania a szónokot arra, hogy az uniós törvény kihirdetése az erdélyi országgyűlésen az 1848. július 16. napján megtörtént, "arra pedig, hogy valamely törvény kötelező erőt nyerjen, nem szükséges, hogy a megyéknek megküldessék, mert ha az az országgyűlésen kihirdettetett, törvényes erővel bír".

Ugyanekkor Erdély másik nemzetisége, a szász is még mindig éles harcot folytatott az unió gondolata ellen és a maga egyéni érdekeit kereste, nem pedig az egységes és oszthatatlan magyar nemzet közös érdekeit.

Amikor tehát a reformkorszak negyvennyolcas nagyszerű eredményeinek és husz éven át ezt megvédő harcának végét szeretne volna látni Erdély magyarsága, a kiegyezés korszakának nagy éveiben is a harcok elcsendesedése helyett ismét magával szemben találta ugyanazokat a nemzetiségi ellenvetéseket és belső harcokat, amelyeket a negyvennyolcas törvényekkel ki akart küszöbölni.

A magyarság jogokat adott, de viszonzásul csak meg nem értést és erőszakot kapott.

Erdély külön jogtörténelme ezzel a multévá vált.

Egykor Beksics Gusztáv megírta:[✱] "Azon vonalon
tul keletre, mely Máramarosszigettől kiindulva érinti
Nagyváradot, Aradot, Temesvárt és Lugost, azon vonalig,
mely Besztercze-Naszódtól a nyugati székely határ men-
tén a Küküllő völgyét érintve Brassóig és a tömösi szo-
rosig jut, a magyar nemzetnek nincs szilárd létalapja ez
óriási területen, mely tátongó ürt képez nemzeti és ál-
lami egységünkben. Csak egyes magyar szigetek léteznek
ott. E szigetek majd mindegyike egy-egy fénylő pont a
sötétségben; de nincs köztük organikus összefüggés s
ami fő, nincs támasztó pontjuk, sem nyugoti, sem keleti
irányban.... A magyar állami és nemzeti eszme keleti
oszlopcsarnoka a székelység. De ez van leginkább el-
gyengülve, mert nincs háttere s az egész keleti határ-
vonalon elszigetelve áll. Ezt kell tehát legelső sorban
megerősíteni, hogy szilárdná lehessen s hogy össze ne
roskadjon, a midőn ráemeljük a magyar nemzeti állam su-
lyos tetőzetét... Az eszköz a Székelyföldnek, illetőleg
a székely-magyarságnak hatalmas ernyővé fejlesztése a
román határvonalon. Oly ernyővé, mely védje az erdélyi
magyarságot s egyszersmind elválassa az erdélyi román-
ságot Romániától... A román kérdés jelentősége nemcsak
abban van, hogy a románság a már megjelölt területen

[✱] Beksics Gusztáv: A nemzeti politika programja Erdélyben
és a Székelyföldön, 8., 19-20. lap.

kevés megszakítással egységet képez, hanem egyszersmind és főleg abban, hogy területi, nyelvi és fajkontinuitásban van a román királyság lakosságával... A Székelyföld kiterjesztésének célja a szétválasztás s így a cél és eszköz a keleti határvonalon összeolvad... Másik feladata a Székelyföldnek, hogy befelé terjedjen s ekkép létesítse nemcsak az erős, hanem egyszersmind a széles oszlopcsarnokot, mely a magyar nemzeti állam tetőzetét elbirja."

A magyar Erdély erősítése, ez volt a Wesselényi apokaliptusi erejű lelkéből kirobbanó gondolat is, amelynek ő, Erdély ujjaalkotója, valamint fegyvertársai hol az 1834-es országgyűlés huszárhoamával, hol a szlávság és románság árvice ellen a "Szózat" című jós munka vészharangjainak kongatásával és védőgátak emelésével, majd az erdélyi erőt megszázsorozni hivatott, a két haza egyenlően fenyegetett magyarságát egy politikai nevezőre hozó unióval, a magyar nyelv erdélyi szuverenitásának visszaállításával, az erdélyi népnevelés megalapozásával, a kultúra emelésével, a mezőgazdaság istápolásával, a jobbágyság felszabadítása révén az anyagi gazdagság emelésével valósággal uttörői voltak. Eszméiket akkor dobták be Erdély közvéleményébe, amikor ez még sokszázados álmát aludta. Megváltoztatták a nemesség világnézetét és amig eleinte a nemesi várfalak faltörő kosai-

nak szerepét töltötték be, később az általuk meghódított nemességgel együtt építették meg az új modern, alkotmányos szabadság erdélyi falait. Egységes erdélyi magyar társadalmat teremtettek és a szociológia egyetemes embervédelmét hirdették akkor, amikor az emberek szinte biológiai élességgel különültek el nemesre és nemnemesre. Maguknak börtönt, a szenvedő emberek világának pedig földi mennyországot szereztek. Vér nélkül csinálták meg azt, amihez a világ minden részén forradalmi vér kellett, a jogegyenlőséget. S megcsinálták nem a taps vágyából, hanem mert igaz, jó magyarok voltak, akik Szent István felséges tanítását követték, a *Decretum Liber Secundus* praefatiojának 4.§-át: "*Sis misericors omnibus vim patientibus...*", légy irgalmas minden szenvedőkhöz. Átemelték Erdélyt a rendi multból a jogegyenlőség századába. A nagy világon e kívül nincsen számodra hely megacélozó erdélyi magányában azt érezték, hogy Erdély nem állhat meg Magyarország nélkül s Magyarország nem állhat meg Erdély nélkül. S hogy mindegyik egymást erősítve megállhasson, ahhoz megőrizték Erdély szólásszabadságát, kritikája meg nem félemlődését, gyűlöletét a politikai és társadalmi diktatura ellen, az *unionis juramentum* nemzeteinek és vallásainak egyenlőségét, a kormányzat szabad bírálatát, sokszor a trónét is. Az uralkodó személye szent és sérthetetlen volt előtt-

tük, de politikai irányzata nem. A régi Erdélyben csak a nemzet volt szuverén: a fejedelem nem dobhatta vissza az országgyűlés által elfogadott törvényt. Ezt a később elhalványult alkotmányos felfogást örökölte Erdély reformkorszakának vezérkara és alkotmányos érzése védelmében elment a börtönig, mely politikai történetünkben nem egyszer jelentette a halhatatlanságot.

Az erdélyi laboratóriumban a reformkorszakban nem alchimisták dolgoztak, hanem hivatástudatuk magaslatán álló nagy alkotók, akik az emberi szellemet az emberi erkölccsel vegyítve össze, fajra, vallásra nem tekintő, egyetemes emberi kollaborációt parancsoltak elő lombikjaikból. Nagy erdélyi emberek nagy erdélyi korszakot teremtettek. Monumentális korszak volt az, mert a Genezis Istenéhez akart közeledni: elnyomottakból szabad embert teremtett, politikai öntudatot lehelt a hideg agyagba. Olyan ember vezette, akinek élete tele volt tragédiákkal s mégsem tartozott a tragikus ember típusához, mert maga volt a megtisztult keresztényi szeretet, a magamagát megtagadó, csak felfelé néző szent hit egy örök nemzet földi pályájának sikerében. Akik oldalán küzdöttek a népjogokért, mágusok és tudósok voltak, mind a dinamikus tipushoz tartozó tevékeny, nagy munkabírásu, haladni vágyó férfiak, akik az Erdélyre a XVIII. században reánehazúlt politikai ernyedtség szélétől nem bor-

zolt vitorlái helyébe a XIX. század gőzzel hajtott erőgépeinek gyors mozgását, feszítő erejét parancsolták. Politikájuk történelemcsináló volt. Ugyszólván sajtó, országgyűlési nyilvánosság nélkül működtek és fórumuk mégis látható, milliók számára hallható volt. A láthatatlan XX. századbeli csoda, a szikratáviró akkor még nem volt ismeretes, de szellemi szikráik mégis terjedtek, szavuk áthallott a nagy erdélyi hegyeken. Szociális eszményeik fényénél, szavaik sugalmazó áramlásánál megelevenült Erdély, melyben a nolle elve helyébe a velle elve került, a nemakarás helyébe az akarásé és Erdélyben ettől a korszaktól kezdve nem a "kelet népe" él, hanem a nyugaté.

Wesselényi azt mondta nagy művében, a Szózatban: "Öregeink számítása szerint helyes és illő volt minden buzaasztag vagy kazal után egypár vadászebet tartani. Kinek van egy vagy több faluja, huzhat, huznia kell abból annyi hasznót, hogy minden helységében nagy maga megeröltetése nélkül kisdédóvó intézetet állithasson és a falusi oskolákat jó karba helyezhesse. Egy-kétezzer forinttal fel van egy kisdédóvó intézet állítva s örök időkre megalapítva és soha nem hervadandó érdem szerezve az emberiség és nemzet ügyében." Törvényt akar a nemzetiségi surlódások kiküszöbölésére. "Az idegen ajkuakat anyai nyelvüktől megfosztani s annak magánélet-

ben és társas viszonyokbani használatától eltiltani" nem szabad. Követeli a robot és dézsma eltörlését és 1848. április 12-én az erdélyi honfiakhoz írt nyílt levelében azt mondja: "Bűnös makacsság lenne most még a régi rendszer vagy annak csak egy része megtarthatásán működni vagy csak azt álmodni is."

Az emberóriásnak ezek a programpontjai vérévé váltak Erdély reformkorszaka betetőző évének, az 1848-nak is. "A nagy ember kezdeményező ereje sokszor nem a tömegnek segítségével, mely először a megszokotthoz ragaszkodik, hanem a tömeg ellenére jut diadalra", -- mondja Kornis Gyula.*

Egy nagy fizikus, P. Janet, azt írta, hogy a Föld sajátmaga írta meg a történetét, de mint minden régi könyvből, ebből is hiányoznak lapok, sőt fejezetek is.

Erdély földje is, a Föld kis darabja, maga írta meg a maga történetét. Írószerszáma sokszor a kard volt, de legtöbbször a toll, amely fennállása nagy titkát, a türelmességet, az emberszeretetet, a kisebbségekkel való jó bánásmódot, a szabadságjogokhoz való rendületlen ragaszkodást vetette törvénypergamenjére. De hiányoznak, nem íródtak meg ott sohasem a gyűlölet fejezetei. Történelme teljes és tökéletes. Bethlen Gábertól Wesselényi Miklósig szellemóriások kormányozták,

* "Az államférfi", I. kötet, 8. lap.

hol a fejedelmi trónról, hol az országgyűlések padjáról. Mocskok, személyes érdek nem tapadt ezek nevéhez, csak dicsőség. Erdély reformkorszaka is csak azért sikerülhetett, mert vezető lángelméi nem az önérdek pecsenyéjét sütötték a nemzet tűzének lángjainál, nem magukat akarták zsiros udvari méltóságokba emelni, a hatalom kényelmes sella curulisaiba juttatni, hanem a pórt emberre, az embert Emberré akarták tenni, míg maguk egy izes falatot, sőt egy morzsát sem fogadtak el a hatalomtól és végig szemben álltak a hatalom biborával.

A nagy erdélyi puritánok puritán Erdélyét szemlélhettük e korszak gyorsan rohanó hegyipatakjának viztükreben.

Ez az Erdély az emberiség egyetemes történetében is első helyet érdemel.

Első helyet érdemel, mert Erdély a maga összes lakóit mindig alkotmányosan kormányozta. A szászoknak szinte egyedülálló kiváltságaik voltak, szinte állam voltak az államban és Erdély magyar országgyűlése meg sem kísérelte, hogy erőszakosan megmagyarosítsa őket. Mielőtt Erdély 1848. évi uniója a három nemzetnek, a magyarnak, a székelynek s a szásznak addigi közjogi egyedülvalóságát kifejezetten megszüntette s Erdély minden lakóját jogegyenlővé tette, addig is meg volt minden joga a román nemesnek épp úgy, mint Erdély többi nemesének: a

román nemes épp úgy választott, épp úgy lehetett követ, nagyrangú államférfiu, mint bárki más, az unió után pedig a román jobbágy épp úgy felszabadult, mint a magyar jobbágy. Amikor az 1848. évi balázsfalvi román népgyűlésen Barnutiu elmondta dákoromán beszédét, amely evangéliuma lett a román lázadásnak,[✱] ebben a beszédében még Wesselényit is azzal gyanúsította, hogy csak annak a románnak akart jogot adni, aki magyarra lesz és a magyarságot azzal vádolta, hogy majd unió esetében "a magyarok a szabadsággal együtt el fogják törölni a többi nemzetiséget is" s "egyedül csak a magyar lesz nemzet és a kiváltságok s a szolgaság eltörlésének költségeit a román nép eltemetésével fogják kifizetni". Erre méltó választ adott Magyarország az 1848-tól, illetőleg 1867-től 1918-ig, az első világháború végéig eltelt emberöltők alatt, amikor Erdély román népe mérhetetlenül meggazdagodott, Erdély földjeinek legjobbjait összevásárolhatta, bejutott az egységes magyar haza legfényesebb állami méltóságaiba, a legfőbb kormányzati hivatalok első székeibe, a legmagasabb bírói állásokba, a vármegyék és városok fórumaira, amikor ezrével működhettek román iskolák s Hora, Kloska egykor elnyomottnak állított népéből erőből duzzadó nép

[✱] Jancsó Benedek: A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota, II., 468. l.

válhatott, amikor a görög keleti egyház az állam által juttatott mérhetetlen gazdagságával zavartalanul lehetett őre és kincstárnoka a dákoromán törekvéseknek is s amikor a román nép a magyar Erdélyben kultúrában magasabb pozícióra juthatott, mint magában a román anyaországban. Erdélynek az ebben a könyvben tárgyalt politikai fejlődése 1848-ban azzal végződött, hogy a már akkor számbeli felsőbbbséget jelentett erdélyi román jobbágyság a kolozsvári magyar országgyűlés törvénye nyomán önálló birtokossá vált s Erdély földjének hatalmas része az ő tulajdonába jutott. A lelkesedés görögtüzében vagy akár az egyenlővé tétel nagy emberi gondolatáramlásában a felszabadító magyarság nem mérlegelte a következményeket. Nem mérlegelte azt, amire Wesselényi 1843-ban döbbenetes erővel mutatott rá, hogy a románságot a külföldi román mágnes vonzza és irányítja.

Erdély jórészt román jobbágysága a negyvennyolcas jobbágyszabadítás révén óriási ajándékhoz jutott: 173.781 jobbágytelke 1.615.579 kat. hold terjedelemben saját földjévé változott át és pedig ingyen. A külföldi és belföldi románság törhetetlen, szívós birtokpolitikája, a román pénzüzetek szívós munkája s az időközi magyar kormányok elnézése ezt a román földabroszt akként javította meg 1916-ig, tehát kereken hatvanöt

év alatt, hogy 1916-ban Erdélyben száz holdon aluli birtokból magyar kézen 103.498 birtok volt 576.221 kat. hold terjedelemben, szász kézen 37.560 birtok 209.112 kat. hold terjedelemben, ezzel szemben román kézen volt 1.538.138 birtok összesen 2.323.471 kat. hold terjedelemben.* Ezek szerint a száz katasztrális holdon alul lévő román birtokok összterjedelme hatvanöt év alatt csak 1916-ig kereken hétszázezer kat. holddal nőtt meg s kétszázezret el nem érő román kisbirtokos helyett 1916-ban már kereken másfélmillió román kisbirtokos támadt. Az erdélyi reformkorszak jobbágyfelszabadító törvénye birtokpolitikailag leküzdhetetlenül hatalmassá tette Erdélynek 1848-ig szegény románságát s az említett tényezők összhatásából az erdélyi románság már az 1914-es világháború előtt jóval magához ragadta a földmajoritást. A magyar nemzet 1848. évi nemzeti ajándékából így az erdélyi magyarság tragikus elgyengülése származott, amelyet végzettszerűen tetézett ennek a hatvanöt évnek hivatalos és társadalmi nemtörődése az erdélyi magyarság életérdekeivel s az a körülmény, hogy ez idő alatt gátlás nélkül adhatták el magyar nagybirtokosok felparcellázott földbirtokaikat román nemzetiségű telepeseknek. Az erdélyi reformkorszak elvi sikon nagy emberességi tekintetekből indult ki és hibáztatni nem

* Dr. Jakabffy Elemér: Erdély statisztikája, 28. l.

lehet. Hibás egyedül az a hatvanöt év volt, amely nem nyult Erdély magyarságának hóna alá.

"Nem vettük észre -- egy erdélyi politikus, gróf Bethlen István állapítja meg,[✱] -- hogy élő és tudatos energiák dolgoztak bel- és külföldön a magyar pozíciók aláásása és meggyöngítése érdekében... s nemcsak hogy fel nem ismertük a kellő pillanatban, nemcsak, hogy vétkes mulasztás volt, hogy még a kérdés lényegének felismerése után sem tettünk semmit a szorongatott erdélyi, a fel- és délvidéki magyarság pozícióinak fokozatos megjavítására és előretolására, de minden nap gondtalanabbul kreáltunk intézményeket, csináltunk törvényeket, hoztunk rendelkezéseket, tekintet nélkül arra, hogy milyen mértékben befolyásolják ezek hátrányosan a magyarság pozícióit az exponált területeken..."

De lapozzuk fel mit mondott Erdély reformkorszakának vezére, Wesselényi, erről a kérdésről, az a Wesselényi, aki testvérjobbót nyújtott a románnak s meg akarta nyerni a magyar állameszmének, mondván a Szózat-ban: "Testvéri jobbnak nemcsak kibékülésre, hanem együtti hü munkálásra legyen nekik nyújtva s nyújtva még azon esetben is, ha ők azt elfogadni nem akarnák."

[✱] Gróf Bethlen István beszédei és irásai, I., 11. s köv. lapok.

A jobbágyszabadítás erdélyi epilógusa

A negyvennyolcas pozsonyi jobbágyszabadító törvénnyel szemben egyes történetíróink azt fejtegetik,[✱] hogy sem Kossuth, sem ez a törvény magát az urbéri telket, földet nem akarta felszabadítani, csak a jobbági szolgáltatásokat akarta állami kárpótlás mellett megváltani.

Ezzel a felfogással szemben a következő tények állanak.

Ez a törvény, mint általában mindegyik negyvennyolcas törvény, hevenyészve, Kossuth géniuszának szent tüzetől hajtva készült. Az egyik legfőbb akkori kodifikátor, Ghyczy Kálmán, azt írja éppen az urbéri törvényről visszaemlékezéseiben, hogy azt a kerületi ülés délután elfogadta, rögtön felszólították a personalist, hogy ebben a sürgős tárgyban még aznap tartson országos ülést, este ott elfogadták s a nádort megkérték, hogy este tartson főrendi ülést is, de csak kevés főrendnek jutott ez tudomására, csak tizenhét jelent meg ott s Majláth halasztási indítványával szemben rögtön el is fogadták. Ily ideges ütemű tárgyalás mellett nem csoda, hogy a szöveg az igazi intenciókat nem juttatta világosan kifejezésre, de hogy a magyar törvényhozás úgy értette ezt a törvényt, hogy a kárpótlás mellett

[✱] Kónyi Manó: Deák Ferencz beszédei, II., 235. l.

a földtulajdon is a jobbágyé lesz, ezt Deák Ferenc szava eldönti.

Félév multán már az új népképviselői országgyűlés tárgyalás alá vette Deák törvényjavaslatát az e törvény folytán szükséges intézkedésekről. Ekkor tette az országos ülésen tartott nagy beszédében Deák ezt a nyilatkozatot: "Ajándékoztuk -- az urbéri földeket -- azon osztálynak, mely már azért is szerencsésebb helyzetben volt, mert magát azon telket is ingyen kapta, melyet a törvényhozás most oda ajándékozott..., az urbéri birtok és az ezért járó adózás már háromszáz év óta oly neme volt a tulajdonnak, mely felett a földesur szabadon nem rendelkezhetett s már Ulászló idejében van megemlítve, hogy az urbéri szolgálatok szabályozása az államot illeti s a kilenczed és a tized már a legrégebbi törvényekben is meg van említve s oly tulajdonnak tekintetett, mely az állam intézkedése alatt állott... a sok folytonos -- urbéri -- intézkedés után az állam azt mondotta: ezen természetbeni adózások nem felelnek meg az állam céljának, e részben a földesur a jövedelmeket ugysem szaporíthatja s a birtok attól, kinek a kezében van, el nem vehető, tehát nem történik semmi károsodás, hanem ezen természetbeni kiszolgáltatás megszűnik s e helyett a földesurak kárpótlást kapnak az államtól."

A negyvennyolcas országgyűléseknek azt az intencióját, hogy a megváltott urbéri föld a volt jobbágy tulajdonába megy át, kifejezetten a magukévá tették a Bach-korszak urbéri pátensei.

A Magyarországra nézve 1853. március 2-ikán, Erdélyre nézve 1854. június 21-ikén kibocsátott császári nyiltparancsok 2.§-a szerint: "Az urbéri kapcsolat megszűnése következtében a volt jobbágyok a kezükön levő urbéri földbirtokban /urbéri jobbágy- és urbéri zsellértelkek/ teljes tulajdoni s szabad rendelkezési joggal ruháztatnak fel..."

Ennek előzményeit illetőleg utalunk Bernát Gyula kiváló művére,[✠] amelyben a következőket állapítja meg: "E pátenseknek reichsrathi tárgyalásai alkalmával, mindjárt a tanácskozások kezdetén, a Reichsrath érdekes elvi jelentőségű kérdésben foglalt állást akkor, amidőn egyetlen egy ellenző felszólaló /Purkhart/ felfogásával szemben kimondotta, hogy a megtenni szándékolt alapvető intézkedéseket a rendi országgyűléseken hozott törvények kiegészítéseként kívánja felfogni és azoknak megtételénél azokra a munkálatokra kíván támaszkodni, amelyekkel a rendi törvényhozás a reform ügyét már előkészítette... Purkharton kívül a Reichsrath összes tagjai elismerték a rendi törvényhozás törekvéseinek komoly-

[✠] "Az abszolutizmus földtehermentesítése Magyarországon",
241. l.

ságát, alkotásainak értékét és ennek az elismerésnek a kifejezésre juttatásától kedvező lélektani hatásokat vártak. Salm herceg a megteendő intézkedéseknek különös dicséretes voltaként emelte ki azt, hogy azok legális törvényhozási intézkedésekhez kapcsolódnak, sőt maga Bach is szükségesnek találta kifejezésre juttatni, hogy a kormány ezuttal tulajdonképpen a már meglevő törvények végrehajtását akarja. Zichy grófnak az 1836. évi országgyűlés munkálatairól mondott kritikája szerint ezt az országgyűlést oly mértékben hatotta át a jobbágypárti érdekek szociális szellemében való pártfogása, hogy magának a kormánynak kellett akadályt állítani a rendek arra irányuló törekvései elé, hogy az urbéreszek érdekei a földesuri érdekek rovására mozdíttassanak elő. A Reichsrathnak ezt a szinte egyhangulag kialakult felfogását nemcsak politikai megfontolások diktálták, hanem abban az elismerés hangjai is megszólaltak a magyarországi jobbágyszabadítás ügyét előkészítő nemesi rétegek munkája iránt. Egy olyan fórum szólt meg éppen a nemesi Magyarország szociális érzülete és magatartása mellett, amelynek pedig tulajdonképpen a múlt törekvéseinek a lekicsinylése lett volna a feladata, mert ily módon kilátás lett volna az abszolútizmus törekvéseinek a felmagasztalására. Hogy ez mégsem történt meg, az elsősorban a tények bizonyító erejének

tudható be, amelyeknek hatásai még ekkor élénken éltek a köztudatban."

Az erdélyi urbéri szolgálatra vonatkozó hiteles adatokat az igazságügyminisztérium 1209/1868. I.M.E. sz. al. a következőkben foglalta össze.

Erdélyben 1848-ban az urbéri szolgálat eltörlése idejében annak két neme létezett: a tetteleges napszám-szolgalat és az urbéres birtok terméséből tized-/dézsmá/adás. E két neme az urbéri szolgálatnak azonban törvény által rendezve nem volt: sem azt, hogy egész fél- vagy negyed-teleknek mennyi birtokból kell állnia, -- sem azt, hogy mennyi birtoktól mennyi és milyen szolgálat teljesíttessék, országos törvény nem határozta meg s e tekintetben a földesurak akarata volt a törvény. Ez a legkülönbözőbb következményekre vezetett a szerint amint a földesurak az urbéresekhez méltányosabbak voltak vagy azoktól több és súlyosabb szolgálatot kívántak. Az az eset, hogy hasonló minőségű és mennyiségű birtoktól egyik urbéres háromszor annyi szolgálatot teljesített, mint a másik, a mindennapi esetek közé tartozott.

Erdély három politikai területén a történeti jog-alapon három különböző módon fejlődött ki az urbéri szolgálat.

Az ugynevezett magyarföldön az urbéresek a szolgálat mindkét nemét /napszám-szolgalat és tizedadás/ tel-

jesítették,

- a királyföldön csak tizedadás létezett,
- a székelyföldön pedig csak napszámszolgalat létezett s itt a tizedszedés törvény által volt eltiltva /A.C.R. 29. sz./,

Ez a rendezetlenség s ezek a különböző jogviszonyok voltak az okai annak, hogy Erdélyben az urbéri kárpótlásokra nézve egészen más alap és más kulcs vétett fel, mint Magyarországon.

Az erdélyi 1848: IV. és VI. törvénycikkek úgy a magyar, mint a szászföldi tizedet határozott kárpótlási ígéret nélkül törölték el, -- a robotra nézve pedig az eddigi urbéri tartozásokkal felérő tőke értéket biztosítottak, azaz elvileg a tetteleges szolgálat arányában leendő országos kárpótlást mondták ki. Az ezen törvényes intézkedésben foglalt irányelvek azonban a részletezés és foganatosítás alkalmakor kivihetetleneknek tüntek fel azért, mert a tetteleges szolgálat és az annak alapjául szolgáló birtok között semmi arány sem volt s mert a tetteleges szolgálatnak országos kárpótlás kulcsául leendő felvételével jutalmazva lettek volna azok a birtokosok, akik földesuri hatalmukkal visszaélve tulmagasra csigázták fel a törvény által nem szabályozott robotot s büntetve lettek volna azok a birtokosok, akik urbéreseik irányában méltányosabb

érzéssel viseltetve, azokat szelidebb elbánásban részesítették.

A tetteges szolgálatnak kárpótlási kulcsul leendő felvétele tehát természetes igazságtalanságra vezetett volna, s így a törvény iránya a kivitelnél nem volt fogatosítható.

Az országos kárpótlásnak Magyarországon alkalmazott kulcsa: a telekszám, Erdélyben szintén kivihetetlen volt az e tekintetben való rendezetlenség és törvényes alap hiánya miatt.

A székelyföldön azonban ez a kárpótlási kérdés is fennakadást szenvedett azért, mert ott tízed nem adott s így közönséges értelmezés szerint tízedkárpótlásnak sem volt helye, a székelyföldi urbéri birtokok tehát csak a tetteges urbéri szolgálatért járó összeggel lennének kárpótolva.

Ez volt az oka annak, hogy a székelyföldi birtokok sok vonakodtak az országos kárpótlás elfogadásától; ez az oka annak, hogy míg Erdély többi részében a kárpótlás mindkét neme alkalmazásával a veszteség a birtok vagy jövedelem méltányos értékével elégítettetett ki, -- a székelyföldön a kárpótlásnak csak egyik neme alkalmaztatván, ez a birtok tetteges értékével oly csekély arányban állott, hogy a székelyföldi volt földesurakat a tulajdon védelme kényszerítette arra, hogy a volt ur-

béresek ellen forduljanak, s bármi hosszas és kétséges per útján kényszerített megváltás, vagy a birtok természetbeni visszavétele által maguknak méltányosabb kárpótlást szerezzenek.

A tized-kárpótlásról szóló 1858. szeptember 15-én kelt legfelsőbb rendeletnek a székelyföldre is leendő kiterjesztése vált tehát szükségessé a felhozott okokon kívül még azért is, mert az az ellenvetés, hogy a székelyföldön nem volt a birtok tizeddel terhelve, s hogy ebből folyólag tized-kárpótlás sem létezhet, — csak látszólagos. A székelyföldi urbéresek ugyanis azért, mert tizedet nem adtak, sokkal több robotszolgálatot teljesítettek, mint teljesítettek volna akkor, ha tizeddel is terhelve lett volna birtokuk; tized-teher nélkül tehát sokkal értékesebb lévén a székelyföldi urbéres birtok, a tized hiányát az aránylag több napszám fedezte, s miután épp ez volt egyik oka az erdélyi 1848-iki törvényhozásnak arra, hogy a tetteleges szolgálatot állítsa fel megváltási kulcsul — s miután ezt a kulcsot az 1848. utáni kormányok a fentemlitett okokból mellőzték: az igazságosság természetes következménye követelte, hogy ha a tized a magyar földön kárpótoltatott, a szolgálat többségében tetteleg bennlevő ugyanazon tized a székelyföldön is kárpótoltassék, — és pedig annál inkább, mert a székelyföld járt birtoka

arányához sokkal inkább túl volt népesülve, mint Erdély többi része, s így nemcsak a művelés alatti birtok jobb minősége, hanem a túlnépesültség miatt is a székelyföldön a fekvő birtok kétszeresen olyan értékes volt, mint Erdély többi részében, tehát az összes országos kárpótlás, ha nem több, kevesebb sem lehet ott, mint itt. /1209/1868. I.M.E. sz./

A Székelyföld urbérisége

Az 1842-es erdélyi országgyűlésen Pálffy János oda nyilatkozott, hogy az urbért a Székelyföldre is ki kell terjeszteni, miután ha de jure nincs is, de de facto ott is sok jobbágyság van. Dósa Elek ezzel szemben azt vitatta, hogy a Székelyföldön mint nemesföldön nem létezhet jobbágyság, következőnek jobbágyság sem, megtámadta Pálffyt az Erdélyi Hiradóban, de nemsokára letette a fegyvert Pálffy igazsága előtt.*

Pálffy fejtegetései szerint szabad székelység volt az egyetemesen nemes székely nemzet azon osztálya, melyet Mária Terézia törvény ellenére adó alá vont, holt azelőtt minden székely, lett legyen gróf vagy járt legyen bocskorban, tökéletesen egyenlő volt jogokban, javadalmakban és terhekben. Különböztetésül az adózó nemes székelytől az adó alá nem esett nemes székely

* Pálffy János: Magyarországi és erdélyi urak,

primornak neveztetett, egyébiránt a szabad székelv a közterhek hordozásán kívül minden politikai jogot és kiváltságot megtartva, azután is egyenlőleg gyakorolta azokat a primorokkal.*

A székelv föld évezredes külön jogának egyik legnagyobb ékessége volt a székelvörökség intézménye, mely századokon át tisztán őrizte a szorosán vett magyarországi jogtól, a Werbőczy-kódextől való függetlenségét és ebből a függetlenségéből csak a jus regium betörésének idejétől kezdve vesztett. Mégis, a külön székelv birtokrendszernek sem az erdélyi fejedelmek erőszakosabbjai, sem a Habsburgok nem vetettek véget és azzal a Bach-korszaknak is épp úgy számolnia kellett, mint az abszolutizmus likvidálása érdekében az 1867. évben újra megindult kodifikációnak.

Az alkotmányos élet visszaállítása során a kormányzat első feladatai közé tartozott a székelvörökség és a székelvföldi urbéri birtokok fogalmi elhatárolása. Az 1847: III. erdélyi törvény 4.§-a a székelvörökséget továbbra is fenntartotta, kimondván, hogy a székelv székekben van ugyan helye urbéri szabályozásnak, a székelvörökség azonban, még ha szolgáló ember kezeinél léteznék is, urbéri szabályozás tárgya nem lehet.

* Pálffy János: Magyarországi és erdélyi urak,

Röviddel utána az 1848. évi erdélyi IV. t.-c. 6.§-a is fenntartotta a székelyörökséget és kimondotta, hogy a siculica haereditas a tiszta majorságok közé értetik és "minthogy az adófizető és fegyvert viselő székelyek jószágai köztudat szerint többnyire tiszta székelyörökségek, az ezeken lakó colonusokra azon mentesség, amely más urbéresekre nézve e törvény nyomán rögtön életbelép, csak azon esetben terjedhet ki, ha az említett adófizető és fegyvert viselő székely tulajdonosok az előbbi §-ban írt bíróságok előtt be nem bizonyíthatnák, hogy valamely telek és föld, mely colonusai kezén van, majorság vagy székelyörökség."

Szembehelyezkedett ezzel a rendelkezéssel az urbéri nyiltparancs 28. §-a, amely megállapította a székelyörökség természetű birtoknak azok által való kisajátítását, akik az urbéri felszabaduláskor annak esetleg birlalói voltak.

Ezen a helyzeten két rendelettel segített 1868-ban a belügy és az igazságügyminiszter, a március 11-én a székelyurbériségek tárgyában, majd az augusztus 12-én a székelyföldi urbériségek országos kárpótlása tárgyában kibocsátott rendeletekkel, amely rendeletek megállapították, hogy az urbériség létezése a székelyföldön kétségsbe nem vonható és a rendeletek feladata csak az

lehet, hogy a székely urbériségek, másrésről pedig a tiszta majorságot alkotó székelyörökségek igazolásánál követendő bizonyítási eljárást szabályozza.

Ezeknek a rendeleteknek megszületését jogtörténeti szempontból is érdekes dolgok előzték meg. Tisztázásra várt ugyanis, hogy a székelyföldön mit kell országos kárpótlás alá tartozó urbériségnek és mit kell székelyörökségnek tekinteni, miután ebben a kérdésben bírói eljárások során különböző értelmezések jelentkeztek.

Bocsássuk előre, hogy Erdélyben az urbéri szolgálatnak két fajtája volt: a valóságos napszámszolgalat, másrésről az urbéres birtok terméséből tizednek, dézsmának adása. Egyiket sem rendezte Erdélyben törvény. Törvényt a földesurak akarata alkotott, amiből következetlenségek állottak elő, egyik földesur méltányos lévén, a másik nem, s mindennapos volt az olyan eset, amikor hasonló minőségű és nagyságu birtok után az egyik urbéres háromszor annyi szolgálatot teljesített, mint a másik. Amint az imént láttuk, Erdélyben az ugynevezett magyar földön az urbéresek a szolgálat mindkét nemét teljesítették, vagyis napszámszolgalatot teljesítették és tizedet is adtak, ellenben a királyföldön csak tizedadás volt, a székelyföldön pedig csak napszámszolgalat volt, sőt a székely-

földön tized szedését törvény tiltotta. /A.C.R. 29. sz./

Az említett rendeleteknek jogtörténeti előzményét alkották az egykori erdélyi udvari korlátnoksági levéltárban őrzött véleményes jelentései az 1866. évben még működött erdélyi legfőbb törvényszéknek, amely azal a kérdéssel, hogy mi székelyörökség és mi székelyföldi urbéri birtok, az 1866. július 12. és november 8. napján megtartott ülésében Popp Vazul László elnöklésével foglalkozott, az ügy előadója gróf Bethlen Gábor udvari tanácsos volt. Az előadó gróf Bethlen Gábor kiemelte, hogy a székelyföldön minden föld szabad székely föld s arra, vajon azon telek, vagy egyes darab föld nem vesztette-e el székely örökségi természetét, alapul szolgálhatnak az Appr. Const. III. R. 76. titulusán kívül az 1555-béli székely municipális Statuták, lusztrális összeírások, kir. adománylevelek és azok beiktatását tanusító okmányok, ugyszintén régi törvényszékek előtt kelt ítéletek, jószág-conscriptiók, osztálylevelek, csere, zálog vagy örökváltságról szóló kötvények, végre közbirtokok és közjövedelmek arányosításáról /limitationról/ törvényesen kelt okmányok; ha 1848-ig valamely föld adó alatt volt, még koránt sem vétethetett annak bizonyítékául, hogy az megszűnt volna valóságos székely örökség lenni, mert a Székelyföldön még a Bethlenianum-adományrendszer behozatala

után sem tekintetett az adó a földön fekvő tehernek, hanem csak személyekre rovatott ki és ugyanazon egy darab föld, ha egy adófizető kezéből egy adómentes, immunis birtokába jutott, azonnal kivétellett az adótabellából, tehát azért mert adó alatt volt, nem szűnt meg *siculica haereditas* lenni, holott a vármegyéken ha egy *colonialis* telek egy nemes földesur birtokába jutott, kivéven a Hármaskönyv I.R. 4.-ik titulusban irt esetet, ez is köteles volt az adót róla fizetni és nem vétethetett ki az adótabellából, vagyis megmaradt *colonialis* földnek és nem lett adómentes *allodium*. Bethlen véleménye továbbmenően az volt, hogy urbéri-ségnek tekintendő a Székelyföldön mindazon földbirtok, mely 1848. január 1-én jobbágy kezén volt s melyről a volt földesur nem tudja bebizonyítani, hogy adományos majorság föld /*donationale allodium*/ vagy pedig a régi törvények szerint tulajdonképpen *székelyörökség*, *siculica haereditas*.

Az erdélyi legfőbb törvényszéknek ugyanezen ülésin a *székelyörökség* jogi jellegét rendkívül érdekesen világította meg Kováts udvari tanácsos, ki mindekelőtt azt emelte ki, hogy nincs sehol megbízhatóan előadva, hogy a *székely törvények* értelmében mi a *székelyörökség*. Szerinte: "A helybenhagyott törvények 7. cikke 1653-ban jogi tekintetben kétféle jószágot

emlit Székelyföldön: olyanokat, melyek örökségi joggal /jure haereditatis/ birattak a régi szabadságok szerint és olyanokat, melyek királyi jognál /jure regio/ birattak. Ezen utóbbiaknak tulajdonosai királyi fejedelmi adományozásból birták fekvő jószágaikat és ugyanazért ezek magszakadás esetében viisszaszállottak a fiscusra, -- ellenben az örökségi joggal bíróttak, azaz székely örökségek az őś előkori foglalásnál fogva /jure primae occupationis/ biratván, ezek magszakadás, sőt hívségtelenség eseteiben sem szálltak a koronára, a fiscusra, hanem az illető rokonokra és ilyenek nem lévén azon ágra vagy nemre /linea, tribus/, melybe a kihalt család tartozott, mint ez Werbőczy Hármaskönyve III. részének 4. címében látható. Ilyen levén törvénykönyveink lapjain a székely örökség, lássuk, mi tartott koronként annak a Székelyföld területén és ami annak tekintendő régi törvények értelmében most is az urbéri törvényszéki bírák által. A régi magyar királyok idejében, odaszámítva II. Zápolya választott királyt is, 1562-ig Székelyföldön székely örökség volt minden darab föld, mert saját fekvőségét az őś előkori foglalás jogánál fogva bírta még minden tulajdonos és azt csak örökösei, illetőleg rokonai öröklötték, de a királyi korona nem, mert nem adományozta. Nem állitom, hogy az említett királyok utóbbi korában Székelyföldön is némi

adományozás nem történt, de jogtalanul történt és azért az ilyen erőszakolt adományozás jogilag érvénytelennek tekintetett. Megjegyzendő, hogy a Székelyföldön 1562. előtt sem lakott minden telken és darab földön szabad székely, hanem más, ki azért a tulajdosnak valamely szolgálatot tett. Az ilyenek földön lakóknak, azaz más földén lakóknak /*terrigena*/ nevezettek, mint többek között az 1555-ben egybeszedett székely nemzeti törvények is emlegetik, de az ily földön lakó lakta fekvőség is székely örökség volt, mint-hogy tulajdonosa azt is az elsőszöri foglalás jogán örökölte és birta. II. Zápolya korában a székely nemzet három rendre oszlása teljesen kifejlődve lévén és annak összegét az első /*primores*/, lófőszékelyek /*primipili*/ és gyalogszékelyek /*pedites pixidariae*/ tévén, ezek mind egyenlő joggal birtak ugyan, mind-emellett az alsórendbeliek régóta nyomattak erőszakosan az elsőrendűek által és szabadulást akarván biztosítani maguknak, fellázadtak nyilván ellenük, azonban Zápolya hadai által legyőzettek. 1562-ben a segesvári országgyűlés szabadságai elvesztésére kárhoztatta az egész harmadik rendet, t.i. a *pixidarius*okat, kivéven az aranyösszékieket, kik a lázadásban részt nem vettek volt. Hanem a hazai haderő főképp a székelységből állott és hogy felette nagy csorbulást ne szenvedjen, egyrészt

a gyalogos /pixidarius/ székelyeknek csakugyan megtartatott volt szabadsága, de másrésze a fejedelem szabad rendelkezése alá adatván, Zápolya és annak után következő Báthoryak által jobbágyul eladományoztattak, részint székelyföldi, részint más uraknak, elannyira pedig, miszerint a XVI. század utolsó felében egyik országgyűlés maga kimondotta, hogy a székelység nagyobb része jobbágyságra jutott. A helybenhagyott törvények II. része I. címének 2. cikke végén mondatik ugyan, miként Báthory Zsigmond fejedelem az egész székelységnek, tehát a II. Zápolya alatt szabadságukat vesztett székelyeknek is régi szabadságát visszaadta, de a Zsigmond utáni fejedelmek idejében hozott, hanem a helybenhagyott törvények sorába fel nem vett törvények mutatják, hogy mindamellett nem kevés székely maradt Zsigmond szabadság megadása után is jobbágyságban, ide nem értve a régi földönlakókat, kik később ősrégi jobbágyoknak mondattak, még később pedig a többiekkel együtt székelységen levő jobbágyok, "székelyjobbágyok" nevezete alatt fordulnak elő, mint például a helybenhagyott törvények III. része LXXVI. cime 15. cikkében és IV. része XIV. címének 1. cikkében is. Ezek szerint léteztek Székelyföldön az erdélyi fejedelmek korában, a mostan uralkodó felséges cs. kir. ház idejében is jobbágyok, mely utóbbira elég emlékezetbe hoznom az

I. Leopold által 1691. év december 4-én kiadott oklevél 14. pontját és az 1791. évi törvények 24. cikkét. E törvény által eltöröltetett a jobbággy nevezet és az azzal egybekötött személyes kötelezettsége minden volt jobbággyanak akár vármegyén, akár Székelyföldön lakott legyen; és megengedtetett nékie a szabadköltözködés meghatározott szabályozás mellett. Az 1846/47. évi törvényhozás tovább ment, megállapította az urbéri szabályozást és a III. törvénycikk 4. szakaszában nyilván kimondotta, hogy az urbéri szabályozásnak a székely székekben is helye leend a törvényesen megállapított módon. Mielőtt ezen szabályozás megtörténhetett volna, megtörtént az urbéreszek felszabadítása és az 1854-beli julius 21-én kelt urbéri parancs szabványainak alkalmazása kiterjesztetvén egész Erdélyre, önként értetik, hogy kiterjesztetett a Székelyföldre is. Itt az 1562. év óta közbejött történetek következtében vannak már most székely örökségek a régi törvényes értelemben; vannak oly fekvő jószágok, melyek királyi vagy fejedelmi adományozásnál fogva biratnak s melyek tehát az urbéri parancs szempontjából tekintve kétfélék, majorságföldek és urbéresföldek."

Az erdélyi legfőbb törvényszéknek ezek a fejtegetései tették lehetővé, hogy az igazságügyi és a belügyi kormányzat az 1868. év folyamán megtalálhatta azt a

kivezető utat, amely a székelyföldi urbériségek országos kárpótlásának helyes útjául szolgált akkor, amikor azt a kettős kárpótlást, amely Erdély többi részében az országos alapból nyújtatott, a Székelyföldre is kiterjesztette és pedig akként, hogy a székelyföldi urbériségeknél a terület szerinti kárpótláson felül a rendelet azt a kárpótlást is megadta, amely a tized után járt volna, ha a tized ott valóban létezett volna és nem pótolta volna azt a kézi napszámok és az igás napszámok nagyobb mennyisége. Ezen a momentán hasznon felül azonban az erdélyi legfőbb törvényszék idézett fejtegetéseinek köszönhetjük, hogy a székelyörökség jogi természete tisztán áll, hogy tisztázódott a székelyföldön is létezett jobbágyság birtokjogi felszámolása és tisztán áll előttünk, hogy a székelyörökség a székely birtokjognak alapvető intézménye volt, amely a székelyföld székely kézben maradását egy ezredéven át biztosította.

A székelyföldi urbériségek országos kárpótlása tárgyában 1868. augusztus 12-én a bel- és igazságügy-minisztérium rendelete rendelkezett. A rendelet célja az volt, hogy ugyanazon alap megtartása mellett az aránytalanság, amely egyrészt a székelyföldi, másrészt pedig a székelyföldön kívül eső urbériségek kárpótlása közt eddig fennállott, s amely az 1854. évi

junius 21-ikén kelt rendelete tulmerek alkalmazásából eredt, a kölcsönös igazság s a méltányosság igényeinek megfelelőleg kiegyenlítettessék.

A most érintett aránytalanság oka ott rejlett, hogy a székelyföldi urbériségekért járó kárpótlás fel-számításánál az országos kárpótlást szabályozó 1864. évi junius 21-ikén kibocsátott rendeletnek kizárólag és egyedül csak azon alapelve szolgált irányadóul, amely egész Erdélyre nézve a terület szerinti kárpótlást határozta el; ellenben ugyanezen rendelet ama másik kedvezményéből, amely szerint az uri természetű tizedért mindazok részéről külön kárpótlás volt igénybe vehető, akik a tizedszedésnek 1848. évig gyakorlatában voltak, -- a székelyföld, ahol a sajátságos jog- és birtokviszonyok természeténél fogva tized egyáltalában nem létezett, -- kizárva maradt.

E szerint amíg Erdély többi részeiben a terület szerinti kárpótláson kívül az urbéri szolgálmányok egy része is /a tized/ kárpótolva lett, a székelyföld csak a terület szerinti egyszerű kárpótlásban részesült, s ezen aránytalanság még inkább érezhetővé vált azáltal, hogy a székelyföld nagyrészeiben nemcsak a föld értéke volt jelentékenyen magasabb, mint Erdély megyéiben, hanem az urbériségektől járt kézi- és szekeres napszámok mennyisége is sokkal nagyobb volt éppen azon oknál fogva,

mert itt az urbériségeket a tizedszolgálmány nem terhelte.

A rendelettel megszűnt az aránytalanság, a kettős kárpótlás, amely Erdély többi részeiben az országos alapból nyújtatott a székelyföldre is kiterjesztetett olyképpen, hogy a székelyföldi urbériségekért a terület szerinti kárpótláson kívül azon kárpótlás is megadatott, amely a tized után járna, — ha a tized ott valóban létezett s azt nem a kézi- és igásnapszámok nagyobb mennyisége pótolta volna.

Az igazság és méltányosság követelménye volt, hogy ily módon a székelyföldi urbériségek kárpótlása ugyanazon mérték szerint történjék, amely Erdély többi részeiben alkalmazva lett s viszont a másodkárpótlás a székelyföldre nézve nem lehetett nagyobb, mint azon középarányos, amely az erre vonatkozó hivatalos adatokból vont számítás nyomán Erdély többi részeiben egy-egy hold urbéri birtokra a tized-szolgálmány kárpótlása fejében esett.

A volt földesurak és volt jobbágyok közt 1848. évi július 1. óta létrejött urbéri örökváltsági szerződések, amennyiben a jogérvényesség törvényes kellékeivel birtak, hatályukban sértetlenül fenntartattak, de a volt jobbágyok, ha igazolják, hogy örökváltsági szerződésük tárgyát oly birtok képezte, amely az 1868. évi

március 11-én kelt rendelet elvei szerint országos kárpótlás alá tartozik: e birtokért az országos alaptól ugyanazon kárpótlást vehették igénybe, amely azért, ha az örökváltsági szerződés közbe nem jött volna, a rendelet alapján a volt földesurnak járna.

Az országos alap mind a kárpótlási tőkét, mind pedig a hozzáadott 5% kamatokat, névszerinti értékben, névre szóló földtehermentesítési kötvényekben szolgáltatatta ki.

Ha a földesur a szolgálmány alatti birtokot major-sági természetű birtoknak vitatta, tartozott a kérdés előzetes megoldása végett a pert 1870. évi január 1-ig az illető urbéri bíróság előtt megindítani.

A rendelet hatálya csak a székelyföldre terjedt ki.

A jobbágyszabadítás mérlege

Báró Kemény Zsigmond 1842-ben abból az alkalomból, hogy Erdély megadta a birtokszerzési képességet a jobbágnak, ezt írta az Erdélyi Hiradóban: "Mint a bölényeknek, úgy kell hogy kipusztuljanak a zordon institutiók. Kisajátítási és telekváltsági projektumok kel-
lenek."

A zordon institutiók 1848. évi megszűnte szabadságot adott néhány millió embernek.

Évtizedekkel előbb született meg az önálló magyar paraszti kisbirtokos, mint akár Angliában.

A jobbágyság felszabadítása, mint láttuk, a XVIII. század vége óta kísértett Magyarországon épp úgy, mint kisebb dinamikával Erdélyben, de Erdély a XIX. század harmadik évtizedében szintén megembereli magát. Az "eleven fundus instructus", a jobbágyság érdekében magyar és erdélyi országgyűlések és megyegyűlések küzdenek. Már restellik azt az ősi állapotot, amikor az 1494-95 években Acsádi megállapításai szerint 47.346 jobbágytelek 25 földesur kezében volt, Szapolyay Istvánnak 12.308 jobbágytelek volt birtokában, Abauj-, Baranya-, Heves-, Szabolcs- stb. megyékben kevés kézben halmozódott össze a földesuri vagyon s e káros fejlődés a Dózsa lázadást idézte elő.

S restellik, hogy a két testvérházában félmillió szabad ember legyen csak és a többi sokmillió rabszolga.

Elavul "a jobbágyságnak eltörölt örökös személyes kötelezéséről és nékie bizonyos feltételek alatt engedett szabad költözéséről" szóló 1791: XXVI. erdélyi törvénycikk", melynek bevezetése még kiemelte, hogy "noha a jobbágyság örökös köteleztetése és földhözköttetése törvényeken alapított". A XVIII. század még kegyesen azt mondta ebben a törvényben, hogy "a földesurak-

nak erántoki további hajlandósága megbizonyítása tekintetéből Ő Felsége kegyelmes előadására a Karok és Rendek szabad akaratja és tetszéséből a jobbágyság nevezete s azzal összeköttetett örökös személyes köteleztetés és földhözköttetés, a jelen törvénynél fogva, Ő Felsége kegyelmes helybehagyásából eltörölttnnek nyilatkoztatik ki". De csupán a jobbágy elnevezést törölte el ez az erdélyi törvény, s továbbra is tüzetesen szabályozta a jobbágyok szabad költözését. A szabad költözés legérdekesebb feltétele az volt, hogy a költözni akaró jobbágy ebbeli szándékát Szent Mihály nap táján köteles bejelenteni, az őszi vetést elvégezni és azután Szent György nap táján költözhet. Előzőleg azonban köteles maga helyett más olyan jobbágyot állítani, "aki alkalmas legyen azoknak hordozására, melyeket a költözni akaró jobbágy mind a földesurnak, mind a közönségnek tett", ezenfelül pedig földesurától köteles volt a költözésre szabadlevelet venni.

Ez tehát nem volt felszabadítás. Csak olyan volt, mint II. József jobbágyfelszabadító rendelete: megszűnt volna a jobbágyelnevezés, de maradt — a jobbágy.

De a jobbágyok felszabadítása a XVIII. század végén még Németországban sem volt befejezett. Hohoff írja,[✱] hogy "a jobbágyság Németországban a XVIII. század végén

[✱] "A forradalom", 486. l.

ugyszólván még sehol sem volt teljesen eltörölve s a nép röghöz volt kötve az ország legtöbb részében épp úgy, mint a középkorban. Mária Terézia s II. József hadseregeinek csaknem minden egyes katonája jobbágy volt."

A Kazinczyak, Berzeviczyek jobbágyvédő szellemi áramlatai után forradalmi erővel avatkozik bele a jobbágyhelyzet gyökeres megjavításának akkor még népszerűtlen gondolatkörébe Széchenyi, aki a Hitelben már nyíltan kimondja, hogy "a parasztság a haza legszámosabb és így legfőbb tekintetre méltó része", "csak a földesur igazságos léte, emberséges gondolkozásmódja és tanácsa emelheti a szántóvetőt nagyobb méltóságra". Az 1833-ban közzétett Stádium tizenkét pontjában már bennfoglaltatik a nemnemesek birtokszerzési képessége és élesen domborítja ki, hogy míg a nemesség alkotmányos királyt kíván magának, viszont korlátlan ura akar maradni jobbágyainak, holott kilencmillió hü jobbágy és katona sorsának javítása elodázhatatlan emberies kötelesség.

Eötvös "A falu jegyzője"-ben 1845-ben a jobbágyság tényleges állapotairól fest megrázó képet.

S felharsan Deák, Kossuth, Erdélyben Wesselényi felszabadító parancsa... Két országgyűlés nemesei küzdenek saját jogaik ellen. Immár nem urbérre, hanem kö-

telező, állami közreműködéssel eszközölt, örökváltságra volt szükség.

A börtönéből 1840-ben kiszabadult Kossuth a Pesti Hírlapban nagy harcot indít a jobbágyok felszabadításáért. Azt írja a Pesti Hírlapban 1844. január 21-én: "A nemesség egyedül a nemzeti újjászületés roppant munkáját végbevenni nem képes," mert erre az kell, hogy "szélesbbitessék az alkotmány talapzata s az igazság és testvéries honszeretetet erős kapcsával kell egyesíteni az elágazott néposztályokat". Kossuth szakít az urbérrendezés addigi módjával s elfogadta a korszerű megoldás merész, egyedül üdvös eszközét, a kötelező örökváltságot: "Különben a nemesség kaszára kerül s e kor egyszersmind a magyar nemzet s a magyar nemzetiség halálnapja lesz" — mondotta.

Néhány szót még a jobbágyok felszabadításának gyakorlati végrehajtásáról.

Egykori, nem pontos, kimutatások szerint az urbériség megszüntetése után 545.252 felszabadult urbéri telkes volt; ezek közül egy egész telken felüli 17.262, egésztelkes 48.599, félteleknél többel bíró 43.865, féltelkes 173.119, egynegyedtelkes és féltelken aluli 239.692, egynegyed telken aluli 22.715. Félmilliónál több jobbágyot érintett tehát a reform, a családtagokkal együtt többmillió embert.*

* Bernát Gyula: Az új Magyarország agrárpolitikája 1867-1914, 19. lap.

Erdélyben^{*} a jobbágyszabadítás rendkívüli előnyöket hozott a románságnak.

Az erdélyi magyar nemesség birtokállományából 173.781 jobbágysokalakjában 1.615.574 katasztrális hold került a szolgálatában álló, legnagyobbbrészt román nemzetiségű jobbágysok tulajdonába, akik a juttatott ingatlanokért Erdélyben sem fizettek megváltási árat, mert ott is az állami kártalanítás elve érvényesült. Más számítás, nevezetesen a földtehermentesítési országos bizottság erdélyi kimutatása szerint 179.581 urbéri állomány 1.384.014 hold terjedelemben került megváltás alá és később kárpótlás jogcímén 38.348.748 forintot utaltak ki és pedig osztályok szerint holdankint 1 Ft 10 krajcárt, 1 forintot, illetőleg 50 krajcárt. Sebess Dénes jellemzően emeli ki, hogy így bosszulta meg magát az erdélyi kiváltságos osztály makacs vonakodása a korszerű reformoktól, ellenséges indulatu idegen kormányrendszer kárpótolta a földesuri osztályt, milliárdokra menő veszteségeiért számba nem vehető összegekkel, azt is évtizedes huzavona után.

Sebess Dénes^{**} megállapítása szerint a tulnyomó-

^{*} Drágffy--Villányi: "Erdélyi ingatlanok elidegenítésének jóvátétele", Bevezetés és Sebess Dénes "Magyar agrárevolúció", 35. lap.

^{**} "Magyar agrárevolúció", 9. lap.

lag románság lakta földön a jobbágyszabadítás való-
sággal meghaladta a franciák agrárforradalmának mére-
teit; ezen a kis területen a magyar állami földteher-
mentesítési pénzalap elszámolása szerint 1.7 millió kat.
hold területű jobbágyszabadított lett kiosztva 1848-ban, egész
Magyarország területén közel 5.2 millió hold, tehát jó-
val több, mint Franciaországban az 1792-1794. évig végre-
hajtott földosztásnál.

Ugyancsak Sebess Dénes megállapításai szerint^{*}
a megszüntetett jobbágyszabadítás 1848-ban az ország né-
pességének feltűnő nagy kontingensét változtatta át füg-
getlen termelővé. Az állami zárszámadások adatai szerint
a volt földesuraktól Magyarországon 271.000.000 korona
kárpótlás ellenében 3 és fél millió hold földet vettek
el, Erdélyben pedig 107.000.000 korona kárpótlás ellené-
ben 1.615.000 hold földet s ezeket a volt jobbágyszabadított kö-
zött osztották ki 16-25 holdas kisbirtokok létesítése
mellett. A dunántúli nagy latifundiumok, valamint a
tiszántúli kerületek nagybirtokai területén aránylag
gyér népesség és kevés felszabadítandó jobbágyszabadított volt,
mert a nagybirtok kevesebb embert foglalkoztat, mint a
kisüzem. Mint jellemző adatot emeli ki Sebess Dénes,
hogy a régi Magyarország területén 94 hitbizomány volt,

^{*} "Magyar agrárrevolúció", 16. lap.

az ország egész területének — 36.856.000 hold — 4.1%-a, vagyis 2.291.000 hold. Ellenben a földtelenek száma igen nagy volt és a feltűnő az volt, hogy ezek között a magyarság számaránya volt a legrosszabb. Ennek oka szerinte a jobbágyszabadítás volt, amely főképpen a nemzetiségi vidékeken teremtett a magyar faj rovására új kisbirtokrendszert. A Székelyföld megmenekült ettől, mert ősidők óta teljesen demokratikus népi szervezet volt ott és a jobbágyrendszer nem alakult ki. Alig is lett volna Magyarország egyeduralkodója abban a pénzügyi helyzetben, hogy a jobbágyok felszabadításával nekik jutott földek egyenértékét a földesuraknak kifizesse, mert Bernát megállapítása szerint[✱] az 1848. évi XIV. törvénycikk intézkedett ugyan ebből a célból országos hitelintézet felállításáról, "de ennek az alaptőkéjét mindössze 500.000 forintban szabta meg", ami szemben az intézet feladataival, megállapítása szerint "szörnyen kevés volt". Az intézet lett volna t.i. hivatott az urbéri haszonvétel tőkéjéig kölcsönt adni a volt földesuraknak és pedig vagy ezüstpénzben vagy hitellevelekben. "A törvény szövegezésén meglát-
szik, hogy nem volt idő a tervezett intézkedések átgondolására és aziránt, miként gondolták azt, hogy egy ilyen csekély tartaléktőkével bíró intézet képes lesz

[✱] "A magyar földbirtok tehermentesítése", 21. lap.

sok milliót előlegezni a földbirtokosoknak, nem kapunk felvilágosítást."

A realizálás tehát az abszolutizmus korszakára maradt. A bilincsekbe vert Magyarország és Erdély feladatát kisajátította az osztrák uralom. Végzetesen lassan dolgozott. A földesurak földtehermentesítési állami kötvényeket kaptak és ezeket negyven év alatt törlesztési terv szerint kisorsolták. Eckhart Ferenc megállapítja,^x hogy a kötvényeket 1855-től kezdve utalták ki, törlesztésüket 1857-ben kezdték meg, névértékük Magyarországon 230.000.000 forint, Erdélyben 80 millió forint volt, de ezeket a kötvényeket csak 20-25% veszteséggel lehetett eladni.

A jobbágyság felszabadítása a végső mérleg szerint több mint ötmillió hold földet juttatott az addigi misera plebs contribuens kezére.

A szabadság, egyenlőség, testvériség világtörténelmében jelentős lépés volt ez és ha arra gondolunk, hogy majdnem az utolsó évtizedekig Anglia földbirtokának negyedrésze 874, Skócia földbirtokának háromnegyed része 580, Írországnak felerésze 774 birtokos kezén volt, a negyvennyolcas földbirtokreform jelentőségét, a magyar reformkorszak alkotó jellegét lebecsülni nem lehet. Levetette láncait a magyarság, egynehány toll-

^x Eckhart Ferenc: A magyar közgazdaság száz éve,
25. lap.

vonással eltörölték a középkor rabszolgajogát.

London városa,[✱] amely jórészt az angol koronától bérelt földön épült, a hűbéri alávetettség jelképeként, régi jogszabály alapján, a bérelt földért bér gyanánt patkószeget és vasat szolgáltatott be.

A magyar jobbágyság nem fizetett 1848-ban megváltási árat és nem adott a kincstárnak sem vasat, sem patkószeget. De mégis, a tízmillió jobbágy nagy árat fizetett az ötmillió hold földért. Előre fizetett. Háromszáz éven át odaadta erejét, verejtékét, vérét, emberi szabadságát, sőt összes emberi alapjogait. Odaadta a vérét rengeteg háboruban, odaadta két szabadságharcban, Rákóczy alatt épp úgy, mint 1848-ban, hiszen mindkét hadsereg nagyrésze jobbágyfiukból állott. S odaadta vérét a régi habsburgi csaták számára is.

A jutalma 1848. előtt az volt, amit régi nagy jogászunk, Frank "A közigazság törvényében" szömléltet, az, hogy az "uri hatalom" alatt levő emberek rovatában tárgyalja a jobbágyságot, külön rovat, külön jog, külön jognélküliség. Ezt tanította még 1845-ben az akkori idők nagy jogásza. Nem ő tehetett róla. Három év múlva megszűnt "az uri hatalom alatt levő emberek", a jobbágyság sokszázados tragédiája, a jobbágy eltűnt a Corpus Jurisból, melynek mostohagyermeké volt.

[✱] Sebess Dénes, id. mű.

Deák Ferenc 1867-ben az 1867. XII. törvénycikk vitájában e kor alkotásairól imígy nyilatkozott: "Magyarország közjogának történelmében legfontosabb korszakot képez az az átalakulás, mely 1847/48-ban tétetett, mert nélkülül a korszak igényei s a fejlődő eszmék hatalma rég elsöpörték volna alkotmányunkat. Ha akkor az országgyűlés, ragaszkodva ősi arisztokratikus intézményeinkhez, szabaddá nem teszi a népet és a földet, nem osztja a néppel jogokban és terhekben, ha szélesebb alapra nem fekteti az alkotmányt: a ránk következő nehéz évek súlyát el nem bírtuk volna s összeroskadtunk volna a szenvedések alatt nélkülül, hogy a művelt világ szánalma és részvéte kizárná végsüllyedésünket. Ezen átalakulást össze fogja kötni a történelem azon férfiúnak nevével, Kossuthéval, ki azt 48-ban megindította és ernyedetlen eréllyel keresztülvitte. Dacára a bekövetkezett szerencsétlen eseményeknek, művének ezen része fennmaradt és fenn fog maradni, míg nemzetünk él és országunk áll s ahhoz a nemzet emléke, hálája lesz mindig csatolva."

Ez a megállapítás ma is áll s állni fog időtlen időig.

Deák Ferenc megállapítása után még csak azzal a kérdéssel kell foglalkoznunk, igaz-e a vád, hogy a jobbágyság felszabadítása tönkretette a magyar nemesi

osztályt, így Erdély főúri és nemesi osztályát is.

Erre nézve ki kell emelnünk a magyarságra nézve kétségtelenül fájdalmas, de történelmi tény, hogy Erdélyben a földtehermentesítési országos bizottmány kimutatásai szerint 1857. februárig 3822 hajdani földesúr 4703 bejelentést tett, azokban 12.303 jószágtestről, 157.790 urbéri telekről, 1.268.448 holdról van szó.*

Áprilisig úgy alakult az évben az erdélyi statisztika: kárpótlási bejelentés 4777, 12.426 jószág, 158.715 jobbágytelekkel, 1.279.411 holddal. Előleg kifizetve 4.600.000 forint.

Míg Magyarországon 1856-ban az urbéri kárpótlási tőke nagyrésze már ki volt adva státuskötelezvényekben a földbirtokosoknak, Erdélyben még 1857-ig urbéri kárpótlási tőkét nem adtak ki, ellenben itt rengeteg per folyt a birtokosok ellen, akik a megváltási összegek ki nem utalása folytán nehéz helyzetbe jutottak. Végre 1857-ben rendkívüli előleget juttatott a kormány Erdély birtokosainak állampapírokban, a tőke nyolc évi kamatjának hetvenöt százalékát.**

Erdély termő földterületét az 1856. évben így vették fel:*** 2.120.647 hold szántó, 96.220 hold

* Kolozsvári Magyar Futár 1857, 93. és 116. sz.

** Kolozsvári Közlöny 1857. év, 30. sz.

*** Kolozsvári Közlöny 1856. év, 5. sz.

szőlő, 1.505.230 hold rét és kert, 1.046.581 hold közlegelő. Összesen 4.768.698 hold.

A jobbágyság felszabadításával tehát több mint egymillió hold került már 1848. után a volt román jobbágság korlátlan tulajdonába. Megállapítható, hogy már az 1848. évi jobbágyság felszabadítással Erdély földjének negyedrésze a románság kezébe jutott, ingyen, mert a kártérítés az államháztartás terhére ment.

De a románság itt nem állott meg. Az 1848. évi jobbágyság felszabadítással saját földtulajdonhoz jutott románság szellemi vezérei a kiegyezés után hatalmas román földbirtokpolitikába fogtak. Rövidesen megszervezték a románok erdélyi földhöz juttatására, irányuló bankpolitikájukhoz képest az Albinát s egyéb román pénzügyintézeteket, amelyek az utolsó kis erdélyi faluban épp úgy, mint Erdély városaiban figyelték, mikor kerül eladásra, árverésre eladósodott magyar birtok. Ezeket románok részére szerezték meg.

A magyarság s a magyar kormánypolitika évtizedekig nem ügyelt erre s amikor ügyelni kezdett, egyrészt késő volt, másrészt hiányoztak a megfelelő ellensúlyozó anyagi eszközök.

Mindez a lavina gyorsaságával fejlesztette a román kisbirtokosságot, amely az 1848. év jobbágyság felszabadításakor ingyen megszerzett földekkel kisbirtokosi

vonalon már amugy is birtokmajoritásba került. A románok kitűnően megszervezett földfelvásárló bankpolitikájával a magyar kormányzat alig kísérelte meg a versenyt, holott a magyarság szakadatlan téervesztésére gróf Bethlen István s mások nagy tanulmányokban hívták fel a figyelmet.

A fajok világküzdelmében nem csupán a katonai erő számít. Talán nagyobb tényező a gazdasági erő s annak gyors felhasználása, mint ahogy nagy ütközeteket sokszor leleményességgel, hadmozdulatok gyorsaságával s átütő erejével vivnak meg okos hadvezérek.

"Az erdélyi kis- és középbirtokos magyarság -- állapította meg már 1895-ben Beksics Gusztáv[✕] -- részben tönkrement s ennek a helyét akarják pótolni a román nemzeti ügy hallgatva dolgozó munkásai oláh elemekkel. A néma munka intézői... Ha a kisajátítási munka tovább folyik és sikerült Erdélyben román földbirtokos osztályt teremteni, akkor a román nemzeti politikának nyert és a magyar nemzeti politikának veszített ügye lesz."

Hallgassuk meg még erre egy magyar főur érdekes észrevételeit.

Báró Fiáth Ferenc írja a hatvanas évekből: "Sok pénzébe kerültek a középnemességnek a pártalakítások,

[✕] "A román kérdés és a fajok harca", 168. l.

tisztújítások, követválasztások, közgyűlések, szóval a szenvedélyes korteskedés, -- s talán még többé egyeseknek a forradalom; nemcsak mivel a hazának közvetlen adóztak és elkoboztatott készpénzüket, de főképp mert elveszték az urbériségeket. Instruálni kellett ennek folytán ugyanis jószágukat újból és építkezniök drága pénzen... Ezután már az adót is fizetni kellett, a már megterhelt fekvő birtok nem bírta ezt is és a tétlen család eltartását. Ujra terheltetett uzsorás kölcsönnel s végre elveszett a birtok s vele a nemes család is. Amely család ezen krízist átélte, azt megrontotta a 60. és 61-ik évi alkotmányossággal járt megyei és országyűlési választási korteskedés; az azóta lett ropant adóemelések; rossz termések, az európai üzletpángás, végre a pénznek még eddig sohasem tapasztalt drágasága Magyarországon."^{*}

De vessük ide, hogy Erdélyre urbéri kárpótlásként csak 1856-ig kb. 40 millió forint jutott.^{KK}

Kifogások a jobbágyszabadító törvények ellen

A pozsonyi országyűlés 1848. március 14-iki feliratában a közteherviselésről és a jobbágyság megszüntetéséről ezt mondja:^{KKK} "Elhatároztuk, hogy a közös

^{*} Báró Fiáth Ferenc: Életem és élményeim, I. kötet, 198 l.

^{KK} Kolozsvári Közlöny 1856. évi, 4. sz.

^{KKK} "Az 1847. évi pozsonyi országyűlés irományai" 78-79. lapjain foglalt 55. sz. alsóházi felirat,

teherviselés alapján a nép közterheiben, melyekkel a megyei közigazgatást eddig egyedül fedezi, osztolni fogunk és az ország új szükségének pótolásáról is hasonló alapon gondoskodandunk. Elhatároztuk, hogy az urbéri viszonyokból kibontakozást kármentesítéssel összekötve eszközöljük és ezáltal a nép és nemesség közti érdekeket kiegyenlítve hazánk boldogságának gyarapításával Felséged trónját megszilárdítjuk." Ez a felirat az 1848. március 14. napján tartott országos ülésből terjesztetett fel.

De komoly vád hangzott el az 1848: IX. törvénycikk, a jobbágyszabadító törvény ellen abból az okból is, hogy az u.n. szerződéses, kontraktualista jobbágyok szolgáltatásait nem váltotta meg.[✱] Ennek indokait Deák fényes fejtegetései^{✱✱} szintén megvilágítják. Deák kifejtette, hogy a jobbágyok által használt nem urbéri, hanem majorsági földek és szőlők a földesur magántulajdonai, ezek nem urbéri természetűek s Deák szerint kommunizmus lenne, ha ezeket elvennék a földesurtól vagy ha a haszonvitelért az állam kárpótlást adna. "Azért, hogy valamely birtok árendába adatik, nem következik ebből, hogy urbérinek tekintendő... épen oly kötelesség a tulajdon sérthetetlenségét tekintetbe venni,

[✱] Supka Géza, 1848.

^{✱✱} Kónyi Manó: Deák Ferenc beszédei, II., 326. és köv. lapok.

mint bármely osztályán a népnek segíteni... ami urbéri, váltsa meg az állam, mert a márcziusi törvényekben ez ki van mondva, ami pedig nem urbéri, váltsa meg az, aki birja." Ezek Deák szavai.

Erősek azok az invektivák is, hogy az 1848. év nemessége nem önként mondott le a kiváltságairól, hanem a forradalmi események elháríthatatlan kényszeréből.

Vessük előre, hogy már az 1840. évi országgyűlésen felcsillant az egyetemes kiváltságlemondás gondolata.

Konkoly Thege Pál könyvében[‡] olvassuk a következőket. Az 1840. ápr. 8-10. kerületi ülésen "egy nagy megye követe azt mondja, hogy az adózó a teherviselésre elégtelen, ezt jól látja maga a kormány is, mégis tett-e valamit ezen szegény adózó nép felsegítésére? Amit nyert, azt a R.R. atyai gondosságának s nem a kormánynak köszönheti. Ez a kevés azonban nem elegendő az adózó sorsa enyhítésére: a szegény embernek vánkosát huzzák ki feje alól, ha adóját nem fizetheti, — ha iparkodó és jobb háza van, katonatiszt szállíttatik házához, — ha jobb borai vannak, mindig előfogatokon jár, mert rossz lovon senki örömet nem megy. E részben is kívánna hát szóló az adózón segíteni."

[‡] "Az 1840-dik évi országgyűlés, II., 421. lap.

De ugyanekkor:[✕] "Középponti megye követe ismét megújítá indítványát a haza terheinek nemesség és adózók általi közös viselése iránt. Indítványát három megye követe pártolá, de a többség e kérdés eldöntését időelőttinek tartván, azt elmellőzé."

De mellőzték ugyanekkor egy megyei követ indítványát, hogy "a nemesi felkelés és bandérium hozassék létre, mert ezt tartja a nemesség alkotmányos kötelelességének, nem az adófizetést, azonban mérsékeljék az adózók házipénztár-költségeit."

De az 1840. szeptember 7-iki kerületi ülésen^{✕✕} az urbéri 8. t.c. 2.§-ánál Békésmegye követe a "jobbágyi tartozásoknak nemcsak ideigleni, de örökös megváltását is indítványozá". Harmincnégy megye tizenegy ellen ezt az indítványt elfogadta.

Ugyanezen a kerületi ülésen "egy nagy megye — Bihar — követe... nem akar ezen ügy jótékonyságáról szólni, mert nem akarja a látó embernek azt magyaráztatni, ha vajjon a nap az égen van-e? Magában e szóban, tulajdon, rejtezik azon ösztön, mely mindenki keblét hazaszere-tetre emeli. Épen most, mikor ujonczállításról van szó, ne bizzuk olyanokra a haza oltalmát, kiknek semmi saját-

[✕] "Az 1840-dik évi országgyűlés", II., 425. lap.

^{✕✕} Konkoly Thege Pál: "1840-diki országgyűlés", I. k., 259-261. l.

juk nincs: adjuk meg előbb nekik a tulajdont, hogy bátran elmondhassák, hazánkért, ennek jogaiért és sajátunkért vivunk. Mig a nemzeti iparkodást zsibbasztó urbéri kapcsolat létezni fog, nemzetünk nem emelkedik. Azt indítványozza, hogy a megváltást a földesur sohase akadályozhassa, az ország különböző fekvése szerint megváltási kulcs állapittassék meg s idő szabassék, mely alatt a jobbágy megváltási tőkéjét lassankint kifizethesse."

Ezt az indítványt nem fogadták el, hanem Békésmegye követének azt az indítványát fogadták el /34-en ll ellen/, hogy az alku mindkét fél akarataira bizassék.

Az elkövetkező nyolc év alatt azonban óriási haladt a nemesség a joglemondás útján. Ennek megcáfolására Supka Géza kitűnő könyvében azt fejtegeti, hogy a nemesség önkéntes nagylelkűségéről 1848-ban nem lehet szó /106. lap/. Ez nem áll meg.

Az 1848. március 15-ikét jóval megelőzően tehát nem forradalmi benyomások alatt, az 1847. december 7-én megszületett üzenetben a Karok és Rendek a főrendeknek azt üzenik a közteherviselés tárgyában: "A Karok és Rendek sem az ország lakosaira nézve igazságosnak, sem a közállományra nézve célszerűnek nem tartván, hogy minden rendes közadózási terhek az or-

szág lakosainak csak egy része által kirekesztőleg viseltessehek, óhajtanának ezen terhekben megosztoznival, mégpedig akképpen, hogy a közteherbeni ezen részesülésük által az adózó népnek jelenleg fennlevő terhei könnyítettvén, mód és alkalom nyujtassék sokféleképpen elkorlátolt társadalmi viszonyainknak igazságos utoni kiegyenlítését lépcsőről-lépcsőre sikeresen megközelíteniök. Ugyanazért óhajtanák, hogy a nemesség és mindazok, kik e nevezet alatt értetnek és eddig e részben tehermentesek valának, a törvényhatósági háziadók viselésében résztvenni törvény által köteleztessenek... Egyszersmind az ország sürgető szükségei fedezhetésére egy országos pénztár felállítást is részükről elvben már szinte megalapították..."

De az országgyűlési tárgyalások menete is százszázalékos cáfolatát nyujtja annak, mintha a nemesség forradalmi kényszer hatása alatt mondott volna le a nemadózás elvéről vagy az urbéri megváltásról. Az 1847. évi pozsonyi országgyűlés alsóházi Naplója bőséges érveket tartalmaz amaz álláspont ellen, mintha a nemesség kényszer hatása alatt mondott volna le jogairól. Az 1848. március 15-ét két héttel megelőzően, március 4-én tartott XLI. országos ülés vette tárgyalás alá a közös teherviselésről szóló törvénycikket, és egyhangulag fogadták el az Irományok 57.

száma alatt foglalt törvénycikket, amely szerint Magyarország és a kapcsolt részek minden lakosai minden közterheket különbség nélkül egyenlően és aránylagosan viselnek és a király ki fogja dolgoztatni felelős minisztériuma által a legközelebbi országgyűlésen bemutatandó adózási kulcsot, amelynek alapján a kivetésnek már az 1848. november hó 1. napjától meg kellett kezdődnie.

Hónapokkal a márciusi események és két hónappal a párizsi februári forradalom előtt, az 1847. december 7-én a X. országos ülésen tárgyalták a Karok és Rendek a kerületi ülés által a közös teherviselés tárgyában a főrendeknek küldeni kívánt üzenetet. Ennek a tárgyalásnak rendjén elhangzott felszólalások fényesen bizonyítják, hogy a nemesség a maga jogairól országgyűlésén önként kívánt lemondani.

A gyakorlati megoldás tekintetében a felszólalók között az a különbség volt, hogy a többség azt kívánta, hogy ne csupán a háziadóból, vagyis a vármegyei adminisztrációt fenntartó adóból vegye ki a maga részét az eddig abban nem részesedett nemesség, hanem az országos adóból is, míg a kisebbség legfeljebb a háziadót akarta elvállalni, az országos adó elől sem zárkózott ugyan el a kisebbség több képviselője, de ezt csak ideiglenesen, segélyként kívánták megadni. A

többség azonban a teljes közteherviselés mellett volt. Így Árva megye követe, Szmracsányi János kijelenti: "A magyar nemesség százados szabadalmát dacosan védelmezni küldőim nem akarják. Ők is és pedig fenyegető veszélyektől nem indítva, a békés tanácskozás, a szabad törvényhozás mezején készek a haza bajainak enyhítésére önként áldozatot hozni." Szepes megye követe, Jóny Vince azt mondja: "Ha előrehaladni és a többi európai nemzetek sorában méltó helyet foglalni kívánunk, önkényileg és szükségképpen le kell mondani az eddigelé oly kiméletesen megőrzött kiváltságoknak leglényegesebbikéről, az adómentességről, azonban mindenekelőtt kívánnék felállíttatni egy országos közpénztárt, melyhez minden magyar nemes birtokaránylag járuljon, de az utóbbi teherben az adózó osztályt, mely most is nehezen viseli a rajta fekvő terheket, küldőim részesíteni nem kívánják." Sopron város követe, Ertl János, megállapítja, hogy a Karok és Rendek elfogadták a közös teherviselés elvét, "hogy az eddig adómentes kiváltságos osztály a háziadó terhében osztozzék és hogy országos pénztár alapíttassék. A hadiadó kérdése nem lelt ily szerencsés megoldásra, de eziránt sem kell kétségbe esni, eljövend ennek is órája... Nem áll azoknak véleménye, akik a hadiadóban való megosztozást alkotmányunk felforgatásának vagy legalább lényeges változ-

tatásának tartják, nem alkotmányunk felforgatása, sem változtatása az, hanem csak a régi igazságos ösvénybe és alkotmányunk előbbi valódi szellemére visszatérés, a háziadóra nézve is csak az, mert az 1723. évi országgyűlés irodmányaiból bizonyos, hogy akkor a háziadót az egytelkes nemesek és az armalisták viselték, a jobbágyra e cím alatt csak akkor rovatott valami, amennyire ezen taksa a megyei szükségek fedezésére elegendő nem volt." Tolna^{ny}megye követe, Forster Károly, azt kívánta, hogy a teher alól csak azok a nemesek vétessenek ki, akik 20 hold földnek nincsenek birtokában. Az esztergomi káptalan követe, Lipthay Antal, szükségesnek tartja, hogy a nemesség "eddig ki-vált-ságáról, mely szerint a közterhekben részt nem vett, nagylelkűen önként lemondjon és amennyiben részesül az állomány jótékony-ságában, részesüljön a közterhek aránylagos viselésében is. A hadiadónak a nemesség általi elvállalását is igazságosnak és annakidejében esz-közlendőnek tartom, azonban ezt most behozni részint azért, mert még a felkelési és ezzel egybekapcsolt kö-telesség a nemesség vállain nyugszik, részint mert annak a nemesség általi aránylagos átvétele hazánk jelen körülményeinél fogva a köztársulat megingatása nélkül nem eszközölhető, a szerkezetet pártolja." Sopron megye követe, Simon János, küldői részéről kijelenti, hogy

"mivel a nemességet még a személyes felkelés kötelessége is terheli, állandó terhet nem vállalhat, de kéri a nemesi felkelést rendszeresíteni, hajlandó azonban Sopron megye az országos pénztárra szavazni, de nem állandó adóként, hanem egyik országgyűléstől a másikig való szabad ajánlás útján. Sáros megye követe, Semsey Albert, vállalja a közteherviselést, de szintén nem állandó adó címén. Az utóbbi két elszigetelt véleménnyel szemben a további szónokok közül Esztergom megye követe, Jagasics Sándor, kijelenti, hogy "bár a háziadó elvállalása nincs benne az utasításában, helyesli, hogy a haza szellemi és anyagi javának előmozdítása tekintetéből országos pénztár állíttassék föl s közadózás és teherviselés címe alatt ahhoz mindenki járulni köteleztessék." Hont megye követe, Paczoly János, azt mondja: "Nem találkozik egyén, aki a közteherviselés igazságos elvét elismerve, azt ne pártolná. De fél a nemesség meggyengítésétől és így a háziadót nem vállalja, de küldői hajlandók 3 millió pengő forint felajánlásával résztvenni az ország közös szükségéi fedezésére szolgáló országos pénztár alakítására." Ugocsa megye követe, Egri János: "Küldői eljöttek hiszik az időt, melyben az örök igazságnak győzni kell, miszerint ki-ki azon arányban viselje az álladalom terheit, amely arányban annak javaiban ré-

szesül. És szintugy hiszi, hogy a közteherviselés nagy eszméjéből kifejlendő érdekegység a nemzetiség szilárdításának legbiztosabb eszköze. Ennélfogva hozzájárul az országos pénztár felállításához." Szatmár-megye követe, Kende Zsigmond, szerint "küldői a közös és birtokaránylagos teherviselés elvét teljesen és tökéletesen elismerik, de ezuttal a hadiadóhoz nem járulhat, mert a nemességet a személyes fegyvervise-
lés és a nemesi felkelések költségeinek fedezése is terheli, ellenben az országos pénztár felállításához hozzájárul, amely pénztár a folyók szabályozására, csatornák és utak csinálására szolgáljon, de küldői még a háziadóban is részt vesznek, ha az országos pénztár javára felajánlott összegben felül még erre is szükséges juttatni." Bereg megye követe, Szintay János, azt mondja: "A közteherviselésnek ellene monda-
ni annyit tenne, mint a világ történetének tanuságát megcáfolni akarni. De csak országos pénztárt akar, amely egyedül az adómentes osztály által alakíttatván, fel-
állításával az adózó nép terhelve ne legyen." Szeged város követe, Rengey Ferdinánd, szerint az üzenet nem elégíti ki tökéletesen és kijelenti, hogy küldői "az adómentes osztályokat nemcsak a házi és orszá-
gos, hanem a hadiadóban is, szóval minden közterhekben arányosan részesíttetni kívánják." Bácsmegye követe,

Piukovics Ágoston, az adózó néposztálynak újabb terheltetése nélkül országos pénztárt kíván létesíteni. Liptó megye követe, Rakovszky Móric, nem egyezik bele a nemesség megadóztatásába, de küldői "segedelem ajánlásától in formam benevoli oblati, nem idegenkednek." Győr megye követe, Szerdahelyi Ferenc, ezt mondja: "Azt hiszem nincs magyar ember, kinek szívébe égő betűkkel írva ne volna, hogy eljött már az idő, mikor a nemességnek adóznia kell. Küldői nem akarnak az adófizetés alól kimenekülni, de előbb a kezelés és a biztosítékok iránt, ugyszintén a begyülemelő összeg mirefordítása kérdésében azonnal közöljenek velük egy munkálatot." Torna megye követe, Zsarnay Imre, azt mondja, hogy "a hűbéri rendszernek változnia kell, küldői hajlandók a közteherviselést elvállalni, de először országos pénztárt akarnak, amire 2 millió forintot felajánlanak, de a házi pénztár terheiben osztozni nem kívánnak." Csongrád megye követe, Temesvári István, nem járul hozzá az állandó adóhoz, "hanem országgyűlésről országgyűlésre megállapítandó országos pénztárt kívánnak létrehozni, melyhez járulni csak az adómentes osztálynak legyen kötelessége." Csanád megye követe, Pozsonyi Ferenc, szerint "a szegény adózó népen csak úgy lesz segítve, ha a nemesség annak minden terheiben osztozik és evégett a házi és hadiadó terhének viselésén kívül küldői az or-

szágos pénztárba 4 milliót ajánlanak, hogy ezek elvállalásával nagylelkűségüket tanúsítsák az adózó nép irányában." Esztergom káptalanjának követe, Lipthay Antal, kijelenti, hogy "azon áldozatok nemei között, melyek hozatalára az arisztokrácia hivatva van, a hadiadó elvállalása is igazságos, de ezt most nem lehet a nemességre erőszakolni, nehogy a nemesség értéke rögtönös szerfeletti megterhelésben részesüljön, nehogy a nemesség értékének kamatja helyett tőkéjét devalváljuk és a tejjel vért fejjünk." Pest megye követe, Szentkirályi Móríc, kimondatni kívánja, "miszerint a nemesség necsak a házi, hanem a hadiadóban is résztvenni köteleztessék... minden honpolgár érdekei összesíttessenek és egybeolvasztassanak, ennél fogva az üzenetbe nemcsak a házi, hanem a hadiadót is foglaltatni kívánják küldői." Ujvidék város követe, Hergel Pál, szerint küldői a nemességnek minden közadóban, következőleg a hadiadóbani részvétét is óhajtják. Fehér megye követe, Cserna Károly, szerint "azon néposztály, mely honunkban eddigelé kizárólag teljesíté az adózás kötelességét, maga egyedül ezt tovább már viselni, amint az évenként tetemesen szaporodó adótartozások mutatják, alig képes, eljött az időpont, amely sürgetőleg parancsolja, miként az adózó nép vállairól terhének egy része levétessék és abban vele az eddig adómentes nemesség osztozzék. Ennél fogva elvállalják a

háziadó terheit és 1 millió pengő forint katonatartási költségben halandók résztvenni, hogy ezzel a népnek sürgős segély nyujtassék. De az országos pénztár alakításához nem járul hozzá, mert a nemesség mai birtokviszonyai rendezetlensége mellett több terhet elbirni képes nem lenne." Arad megye követe, Bohus János, kijelenti, hogy "háziadóban is, országos pénztárban is, hadiadóban is kívánnak küldői részesülni." Szatmárnémet város követe, Sztanaczky András, a hadiadó közös elvállalására szavaz. Debrecen város követe, Sápó Samu a "háziadóban, az országos pénztárban és hadiadó terheiben is osztóztatni kívánja a nemességet, mert a honvédelem is egészen az adózó népen fekszik, és az ok, mely eddig a nemesi rendet adómentessé tette, egészen megszűnik." Pozsony megye követe, Bartal János, "bizonyos feltételek elfogadása esetében a hadiadót is elvállalja." Zemplén megye követe, Lónyay Dávid, szerint "küldői a közös teherviselést nemcsak szóval, nemcsak elvben kívánják, hanem valósággal, azaz a létező terhekben birtokaránylag és igazságosan kívánnak osztózni." Az üzenet tehát nem tökéletes. Kassa város követe, Baranyay István, kijelenti, hogy "a hadiadót is vállalják, a kiváltságos osztály a hazának minden terheiben egyaránt részesüljön." Ugyanígy Bars megye követe, Ambró Antal is. Békés megye követe,

Tormásy János, Pest megye követével egy véleményen van, a kerületi üzenet nem kielégítő, minden terhet közösen viseljen a nemesség is. Bihar megye követe, Pappszáz Lajos, sincs megelégedve az üzenettel, "a honnak minden lakosa vegyen részt a közterhekben és birtokaránylag tartozzék azokat viselni, küldői kívánják, hogy a közteherviselés nemzeti biztosítékokkal legyen ellátva és mint állandó adó az országgyűlésen évenként határozottassék meg, hogy tudhassa a nemzet, mit, hova és miért fizet." Szeben város követe, Markovics Antal "az üzenet, vagyis a háziadó vállalása mellett volt", ellenben Ung megye követe, ifj. Tabódy Pál, Szakolca város követe, Szmazsenka Ferdinand, Eperjes követe, Bujanogics Gyula, követeli a háziadóban, a hadiadóban és az országos pénztárban is a nemesség részesedését. Utóbbi kijelenti, hogy a közteherviselés igazi és valóságos legyen. A pécsi káptalan követe, Daróczi Zsigmond, kijelenti: "Ha áldozatra van szükség, a klérus legelőször kész arra." Krassó megye követe, Makkai Sándor, csak az országos pénztár elvállalására van felhatalmazva, míg Bakabánya város követe, Domokos László, Szeben város követének azt a nyilatkozatát pártolja, hogy az üzenet helyes. Máramaros követe, Asztalos Pál, a háziadót és a hadiadót elvállalja, sajnálja, hogy a hadiadó nem ment keresztül, "de azért

nem esem kétségbe, mert fontos és nevezetes kérdés és amit meg nem adott az 1847. évi országgyűlés, megadja majd az 1850. évi és valamint az 1843. évi országgyűlés alatt csak 16 szó volt a háziadó mellett, most pedig 32 vagyon, úgy a hadiadónak is eljön ideje." Bártfa város követe, Fábry István, a nemesi adómentességet igazságtalanságnak tartja, amit az ország veszedelme nélkül nem lehet többé fenntartani, tehát azt javasolja, hogy a közös teherviselés elvét terjesszék ki a hadiadóra is. Veszprém megye követe, Hunkár Antal, elfogadja a közteherviselés elvét, a háziadó felét elfogadja, de a hadiadót nem, ellenben az országos pénztár eszméjét magukévá teszik küldői és abban részesülni kívánnak. Nyitra megye követe, Majláth Imre, szerint küldői "nemcsak a háziadóban és közpénztárban, hanem a hadiadóban is részt akarnak venni," ugyancsak Esztergom város követe Maurovics Rezső is. Komárom város követe azt mondja: "Köszönetet szavaz a nap hőseinek, akik az eddig adómentes szűz vállakat egy kis illetékes terhecskével felékesítik, mert a nemesi és polgári rendet egymástól elválasztó, már különben is dülőfélben levő és csak némely korigényeinket nem értő vagy érteni nem akaró, pókhálós kacagányu és arisztokraták által támogatott bástyák egyike és pedig a legveszedelmesebbike romboltatott le."

Temes megye követe, Szabó Antal, szerint "küldői elfogadják az országos pénztárt direkt és indirekt adózás útján és a házipénztárt is, de a megyei szerkezetben javításokat kell tenni, a tisztviselőket szorosabb felelet alá kell vonni, állandó törvényszékeket kell alkotni és az uriszéket meg kell szüntetni. De a husz holdon aluli nemeseket mentsék fel az adózás alól."

Az országgyűlés többsége ezen az ülésen az üzenetet fogadta el. De a határozat kihirdetésekor felszólalt Pest megye követe, Kossuth Lajos és ezt mondotta: "Most még százados igazságtalanság következtében a nemesség az országgyűlésen maga határoz. De ez már tovább így nem maradhat, szükséges, hogy más elemek is vétessenek fel a törvényhozás faktorai közé és ezek lesznek a királyi városok, és mihelyt lesznek, jövőre a nemesség nem egyedül maga fogná ezen kérdést elintézhetni, hanem más elemek befolyásával. A nemesség jelen alkalommal még magának köszöni és maga jószántából eszközölheti megadóztatását, de ha ez alkalmat elszasztaná, jövőre nézve ezen kérdés eldöntése nem az ő dicsősége lenne."

Világos mindezekből, hogy az 1847. évi pozsonyi országgyűlés a forradalmi eseményeket jóval megelőzően a közteherviselés elvi sikján állott, csak a végrehajtás módjában, az adózás mértékében voltak még eltérések.

Vizsgáljuk ezek után, ugyanezek a történetirői vádak megállanának-e Erdélyre is? Igaza van-e egy nagynevű történetirónknak,* aki ezt mondja: "Igaza van Jancsó Györgynek, hogy az erdélyi kiváltságos társadalom 1848-ban továbbfolytatta azon vétkezést, melyet az urbér dolgában száz éven át elkövetett." Mindenekelőtt arra kell reámutatnunk, hogy Erdély nemesi társadalma az 1847-es urbéri törvényjavaslat tárgyalásánál, amint azt már láttuk, szűkebb látókörű volt, mint a magyarországi nemesség s ennek okaként azt látjuk kibontakozni, hogy Wesselényi távoltartotta magát szinte 1834-től -- kis megszakításokkal -- 1848-ig Erdély politikai közelharcaitól s helyette nem volt ott olyan hatalmas személyiség, aki egy Wesselényi lánglelkének hódolatra készítő megdöbbenő hatalmával, egy Kossuth áramfejlesztő lelkeségével a haladás parancsát reádiktálta volna a multban s a multnak élő Karokra és Rendekre. A mostoha, az időkel nem számoló 1847-es erdélyi urbéri törvény azonban nem lépett hatályba s helyén az erdélyi Corpus Juris bucsuzó lapjain az 1848-as erdélyi urbéri törvény magasodott fel, amelynek apja mégis csak az erdélyi nemesség volt, a Karok és Rendek, akik 1848. június 6-ikán országgyűlésükön megértően szavazták meg a jobbágyfelszabadító törvényt, minekutána ezen a na-

* Szekfü Gyula a Hóman-Szekfü "Magyar történet"-e V. k.

pon meghallgatták a körükben megjelent vak Wesselényi szavait. Ezek a szavak olyan embertől eredtek, akire reáillett Seneca mondása, ha azt akarod, hogy meghallgassanak, előbb magad hallgass. Tizenöt éven át alig hallatta a szavát, de aztán meghallgatták. S ezek a szavak feledhetetlenek. "Szent az ügy -- mondotta --, mely mellett most szavamat felemelem, szent, mert az emberiség ügye ez. Ügye egy milliónál több és igazságtalan teher alatt nyögő embertársainknak. Azon embertársainknak ügye, kiknek kezemunkája után éltünk mi kényelemben és munka nélkül, kik hordozták helyettünk még az adó terheit is, kik verejtékeztek a közmunkában és kiknek nyakukra kényszerítve volt a véradó is... Remélem és hinni akarom, hogy nincs senki itt, ki ne érezné vagy át ne látná örök igazság szabta helyességét s körülmények parancsa szülte szükségét annak, hogy mi is tegyük azt, mit a most már közös, akkor még csak testvér Magyarhon ez ügyben már havak előtt tett. Ha mégis volna itt ilyen, távozzék az innen, mert fertőztetné jelenlétével ez nap a termet, mely ha Isten úgy akarja, ma a valódi szabadság, az igaz egyenlőség s a cselekvő testvériség szent temploma leendő s melyben mi az örök igazság papjaiként áldozandunk buzgó ihletéssel s magasztos közlelkesséssel... Imám szavai ezek: Az eddig elnyomottakat emel-

jük oda, hova Isten őket teremtetten. Legyenek az eddigi jobbágyok és zsellérek többé nem parasztok, pór nép, misera plebs, hanem szabad polgárok..."

S Wesselényi az ezen a napon megtett javaslatában tulajdonjogot kívánt adni a jobbágyoknak, mondván: "Ezen törvényben fejezzük ki főbb elveit a robot és dézsma eltörlésének és annak, minek ez csak követke-zése, t.i., hogy az eddigi jobbágyok és zsellérek a kezeik közt levő s lenni kellett colonialis földeket, de csakis azokat, országul örökre nekik ajándékozzuk, azokat a földesuraktól e végre kisajátítván."

Erdély Rendei egyhangulag megszavazták a törvényjavaslatot s ezzel expiálták azt a kétségtelen hibájukat, hogy 1847-ben még a multban s a multnak éltek. Tegyük hozzá, ismervén az emberek anyagiasságát, mely a XX. század emberén épp úgy dominál ma is, mint egykor a XIX. századén, megérthető, hogy a nemes emberek kevésbé ideális nagy tömegei világszerte csak nehezen követték a fejlődés mindig előljáró, másokat megelőző gondolatvezéreit, mert az emberek legnagyobb része nehezen mond le rangokról, hatalomról, de még nagyobb áldozat számukra az anyagi javakról való lemondás, különösen ha ez a mindennapi kenyeret is érinti. Ez az általános emberi vonás kisebbiti a vonakodók, a kevésbé áldozatkészek hibáját. De -- ismételjük --

1848-ban Erdély nemessége a multak hibáit s bűneit expiálta. Jövedelmeikről, jövedelmeikről nem lelkesedéssel mondtak le? Ne feledjük el, hogy a nemesség nem anyy-
lokból állott, hanem emberekből. S ne feledjük el, hogy ezt az erdélyi nemesi sereget egy ősnemes, egy
dusgazdag arisztokrata vezette 1848-ban, a legkulturál-
tabb emberi fő, báró Wesselényi Miklós, a haladó eszmék
bebörtönzésig hűséges apostola, akinek elvégre vezér-
ségét elismerte a nemesség, azt tette, amit ő akart,
tehát a felszabadítás, a közteherviselés dicsősége meg-
illeti a vezért épp úgy, mint a közkatonákat, akik kö-
vették a vezért s nem fordultak ellene. Támogatták a
lelkek nagy vezérét, akire reáillett az, amit a haldokló
Mirabeau a fejét tartó szolgájának mondott: Soutiens
cette tête, la plus forte de la France /támogasd ezt a
fejet, Franciaország legerősebb fejét/. Támogatták Er-
dély legerősebb fejét.

Az erdélyi reformkorszak mérlege

Reformkorszaka dicsőségére vált Erdélynek. Ez a
föld kulturföld volt a nemzeti fejedelmek korszakától
kezdve s megmaradt benne és áldozatos magyar népében
végesvégig Bethlen Gábor szelleme. A szabadság földje
volt s amikor 1868-ban végleg és valósággal beolvadt
a magyar államtestbe, a nagy magyar összeolvasztó

kohóban Erdély magyar szelleme Zalatna hegyeinek aranyát és nem Zalatna utcáinak vérét képviselte. Erdélynek erre a vértanu-korszakára is reáillettek ezek a szavak: "Eme korszak és nemzedék a férfias jellemesség netovábbját érte el, ami nemzetek és egyesek életében a legritkább tulajdonok közé tartozik és a sikernek egyedüli biztos záloga."[✕]

Ami azóta történt, annak megírása meghaladja feladatkörünket. Az 1848-ig tartott külön erdélyi reformkorszak után ennek a földnek huszéves sötét elnyomtatás, majd ötvenéves béke, mint valami fegyverszünet, volt az osztályrésze. Aztán a világháborút követő gyászos időkkel Erdély pusztulása, elszakítása s újabb két nehéz évtized után egy részének visszahódítása, majd a II. világháborúval elvesztése következett.

Sorsa tehát 1540-től mindmáig egyetlen óriási dráma, a magyar lélek, a magyar föld drámája. De négyszáz éven át mégis élt ott az eltiporhatatlan magyar történelmi szellem és a lebirhatatlan magyar jog. Ezeknek megtartása az egyetemes nemzeti eszme parancsa volt.

Ez az Erdély soha, egy pillanatra sem akarta megtagadni negyvennyolcas akarátát, a románság egyenjoguvá

[✕] Beöthy Ákos: A magyar államiság fejlődése, küzdelmei, II. kötet, 75. lap.

tételét, vallásainak teljes egyenlőségét, egy pillanatra sem akarta visszavonni a jobbágyok felszabadítását és továbbra is magához ölelte, szemben a szászok és románok ebben a korban is sűrűn megismétlődő szívos támadásaival, a Magyarországgal való egyesülés gondolatát.

A reformkorszak 1848-ban megvalósult programpontjait tovább védte Erdély magyarsága az 1867. évig és a védelemnek ez a korszaka ekként szerves folytatójává vált Erdély tulajdonképpeni reformkorszakának.

A reformkorszaknak ezt a második ciklusát is azzal fejezte be Erdély magyarsága, mint az 1848. évet: mindig csak adott és sohasem kapott.

Ürmössy, Erdély abszolutizmusának történetírója, azt írja Bachról, hogy a kormányból való kilépése után az államnyomda raktárában nem kevesebb, mint négyezer métermázsa Bach-féle törvény volt összehalmozva.

Az Erdélyt kinzó abszolutizmus a maga ezer és ezer mázsa törvényével nem ért célt. Az 1867. év elsöpörte ezeket a papírtörvényeket.

Vessük ide bucsuzóul újra Wesselényi szavait: "Szorosan egyesüljön minden magyar." Csak így lesz lehetséges, hogy időtlen időkig, viharokon át is megőrizhessük a nagy magyar reformkorszakok jogegyenlő-

ségét, humánumát, magyar gazdasági erejét, a csak fizikailag meghalt Kossuth, Wesselényi, Deák, Széchenyi örökkévalóságot érdemlő szellemének parancsai szerint.

S most már nincs egyéb hátra, mint hogy végezetül idevetítsük Széchenyi "Hitel"-ének befejező szavait:

"A Mult elesett hatalmunkból, — a Jövendőnek urai vagyunk."

ERDÉLY REFORMKORSZAKÁNAK FŐ HŐSEI

Vetitsük ide most azoknak a szellemi képét, akik báró Wesselényi Miklós oldalán harcolva, néha eltérő utakat is követve, de a főcélokban rendületlen egységet mutatva, átvezették Erdélyt a rendiségből a jogegyenlőségbe, a régi alkotmányból az új alkotmányba, a kisebb hazából az egységes nagy magyar hazába. Egy sereg nagy erdélyi államférfiut kell még a Wesselényivel való sokszoros találkozásunk után bemutatnunk. Erdély meg nem épített Pantheonjába kívánczik valamennyi s helyük ott van az ezeréves magyar haza legnagyobbjai között. A legtöbbről több helyen megemlékeztünk már, amikor a vezér Wesselényi Miklós báró harcait tárgyaltuk.

A Kolozsvári Közlöny 1837. március 19-iki száma Erdély jogi művelésével foglalkozva megállapítja: "1848 előtt ha nem volt is Erdélynek jogirodalma, de voltak egyes derék jogi írói, jogtanárai, ügyvédei, ítélőbirái, volt éber, erős jogélete, Balia, Vajda, Cserei, Fülep, Székely Mihály az írók, Szász, Dózsa, Mikó, Hubert a tanárok részéről mindig tiszteletet érdemlő nevek lesznek. A hazai ifjúság mint egykor Platóhoz és Sokratehoz, úgy ment hol Marosvásárhelyre, hol a kolozsvári liceumba törvényt hallgatni. Sőt, 1834-ben koros férfiak is vettek egy derék jog-

tanártól törvényórákat.

Ezek a tanárok nevelték nagyokká Erdély nagyjait. A "törvényórákon" nevelkedtek Wesselényi a vezér oldalán, amikor pedig üldözése korszakában s később is távol volt, helyette küzdő jeles hazafiak sorából Szilágyi Ferenc, a kitűnő kortárs, történetíró, különösen kiemeli a sokaktól jellemzőleg úgy nevezett "triumvirátust", így gróf Bethlen Jánost, báró Kemény Dénest és Szász Károlyt. Szerinte ez azon három férfiú, ki az akkori ellenzéki elveket s törekvéseket három osztályban, az arisztokrácia, demokrácia s a tudomány körében képviselte s előmozdította.

"Szász Károly bámulatos polihisztor, magas látóköre, széles tudománya és szivélyes személyisége egyaránt csodára kész."[☒]

"Kemény Dénes erélyes, határozott modorával, azzal az erkölcsi rigorizmussal, amelylyel mindent, a mit jogtalanak vélt, szenvedélyesen gyűlölt, vezette 1831-ben Alsó-Fehérben a támadást, mely a létező állapot ellen indult, még pedig a Lipót hitlevél s az 1791-iki törvényczikkek nevében és védpajzsa alatt."

Széchenyi a szabadságharc lezajlása után titkárának, Tasnernak írt levelében[☒] felsorol egy sereg

[☒] György Endre: Báró Kemény Gábor emlékezete, Akadémiai Emlékbeszéd, VIII. kötet.

^{☒☒} Széchenyi levelei, III., 630. l.

magyar urat, akit nagyra tart s egy sereg magyar családost és ezek között olvassuk Erdély urai közül Szász Károlyt, az erdélyi családok között a Wesselényi, Teleki, Bethlen, Apor erdélyi családokat s azt mondja: "Vannak-e ilyenek a világon?"

Erdély alvó politikai életének felélesztése egy kis szellemi vezérkar érdeme volt. A XIX. század első negyedének a Metternich-politikával elaltatott Erdélyét a "vándor patrióták" megyegyűlésjárása ébreszti fel, a reformok szükségességéért agitálva hol itt, hol ott.

Báró Wesselényi Miklós, id. gróf Bethlen János /1791-1851/, gróf Kendeffy Ádám /1795-1834/, báró Kemény Dénes /1803-1849/, Szász Károly /1798-1853/ sorra járják a megyéket s mindenütt otthagynak valamit a maguk génuszából, a haladás menetrendjéből s életet lehelnek az alvó közéletbe.

Jórészt ennek köszönhető, hogy az 1834-es országgyűlésre már a megyéikből hozott reformeszmékkal teli-tett, bátor követek jönnek össze. Mig odaát Magyarországon évtizedeken át az arisztokraták főrendiháza a dinasztikus politika hűséges kiszolgálójaként kerékkötője az új idők szellemében való átalakulásnak, addig Erdély anyagiakban szegényebb, de műveltségben, demokratikus hajlandóságban annál gazdagabb, Bethlen Gábor szellemét örökölt arisztokráciája, kevés kivétellel,

a reformeszméken csüng.

Azt a haladó irányzatot képviseli, amit tul a nagy erdélyi hegyeken egy duggazdag magyar mágnás, gróf Széchenyi István, a világlátott, mélykulturájú ember roppant műveltségével, az alkotás tüzetől égve, egy korhadtt világgal eleinte szinte egyedül harcolva visz be egy nagy nemzet lelkébe.

Ezek a vándor patrióták az elfogatás veszélyével sem törődve harcolnak Erdély szellemi közép-kora ellen.

Erdélyben akkor már nagyon sok művelt, európai szellemű magyar van, hiszen akkortájt indul amerikai útjára Bölöni Farkas Sándor, Erdély Kölcseyje, aki azt mondja: "Vérzett szívem hazámbeli embertársaim egy részének rabszolgai nyomtatásán, mellettük harcoltam a feudalizmus ellen s az egész nemzetet kivétel nélkül egyforma szabadnak óhajtottam."

Pár év mulva innen indul utra, hogy a világhír útjáról soha többet vissza ne térjen, Kőrösi Csoma Sándor.

Itt tanít a két Bólyai és Brassay.

Itt szívja magába a kritika magasiskolájának későbbi vezére, Gyulai Pál a felvilágosodás különleges erdélyi szellemét. Itt tanulmányozza a Hunyadiak korszakát a nagy historikus, gróf Teleki József. S még a magyarság leghalálosabb ellenségei, a balásfalvi

professzorok is ez időben itt szívják be kétségtelenül erős kultúrkészségüket, Baritju ujságírói és tudományos tolla magyar forrásból táplálkozik s Barnutiu Simon jogtanár, a későbbi, 1848. évi balásfalvi gyűlés magyar-ellenes programadója, egyetemesen képzett vezérelme is Erdély kritikai szellemiségét tükrözteti, ha visszájára is fordult benne minden, amit itt tanult.

Szemben Pozsony gőgös, feudális szellemű arisztokráciájával, melyből mint nemés szellemi piramisok csak a gróf Széchenyi Istvánok, gróf Batthyány Lajosok és csekélyszámu társaik magasodnak ki, Erdélyben néhány, az udvar érdekeit vagy hivatalait szolgáló mágnáson kívül a főnemesség tulnyomó többsége a valódi nemzeti érdekeket szolgálja s szolgálja a börtönajtóig.

"Erdélyben sem a főurak, sem asszonyaik nem idegenedtek el a nemzeti nyelvtől és a nemzeti hagyományoktól"— olvassuk Takáts Sándornak "Emlékezzünk eleinkről" c. művében.[✠] "Ők nem éltek Bécsben, nem keresték az udvar kegyeit és kitüntetéseit. Az erdélyi főurak majdnem kivétel nélkül a hazafias, liberális pártnak a hivei voltak. Mig Magyarországon alig néhány emberből állott a felsőházi ellenzék, addig Erdélyben a tulnyomó többség a liberális ellenzék hive volt. A század első évtizedeiben Erdélyben Wesselényi Miklós, Kendeffy Ádám,

[✠] 485. s köv. lapok.

Bethlen János, Bánffy László, Teleky Domokos, Kemény József, Kemény Dénes stb. szerepelnek mint a hazafias, liberális párt vezérférfiúi. Ezeknek a jeles hazafiaknak feleségei és leányai épp oly lelkes patrióták voltak, mint férjeik. Kendeffy Adámné grófné — Bethlen Borbála — házát a szabadelvűség házának mondták... Bánffy Lászlónéről, aki Wesselényi-lány volt — azt jelenti 1834. december 30-ikán Istvánffy erdélyi udvari kém a rendőrminiszternek, hogy benne az energia és a rosszlelkűség egyformán nagy, elég bátorsága van Metternich herceget is szidalmazni, szerinte Erdély szomorú helyzete ennek a műve, mindent rabszolgai iga alá vet s inkább meghal, mintsemhogy egy fabatkát engedne a hatalmából."

Az erdélyi mágnásasszonyok egy részéről azt jelenti Istvánffy udvari kém, hogy "minden jel arra mutat, hogy mivel az erdélyi liberális patrióták Bécsben semmit se tudnak kivinni, most pártjuknak olyan asszonyait küldik ide, akik szépségükkel, finom műveltségükkel s kellemességükkel nagyobb befolyásra tesznek szert s nagyobb sikerrel szolgálnak a patrióta-pártnak... A rendőrség még az erdélyi mágnásasszonyok leveleit is lefoglalta s németre fordítva felküldte a rendőrminiszternek. Ezért mindenki azon volt, hogy álnév alatt folytassa levelezését."

Ennek a korszaknak történetirója, Kőváry László írja az erdélyi főurak akkori szerepléséről: "Aki ezen küzdelmek zajában nevelkedett s nagy részének tanuja voltam, nem tagadhatom meg bámulatomat, különösen e század első felétől, mely vagyonát, fejét, szabadságát kockáztatva szembeszállt s ha szembeszállni nem volt erős, megkerülte Metternich terrorizmusát. Csakis mi, kik a gyászszekerek, fekete könyvek korszakát átéltük, tudjuk méltányolni az erdélyi főurak akkori szereplését, alkotásaik jelentőségét, egyéniségük hatását a tömegre."

Ugyanigy jellemzi a szabadságharc idejére vonatkozóan Pálffy János[✱] Erdély arisztokráciáját. Ezt mondja: "Általában meg kell adni az erdélyi arisztokráciának, hogy valamint most -- az ötvenes évek elején -- aránylag több hazafiságot és tevékenységet tanusít a magyarhonnál, ugy a forradalom alatt aránytalanul nagyobb szám ölelte fel s tette magáévá a nemzet ügyét, szolgálva azt az idősebbek polgári teren, a fiatalok a csatamezőn. S pedig én soha annyira elpuhult, elkényeztetett, oly semmittevő fiatalságot nem ismertem, mint voltak az erdélyi fiatal arisztokraták a forradalom előtt. De alig harsant meg a harc-tárogató, e sibariticus fiatalság odahagyva puha indolenciáját, legtöbbször mint közkatona soroztatta be magát s a hazasze-

[✱] Pálffy János: Magyarországi és erdélyi urak, 193. lap.

retet varázsereje által egy perc alatt átváltozva, versenyezve a durvább idegzetűekkel, türt és nélkülözött és harcolt vitézül. Most pedig visszavonulva gazdálkodik jószágán, vagy él Kolozsvártt és Pesten, de nem pazarolja pénzét Bécsben. Az ilyen arisztokrácia aztán nem válik idegenné saját hazájában, s nem teszi magát lehetetlenné a jövőre is."

Erdély reformkorszakának Kossuthja, báró Wesselényi Miklós, a XVIII. századvég nagy Wesselényi Miklósának fia. Életrajzát sokszor megírták s ez a könyv az ő életének tükre. De néhány jellemző adalék kiemelésével tartozunk még nagy emlékének.

Beöthy Ákos írja Wesselényi Miklósról: "Erdélyi tevékenysége az, amely ellenzéki működésére az igazi jelleget rásüti... Itt vívta legelkeseredettebb harcait, az országos közvélemény ezért ajándékozta meg a halhatatlanság koszorújával, a hatalom pedig itt kovácsolta számára a büntetés rabláncait. Egészen tisztában volt a politikai küzdelmek természetével ugy általánosságban, mint a magyar ellenzékével az ő különleges vonatkozásában. Tudta azt nagyon jól, hogy a politikai harc nem gyerekjáték, nem sport, nem is színpadi sikerekre való vadászat, de komoly, esetleg élethalálharc, mely a hataloméért, nagy elvekért, életbevágó érdekekért folyik, mely gyakran végzetesebb következményekkel jár,

mint a legvéresebb ütközet."

Wesselényi nem csupán Bécs ellen vette fel a harcot, hanem a maradi arisztokrácia ellen is. Amikor a jobbágyság felszabadításának kérdése az 1832-iki pozsonyi országgyűlésen a főrendek tábláján megakadt, oroszládként támadt reá a főrendekre, mondván: "Ti harcra szálltok a Karok és Rendek ellen, oda dobjátok nekik a keztyűt; jól van, én felveszem. De, dölyfös oligarkhák, gondoljatok ez órára és emlékezzetek reám, ha lelketlen és önző eljárástok által kényszerítve, a nemesség egyesül az adózó néppel, hogy roppant jószágaitokon megosztozzék."

A magyar nyelv tárgyában mondotta a főrendiházban: "Régen magyarabb volt a magyar, hogysen a magyar nyelvről törvényeket kelljen hoznia; utóbb nem volt eléggé magyar, hogy ilyeket megalkothasson."

Wesselényi és Deák között az országgyűlési titkos rendőrség 1839. évi pozsonyi jelentése szerint[✠] "a bizalmas viszony határtalan, naponta kétszer is meglátogatják egymást, félnap is együtt vannak, de Deák mint egészen rendkívüli ember, ebben a mélységes baráti összeköttetésben is Wesselényi felett megőriz bizonyos fensőbbiséget, szellemi fölényt."

[✠] Takáts Sándor: Emlékezzünk eleinkről, 529. s köv. lapok.

Metternich a három évre elítélt Wesselényi érdekében Bécsbe érkezett Deák Ferencet a rendőrminiszter utján figyeltette.[✠] Deák 1839-ben Bécsben három hetet töltött Wesselényi érdekében, ott várta be a hétszemélyes tábla ítéletét, amely helybenhagyó volt. Félnie kellett, mert pl. Jeszenszky Erdély vezérének halálára szavazott. Wesselényi ekkor a bécsi kapu mellett levő gránátoskaszárnnyában volt fogva. Deák számos bécsi előkelőséget látogatott meg az érdekében, még Károly Ferenc főhercegnél is eljárt, Metternichnél is, majd a király is magánkihallgatáson fogadta. Kolowrat, Lajos és Károly főhercegek, Jósika erdélyi kancellár stb. kedvesen fogadták. Deák a kihallgatások eredményéről mélyen hallgatott. Célja az volt, hogy börtön helyett utalják Wesselényit Graefenbergbe. A titkosrendőrség jelentése szerint 1939. február végén Deák azt írta Pestre, hogy a bécsi kormányférfiak is csodálkoznak Wesselényi tulszigoru büntetésén, a kormány két-három havi fogsággal is megelégedett volna. Egyébként Deákot még Metternich is igen nyájasan fogadta, a király s a főhercegek is. Utazása sikerrel járt, Wesselényi börtönbeli szobáját Graefenberggel cserélte fel.

Két haza közvéleménye volt akkor Wesselényi mellett. S igazságtalan, aulikus szellemtől megfertőzött

[✠] Takáts Sándor: Emlékezzünk eleinkről, 534. s köv. lapok.

birái közül nem csupán a halálára szavazott Jeszenszky vált közgyűlölet tárgyává, hanem Cziráky is,^{*} akinek nagy része volt elítéltetésében.

Graefenberg után, 1843-ban, Wesselényi Pozsonyba ment. "Mint megtört öreg ember, aki már alig látott. Az ellenzék tagjai minden elkövettek, hogy Wesselényit kissé felvidítsák. Pozsony legszebb kirándulóhelyén, a Vas-kulacskánál ötventeritékes ebédet adtak tiszteletére. A rendező Bárczay abauji követ volt. A mágnessok közül megjelent: Teleky László, Eszterházy Kázmér, Zichy Ottó, Pálffy József, Vay Dániel, Eszterházy József stb. Az ebéden kizárólag Wesselényit ünnepelték. Szebbnél-szebb beszédek hangzottak el... Teleki László gróf a többi között azt mondá, a bécsi minisztereknek pirulniok kellene, valahányszor Wesselényi nevét hallják, mert ők üldözték ártatlanul e nagy férfiut."^{**}

Wesselényi bünperében "határtalan a gyűlölet Jeszenszky iránt, aki Wesselényi halálára szavazott."^{***} A pestiek azt mondják, azért követelte a fejét, -- mert a magáé semmit sem ér."

Wesselényi nyolc évi folytonos távollét után 1843. október 2-ikán érkezett vissza Erdélybe. "Barátai

^{*} Takáts Sándor: Emlékezzünk eleinkről, 400. l.

^{**} Takáts Sándor, id. mű, 392. l.

^{***} Takáts Sándor, id. mű.

és tisztelői -- olvassuk[✱] -- a rég nem látott, de fedhetetlen tulajdonos testi szemeikkel látására szép számmal gyültek egybe Zsibón s kitörő éljenzések között fogadák a megérkezőt... Egyik szemének gyengélkedését kivéve egészséges a báró ur."

Udvarhelyszék 1843. december 14-iki közgyűlésén felolvassák báró Wesselényi Miklós Freywaldauból irt levelét, mely szerint "az ujonnan építendő fogházra, ha az javítórendszerü s a kor és erkölcs kívánatának megfelelő leend, nemcsak a kért telket adja át, de más, erejéhez képesti áldozatra is kész."

Az "Ungar" c. lap 1845-ben írja: "A pesti vakok intézetének derék igazgatója a világtalan báró Wesselényi Miklós éjét némileg felderítendő, kéretlen, önkéntes jóindulatból vállalkozott a tisztelt báró urat az ugynevezett érezhető írás olvasására, földabroszok, gömbök és rajzok használatára megtanítani. Az eredmény oly kedvező lett, hogy a tanítás igen sok örömet szerzett a báró urnak... Wesselényi köszönet fejében alapítványt tett egy vak gyermek nevelésére."

Wesselényi Miklós báró az 1846. november 13-ikán Zsibóról levelet intéz Udvarhelyszék Rendeihez, amelyben azt írja az örökváltságról, hogy "e hon és az emberiség nemtője fogja azon munkálatra legszebb áldását

[✱] Erdélyi Hírlap, 1843. évf. 81. sz.

adni, melyben az örökváltság kimondatik, mert az emberiség ügye e honban csak akkor lehet méltóan képviselve és biztosítva, csak akkor leszen bércein áldás, dus téren üdv és jólét s gyermekei csak akkor cserélendik fel egymás elleni és az egyik részt veszéllyel fenyegető kínos helyzetüket tartósan békés viszonyal, midőn létesülni kezd és létesülve lesz nálunk az örökváltság."

Wesselényi egyébként az országgyűlésen nem jelent meg egész 1848. május 29-ig, amidőn a történeti nevezetességű gyűlésen megjelent — mellén nemzeti kő kardával — a gróf Teleki Domokos karján.[✱] "A zajgó terem egyzserre néma lett, majd kitörő éljenzésbe törttek ki. Ő kezdé legelőbb el beszédét az unio mellett. Hangja ugyan mennydörgött még, de a régi he vessé gnek minden kinyomata nélkül már. A nagy agitáló és hévvel támadó Wesselényi csöndes ember lett, a higgadt államférfiui természet uralomra vergődött a régi féktelen ellenzéki modoron. Wesselényi a békés megoldások embere lett, ugyanily szerepet vitt a pesti országgyűlésen is 1848-ban, míg december hó vége felé félre vonult, látva a Kossuth Lajossal való nem küzdhetést és külföldi fürdőre távozott a szembajával."

[✱] Ürmössy Lajos: Erdély irányadó lapja 1830-40-es években. 110-111. lap.

Az 1848. március 23-án Kossuthnak írt levelében már jelzi Wesselényi, hogy az események ereje Erdélyben és Kolozsvárra is hatott, az ellenzékiek, sőt köztük konzervatívok is pl. Jósika Lajos és Thoroczkay Miklós tanácskoztak és többek között kimondták az általános és teljes unió óhajtását.

Wesselényi az 1848. április 12-én az erdélyi honfiakhoz intézett nyílt levelében, amely a Pesti Hirlap 1848. április 15-iki számában jelent meg, figyelmeztet egyes erdélyi urakat, hogy "az ottani parasztságot ne pusztá kapacitálással nyugtassák meg, hanem lássák át, hogy ha Magyarhonban a robotot és a dézsmát eltörölték, menthetetlenül elveszetté lett az nemcsak a szomszéd Erdélyben, hanem tul azon és minden szomszédain keresztül egész Péterváráig."... "Nincs arról többé kérdés, maradjanak-e meg a robot és dézsma vagy eltöröltesse nek, vége van annak örökre és menthetlenül, nincs hatalom, mely annak létét fenntartani vagy visszavarázsolni képes lenne, most csak a körül fordul a kérdés, hát nálunk Erdélyben mi szabadítsuk-e fel a parasztot vagy ő törje szét bilincset és rázza le görbesztő terhét nyakáról, avagy a kormány vegye azt le róla."

A kolozsvári országgyűlés 1848. május 30-iki, uniót kimondó határozatáról Wesselényi levélben értesíti Deák Ferencet és ebben azt javasolja, hogy az

1848-iki választási törvénynek Erdélyre alkalmazását az erdélyi sajátos viszonyoknak megfelelően el kell készíteni és idézi báró Perényi Zsigmondot, a magyar főrendiház elnökét, aki akkor Kolozsvárott járván, azt az álláspontját fejtette ki, amely Wesselényi véleményével is egyezik, hogy a pozsonyi országgyűlés által alkotott negyvennyolcas törvények közül Erdélyre új alakba öntés nélkül kell alkalmazni az alkalmazhatókat és csak a körülmények és helyzetigényelte módosításokat vagy hozzátételeket kellene azokhoz ragasztani vagy csatolni.

Az utolsó erdélyi országgyűlésen, 1848. június 6-án, került szőnyegre az urbériség, a robot és a dézsma megszüntetésének kérdése. Wesselényi a vezérszónok, követeli, hogy az "eddig elnyomottakat emeljük magunkhoz, emeljük oda, hova őket Isten teremtetten, legyenek az eddig jobbágyok és zsellérek többé nem parasztok, pórnép, misera plebs, hanem szabad polgárok." Elfogadni kéri azt az indítványát, hogy a robot és dézsma Szentháromság vasárnapjától megszűnik. Az erdélyi Rendek az indítványt egyhangulag elfogadták.

Életének legfőbb diadala az volt, mikor a király az erdélyi országgyűlésen alkotott uniós törvényt 1848. június 10-én szentesítette és ezzel "a két ország, a két törvényhozás és a két végrehajtóhatalom egyébe olvadt."

Wesselényi 1848-ban nem csupán Erdély szellemi karmestere, — buzgón működik a magyar országgyűlés felsőházában is. Így az 1848. július 13-iki felsőházi ülésen tartott beszédében azt mondja: "A hon iránti hűség érzetének kifejezése a felsőtáblának szintugy szent kötelessége, sőt el nem rabolható joga, mint a képviselőknek... Vajon nem volnánk-e a vitam et sanguinem-et harsogó dicső elődinknek méltó unokái?... Fejezzük ki azt, miszerint a veszélyt, mely honunkat annyifelől s oly rémképekben fenyegeti, igen is érezzük s szívrünk-re vesszük, nem elcsüggedten, hanem úgy, mint férfihoz illik, ki a veszélynek bátran néz szemébe, de azt kisebbnek, mint amilyen, nem ismeri... Tudjuk, mi nagy veszélyben forog hazánk, de fejezzük ki mint férfiak erős elhatározottságunkat, hogy a hont megmentjük vagy azzal süllyedünk... Kiáltjuk, hogy a veszélyben forgó hon becülete és nemzeti léte megmentésére áldozzuk örömet vagyonunkat és vérünket."

A felsőház tagjai felállanak ezekre a lelkes szavakra, melyek Kossuth vérforraló, katona megajánlást kérő híres beszédére emlékeztetnek.

Az utolsó pozsonyi országgyűlésről olvassuk:[⌘]

"Ez országgyűlés diadalünnepére a vak Wesselényi Miklós

[⌘] Vahot Imre: Országgyűlési Emlék-Almanach, 52. lap.

is, a legyőzött konzervatívok irányában mint nemezis, megjelent s megegyeszer hallatá beszéde büntető mennydörgését."

1850. április 24-ikén temették el a tüdőgyulladásban elhalt báró Wesselényi Miklóst. Temetéséről így emlékezett meg a Pesti Napló: "Török Pál ref. lelkész tartott emlékbeszédet a nagy halott felett: 'Jól jártál, hogy elmentél közülünk, hogy meg nem érted az időt, mit Sámson, ki világtalanul volt kénytelen örölni a filiszteusok malmában.' Tömérdék nép kísérte sirjához. Megható volt az egyszerű, csendes temetkezés az alkony szürkületében. Semmi zaj, semmi czifra pompa, egy fekete bársonnyal bevont koporsó, reáírva: báró Wesselényi Miklós, élt 54 évet."

A vándor patrióták vezére mellett néhány nagy erdélyi államférfiu magasodik ki.

Id. gróf Bethlen Jánosról, aki 1792. február 9-én született és 1851. március 17-én halt meg, pompás képet festett gróf Gyulay Lajos naplójában.* Azt írja gróf Gyulay, hogy "Jelen századunk utolsó három évtizedét 1819-1848-ig a küzdelmek korszakának lehet Erdélyben nevezni. Ezen idő alatt három kitűnő egyént látunk fellépni a polgári padokon, Wesselényi Miklóst, Kendeffy

* Lukinich Imre: A bethleni gróf Bethlen-család története, 478. l.

Ádámot és Bethlen Jánost, egy negyediket is ide lehet sorozni, Kemény Dénest... Nagyon különböző jellemek voltak ezek egymástól, de a haza szent ügye mellett egyformán küzdöttek, elsőséget bajos volna köztük felállítani. Bethlen János volt a legidősebb ezek között és barátai országszerte Vén Jánosnak nevezték, mert ő volt ezek bölcsebbike. Nem volt benne meg az eleven, erőt kilökő, mindenben uralkodó aristotelesi energia. Plutarchossal szólva, nem volt kezdeményező, de tudott és szeretett irányt adni... 1819. tájt telepedett külföldről be Erdélybe és úgy lehet örvendett a fejlődő magyar szellemnek, de egyszersmind jónak ítélte annak irányt adni. Társaságát mindenki szerette, humánus volt a szó teljes értelmében, de egész az 1834. évi diétát megelőző mozgalmakig nem vett részt az erdélyi korszakban fejlődésében. Bethlen János Kolozsvárról igazgatta az egészséget, mint Jupiter az Olympusból. Körülülve barátaitól, kiknek játszva elmésen odavetette gondolatait, tanácsait... Közgyűléseken és diétán is mikor szükség volt mindig a dologhoz, igen értelmesen, igen rábeszélőleg tudott szólni, röviden, velősen és megragadóan tudott beszélni... Az 1837-38-iki szebeni diétán egyenesen az ő mély kombinációinak lehetne köszönni, hogy Estei Ferdinánd kimaradt a gubernátori választásból. A nagy Deák Ferenc is azt mondta az említett diétáról, hogy

az egy mesterműve volt az erdélyi rendeknek."

Pálffy János az erdélyi országgyűlések, majd a 48-as országgyűlés híres követje és utóbbinak első al-elnöke írja id. gróf Bethlen Jánosról:[✱] "Bethlen János az erdélyi országgyűléseken a centrum vezére volt. Éles előrelátása, helyes kombinációi és higgadtsága sok oly dolgot megakadályozott, ami káros leende és sok olyat keresztülvitt, főleg emberismerete, tapintata és elméssége által, ami másoknak nem sikerült. Így tudta ő behálozni és egészen megnyerni az országnak báró Jósika János helyettes kormányzó cselszövényei ellen 1834-35-ben az akkor ostromállapotban létező Erdély teljhatalmu királyi biztosát, báró Wlassics horvátországi bánt is... De minden érdemeinek koronáját az 1836. évi országgyűlésen szerezte meg magának és ezzel Erdély háláját. A bécsi kormány nem bizván Wlassicsban, visszahívta és Estei Ferdinánd főherceget, a később elhírhedt galíciai vérebet, küldötte még korlátlanabb hatalommal Erdélybe, mint királyi biztost az 1837. évi országgyűlésre... Bethlen János buktatta meg gubernátori törekvéseiben és egy követi gyűlésben ő mondotta azon híres szavakat, melyek eldöntötték a kényes, veszélyes kérdést és ebben Erdély sorsát legalább még egy évtizedig. Beszédét ezzel

[✱] Pálffy János: Magyarországi és erdélyi urak, 84. l.

végezte: "Nem arról van a szó, hogy ki legyen a kormányzó, hanem arról, hogy ki ne legyen és ha volt önök között, aki vak gyűlöletében azt mondotta, hogy inkább szavaz a hercegre is, mint Jósika Jánosra, én azt mondom cáfolatul, hogy inkább megválasztom Erdély gubernátorának a szebeni hóhért, mint Estei Ferdinánd főherceget." Ezzel meg is buktatta a főherceget. Pálffy szerint nem kis része volt Bethlen Jánosnak abban is, hogy a gubernátor az 1848-iki unió-országgyűlést kihirdette... Jellemzése szerint Bethlen egyike volt a két magyar haza legkitűnőbb elmetehetségeinek s ha Angolhonban vagy Franciaországban születik s nem az elszigetelt ismeretlen kis Erdélyben, hol gyakran és több felületes politizálóktól félreismertetett és gyanúsított, neve Európa elsőrangú diplomatái között maradt volna az utókorra. Azzal fejezi be jellemzését, hogy adjon Isten a magyar nemzetnek minden korban legalább néhány olyan hazafit és eszélyes államférfit, mint minő id. gróf Bethlen János volt. /Nagyapja volt gróf Bethlen István miniszterelnöknek./ Politikai felfogására jellemző az 1844. március 13-án Wesselényi Miklóshoz intézett levele, amelyben nemzete sorsán aggódik és felveti a kérdést, hogy a németek és a szlávok között melyik fogja a magyart partolni és véleményét ebben foglalja össze: "A legfontosabb körülmény parancsolta kötelessége lenne mindenki-

nek Magyarhonban azon igyekezni, hogy minél több szláv nemzedék huzódjék el az orosz szöyetségtől és hogy az ország minél őszintébben és nyiltabban simuljon a német nemzetiséghez. Ami már Erdélyt illeti, annak jövődjé vélekedésem szerint felette szomorító, ugyanis itt minden jónak, minden hasznosnak, minden célszerűnek utjában áll azon eredeti és sajátos nyavalya, melyet Franciaországban gascogne-izmusnak neveznének és amelyet nálunk hasonló helyes kifejezéssel transylvanizmusnak lehet nevezni. Ezen nyavalyáról egy egész kis tömör könyvecsét lehetne írni, melynek mottóul szolgálhatna a néhai Turótzinak a verse: A Szegénység s Fántásia Átkozott két Bágásia... A transylvanizmus oka, hogy az erdélyi ember át nem látja azt, miszerint az itteni országgyűlés határozzon bármi alkotmányosat és üdvöst, eredménytelen lesz mégis az országnak a felső kormánytuli nagy távol-sága, az országnak erőtelensége és tekintélytelensége miatt. A transylvanizmus okozza azt is, hogy az országnak főbb közjogi kérdéseiben az erdélyi ember át nem látja, hogy azok a hatalmas kormányal szemben az alkotmányos élet javára ki nem tisztáltathatnak és hogy addig, valameddig az adó, katonaadás, élelmezés és a helyhatósági tisztí ujitás a kormány és haza közt tisztába nem jönnek, mindaddig az előhaladás lehetetlenné válik... A transylvanizmus nyavalyája miatt nem látja

az erdélyi ember azt is, hogy Magyarország önereje által előhaladván, Erdély pedig tökéletesen az alkotmányos és előhaladási pályán hátramaradván, a két ország közt egy morális hézag fog támadni, mely Magyarországra nézve a két ország unióját nem fogja többé kívánatosá tenni és Erdély magárahagyatván, most is gyenge lábon álló alkotványa minden jelentőség nélküli formasággá válván, mind alább-alább fog süllyedni koloniális állapotjában és nem fog neki egyéb hátramaradni, mint az, hogy irigyelje az ausztriai örökös tartományokat, melyeknek, ha szinte alkotványuk nincs is, anyagi jólétük mégis a kormány által előmozdittatik, egyszóval, hogy hazánk minden alkotmány nélküli kolóniává válik. Következésképen a transylvanizmus oka annak is, hogy az erdélyi embereknek nagy többsége az uniót, Erdélynek ezen egyetlenegy menedékét, nem óhajtja. És hogy azok is, akik nem sinylődnek oly mélyen a transylvanizmus nyavalyájában, hogy az uniótól visszaborzadjanak, a Partium Magyarországhoz csatolása ellen mégis egész erővel kikelnek... Hiszem állhatatosan, hogy Erdélyben az alkotmányos élet lassankint meg fog szünni és csak akkor fog az ország a határtalan bürokrácia járma alól kimenekedni, amidőn Magyarország megerősödven, képes lesz kormányát arra birni, hogy az is megegyezvén, az unióban Erdélynek mint a magyar korona alkotórészének

alkotmányos jogai visszaadódjanak, addig pedig a szegény Transylvániának sok súlyos napjai fognak leperegni."

"Az idősebb Bethlen János az 1848. előtti Erdély közvéleményének vetélytárs nélkül való vezére, mióta a nagy Wesselényi is elismerte, hogy biztos ítéletével és higgadtságával egy fejjel kimagaslik kortársai fölött. Népszerűségének tetőpontjára emelkedett, mikor megbuktatta Estei Ferdinánd főherceg gubernátorságát. Főirányítója lett a két országos nemzet egyesülésének is."[✱]

Id. gróf Bethlen Jánosról azt jelenti az országgyűlési titkosrendőrség kémje, Istvánffy,^{✱✱} Sedlnitzky rendőrminiszternek 1834. július 8-ikán: "Ravasz ultra-liberális, akinek vezetésével a szélsőséges beszédek felszabadultak, olyan férfiú, aki a kormánynak nem hódol be."

Id. gróf Bethlen János ezt írja Wesselényinek 1844-ben: "Itten minden jónak, minden hasznosnak, minden czélszerűnek útjában áll azon eredeti és sajátos nyavalya, melyet Francziaországban gascogneizmusnak neveznének s a melyet nálunk hasonló helyes kifejezéssel transylvanizmusnak lehet nevezni."

[✱] Mosa József: Vázlatok Erdély közelmúltjából.

^{✱✱} Takáts Sándor: Emlékezzünk eleinkről, 412. l.

Szilágyi szerint id. gróf Bethlen János királyi hivatalos, "az ellenzék diplomatája", barátja Wesse-lényi elveiben, meggyőződésében osztozott, de cselekvési finom modorában, higgadt, eszélyesen számító eljárásában, főképp a kitűzött célra vezető eszközöknek mindig a körülményekhez képest ildomosan megválasztásában és alkalmazásában tőle eltért, sőt fölötte állott.

Szilágyi Sándor, Erdély történetírója, akként jellemzi Bethlent,[✱] hogy Erdélyben a legjobb politikai kapacitás. Az oppozíció sorában küzdött tántorithatlanul, a felajánlott főhivatalokat nem fogadta el. Az erdélyi országgyűléseken a legjobb szónokok közé tartozott, aki a pártok közt viszályokat ki tudta egyenliteni. A reformok zászlaját a márciusi napokban Erdélyben ő tűzte ki.

Ő adta a negyvennyolcas erdélyi reformprogramot. Nem hiába nevezték Erdély Deák Ferencének.

A programot tartalmazó márciusi körlevélbe foglalt kiáltványa így szólt: "Azon események által, melyek Európa csendét felforgatással fenyegetik, felszólítva érzők magunkat mi, kik itt Kolozsvárt jelen vagyunk, egy minden pártszínezet nélküli nagy gyűlésben egyesülni s hazánk jövőjét, a csendet és békét csak úgy remélvén biztosíthatni, ha a feledékenység fátyolát vetjük a

[✱] Szilágyi Sándor: A forradalom férfiai, 315. lap.

multa: kezét nyújtottunk egymásnak arra, hogy a közgyűléseken a következő tárgyakat igyekezzük kivinni:

1. Hazánk jövőjét s önfentartásunkat csakis a két testvérhaza egyesülése által látjuk biztosítva, ez által látjuk megerősítve az ausztriai háznak kormányát is, melyhezi alkotmányos kapcsolatunkat hazánk fenmaradhatása nélkülözhetetlen feltételének tekintjük. Ennélfogva a testvérhon középponti megyéjét felszólítandónak véljük arra, hogy eszközölje követeli által, miként a testvérhon elfogadván azon baráti kezét, melyet neki Erdély a közelebbi országgyűlésen nyújtott, az unió létesítésén munkálódjék. 2. Szorgalmazzanak a megyék mielőbb országgyűlést, melynek fő teendői közé sorozandók: a/ Közteherviselés. b/ A nemességnek minden teherben, ugymint adóban, katonai élelmezésben, katonaállításban való osztózása. c/ Törvény előtti egyenlőség. d/ Az urbéri viszonyokból való végképeni kibontakozás, hogy az urbéres osztály illő megváltatása eszközöltetvén, az birtok által is köttessék a honhoz. e/ A székely nemzet nyomasztó sérelmeinek siető orvoslása. Ezek azok, amikben megegyeztünk s melyeknek létrehozásán teljes erőnkől igyekezzünk s arra szólítjuk fel ezen levelünk által minden hazánkfiát, hogy a cél nagyszerűségét átlátva, nyújtson segédkezeket annak elérésére s elfeledve minden pártkérdéseket, ezeknek határozatban vételére fordítsa min-

den figyelmét."

Bethlent a legjobb erdélyi státusférfinak tartották. Több erdélyi országgyűlés irányító szelleme, az 1834., 1837., 1841., 1846. és 1848. évi országgyűléseken egyaránt a központ. Hangban finom, tudásban első, megfontolt, semmit el nem heveskedő, mélyrelátó, bátor államférfi, mindig izzó magyar. Az uniós országgyűlés kihirdetése körül is oroszánrésze volt, majd lelkes híve a szabadságharcnak s 1851-ben bekövetkezett halála Erdélyt olyan férfiutól fosztotta meg, aki világos eszével, közéleti bátorságával, vérbeli alkotmányos érzületével és meg nem halásával az abszolutizmus korában Erdélynek igen nagy szolgálatokat tehetett volna. Wesselényi igen nagyra tartotta. Biztos ítélete, nyugalma, higgadtsága Deák Ferenc nagy lelki tulajdonságaira emlékeztetett. Erdély közéletében, sokszor a szinfalak mögött, döntő szerepet vett. Politikai pályájának delelője az 1848. év, amikor az unió apostola volt.

Ürmössy az erdélyi abszolutizmus történetírója azt írta róla:[✱] "1831. óta Erdély nyilvános életével elválhatatlan kapcsolatban állott, a mérsékelt ellenzék élén küzdve hazájának jólétéért. Különös szeszélye a sorsnak, hogy azon férfiak, kik Erdély történetének

[✱] "Tizenkét év Erdély történetéből", I., 73. l.

utolsó tizedeiben oly nagy szerepet játsztak annak az anyaországgal egyesülésére mindent^yelkövettek, egymásután haltak el legszebb férfikorukban, anélkül, hogy a legkisebb reményt is vihették volna sirjukba hazájuk sorsának jobbra fordultáról."

Bethlent Budán 1851. március 19-én temették el, az 1849. február havában elhalt báró Kemény Dénes hamvai mellé.

Amint báró Kemény Zsigmond megállapítja,[✱] az 1834-es országgyűlés bezárása után az ellenzék két részre szakadt és a tekintélyesebb egyének gróf Bethlen János köré sereglettek, amit előmozdított az is, hogy Wesselényi, akinek elfogatását azonnal hirdette, nem ok nélkül a fáma, eltávozott Erdélyből és Pozsonyba sietett.

Ami ezt a feloszlatast követte, az Erdély politikai életének legfényesebb lapjára tartozik. Egy sereg főispán lemondásán felül lemondanak még a főkormányzók alkotmányos érzésű tanácsosai is. Kezdődik Erdély vis inertiae-ja, de a másik oldalon megkezdődik az üldözés is, amely elsősorban a gladiátor, az opposzió feje, Wesselényi, fejére vagy szabadságára pályázik.

A vándor patrióták másik nagy orátora Wesselényi mellett báró Kemény Dénes volt, az erdélyi közjog és történelem tudósa, Erdély közszabadságainak fanatikusa,

[✱] Báró Kemény Zsigmond: Erdély közléte 1791-1848.

az 1834-es és későbbi erdélyi országgyűlések kemény ellenzéki férfia, Szilágyi Ferenc, úgy jellemzi, hogy báró Kemény Dénes, Alsó-Fejérmegye követe, a nép embere, tiszta jellemű, őszinte liberális meggyőződéssel, az országos közügyek alapos ismerője, a haza sérelmeinek hű regisztrátora, erőteljes, de csipős és szenvedélyes, néha mérges szónoklataiban a kormány ostora és pörölye.

Gróf Gyulay Lajos írja naplójában, hogy az 1834. évi országgyűlést megelőző években a vármegyei mozgalmakban különösen Alsó-Fejérmegye és Kolozsmegye tüntette ki magát, amott Kemény Dénes és Szász Károly voltak a vezetők, itt Bethlen János. "Kolozsvárról indult ki minden és Bethlen János volt a központ, honnan egyetértőleg a megyékbe elterjedtek az utasítások. Alsó-Fehér magában annyi erőt fejtett ki, amennyit a többi összes megye. Kemény Dénes alig volt nevééről ismeretes, csodálatos természeti ajándéka volt az az ékesszólás, mely mindenkit magához ragad, eleibe Erdélyben egyet sem tudok tenni, sem Wesselényi Miklóst, ki gyakran igen hosszadalmas, sem Szász Károlyt, ki gyakran igen okoskodó volt. Dénes a dolgot meztelenül, jó rendben és tiszta eleven előadással tudta eldönteni, többnyire az utolsó volt a szónokok között, de tisztába tudta hozni az összezavart eszméket és ritkán, hogy meg nem állott

véleménye"... Báró Kemény Dénesről jellemképet nyújt az országgyűlés 1834. november 11-iki ülésén az ideiglenes tollvivői tiszta megszűnése alkalmából tartott beszéde: "Hivatalból szerfelett különböző érzésekkel lehet kilépni. Van olyan, ki a hivatalt hatalmas dicsvágya eszközének nézi csak s hogy benne magát megörökíthesse, a felsőség előtt szolgálatra kész, mély alázatosságú, közönség előtt semmit sem jelentő, sima, édes szókkal élő, azonban magát ritkán kimondó, ugynevezett vágásközlő, kinos, csufos, tarka, férfihoz nem illő szerepet folytat. Az ilyennek nem kevésbé lehet kellemetlen a hivataltól megválás. Lehet olyan, ki a hivatalt monopóliumnak vagy árendás jószágnak nézi, melyben -- míg pontosan vagy bőven fizeti oda, honnan nyerte, az egyezés vagy kény szerinti árendát, -- addig és azon áron szabadnak, sőt igazságosnak véli a hatalomgyakorlás, vagyonszerzés és kény mezején magának azért, amit ő ad és kiáll, mentől illőbb kárpótlást szerezni; az ilyennek is nem kis keserűség lehet a hivatalból kilépés. Lehet olyan is, ki csak unaloműzés, bufelejtés vagy módi kedvéért nézett betűre éltében s oly hivatalba lép, melynek azelőtt nevét is alig ösmerte s annak hatalomgyakorolhatási és jövedelemszereshetési módjaiba rendre-rendre beletanulva oly lelkiert fejt ki, hogy végre nem vesz számba, ha keze alatt mindenek közül

bakul folynak is, ha senki sincs is vele megelégedve, sőt ha talán az egész ország az ő becses személyéért felzavartatnék is..., ilyennek ki ily dühösen kíván tiszt lenni, hiszem, nagyon szomorú hivatalból kilépni... Több ízben viseltem becsületbeli hivatalokat. Eléggé tudtam és tudom én azt érteni, mekkora megbecsültetés valakinek a haza becsületbeli szolgájának lenni... A közbizodalom sohasem mutatja ki magát oly igazán, mint oly választásban, hol állandó méltóság, hatalom és fizetés a részrehajlás és személyesség érdekeit fel nem keltik..."

Pálffy János is megemlékezik "Magyarországi és erdélyi urak" című művében /229. lap/ báró Kemény Dénesről: "Alsó-Fehér vármegye követe négy országgyűlésen. Képviselő 848-ban; belügyi államtitkár s miniszteri jelölt a Batthyányi második miniszteri kombinációjában. Meghalt Pesten 849-ben. Erdély legnagyobb talentomainak egyike, első publicistája és szónoka. Szilárd jellemű, hajthatatlan akaratú és erőslelkű férfi, munkás szelleme sója nem szünetelt, mindig és fáradhatatlanul buvárkodott a törvények, a történelem könyveiben s a tudományok kimerithetetlen forrásaiban. Legkedvesebb tanulmánya volt Erdély százados sérelmeinek ismerete s erről nagy terjedelmű, igen becses munkát dolgozott a 837-i országgyűlés számára. Általában ő az országos

sérelmek hatalmas bajnoka volt s a sérelmek klasszikus szónoka. Ez volt eleme, a mező, melyen tökéletesen otthon volt, ismerve minden legkisebb titkát s melyen vele egyik pártból sem mérkőzhetett csak megközelítőleg sem senki az egész országban. De a sérelmek azon kegyeletos előszeretettel, mellyel e tárgy iránt viseltetett, elfogulttá tették csaknem minden reform iránt. Ő mindig a múltba nézett vissza s az alatt, általa csaknem figyelemre sem méltatva, az idő haladott, többféle jogi javításokat és ujításokat követőleg. De ő restaurálni akart minden áron s nem szerte a haladást, mert ez nem volt összeférhető a múlt század reminiscenciájának föllelevenítésével egészen más igényű korban és nemzedéknél. S valamint a 834-i országos ellenzék, nem birván a Wesselényi Miklós macasságával, tőle Kemény Déneshez pártolt, szintugy fordult volna el tőle is, ha Erdélynek még több országgyűlései lesznek. Már a 841-ki országgyűlés alatt, mely urbéri szemelvényeivel első lépett ki a sérelmek kopár mezejéről a haladás terére, nem egyszer talált ellentállásra saját táborában s kénytelen volt engedni. Ő az ellenzék vezére már három országgyűlés alatt, ki szigorú fegyelmet tartott pártjában s ellentmondást és más véleményt sohasem tűrt. Mert kedvenc s csaknem abszorbeáló eszméje a jogvédelem volt, nem akarta megkülön-

böztetni a jogok természetét, egy fogalomba olvasztva azokat mind, a megtartás fogalmába; s mert közléte minden törekvését az osztrák kormány által lassankint elorzott s elrablott jogok visszaszerzése foglalta el, nem tudott megbarátkozni azon gondolattal, hogy lehessenek oly jogok, melyeket másfelől néki kell másokkal megosztani."

Pálffy szerint báró Kemény Dénes leginkább az unióért küzdött, mind az 1837, mind az 1841. évi országgyűléseken. Az 1848. évi unió-országgyűlésen ő tette meg az indítványt az unió iránt.

Pálffy szerint Kemény Dénes rendkívüli szónoki tehetsége és hatalmas szelleme előtt a magyarországi országgyűlésen is 1848-ban bémészan némultak el, és hallgatták azon emberek is, kik Erdély históriájának csak kezdőbetűjét sem ismerték. A Batthyány-kormányban Kemény Dénes belügyminiszter lett volna, a második kormányban, de az új minisztérium megerősítése sohasem jött le. A honvédelmi bizottmányban mint államtitkár vett részt, de 1849-ben már meghalt. Pálffy szerint Erdély "mindig büszke maradhat ezen derék, nagytehetségű és erőslelkű fiára."

Báró Kemény Dénes 1834-ben /Erdélyi Országgyűlés Irományai XLIII. ülés, 40. szám alatt/ az ideiglenes tollvivői tisztségtől való bucsuzása alkalmával

arról beszél, hogy több ízben visel "becsületbeli" hivatalokat. "Elégge tudtam és tudom én azt érteni, mekkora megbecsültetés az valakinek, a haza becsületbeli szolgájának lenni, egyfelől mivel a közbizodalom sohasem mutatja ki magát oly igazán, mint oly választásban, hol állandó méltóság, hatalom és fizetés a részrehajlás és személyesség érdekeit fel nem költik, másfelől mivel az a megkülönböztetés, mellyel a közönség kijelöli választottját akkor, midőn elég közbuzgóságnak tartja a csupa becsületből szolgálásra, minden csupa hivatal általi megkülönböztetést meghalad, megbecsültetésnek néztem minden becsületbeli hivatalomat..." Ilyenek voltak akkor Erdély nagyurai.

A szélső kormánypárti "Mult és Jelen", Szilágyi Ferenc lapja, amely folyton támadja az ellenzéket, báró Kemény Dénes tehetsége előtt mélyen meghajlik s 1845. október 7-én ezt írja róla: "Báró Kemény Dénes a két utolsó országgyűlésen az ellenzéki párt sok kitűnő jeles tulajdonnal bíró egyik vezetője volt. Mint látszik s hallani lehet, a politikai és közéleti pályájáról magát merőben elvonta s az országos rendszeres bizottmány üléseiben is legkisebb részt sem vett. E lépése és elhatározása azon meggyőződés sugallása-e, hogy az ellenzéki pálya, amilyen irányt az Erdélyben 1833. óta vett, célra nem vezető s így megbánás vagy

más ok szüleménye-e, azt nem tudjuk, de minden esetben hisszük, hogy e félrevonulás tanulságos példa. Oly hazafi, mint ő, kitűnő lángésszel, mély belátással, a közügyek állásában és törvényekben ritka szép és alapos ismeretekkel, e mellett lankadatlan munkássággal és jóakarattal /ha szinte ellenzéki fellépésének néha szelidebb alakban történése óhajtott lett volna/ más utat választva, mint a milyen szinte csak az aura popularis volt, mennyit használhatott volna hazájának..." Szerencse, hogy báró Kemény Dénes nem hallgatott ezekre a megjegyzésekre s nem lépett passzivitásba, hanem politikai tehetségét továbbra is hazája javára gyümölcsoztette.

"A nagy Wesselényi fegyvertársa -- írja Mosa József --, a Bécs ellen dörgő Kemény Dénes sohasem tudhatja reggel, vajjon estére nem lesz-e utban valamelyik megbízható osztrák börtön felé, hogy annak falai között elnémitassék."*

Báró Kemény Dénes 1848. október hóban már belügyi államtitkár volt.

1849. februárjában -- Erdély pótolhatatlan kárára -- meghalt. Budán van eltemetve. Mellette temették el 1851. tavaszán nagy fegyvertársát, id. gróf Bethlen Jánost.

* Mosa József: Vázlatok Erdély közelmúltjából.

Szász Károly, aki 1798. január 25-én született Vizaknán és Marosvásárhelyt halt meg 1853. október 25-én, a harmincas évek elején meleg barátságba került Wesselényivel, a kolozsvári 1834. évi országgyűlésen Wesselényi Udvarhelyszéket, Szász pedig Vizakna városát képviselte. Amint a hatalom ez országgyűlés után az országgyűlésen történeteknek saját sajtón kinyomatása miatt bűnpert indított Wesselényi ellen, Szász Károlyt is üldözőbe vették és megfosztották a nagyenyedi kollégiumban elfoglalt tanári állásától, amelybe csak 1841-ben amnesztia révén került vissza. Résztvett az 1848. évi országgyűlésen is és az unió után báró Eötvös József közoktatásügyi miniszter mellé államtitkárnak nevezték ki. A szabadságharc után elfogták, halálra ítélték, de a kivégzés előtti éjszakán a sok megkegyelmezett között Haynau neki is megkegyelmezett.

Szász Károly Vizaknát képviselte az erdélyi országgyűléseken, megyéjében az ellenzék vezére volt. Szilágyi Sándor akként jellemzi,* hogy "ész, tudomány, ismeret és alaposság jellemzik szónoklatát, nem a szívhez, hanem az észhez szól, sok ismerettel, de sok unalmassággal."

Mósa József írja róla "Vázlatok Erdély közelmúltjából": "A középszerűségből Szász Károly, a nagy szónok

* A forradalom férfiai,

és polihisztor emelte ki ezt a régi székelly családot.* Csodagyermek; hétéves korában tökéletesen fordít magyarból latinra s csodálatos elme marad élete végéig; benne, amint sirjánál a világhírű Bólyai Farkas mondta: 'csaknem minden Muzsák egyesült lángja aludt ki'. Jogi diplomával a zsebében a matematikában és természettudományokban is kiképzte magát a bécsi egyetemen, mintha csak érezné, hogy Metternich erőszaka valamikor a jogi katedráról a matematikaira fogja szorítani. Huszonhároméves korában rendes tanára az enyedi főiskolának, hol az ifjúságra olyan szenzációs hatást gyakorol, hogy hallgatói a maguk körében megbélyegzik azt, aki nem jár rendszeren előadásaira. Mint Alsó-Fehér vármegye táblabírája belesodródik a politikai életbe, tagja a híres 1834-iki országgyűlésnek, majd vezértársa Kemény Dénesnek és a nagy Wesselényi Miklósnak. Elsőrendű debatter. Kemény Zsigmond a legelső magyar szónokok közé sorozza -- Kossuth korában! -- "aki a lángész szuverén hatalmával uralkodott hallgatóságán". Az osztrák abszolútizmus, mely Wesselényit már kikezdte, Szász Károlynak is nekiront. Elzavarja a jogi katedráról és Nagyenyedről. Marosvásárhelyt húzódik meg s matematikát tanít. Az ifjúság az ő kedvéért erre a száraz tárgyra is lelkesedéssel veti rá magát; hatására a táblabírák klasszi-

* Mosa József: Vázlatok Erdély közelmúltjából.

kus korában, az erdélyi főbb nemesség egyes sarjai előszeretettel lépnek mérnöki pályára. 1848-ban megint belekerül a politika sodrába. Eötvös József államtitkára lesz s így tagja a Kossuth kormánynak. Egy nevezetes beszédében a diktátori hatalom jogkörének körvonalazását kéri a debreceni országgyűléstől. Világos után elfogják, a kivégzéstől csak véletlenül menekül meg azal, hogy belekerül a Haynau által ötletszerűen megkegyelmezett 207 fogoly listájába. Visszatér Marosvásárhelyre s átveszi Bólyai Farkas tanszékét. E változatos pályafutás alatt megírja "Silloge tractatum"-át: a Diploma Leopoldianum előzményeinek és kibocsátásának oklevél-gyűjteményét; az egész gimnáziumi tananyagot egybefoglaló "Parthenon"-t és sok történelmi jogi és nyelvtudományi, meg matematikai tanulmányt. Kemény Zsigmond, emlékbeszédében, oligarchának tartja őt a tudományok birodalmában, nagy szónoknak és a nemes jellem mintaképének."

Köváry László azt írja róla,[✱] hogy az 1834. évi erdélyi országgyűlés "élő könyvtára volt, ki mint előbb nagyenyedi törvénytanár, Erdély joga és története lapjait színről-szinre ismerte". Az uniós országgyűlést megelőző nemzeti ülés vezérszónoka, aki ott a szászokat ostromolja s jogtörténeti adatokkal bizonyítja,

[✱] Erdély története 1848-49-ben, 44. l.

hogy alkotmányukat magyar kézből, II. Endrétől kapták, a magyar korona állandóan istápolta őket s kedvezésekkel tömte s most hálátlansággal fizetnek.

Egy másik jeles erdélyi történetíró, Ürmössy Lajos[✱] azt írja róla 1853-ban bekövetkezett halála alkalmából: "Volt hirneves nagyenyedi tanár, kitűnő országgyűlési szónok, aki még a hideg szászokat is fel tudta a negyvennyolcadiki országgyűlésen melegíteni s egy nagyobb szónoklata után, miután az uniót sokáig ellenzék, oly szónoki erőt fejtett ki Szász Károly, hogy a szász követek egyszerre ugráltak fel helyeikről a magyarokkal s kiálták: elfogadjuk az uniót, éljen az unió!"

Báró Kemény Zsigmond az 1859. december 19-én tartott akadémiai emlékbeszédében azt mondja idős Szász Károlyról: "Magyarország előbb adta jelét felelevenülésének, a gyengébb és bágyadtabb Erdély később... Szász az erdélyi közjog történetét, a sérelmeket oly részletesen ismervén, mint Kemény Dénesen kívül talán senki, versenytárs nélkül állott egy más téren, a hasonlító jogtanban és Európa alkotmányos életének buvárlatában... A lángész szuverén hatalmával tudott uralkodni a nehéz és bonyolított kérdések felett... Az erdélyi 1848. évi országgyűlésen megjelenése maga után vont a ma-

[✱] Tizenhét év Erdély történetéből, I., 73. l.

gyarországra való megválasztását... Bólyay Farkas, túl a nyolcvanadik évén, így jelentette Szász Károly halálát: "Tanítótokban csaknem minden muzsák egyesült lángja aludt ki." Szász Károly közjogi és magánjogi tan-könyvet írt, a Napoleon-kódexeket jobban ismerte, mint bárki, teljes ismeretében volt a külföldi jogoknak, amellet amikor az önkény a jogi tanszéktől megfosztotta és matematika-professzorrá tette, ebben is legelső-rangu volt."

Szilágyi Ferenc szerint Szász Károly, Vizakna követe, nagyenyedi református jogtanár, — mint nevezték: "a tudós követ" — az országos teremben gyakorlatilag alkalmazta az erdélyi közjognak akkor uralkodó irányát és tanait, miket az iskolai teremben elméletileg elő-adott. "E szellemdus, sok ismerettel, de nem kevesebb nagyravágyással bíró pártembernek eszme-, s gondolatbó, olykor tuláradó beszédei inkább az értelemhez, mint a szívhez szólottak, a hallgatók figyelmét ugyan megkap-ták, de néha el is fárasztották. Mint a parlamenti dia-lektika nagymestere, a pozitív törvény vagy közjogi szabály hiányát elvek felállításával, s ha ugy kíván-tatott, a szélsőségtől is, vagy mint egy királyi hiva-talos mondaná, a rengeteg nagyságu consequentiától vissza nem riadó okoskodással tudta pótolni."

"A megyék közt második helyet érdemel Belső-Szol-

nok,* -- írja Gyulay -- melynek lelke a derék Weér Farkas volt... Mikor fellépett, úgy tekintettem mindig, mint egy fergeteget, komor tekintetével, mely hosszas és távolodó morgással közeledve, végre becsap, mert csakugyan idétlenséget, maliciát rögtön úgy megróvni nem tudott jobban senki, mint ő. Ezek voltak a vándorló hazafiak..." Neki jutott Pálffy Jánossal együtt a nehéz feladat, V. Ferdinánddal 1848-ban Innsbruckban elfogadtatni és szentesíttetni az erdélyi uniós törvényt.

Weér Farkas ez idők egyik legjobb, legbátrabb követje. Amikor 1842-ben újra követté választják, azt írják róla a Kővárvidék közgyűléséről szóló tudósításban:*** "A szilárd jelleméről mindkét hazában ismeretes Weér Farkas közakarattal és csak egyetlen szózat ellenzésével a többség által elválasztatott. Óhajtjuk, hogy a derék Weér Farkast mindvégig kísérje azon öntudat, hogy legnagyobb jutalom a honnak önzés nélkül szolgálni és jólétén munkálódni."

Főispánja volt Belső-Szolnok megyének. Jakab Elek*** ekként jellemzi: "A nemesszívű és fenkölt érzületű férfi, aki sokat tanult s még többet gondolkodott."

* Lukinich Imre: A Bethlen-család története.

** Erdélyi Hirlap 1842. évi 53. sz.

*** Szabadságharczunk történetéhez, 289. l.

Politikai, jogtörténeti, nemzetgazdasági és törvényismerete nagy, teljesen kiforrott és átérzett. Erősen debatteur, a polgári és politikai szabadságnak határozott barátja s Erdélyben egyik legrégebbi s elsőrangú szószólója és párthive. A magyar korona és királyság csorbitatlan önállóságának, az uniónak erős védője.

Monarchikus, magyar és szabadelvű vérenél és természeténél fogva. Akarata és jelleme hajthatatlan, politikájában következetes. Megindító, sokszor lelketrázó, néha komoly, méla, sőt épen bus hangulatba merülő parlamenti szónok. Ő 1834-től 1848-ig mindig megyei követ volt s mindig az ellenzék soraiban elől küzdött. Lovagias és önzetlen mindvégig, józan politikai érzék által vezettet és mérsékelt idealista. A magyar miniszteri kormány bírta őt arra, hogy e kényes helyzetű megye főispánságát vállalja el s a közvárarakozásnak teljesen meg is felelt."

Deák Ferenc 1834. június 27-ikén ezt írja róla Wesselényinek: "Weér Farkas és báró Kemény József követeitek nemcsak becsülésünket, hanem szives baráti szeretetünket bírják. Áldott Erdélynek sorsa, ha sok ilyen lángkebelű férfiak munkálódnak boldogságán, -- előttem felejtethetlen marad azon a két nap, melyet velük töltheték."

Gróf Gyulay Lajos írja naplójában,[✱] hogy a Wesselényi pozsonyi szereplése idejében Erdély rövid korszaka gróf Kendeffy Ádámé volt. "Vannak oly emberek, kik mintha mágnesi erővel birnának, mindent magukhoz huznak, ilyen volt az Öreg, így neveztük közönségesen Kendeffyt. Ő volt a legszilárdabb jellem mindenik között, kevés hiusággal és népszerűséget vadászó indulattal, ő volt mégis az, kit minden ember tisztelt... Nagy gazdagságu ember volt, oly szép, mint Alkibiades lehetett és oly férfiu minden tekintetben, hogy a régi görögök közt születve, plutarchosi tollra érdemesítette volna magát. Kicsiny körnek élt, de ott betöltötte helyét, mert lehet mondani, hogy egy egész kort ujjaformált... A nagy Széchenyinek óriási működései Erdélyben is megtették hatásukat. Kendeffy volt az első, aki a kolozsvári kaszinót megindította és aki mindvégig Bölöni Farkas Sándorral, az amerikai utazóval, annak lelkét tették; onnan indultak ki minden hazai mozgalmak a nemzeti szellem ébresztésére... Gyávák, gazemberek közel sem jártak azon épülethez, mely a csinos társalgást és nemzeti haladást tűzte ki magának célul."

Pálffy János azt írja Kendeffyről,^{✱✱} hogy "Erdély ébredésének a politika és társadalom terén első bajnoka

[✱] Lukinich Imre: A Bethlen-család története.

^{✱✱} Pálffy J.: Magyarországi és erdélyi urak, 243. l.

és uttörője Wesselényi Miklóssal együtt 1830. körül."

A "vándor patrióták" egyikét, gróf Kendeffy Ádámot, így jellemzi sógora, báró Jósika Miklós "Emlékirat"-ában: "Sok tekintetben nevezetesség volt Erdélyben, különösen becsületes jelleme és férfiassága által. Anélkül, hogy lángész lenne és talán kissé elhanyagolt nevelése dacára vasszorgalom és kitartás által még igen fiatal korában ritka műveltségre tett szert. Németül, francziául, angolul beszélt. Nagy, habár nem egészen tudományos, olvasottsága volt, egyébiránt egyike azon nagyon ritka férfiaknak, kik soha és semmiben sem árulnak el meztelenséget. Erdélyben ő volt az első egyike, kik Wesselényi Miklóssal együtt minden hazai ügyben élénk részt vettek s ki még be nem töltötte a negyven évet, melyet Erdély komoly veszteségére sohasem is töltött be, mikor elsőrendű tekintélynek tartatott hazájában. Nemcsak szellemi műveltsége -- egyébiránt saját műve -- különböztette meg őt sok mástól, a legtöbbtől talán, hanem a korunkban majdnem mythoszá vált lovagiasság is. A legjobb lovasok, a legjobb lövők egyike volt egész Erdélyben, kevés jobb vivót láttam... Alig volt ellensége... Hazánk legkitünőbb fiai egyike, Szász Károly, azt mondta róla, hogy ez olyan ember volt, ki előtt senkisért nem hazudni. Egy udvariatlan szót vagy célzást, de még egy kétes tekintetet sem

szokott zsebre rakni, de aztán az első békülékeny szó kiengesztelte."

Gróf Kendeffy Ádámot fiatalon, az 1834. február 11-ikén temették Kolozsvárott. A temetésről azt írja az Erdélyi Hiradó, hogy azon "odatódult a haza távolabbi részeiből is számos tisztelője, sok ezeret felülhaladó sokaság, a temető oly földi nagyot fogad sűrű ^mdobjainak elegyes sorába, kinek az emberiségért dobogó szíve emberben csak az embert becsülte." "Sirdombja jel nélkül sem vegyülne feledékenységre, de barátai hatalmas lelkének méltó czimjeleül meghatározták emléket emelni fölébe azon örök sziklák gránitköveiből, melyek hazánk határait rendithetetlenül védik."

Kendeffy Ádámról azt írja sógora, báró Jósika Miklós, a regényíró: * "Erdélyben ő volt az elsőik egyike, kik Wesselényi Miklóssal együtt minden hazai ügyben élénk részt vettek... Elsőrendű tekintélynek tartatott hazájában... Shakespeare-i ember vala köztünk... Óriási lelke sokat létrehoza..."

A négy vezérlő államférfiu, Kemény Dénes, Wesselényi Miklós, id. Bethlen János és Szász Károly korai halálát gyászolják, írja Ürmössy: ** "Öt év alatt -- 1849-től 1853-ig -- négy név szakadt le Erdély egéről.

* Jósika "Emlékiratai"

** "Tizenhét év Erdély történetéből", I., 73. l.

Kiolták fényes szemeiket, hogy ne lássák hazájuk keservét. E négy név köré füzte Erdély dicsőségének legnagyobb koszoruit az emlékezet. Erdély e négy fia, élve és halva, képviselé mindazt, mivé ez öt év alatt lett a nagy Magyarország gyászos arája, Erdély. Ha Angolhonban vagy Francziaországban született volna e négy férfiú, neveiket Európa hordaná tisztelve ajkain. A kis, elszigetelt Erdélyben küzdöttek és munkáltak egy egész életen át anélkül, hogy nevük az ország határán túl is terjedt volna. Sőt, mert a kis Erdélyben volt működési körük, még az anyaország is alig ösmerte az egy Wesselényin kívül, aki felváltva hol Erdélybe, hol Magyarországba tévé át működési terét. Máskülönben ép oly ismeretlen egyéniség lett volna az anyaországban Wesselényi is, mint három más társa. Az 1834-diki országgyűlés, melyre a nemzetnek egy negyedszázadig kellett várnia, új korszakot kezdett Erdély történetében. A sérelmi mező megnyílt. A négy férfiú fellépett e térre. E négy férfiú egy eszmét képviselt, az alkotmányos szabadságot, de más-más modort, mint különböző jellemük természetes kifolyását. Wesselényi nem ismert akadályt, — Kemény és Szász bátran leküzdeni, — Bethlen eszélyesen elhárítani akarta azt. Wesselényi a merész áttörést, — Kemény és Szász a meggyőző szónoklatot, — Bethlen a kiegyenlítést képviselte. E négy férfiuban az 1834-ben kezdődött erdélyi

közélet korszaka fejeztetett be. Azon elveket, melyeket képviseltek, csak a forradalom és erőszak forgathatták fel. E négy férfi az unióért élt és halt. Az unió náluk nem ábrándos nagyítási vágy, nem bűnös nemzetiségi mánia volt. Szívükön Erdély jövő sorsa feküdt. Ők átlátták korán, hogy ezen ország napjai, egyesülés nélkül, megszámították. Ők azt a dinasztia érdekében is akarták."

"Bethlen János gróf, -- amint általánosan nevezék, Erdély Deák Ferencze, -- 1851-ben szélhűtésben meghalt. Az elhunyt 1831. óta Erdély nyilvános életével elválhatatlan kapcsolatban állott, a mérsékelt ellenzék élén küzdve hazájának jólétéért. Különös szeszélye a sorsnak, hogy azon férfiak, kik Erdély történetének utolsó tizedeiben oly nagy szerepet játsztak és annak az anyaországgal való egyesülésére mindent elkövettek, egymásután haltak el legszebb férfikorukban, a nélkül, hogy legkisebb reményt is vihettek volna sírjukba hazájok sorsának jobbra fordultáról. 1849-ben Kemény Dénes báró hunyt el, ki a 37-38-iki erdélyi országgyűlésen négy nyomott iven olvasta fel a kormány elleni vádbeszédét s volt azutánra is egyik támaszoszlopa az ellenzéknek; 1850-ben Wesselényi Miklós báró; 1853-ban Szász Károly alig ötvenhároméves korában hunyt el, volt hírneves nagyenyedi tanár, kitűnő országgyűlési szónok, ugy

hogy még a hideg szászokat is fel tudta a negyvennyolczadiki országgyűlésen melegíteni s egy nagyobb szónoklata után, mintán az uniót sokáig ellenzék, oly szónoki erőt fejtett ki Szász Károly, hogy a szász követek egyszerre ugráltak fel helyeikről a magyarokkal és kiálták, elfogadjuk az uniót, éljen az unió! Öt év alatt tehát négy név szakadt el Erdély egéről! Kiolták fényes szemeiket, hogy ne lássák hazájok keservét. E négy név köré füzte Erdély mult dicsőségének legnagyobb koszoruit az emlékezet. Erdély e négy fia, élve és halva képviselé mindazt, mivé ez öt év alatt lett a nagy Magyarország gyászos arája, Erdély. Ha Angolhonban vagy Francziaországban született volna e négy férfiú, nevüket Európa hordaná tisztelve ajkain. A kis, elszigetelt Erdélyben küzdöttek és munkáltak egy egész életen át a nélkül, hogy nevük az ország határán túl is terjedt volna. Sőt, mert a kis Erdélyben volt működési körük, még az anyaország is alig ösmerte az egy Wesselényin kívül, ki felváltva hol Erdélybe, hol Magyarországba tévé át működési terét, máskülönben ép oly ismeretlen egyéniség lett volna az anyaországban Wesselényi is, mint három más társa. Az 1834-iki országgyűlés, melyre a nemzetnek egy negyedszázadig kellett várnia, új korszakot kezdett Erdély történetében. A sérelmi mező megnyílt. A négy férfiú fellépett e térre. E négy férfiú egy eszmét kép-

viselt, az alkotmányos szabadságot, de más-más modort, mint különböző jellemük természetes kifolyását. Wesselényi nem ismert akadályt, Kemény, Szász, bátran leküzdeni, Bethlen eszélyesen elhárítani akarta azt. Wesselényi a merész áttörést, — Kemény, Szász a meggyőző szónoklatot, — Bethlen a kiegyenlítést képviselték. E négy férfiuban az 1834-ben kezdődött erdélyi közélet korszaka fejeztetett be. Azon elveket, melyeket ők képviseltek, csak a forradalom és erőszak forgathatták fel. A Gondviselés az új eszméket új egyének által képviselteté. E négy férfiú az unióért élt és halt. Az unió náluk nem ábrándos nagyítási vágy, nem bűnös nemzetiségi mánia volt. Szívükön Erdély jobb sorsa feküdt. Ők átlátták korán, hogy ezen ország napjai egyesülés nélkül megszámítvák, ők azt a dinasztia érdekében is akarták. Erdély birtoka unió nélkül ma — 1894-ben — sem volna biztos. Bethlen Jánost saját kíváratára Kemény Dénes tőszomszédságába temették a budai sírkertbe."

A vándor patrióták között nagy szerepet játszott báró Bánffy László is /1795-1840/. Az Erdélyi Híradó 1848. április 18-iki vezércikkében ezeket írja: "Jelentsük ki nyíltan a népnek, hogy mi a közterhekben osztozni akarunk vele, meg akarjuk szüntetni az urbéri viszonyokat s meg akarjuk tettleg czáfolni azon rágalmakat, melyek azok által gyártatnak, a kik köznépünkkel

szeretnék elhíttetni, hogy létezzet ország, mely egy-
mást pusztító haramiabandákból áll s hogy létezzet
uralkodó, ki mint karánban vérengző csoportok felett
kivánná uralkodni."

A rendőrminiszterhez, Sedlnitzky-hez 1834. július
8-ikán küldött titkos jelentés ezt írja róla:✕ "Bár
ő maga is volt már főispán, mégis az ultraliberálisok
táborában forgolódik, megyéről megyére jár és mindenütt
izgató beszédeket tart. Értelem és szellem dolgában mi
sem hiányzik nála, de sajnos, politikai téren az ellen-
zéknek törhetetlen híve. Sok energiával rendelkezik s
ha az erdélyi országgyűlésen elnök lesz, bizonyára sok
veszedelmet fog támasztani." Elnökjelölt volt tudniillik.
"Követtársai a jellemét -- írja Takáts Sándor -- Kölcseyé-
hez hasonlították. Nem mindennapi jelleme nemcsak bámu-
lókat, de őszinte barátokat is seregével szerzett. Meg-
kapó például szolgál az a ragaszkodás, az a szeretet,
melyet a nagy Wesselényi Miklós tanusított iránta.
Deák Ferencz, Klauzál, Balogh János, Teleky Domokos,
Batthyány Lajos, Kölcsey, szóval e korszak legkiválóbb
emberei, meleg barátságot és igaz ragaszkodást tanusi-
tottak iránta. Közel atyafiság fűzte Wesselényihez s
rokona volt Bethlen Jánosnak, az erdélyi ellenzék ve-
zérének. Bár jól tudta, hogy Bethlen és Wesselényi neve

✕ Takáts Sándor: Emlékezzünk eleinkről, 411. s köv. lapok.

a bécsi kormány szemében vörös posztó, szívvél-lélekkal követte őket. Az 1834-es erdélyi országgyűlésen az ellenzék részéről többször felszólalt... Estei Ferdinánd főherczeg, királyi biztos, bevonulásakor ő is lemondott a főispáni tisztról. A bécsi kormány kitüntetésekkel igyekezett megnyerni, de Bánffy még a kamarásságot sem fogadta el... Nagyműveltségű és nyelveket tudó férfiú lévén, sok előkelő, külföldivel ismertette meg hazánkat, így az angol John és Arthur Paget meg Taaffe gróf úgy érzik magukat az ő s ellenzéki barátai társaságában, mintha otthon lennének és örömet szemlélik a hazafias tüntetéseket." A pozsonyi országgyűlésen is nagy szerepet vitt. Korai halála -- 1840. január 20-a két testvérhazát nagy embertől fosztotta meg. Az országgyűlési titkosrendőrség azt jelentette róla halála után, hogy Erdély és Magyarország egyesülésének Kölcsey halála és Wesselényi távozása után egyetlen védelmezője volt. Temetése napjára Deák javaslatára a főrendiház pozsonyi ülése elmaradt s a kerületi ülésen Beöthy Ödön tartotta a gyászbeszédet. Halottaskocsija után ment fekete magyar ruhában Liszt Ferenc is.*

Báró Jósika Miklós /1794-1865/ nem csupán egyik legjelesebb regényírónk, de mint hazafi is első. Az

* Takáts Sándor: Emlékezzünk eleinkről, 411. s köv. lapok.

1834-es viharos országgyűlésen végig kitart báró Wesselényi Miklóssal, a fő hőssel, 1848-ban Kossuth egyik leglelkesebb hive. Azt írja róla Pálffy János:^{*} "Szigoruan becsületes ember, egyike azon nagyon meggyérült jellemeknek, kik hitükért és meggyőződésükért, legyen az bár egyszerű tévedés vagy fanatizmus, meghalni vagy szenvedni s nélkülözni mindig készek."

Hős katona volt, a napoleoni háborukban; Erdély közéleti törekvéseinek mint publicista s országgyűlési szónok jelentős harcosa. A szabadságharcban a honvédelmi bizottság tagja. Már előbb akadémikus, a Kisfaludy Társaság elnöke. Erdélynek szeretete nem csupán regényírói tehetségének javát, de amíg politikával az országgyűlésen foglalkozott, Erdély egyik legtiszteltebb, legfelvilágosultabb követje volt. Kivándorol, de onnan is világít hazájának, melyben az abszolutizmus kopói halálra keresték, a haditörvényszék 1851. szeptember 22-ikén halálra ítélte. Külföldi tartózkodása mentette meg.

Az 1834. május 26-ra Kolozsvárra összehívott országgyűlésen báró Jósika Miklós mint királyi hivatalos jelent meg, de nem a kormányhoz, hanem az ellenzékhez csatlakozott. Emlékirataiban azt írja, hogy a "Közüvélemény"-ről írt elmefuttatását megmutatta

^{*} "Magyarországi és erdélyi urak", 208. l.

Wesselényinek s az rábeszélte, mondja el az országgyűlésen. A sajtószabadság szükséges voltát fejtegette a bevezetésben, azután megmagyarázta, mi a közvélemény, hogyan keletkezik, miben különbözik a pletykától és népszellőtől s az egyes emberek lelkiismerete hogyan védheti és ellenőrizheti a közvéleményt. Beszéde olyan éles volt, hogy attól tartottak, megperlik érte s felesége azt írja neki, hogy tudja, milyen most az erdélyi gubernium, milyen gyalázatosak és hogyan ítélnék.*

Még néhány olyan erdélyi vezérférfiuról kell megemlékeznünk, akinek munkássága a harmincas-negyvenes években kezdődik s legtöbbször átnyulik a kiegyezés korszakáig is.

Erdély parlamentjében diszes helyet töltött be a Zeyk-család. Zeyk Károly, Zeyk József, Zeyk Dániel egyaránt fennkölt lelki, harcos ellenzékiek.

Erdély nagy politikusai közül egyik legelső volt a Wesselényi Miklós táborában küzdő Zeyk Károly bánffy-hunyadi képviselő** /1811-1885/. Az 1863. évi nagy-szebeni országgyűlésen résztvett a királyhoz felterjesztett memorandum szerkesztésében. Az 1866. évi pesti országgyűlésen mint az alsóház alelnöke résztvett

* Dézsi Lajos: Báró Jósika Miklós életrajza, 158. lap.

** Farkas Albert: Országgyűlési emlékkönyv 1866, 1867.

a 15-ös bizottságban a királyi leiratra küldendő felirati javaslat készítésében. Amikor 1866. április 16-án az Erdély számára fenntartott egyik alelnöki állást a képviselőház vele töltötte be, gyönyörű köszönőbeszédében mondotta: "Eljöttünk mi most messze keletről, ahonnan őseink, valahányszor Magyarország szabadsága veszélyben forgott, megjelentek a Felföldön és az Alföld rónáin és segítettek békekötésekkel biztosítani a haza szabadságát és függetlenségét. Eljöttünk most újra tizennyolc sanyaru év szenvedései után, de nem fegyverrobaj között, hanem a törvény pajzsa alatt a jogfolytonosság ellenállhatatlan fegyverével, de egyszersmind a béke olajágával kezünkben. Vajha megjelenésünk előhírnöke lenne oly kiegyenlítésnek, melynek folytán az e hazában lakó különböző nemzetiségek vállvetve munkálkodjanak a közös édesanya boldogításán s biztosítva legyen az örökös tartományok alkotmánya, az összes birodalom hatalmi állása és imádott hazánk alkotmányos szabadsága és függetlensége."

Az 1865. évi országgyűlés krónikása[✕] ekként jellemezte Zeyk Károlyt: "Erdély kitűnő politikai kapacitásainak egyik legkitűnőbbike. Kora ifjúságától kezdve a szabadelvű alkotmányos párt híve, ki az elvűséget alapos tanulmányokkal s a kitartó erélyt sze-

[✕] Sz.K.: "Egy képviselő naplójegyzetei az 1865. deczember 10-kén megnyílt országgyűlés alatt", 265. lap.

lid érzülettel párosítja. Szikár, magas termete, cson-
tos, szellemdus arcza, mélyenfekvő, szelidtüzű szeme
s mindenekfelett szivhez szóló, édescsengésű hangja
végetlenül rokonszenvessé teszik fellépését. Azon rit-
ka emberek közé tartozik, kik a bővebb ismeretség ál-
tal folyvást nyernek. Politikai műveltség és higgadtság
tekintetében csak kevés van a Házban hozzá hasonló."

Az 1865. évi kolozsvári országgyűlésen Zeyk Károly
magaszerkesztette indítványban[✱] a királyhoz intézendő
feliratban kifejtteni kérte, hogy a 48. évi pozsonyi
VII. és kolozsvári I. törvénycikkelyeket "teljes jog-
erővel bíróknak tartjuk és ennek következtében jelen
külön gyűléseinkben semminemű törvényváltoztatásba nem
elegyedhetünk arra egyedül a pesti közös országgyűlés
lévén illetékes; de jelentsük ki azt is, hogy ha a tör-
vényváltoztatás hatáskörünket nem is mulná felül, mi az
említett törvénycikkeken változtatni semmit sem kívánunk,
miután egyfelől a két haza eggyéalakulásának végrehajtá-
sát úgy a hazára, mint e hazában lakó nemzetekre és
egyesekre nézve üdvösnek és mellőzhetetlenül szükséges-
nek tartjuk, másfelől ezek a törvények elég kezességet
nyújtanak arra nézve, hogy Erdély és egyes részei s
nemzetiségei érdekei az eggyéalakulás részletezésénél
illően tekintetbe fognak vétetni."

[✱] Ürmössy Lajos: Tizenhét év Erdély történetéből, II.

Az 1841., 1846. s 1848. évi erdélyi országgyűlések egyik vezető szelleme volt mindig a szabadelvűség mezején. Belügyminisztériumi osztályfőnök lett 1848-ban. Az abszolutizmus alatt is Erdélyben a magyarság egyik vezére, a magyar nyelv előharcosa; 1861-ben az erdélyi politikai zsinormérték meghatározója. Később államtitkár. Az 1866. évi pesti országgyűlésen mint az alsóház harmadelnöke résztvett a 15-ös bizottságban, a királyi leiratra küldendő felirati javaslat készítésében.* Megtestesítője az unió eszméjének.

Dobokamegye jelessége, megyei és országgyűlési lelkes harcosa Zeyk József, kiről azt olvassuk:** "Három országgyűlésen át kedvelt követünk volt, lelkünk-höz legközelebb áll, ő e hazának változatlan jellemű egyik leghűbb polgára."

A marosvásárhelyi "népes, de szegény" főiskola jótevője volt a politikai vonalon is vezérszerepet vivő Zeyk Dániel. "Mint egy csaknem haldokló beteghez érkezett bölcs orvost adá vala a főiskolának a gondviselés Zeyk Dánielt, — írják akkor — ki az akkor már alig állhatónak megtartására több jótevőket buzdított, ön-áldozattal menvén elől, midőn csak a professzorok

* Farkas Albert: Országgyűlési Emlékkönyv, 1866-1867, 401. l.

** Kolozsvári Hiradó, 1848. 37. sz.

megélhetésére a magából ezereket adott s nemcsak míg egészsége engedte, a közjó iránti lankadatlan buzgóságnak ritka példája volt, hanem még elbetegedése miatti lemondása után sem szünt meg kedves iskolája gyarapításáról gondoskodni."

Az erdélyi országgyűlések vezetésében kiváló érdemeket szerzett báró Kemény Ferenc, aki az 1838., 1843., 1846., 1848. és 1865. évi erdélyi országgyűlések elnöke volt. Pálffy szerint a trónhoz és az alkotmányhoz egyaránt ragaszkodó politikus volt.*

Egész Erdély bizalmát bírja. 1838. évi beköszöntő beszédében a szólásszabadságot hangsúlyozza, ami akkor Erdélyben, a 34-es országgyűlés szomorú eseményei folytán, nagy bátorságra mutatott. Földváry Farkas országos ítélőmester üdvözlő beszédében kiemeli Kemény egyéniségének rendkívüliségét: "Csendes, mérsékelt magaviselet, felebaráti szeretet, emberbecsülés, hivatali munkás szorgalom, — nem elég a hivatal tekintetét csak dőlyfösen uzurpálni, hanem veritékkel kell benne izzadni, a szép szabadságokkal bíró Erdély három nemzetének lélekben erős, tapasztalt elnöke, rendithetetlen állásában, áldást magára vonó helyzetében, bölcs a tanácskozások vezetésében, boldogító a haza javára nézve."

1861-ben jelentős szerepet vitt a király megnye-

* Pálffy, id. mű, 318. lap.

résében. Az ő érdeme volt, hogy az 1861-es országgyűlés feliratának "Felséges Ur" s nem "Felséges Király" címzése miatt felháborodott Ferenc Józsefet leszerelte és a további tárgyalásokra módot adó leiratra bírta, amely a tervezett dorgálást mellőzte. Erős ellentábora volt akkor az osztrák minisztereknek.

Pálffy János /1804-1857/ az erdélyi közélet egyik fő jelensége, a közös 1848-as pesti országgyűlés alelnöke, a negyvenes években erős harcot viv a megyéket tápláló házi adó méltányos viseléséért, cikksorozatában[✱] azt fejtegeti, hogy fogadják el ezen a téren a közös teherviselést, nemes és nemnemes annyit fizessen, amennyi birtoka van. "Minden becsületes ember, ki hazája javát lelkén hordozza -- írja -- szívére veszi, hogy ez által az adózó népre nemhogy újabb teher esnék, hanem a most rajta levő is megkönnyebbülne, a házi pénztárba leendő kevesebb fizetés által. A nemzet pedig nyerne az által, hogy a megyei lassu közigazgatás meggyorsulna, a netalán jobban fizetendő tisztekről akkor méltán követelhető pontosság és lelkiismeretes eljárás... Közintézetek s korszerű javítások születnének, melyek az ország anyagi fejlődését hathatósan elősegítnék."

"Magyarországi és erdélyi urak" c. művében megírta kora magyarországi és erdélyi számos vezető emberének

[✱] Erdélyi Hiradó 1845. évi 25. sz.

rövid, mindig szellemes, sokszor igazságos, néha elfogult életrajzát és Erdély 1848. előtti közállapotait is éles megfigyelésekben rögzíti meg. A pesti országgyűlés elnöki székében is sokszor ült és az elnöki székről sok embert látott, hallott, figyelt meg, zurnalisztikai ügyességgel vette fel számos korabeli nagy vagy tekintélyes politikus lelki portréját.

Az erdélyi ellenzék egyik vezérembere volt, báró Kemény Dénes vezérlete alatt. Primor-családból származott, de a demokráciáért, a jobbagyság felszabadításáért, a kiváltságok megszüntetéséért harcolt finom írói tollával s szónoki készségével. Ő mondta, hogy az ősiség kilencszázados mumia. Székelyföldön az unió eszméjének legnagyobb hive, majd az 1848-as kolozsvári országgyűlés meghirdetését kényszeríti ki gróf Teleki József kormányzónál s ezen az uniós országgyűlésen vezérszónok. Ő járt Innsbruckban is az uniós törvény szembesítése érdekében.

"Pálffy János -- írja Szabó T. Attila[✱] -- Erdélyben kezdte politikai szereplését és ezt az 1848-as pesti országgyűlés alelnöki székében fejezte be. Udvarhelyszék volt a hazája. Erdélyben mihamar nagy szerepre jutott. Az 1842. június 21-iki erdélyi országgyűlésen az Erdélyi Gazdasági Egyesület és az Erdélyi Tudományos

[✱] Szabó T. Attila bevezetése Pálffy János "Magyarországi és erdélyi urak" c. művéhez.

Akadémia megalapítása érdekében tör lándzsát." Programjába tartozik Wesselényi programja: a jobbágyság felszabadítása, az unió, az urbériség eltörlése, a kiváltságos osztályok eme helyzetének megszüntetése. Azt mondja egyik beszédében: "Oly országban, mint Erdélyben, melyben egy nagyon ingatag urbérnak nagyon gyöngé árnyéka lebeg, az örökváltság pedig összeforrva a renditlenül álló ősiséggel, mely mint kilencszázados mumia áll közöttünk, fonnyadt szépségére az előítéletek nagyítóüvegén át a múlt század némely rokkant vitézei és utánuk számtalan majomlények kacérkodva kacsintgatók éltük boldogságát, alkotmányunk életét véelve e mumia sarkaihoz kötve, ily országban olyan előzményekre van szükség, melyek a szokatlan utra minket elpuhultakat előre készítsenek és olyanokra, melyek a földművelő osztály élelmezéséről gondoskodva, ennek alapját biztosítsák számára." Pálffy volt az, aki egy harminctagu küldöttség élén 1848-ban gróf Teleky József erdélyi kormányzótól az uniós országgyűlés összehívását kikövetelte. Ő volt a vezérszónoka az 1848. május 3-iki kolozsvári uniós országgyűlésnek és ő járt el Innsbruckban a királynál Weér Farkassal együtt az erdélyi uniós törvény szentesítése érdekében. Erről azt írja, "Magyarországi és erdélyi urak" c. művében /51. l./, hogy az Innsbruckba menekült V. Ferdinánd nehezen szentesítette a törvényt, mert először

meg kellett küzdenie Batthyány, Lajos miniszterelnöknek az ott is intrikáló Ferenc Károly főherceggel. Képviselőházi első alelnöki tisztségében a pesti országgyűlésen bemutatkozó beszédében azt mondotta: "En ismeretlen vagyok, nem ismerek személyeket, nem ismerek viszonyokat, nem ismerem a tért. Ha önök bizalma engem elhagy, akkor jobb lett volna a magas bércek, Székelyhon bércei között maradnom, hol engem mindenki ismer és azért mindenki bizalmára, támogatására számolhaték. Legyenek önök meggyőződve, valamint tizenkét évi politikai pályámon egyetlen vezércsillag vezérelt, a népszabadság, a magyar nemzet függetlenségének vezércsillaga, ugy ezután is engem eltántorítani nem fog semmi."

Pálffy János 1857. április 10-ikén halt meg, ötvenkét éves korában. Családja főnemesi, primor volt. Udvarhelyszék adta Erdélynek. Erdődi János néven fiataalkorában novellákat írt s a szépirodalmi tehetség ott ragyog a korabeli nagyokról írt szellemes, rövidlélekzetű, de mégis mindenkit színesen rajzoló életrajzaiban. Azt olvassuk róla,^{*} hogy "már az 1840. évi országgyűlésen mint Küüllőmegyei képviselő egyike volt az országos ellenzék legélesebb szónokainak. Heves véralkata a forradalom zászlói alá vonta, de a debreczeni nyilatkozványnak ellensége volt. 1856-ban kegyelmet kapott s visszatért

^{*} Kolozsvári Közlöny 1857. évi 61. sz.

Erdélybe. Tüdőbajban halt meg. Munkatársa volt a Pesti Naplónak és a Magyar Sajtónak. Küsmödi birtokát az Erdélyi Muzeum Egyletre hagyá."

Mielőtt a nagy törvénysugalmazók gárdájának többi jeles vezérő egyéniségéről is megemlékeznénk, vetítsük ide három, Erdélyben a XIX. század elején működött, kiváló kodifikátor névtelen alakját.

Az 1811. jan. 5-iki 77. országos ülésen a büntetést szabó törvények tárgyalásánál azt végezi az országgyűlés, hogy Turi József publikus direktor és Donáth Antal rendszerint való királyi táblabíró adjanak véleményt arról, hogy a büntetőtörvények melyik titulusa alá jöjjenek a határjegyek elrontása, a börtönből való megszökés, a raboknak a tömlőcből való jogtalan kibocsátása, a temetőknek és síroknak jogtalan felbontása.

Másutt ilyen névszerinti kodifikátor-megjelölésre az országgyűlés ez időbeli jegyzőkönyveiben nem akadunk.

Tunyogi Csapó József egykori református kolozsvári jogtanár, az 1824. évben Kolozsmegye táblabírája, az 1830. év után, mikor Erdélyben az alkotmányos és megyei élet ébredni kezdett, többször volt Kolozsmegye által mint táblabíró a kormányhoz felterjesztendő sérelmi vagy más közigazgatási kérdésekre vonatkozó feliratok készítésére rendelt bizottmányokhoz kinevezve,

és a megyei levéltárban található ilyenemű munkálatok közt vannak olyanok, miket vagy egészen vagy nagyobb részben ő szerkesztett.

A nagy időknek nagy embere volt báró Kemény István is. Erdély politikai vezető megyéje 1830. óta Alsó-Fehér-megye volt, 1848-ban a legborzalmasabb polgárháboru színhelye. Itt lett naggyá báró Kemény Dénes, Zeyk Károly, Zeyk József, Szász Károly s itt hunytak ki Zalatna és Nagyenyed csillagai.

Báró Kemény István 1848-ban lett ennek a vértanu megyének főispánja. Székfoglaló beszédében ezt mondja: "Én leszek, akinek szobájában a munka mécse legutoljára alszik el s akinél az ismét legkorábban gyul meg." Szavát beváltotta.

Jakab Elek írja róla: "Tevékenysége bámulatos volt, erélye legyőzhetetlen. Mindenütt ott volt, ahol tenni kellett. Meglátta a hiányt. A bajok orvosságát ki nem fáradó türelemmel kereste, bár nem mindig találta meg. Mély és tiszta hazaszeretet, jóakarattal teljes lélek volt tulajdona. Arisztokrata demokratikus érzülettel... Valódi humanitásban társa alig volt. Egyeztetni akart minden érdeket, kibékitni a jogos igényt. Ezért csalódott sokszor. A nemzetiségi ellentétek kiegyenlítésére igyekezett folyvást és nem rajta mult, hogy czélt nem ért. Nem ő az oka, hogy a leggyászosabb események

színhelyévé megyéje lett... A közszellemet a napi legimminensebb szükség iránt Erdély egy főispánja is úgy felébreszteni, mint ő, nem tudta... A haza oltárára megyéjében gyűjtött nagy adományok, az ezeket tartalmazó gyűjtőívek a magyarok, románok és zsidók, valamint a katolikusok, reformátusok, görög keletiek és zsidó hitvallásuk testvéries egyesülésének lélekemelő képét mutatják s az ő lelkeségének és kormányzati ügyességének lesznek örök bizonyítékai."

A nagy regényíró báró Kemény Zsigmond hatalmas, irányító erdélyi és magyarországi publicisztikai tevékenységén felül 1849-ben Szemere belügyminisztériumában tanácsosságot vállalt és főleg kodifikációval foglalkozott, emiatt haditörvényszék elé is került. Az első volt, aki 1860-ban a 48-as törvények zászlaját kitűzte.*

Kimagasló politikus volt gróf Kemény József. Jósika Miklós báró kiemeli 1834. évi ellenzéki szónoki szereplését s tudományos színvonalát.

Gróf Kemény Józsefet, "a történet-, oklevél- és régiségtanok mezején ritka érdemekkel diszló hazánkfiát -- olvassuk az Erdélyi Híradó 1847. június 3-iki számában -- a raguzai történet- és régiségkutató társulat tiszteleti tagjává választotta. A társulat levelében azt írja, hogy

* Farkas Albert: Országgyűlési Emlékkönyv, 1866-1867.

'kötelességének tartja oly férfit, ki a történet- és régiségtan mezején oly nagy tevékenységet fejtett ki s oly jeles eredményt mutatott fel, hogy tisztelt nevét messzeföldön hona határain kívül magasztalva említik, a tiszteleti oklevél átnyújtása által elismerését és tiszteletét nyilvánítani'."

Gróf Kemény Józsefről azt írják 1850-ben: "Távol az egykori nemzeti élet gyümölcstelen zajgásaitól, csendben, mint jótékony harmat, egész életét ajánlá fel kielégíthetetlen tudományszomjának, lemondott az élet minden örömeiről. Eredménye egy becsben páratlan, tudományos kéziratthalmaz, mely muzeumunk sarkkövét képezendi. Itt minden papírszelet, minden írott lap, minden kézirattekercs valódi műkincs. Örfigyelme, kutató szelleme mindenre kiterjedt. Erdély okadatolt történeteit páratlan kéziratára nélkül megírni, adni teljesen lehetetlen. Buvárkodó szelleme nyugvó helyzetükből felverte a legnevezetesebb könyvtárak poros ősnymatait. Olvasott folyvást, jegyzett, másolt szakadatlanul. Negyven évig a gyűjtő szerepében járt el. Gerenden domborodik az egyszerű sir, hol a nagy tudós nagy álmát alussza." S Horatiust idézik reá: Dignum laude virum Musa vetat mori.*

Gerendi siremlékének leleplezésén 1857. nyarán

* Kolozsvári Közlöny 1850, 1. sz.

Erdély szellemi vezérkara, élén Mikó Ferencével, megjelent a Vass József kolozsvári tanár a nagy tudósnak s műgyűjtőnek életlefolyását megörökítő beszéddel bucsuztatta.

Az 1834. évi erdélyi országgyűlés ellenzéki megmozdulásaiban nagy szerepet vitt báró, később gróf Kemény Sámuel, a politikus és tudománypártoló id. báró Kemény Sámuel fia.*

Kemény Sámuelről olvassuk:** "Áldásos élete olyan, mint a jótékony időjárás: felzsendül a természet, elevenségben van minden... Ő nem író, de maecenas, nem publicista, de titkos jótevő... Nyitvák vendégszerető ajtai mindenkor a tudósok és művészek tisztos körének ép úgy, mint a szegények, árvák és özvegyek ügyefogyott seregének. Nagy neve ott ragyog mindenütt közintézeink meleg pártfogóinak hazafiui diszkoszorujában."

Jeles publicistája s országgyűlési szónoka e nagy időknek Méhes Sámuel, Erdély egykori híres akadémikus professzora, a kolozsvári ref. főiskolán a számtan és fizika tanára. Nyugateurópai utjáról írja,** hogy Németországban milyen éles ellentétek vannak protestáns és katolikus között; "nem igen lehet a részben Erdélynek párjára találni, hol nemcsak a törvény betűi

* Pálffy János: Magyarországi és erdélyi urak,
318. lap.

** Kolozsvári Közlöny 1857. évi 96. sz.

*** Erdélyi Hiradó 1846. évf., 160. sz.

s az alkotmány lelke szerint, de az életben is egység, szeretet uralkodik a különböző vallások között."

Ugyanott írja Méhes, hogy volt Potsdam mellett Sanssoucie-ban, ahol a Nagy Frigyes által a tudományok és mesterségek művelésére épített kastélya van. Dolgozószobái éppen olyan rendben vannak, mint 1786. augusztus 17-ikén, mikor jobb életre szenderült. Egy óra, melyet mindig maga szokott volt felhuzni, halála óráján megállott s ma is 2 óra után 20 percre mutat. A Voltaire-lak szobáit is lehet látni. A kastély háta mögött van azon történelmi emlékü szélmalom is, melyet birtokosa akármilyen árért sem akart Frigyesnek átengedni s midőn a király ezt mondá: "Tudod-e, hogy malmodat elvétethetem?" — amaz szárazon felelt: "Hiszem, ha Berlinben nem lenne kamarái törvényszék!"

Méhes Sámuel nyugateurópai utjáról hazatérve tüzetesen leírja^{*} a brüsszeli esküdtszéki eljárást, mivel "tapasztalata szerint Erdélyben sokaknak nincs a jurykról tiszta fogalmuk."

Hatvanhétéves korában, 1852. március 29-én halt meg Erdélynek ez a nagy fia.

Pálffy János könyvében olvassuk,^{**} hogy Horváth István /Zsákódi-Kováchich/ annyira jól ismerte az erdélyi jogot, hogy báró Jósika Sámuel 1843-1844-ben őt

^{*} Erdélyi Híradó 1846. évf., 160. sz.

^{**} Pálffy, id. mű 318. l.

vitte fel Bécsbe rendkívüli jogi előadónak. Ő készítette el 1845-ben az erdélyi perjog kiváló kódexét, amelyből azonban törvény nem lett. Nagy jogi tudását Deák Ferenc is méltányolta s 1848-ban sokat várt tőle a két ország jogegységesítése terén. Nem fogadta el 1861-ben a neki felajánlott erdélyi ítélőmesteri méltóságot /6820/1861. főkorm. iratok/.

Dósa Elekről, a híres erdélyi jogtanárról és követőről írja Pálffy János "Magyarországi és erdélyi urak" c. művében /130. lap/, hogy Dósa Elek, aki tanár volt a marosvásárhelyi református iskolában, a forradalom alatt pedig kormánybiztos volt, majd négy évi fogságra ítéltetett, de két év múlva amnesztiát kapott, -- "egyike Erdély legkitünőbb férfiainak, műveltség, becsületesség, értelmiség és tudományosság tekintetében".

Azt olvassuk Dósa Elekről, hogy Erdély egyik legkitünőbb jogtudója, a törvénytudomány terén elismert tekintély /született 1803-ban/. "Rendkívül művelt fő, 1830-ban Szentkirályi Mórival együtt beutazza Németországot és Svájcot és végiglátogatja egyetemeiket. Nagyrésze volt Marosszék politikai küzdelmeiben. Gróf Teleki József erdélyi kormányzó 1848-ban felkéri olyan munka szerkesztésére, amely az erdélyi írott jogot és szokásjogot ismerteti. Ezt fel is terjesztette az igazságügyminisztériumhoz, de kézírata elkallódott, újra meg-

írta a nagy művet, amely 1861-ben jelent meg Erdélyhoni Jogtudomány cím alatt három nagy kötetben; az 1866. évi országgyűlésen tevékeny részt vett az újabb uniós törvényt kodifikáló bizottságban. Erdély legnagyobb jogtudósának tartották."[✱]

Erdély jogának tankönyvszerű ismertetésével Dósa Elek elévülhetetlen érdemeket szerzett, hiszen Erdély szétszórt forrásokban jelentkező közjogát, benne a büntetőjogot is, magánjogát és perjogát elsőként foglalta nagy egységbe s munkájának szakavatottsága, professzori színvonalon állása teszi a mai korszak kutatójának könnyűvé, hogy Erdélynek mint sokszázados jogállamnak intézményeit és jogrendszerét áttekinthesse.

Az 1865. évi kolozsvári országgyűlésen december 6-án Dósa Elek két és fél órán át tartó beszédében -- Ürmössy szerint -- teljesen széjjelszedte az unió-ellenesek állításait, beszéde nélkül csonka lett volna az 1865-iki országgyűlés tárgyalása. Dósa beszéde után, mondja Ürmössy, az ellenfél támadására több tér nem volt már. Szembeszállott a románoknak azzal az álláspontjával, hogy a 48-iki törvények behozatala a román nemzetnek mint nemzetnek beleegyezése nélkül történt és ennél fogva érvénytelen lenne. "Ez ellenvetés meg-

[✱] ~~Ürmössy Lajos: Tizenhét év Erdély történetéből,~~
~~II., 245. lap.~~

[✱] Farkas Albert: Országgyűlési Emlékkönyv, 1866, 1867.

állhatósága az 1848. év előtt kelt minden erdélyi törvény megsemmisülését, még a pragmatika sanctio veszélyeztetését is eredményezné"... "De miként történhetik az, -- mondja Dósa --, hogy amikor a románok ezen két törvény alapján jutottak emberi és polgári jogaik birtokába, mert ezek a törvények állapították meg a román nemzet tagjainak jogegyenlőségét, utólag megtámadják ezeket a törvényeket." Azzal a román érvelésben, hogy az 1860. évi októberi diploma az unió végrehajtásának útjában áll, kifejti, hogy "az októberi diplomát jelenleg csak mint történelmi adatot ismerjük, mint törvényt pedig tisztelni csak akkor fogjuk, miután azt a közös hongyülés törvénytárunkba iktatandja." Ürmössy hozzáteszi, hogy Erdély legnagyobb jogászának a beszéde után a magyarok részéről már több érdemleges felszólalás nem történt.*

1861-ben visszautasította a Horváth István jogtudóssal együtt a neki felajánlott erdélyi ítélőmesteri méltóságot. Róla mondták Quintilianus szavaival: inter doctissimos eloquentissimus, inter eloquentissimos doctissimus.

Gróf Mikó Imre /1805-1876/ 1837-ben főkormányzéki tanácsos, 1847-ben Nagyszebenben erdélyi kincstárnok,

* Ürmössy Lajos: Tizenhét év Erdély történetéből, II., 245. lap.

Erdély magyarságának egyik vezérlő elméje, az 1848. évi agyagfalvi székely nemzetgyűlés feje. A szabadságharc után Erdély közéletének irányítója. Főkörmányszéki elnöki tiszttel is visel 1861-ben, de lemond rövidesen, mert nem ért egyet^{a)} nemzetfojtó osztrák politikával. Az unió erős híve az abszolutizmus alatt is. Miniszterséget is visel 1867. után. Erdély kulturájának jelentős oszlopa, sok kulturintézmény maecenása; 1857-ben, nehéz időkben újra megalakítja az Erdélyi Muzeumot s Erdély sokban neki köszönhetette a kolozsvári egyetemet is. Erdély magyar kulturájának azonban nem csupán támogatója, hanem tevékeny részese is: régi történelmi adatokat gyűjt s ad ki, kiadja Bod Péter munkáit, a tudós Benkő Józsefről könyvet ír s ő adta ki Debreczeni Márton A Kióvi Csatából c. hőskölteményét is. Tudós fő, számos kitűnő értekezés szerzője. Lelke Erdélynek az abszolutizmus alatt, fókuszba Erdély irodalmi és politikai életének.

Az írta róla Ürmössy Lajos:[⌘] "Nem vonható kétségbe, hogy oly férfiak, mint Mikó, aki annyit tegyen nemzetisége érdekében, egyet sem tud e század Erdélyben felmutatni. Erdély sohasem volt oly férfiak szűkében, akik népük és hazájuk nagy kérdéseit értő és érző lélekkel birták. De férfiut, ki Mikóhoz hasonlólag annyira

[⌘] "Tizenhét év Erdély történetéből, I., 208. l.

össze volna olvadva Erdély minden egyes kulturális stb. korkérdéseivel, tudtunkra nem mutathatunk e századból fel előtte. Ő a római császár Titusként, minden napot elveszettnek látszék tartani, a melyen hazája javáért, előmeneteléért nem volt tevékeny és honszerelmének nem hozott áldozatot."

Pálffy János cikkekben követeli a gyűlölt báró Jósika Samu kancellár lemondását. Azt írja:[✱] "Ha már egyszer a végzet úgy akarta, hogy Metternich herczeg kormányrendszere a civilizált világból kiküszöböltesék, — ha azon drámai jelenetet értük meg, hogy ezen agg országlár, ki csaknem kezében tartotta a diplomatiái hegemoniát, álnevek alatt bujdossék, s vándorlásai alatt az általa fentartott művekből dult romoknál egyebet ne lásson, kérdjük báró Jósikát, ugyan miért hiszi Erdélyt arra hivatva, hogy a Metternich-politikát pártolja kegyed személyében?... Miért késik elhatározni magát a visszavonulásra? Mondjon le ön!... Azt hiszi ön, Erdély most is az 1846-iki Erdély?... Be akarja várni az elmozdittatása iránti olyatén fellépést, mely — országgyűlési jegyzőkönyvünk bevezetését teendi?"

Mint Pesten Lamberg és Latour a nemzeti gyűlölet céltáblái, Erdély magyarságának gyűlölete a kancellár, báró Jósika Samu ellen fordul. A leghevesebb vidéken,

[✱] Erdélyi Hiradó, 1848. évf., 241. l.

Udvarhelyen, 1848. május 2-ikán Jósika képét a ref. iskola szemétdombján tüzre vetik, még a lángoló képet is ütik-verik.^X

Kétségtelen, hogy a reformkorszak ellenes maradiság vezérképviselője volt. Hiszen tudjuk, hogy éles konzervatív állásfoglalásai miatt ezt a gyűlölt politikust, az erdélyi kancellárok utolsóját, a Pesti Hírlap 1848. április 6-iki száma felszólítja, mondjon le hivataláról. Az Erdélyi Hiradó 1848. április 16-ikán ugyanezt követeli, mondván, ha Metternich és Apponyi le tudtak mondani, miért nem követi ő is ezeket, még a bajor király is lemondott, Lajos főherceg visszavonult, — megbélyegeztetik azzal Erdély, ha nem megy s a cikkíró Pálffy János hozzáteszi: "A Metternich--Apponyi--Jósika-kormány a maradás elvét képviselte, de miután ez az egész birodalomban megbukott, mit képvisel ön még kormányunk élén? Vagy azt hiszi ön, hogy Erdély most is az 1846-iki Erdély?... Vagy be akarja várni az elmozdittatása iránti olyan fellépést, mely országgyűlési jegyzőkönyvünk bevezetését teendi?"

Rövidesen — április 10-ikén — lemondott.

1860. március 28-iki halála alkalmából azt írja róla Ürmössy Lajos:^{XX} "Sokkal nagyobb államférfiu

^X Erdélyi Hiradó, 1848. május 16-iki száma.

^{XX} "Tizenhét év Erdély történetéből", I., 223. l.

Deák Ferenc 1867-ben az 1867: XII. törvénycikk vitájában e kor alkotásairól imígy nyilatkozott: "Magyarország közjogának történelmében legfontosabb korszakot képez az az átalakulás, mely 1847/48-ban tétetett, mert anélkül a korszak igényei s a fejlődő eszmék hatalma rég elsöpörték volna alkotmányunkat. Ha akkor az országgyűlés, ragaszkodva ősi arisztokratikus intézményeinkhez, szabaddá nem teszi a népet és a földet, nem osztik a néppel jogokban és terhekben, ha szélesebb alapra nem fekteti az alkotmányt: a ránk következő nehéz évek súlyát el nem birtuk volna s összeroskadtunk volna a szenvedések alatt anélkül, hogy a művelt világ szánalma és részvéte kizárná végsüllyedésünket. Ezen átalakulást össze fogja kötni a történelem azon férfinak nevével, Kossuthéval, ki azt 48-ban megindította és ernyedetlen eréllyel keresztülvitte. Dacára a bekövetkezett szerencsétlen eseményeknek, művének ezen része fennmaradt és fenn fog maradni, míg nemzetünk él és országunk áll s ahhoz a nemzet emléke, hálája lesz mindig csatolva."

Ez a megállapítás ma is áll s állni fog időtlen időnkig.

Deák Ferenc megállapítása után még csak azzal a kérdéssel kell foglalkoznunk, igaz-e a vád, hogy a jobbagyság felszabadítása tönkretette a magyar nemesi

felsorakoztatott érveikre. Ekkor mondotta: "A régi törvényhozás megvédte a hazát, megvédte ennek alkotmányát és ugyanezen védelem alatt megtartotta a tisztelt szász nemzetnek az institucióit. Ez ellen panaszt emelni azt gondolom legalább is méltánytalanság. De annyit mégis megjegyzek, hogy én, aki olyan szerencsés voltam a teremben néhány országgyűlés alatt mint Csikszék követek jelen lenni, bármennyire is erőltessem emlékezetemet, nem emlékszem egyetlenegy alkalomra, amelyben a nemes szász nemzet képviselői közül valaki indítványt tett volna a román nemzet mint negyedik nemzet becikkelyeztetése iránt. De arra igenis emlékezem, hogy azon országgyűlések mindegyikéhez a Királyföldön lakó románok által igen nevezetesen és terjedelmes panaszok adattak be a nemes szász nemzet ellen... Mondatott az is, hogy az 1848-iki uniótörvény nem volna érvényes, mert annak alkotásából ki volt zárva a román nemzet... Van-e valaki, aki állítaná, hogy a pragmatika sanctionak Erdélyre való alkalmazása iránt hozott törvény nem törvény azért, mert a román nemzet, mint nemzet nem vett részt annak hozatalában? Ugy hiszem senki sincs. Következésképpen úgy nem lehet azt az 1848-iki törvényekre alkalmazni. Minden nemzetnek akkor képesített tagjai úgy, amint az akkori országgyűlés szervezete megengedte, részt vehettek a törvény alkotásában és így e tekintetben

minden ellenvetés alaptalan."

Mikó Mihály, aki 1848. évben csikszéki kormánybiztos, a közigazgatás nagyjai között egyik első volt. A magyar és székely katonai erő kiállítása 1848-ban egyik főérdeme. "Az erdélyi főispánok közül ő az — írja Jakab Elek[✕] — akinek tekintélye volt a kormánynál s a parlamentben. A fekete hunok tipusa felismerhető rajta, nyugati műveltségével. Székely nagybirtokos. Az országos rendszeres bizottság tagja, Csikszéknek 1846-ban alkirálybirája, az unió tántorithatatlan hive, 1848-ban a kolozsvári és pesti országgyűlésen képviselő, szeptemberben csikszéki kormánybiztos. Uri szülőktől származott, kiknek tekintélyt vagyon és műveltség adott. A Wesselényi, Kemény Dénes fénykorában végezvén, ifju szive fogékony volt a szabad elvek iránt. A kor eszméit elsajátítván, a közügyek egyik teljesen megbízható, munkás és meg nem tántoritható barátjává lett. A határőrségi székelység igazságtalan terheinek orvoslásán őszintén fáradozott, a nép érdekeit szívében viselte. Egymaga fél Csikorszáig volt. A nép szive és karja az övé lett."

Ott ült Mikó a josefstadti börtönben is, lelke volt a rab oroszlánoknak. Azt írja róla Deák Farkas:[✕] "Az erdélyi foglyok közt Mikó Mihály, Marosszék jelenlegi

[✕] "Szabadságharczunk történetéhez", 450. l.

^{✕✕} "Fogságom története", 155. l.

főkirálybirája volt a legtekintélyesebb ember, sőt egyike azoknak, kiknek szava legnagyobb nyomatékkaal birt a német előtt is. Szilárd jelleme, művelt modora, szép multja s nagy jövője magasan emelték őt mindnyájunk felett s ő mégis nyájas, barátságos és áldozatra mindig kész volt legegyszerűbb társa irányában is."

Barcsay Jánosról írja báró Jósika Miklós:[✱] "Kitünő férfiú volt, mit nem akarok mással indokolni, mint az-
zal, hogy országhormányzónak volt kijelölve. Egyenes
utódja Barcsay Ákos fejedelemnek. Tökéletes magyar mű-
veltséggel birt, a régi idők szellemében. Sokat tanult,
sokat olvasott, kitünő, élelmes, előhaladó gazda volt."

Az 1834. évi erdélyi országgyűlés elnöke, statuum
praesidense volt gróf Nemes Ádám. "Ritka példája volt --
írja Jósika[✱] -- az önzéstelen becsületességnek, mert
oly hivatalban, hol mások meggazdagodtak volna, ő in-
kább vesztett, mint nyert. Nehány évig Bécsben az ugy-
nevezett Einlösungs- und Tilgung-Deputatio-nak volt
elnöke. Rémséges sok pénz forgott kezei között, de csak
forgott, nem ragadott oda semmi. Az 1834-es országgyű-
lésen általánosan szerették."

"Az 1838. év küszöbén -- írja emlékirataiban Bara-
bás Miklós, a nagy festőművész -- tanítványom volt
Teleki Blanka grófné, akinek finom műveltsége és nemes

[✱] Emlékirat.

jelleme előtt ma is tisztelettel hajlom meg. Kiváló szeretettel viseltetett a művészetek, különösen a rajzművészet iránt s nem mint dilettáns, de mint valódi művésznő kezelte a rajzont... Később csupán hazafiságból, hogy jeles magyar nőket neveljen, Pesten nevelőintézetet állított, épen a forradalom előtt. Nála tanított Löwey Klára és Vasváry Pál is. Ez intézetet 1849 után be kellett zárnia. De meg tudták róla azt is, hogy nővérének, De Gerando Antónia grófnőnek adatokat gyűjtött a forradalom eseményeiről s e hazafiságáért és az ő jogtalan bírásaival szemben tanusított méltóságteljes magaviseletéért boszúból Kufsteinbe zárták. Mikor onnan kiszabadult, külföldre ment. Megérdemli minden magyarnak őszinte tiszteletét és nevének örök emlékezetben tartását. Ő is elmondhatta, mint Wesselényi Miklós atyja: Megtanítottak szenvedni, de félni nem."

Báró Jósika Miklós írja "Emlékirat"-ában: "Kemény, zord időkben tanultam én megismerni nemzetem jellemét: azért bizom abban, azért harczolok azok ellen, kik eczetet csepegtetnek a jó borba. Miként én látom a dolgot, a régi emberek, olyanok, mint Erdélyben Bánffy György, gróf Kemény Farkas, Bethlen Gergely, báró Naláczy József, atyám, Jósika Miklós és számtalan mások, nem parancsolgattak tizedrész annyit, mint a mostaniak, hanem egyet erősíthetek: nem is hagytak ám ma-

guknak annyit parancsolgattatni, mint a mostani ivadék..."

Gróf Teleki Sámuel /1739-1822/ Erdély kancellárja volt; a marosvásárhelyi híres Teleki-könyvtár alapítója, a kultúra maecenása. Erdély emlékoszlopot akart neki állítani, de az e végre összegyűlt adományokból később kórházi alapítvány lett.

Az 1842. év elején gróf Teleki József, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, a Hunyadiak korának későbbi jeles történetírója, kerül Erdély főkormányzói székébe. Az erdélyi sajtó lelkesülten ünnepli. Az Erdélyi Hiradó /1842. január 21/ azt írja róla: "Nem szólunk azon magas érdemekről, melyek hivatali, polgári és tudományos életét babérozzák, nem szólunk a szilárd jellemről és nagyhasznu befolyásról, melyet nehéz pályáján minden akadályokon áttörve kifejtett... Tiszta honfikebel és felvilágosult, szabad elme s ezekkel párosult kormányi ügyes tapintat s mély belátás azon magas tulajdonok, melyeket benne birunk."

1848-ban nem birt az eseményekkel s az országgyűlés végzetesen kései időpontra kitűzésével, melyet Bécs kényszerített rá, nem használt Erdélynek.

Báró id. Jósika János, az erdélyi kir. kormány-széknek elnöke volt az 1842/43. évi kolozsvári országgyűlésen király biztos /meghalt 1843. május 16-ikán/. Az Er-

délyi Híradó nekrológja azt mondja róla:[☒] "Erdély egyik legnagyobb halottját temeti örök nyughelyére. Kitűnő lélektehetség, ritka tetterő, rendkívüli munkásság..., felette, mert tettei szétágazó gyökér gyanánt fűződnek nemzete történetébe, nem kora ítél elfogulatlanul... Magasztalás és támadás kísérte... Jelleme felül volt a mindennapiságon... Nevét átadta a történelemnek... Egy nemzet ébredése első szakában vezette a kormányzást..."

Harcos szellem gróf Teleki Domokos /1810-1876/, az erdélyi ellenzék egyik vezérembere, a nagy Wesselényi segítőtársa politikai és társadalmi erőfeszítéseiben. Már az 1834/35. évi erdélyi országgyűlésen is fényesen szerepel s az országgyűlési titkos rendőrség, Bécs pozsonyi és kolozsvári periszkópja, azt jelenti róla, hogy "hírhedt ultraliberális. Az unió ügyében az erdélyi országgyűlésen mondott beszéde is figyelmet ébresztett. Ő volt Erdélyben aki jobbjárainak az unió kimondása előtt elengedte a robotot."^{☒☒}

A kolozsvári országgyűlésre az 1848-ban a végső diadal kivívására már az országgyűlés megkezdése előtt összesereglett ellenzéki vezérek között ott van a történettudós gróf Teleki Domokos is, aki Pozsonyban vivta

[☒] Erdélyi Híradó 1843. évf. 40. sz.

^{☒☒} Mosa József: Vázlatok Erdély közelmúltjából.

harcait a negyvennyolcas törvényekért. "Ismét körünkben van -- olvassuk --, hogy lelkesítsen bennünket a nehéz küzdelmeinkben részt véve, a néhány napok mulva béálló országgyűlésen újra fáradatlanul vivjon a szent ügy mellett, melynek a nemes gróf egész életét szentelé."*

Kiváló szónok és azok közé a patrióták közé tartozik, akik bár féllábuk állandóan Kufsteinben van, az abszolutizmus terrorjára se tángítanak a magyar előnyomulás kieroszakolásától. Bökezü pártfogója volt a székelyudvarhelyi gimnáziumnak. Jelentős publicisztikai munkásságán felül megírta "Hóra támadását" s még néhány gazdasági és történelmi tanulmányt írt.**

Az abszolutizmus alatt minden közérdekű nemzetémbresztő mozgalom élén áll; az 1859. október 27-ikén Kolozsvárott lefolyt nagy Kazinczy-ünnepségen tartott beszédében a forradalom fontosságát állítja a közönség elé, Kazinczyt mint a magyar gondolat bajnokát magasztalja, Erdélyt az irodalom pártolására ösztökéli.

Báró Naláczy József /1748-1822/ a bécsi nemes testőrség tagja, költő és műfordító, a XVIII. század végén haza megy Erdélybe, a kolozsvári tábla elnöke lesz s Zarándmegye főispánja. Művelt fő, Erdély egyik disze.

* Erdélyi Híradó 1848. évf. 359. sz.

** Szilágyi Sándor: A forradalom férfiai, 325. l.

Báró Bánffy György /1747-1822/ erdélyi főispán; József császár nagyon szerette mint nagyon művelt embert, erdélyi útján egyik kísérője volt, majd 1787-ben Erdély kormányzójává nevezi ki, ebben a minőségében az 1790. évi erdélyi ellenzéki szellemű országgyűlés is megerősítette. Államférfiúi tehetséggel vitte nehéz hivatalát több mint három évtizeden át. Erdély neki és gróf Teleki Sámuelnek emlékoszlopot akart emelni, sok pénzt gyűjtöttek össze erre a célra, de 1845-ben az emlékoszlop helyett a kolozsvári Karolina-kórházban kórágypalota alapítására fordították.

Gál László /hilibi/ /1767-1848/ 1835-ben erdélyi főkormányshéki tanácsos, majd 1838-ban számvevő hivatali elnök; közhatali munkái mellett büntetőjogi törvénytervezetet dolgoz ki, melyet külön ismertetünk; az 1846. évi erdélyi országgyűlésnek mint királyi hivatalos tagja. Széles tudományos ismeretekkel rendelkező, kiváló jogászhétség, de még a rendi világ embere, javaslatai színvonal és modernség tekintetében messze elmaradnak Deák Ferencék 1843. évi korszakalkotó büntetőjogi javaslataitól. De korának kiváló erdélyi kodifikátora volt. 1847-ben nyugalomba vonult. Munkái: Az erdélyi diaeták végzéseinek nyomdokai /Kolozsvár, 1837/, Értekezés a nemes szász nemzet eredetéről és némely törzsökös polgári jogairól /Nagyenyed, 1846/, Vizsgá-

lódás az erdélyi kenézségekről /u.o. 1846/.

Az erdélyi nemesség számos tagja tanusít ember-szerető magatartást jobbágysai iránt. Így az Erdélyi Hiradó 1837. december 30-iki számában azt írja a felső-fejérmegyei gróf Haller Jánosról, hogy a jobbágysainak mind természeti, mind erkölcsi jóléte szíven fekszik, házára, gazdasági épületére minden jobbágysának ön pontos gondoskodása mellett a gróf szoros felügyeletet tartat s ahol új épület szükséges, azt a gróf építteti fel sajátjából... Oláh jobbágysai számára, kikből áll az egész falu népsége, kőből egy cseréppel fedett, tornyos templomot építtetett."

Erdély Deák Ferencén, idősb gróf Bethlen Jánoson kívül, még egy gróf Bethlen János szerepel ebben az időben, mint kiváló szónok és kodifikátor s rettenthetetlen ellenzéki vezér. Ez Udvarhelyszék képviselője volt, 1811. október 14-ikén született. A vándor patriótákkal, akik különböző erdélyi törvényhatóságok gyűlésein megjelenve, a reformok harci kürtjét fújták, mint tudósító jelent meg. Udvarhelyszék gyűlésén 1834-ben ő indítványozza, hogy ha az országgyűlést az adó elintézése előtt feloszlatnák, a kivetendő adót s az alakítandó kormányt ne ismerjék el törvényesnek. Perbe idézik emiatt, a közvádló példásan kemény testi büntetést javasol ellene, de a királyi tábla nem ró ki reá bünte-

tést, mert közben amnesztiát kapott. Az abszolutizmus alatt egyik fő harcosa a nemzeti színháznak s a Korunk c. lapnak vezércikkírója. Az októberi diploma kiadása után támadt politikai visszahatásban Erdély egyik vezére.^x

Szacsvay Zsigmond^{ot} a király 1848. február 4-ikén mint eddigi erdélyi kir. kormányzéki titoknokot a kormányzéki tanácsosi cím és rang adományozása mellett az erdélyi udvari kancelláriánál alkalmazza.

Erdély egyik legkiválóbb jogásza volt, az 1861. évi erdélyi törvénykezési bizottmánynak, mely az országbirói értekezlet erdélyi mása volt, egyik jeles tagja.

Berde Mózes háromszéki kormánybiztos, a szabadságharc erdélyi vezértérffiai között közigazgatási tehetségével tündökölt. Mint Jakab Elek írja:^{xx} "A természetől, Istentől s az élettől mindazokat az előnyöket bírta, amiket Mikó Mihály, de egyben fölényben állott: ő nem primor volt, hanem a határőrök kötelékébe tartozott. A nemességhez műveltsége s mint híres ügyvédnek az ország aristocratiájával való sokféle egybeköttetése, kivált pedig jellemének s modorának innen származó simasága

^x Farkas Albert: Országgyűlési Emlékkönyv 1866/67-ből, 530. l.

^{xx} "Szabadságharczunk történetéhez", 456. l.

füzte. Büszke volt rá, hogy ő is székely s katona és az evvel járó jogok csorbitását meg nem engedte... Beszéde gyors, észrevételei gnomikusak, elvek és axiómák szójárása. Egy deszkaszála mindig van tartalékban, melyen örvényeken átevez, egy kötéllel, melylyel hajmeresztő meredekokről biztosan alászáll, csaknem bizonyosan látszó vereségből győztesen menekül. Háromszéken egyedül lehetséges ember volt s a benne helyezett bizalomnak becsülettel, hiven, sikerrel felelt meg."

Ocsvay Ferenc dobokamegyei képviselő /született 1819. február 4-én/ "a márciusi napokban idősb gróf Bethlen János vezetése alatt Erdély történeti, politikai és statisztikai viszonyairól készített egy munkálattal, melyet az uniót előkészítő anyagul a pozsonyi országgyűlés vezéregyéniségeinek kezeibe szolgáltatott. Az 1861. év őszén a kolozsvári református főiskolában a hazai törvények tanára lett.[✱]

Mint Dobokamegye főjegyzője 1861-ben nagy munkásságot fejtett ki a magyar s a román nép között surlódások elsimítása érdekében s a teljes nemzetiségi jogegyenlőség harcosa volt.

Ocsvay Ferencnek a "Kolozsvári Közlöny" szerkesztésével való megbízását 1861. szeptember 13-iki leiratá-

[✱] Farkas Albert: Országgyűlési Emlékkönyv, 1866-1867, 330. l.

val az udvari kancellár nem engedte meg.[✱] A kolozsvári országgyűlésen az 1865. december 12-én a királyhoz intézendő feliratot Ocsvay Ferenc szerkesztette. A tervezetet előzőleg megbirálás végett egy szűkebb bizottságnak adták ki, de Ürmössy azt mondja,^{✱✱} hogy a bizottság nem sok változtatást tett a remek feliraton. A december 18-iki ülésben felszólalás nélkül elfogadták. Valóban jogászi remekmű volt ez a felirat. Tüzetesen kifejti, hogy az uniós törvények módosításába sem egy külön magyarországi, sem egy külön erdélyi országgyűlés törvényesen nem bocsátkozhatik. Egyébként is ezeket a törvényeket nemhogy módosítani, vagy éppen eltörölni kellene, hanem ha nem léteznének, most kellene azokat minden igyekezetünkkel megalkotni, "szükségessé teszi ezt a birodalom nagyhatalmi állásának, az európai államcsaládban megillető tekintélyének szilárd alapokra fektetése, amely cél elérésére egy erős Magyarország történelmi múltjánál, földrajzi fekvésénél, nemzetgazdasági és etnográfiai viszonyánál fogva a legjelentékenyebb tényezőül van hivatva. Követeli Magyarország alkotmányos és területi épsége helyreállításának politikai szükségessége, csak egy méltányosan

[✱] Országos Levéltár 2093/1861. sz.

^{✱✱} Ürmössy Lajos: Tizenhét év Erdély történetéből, II., 251. lap.

kielégített és belsőleg nyugodt Magyarország lehetvén képes azt a magas hivatást betölteni, melyet számára a gondviselés a birodalom politikai és államgazdasági regenerációjában kijelölt. Megkívánja a magyar Szent Korona területe és a birodalom többi részei közötti kapcsolat igazságos és tartós szabályozása, melyhez csak egy kiegészített Magyarország törvényhozó gyűlése járulhat a siker és állandóság teljes biztosságával. De életkérdés ez, de főleg magára Erdélyre nézve, mely a naponként aggasztóbb mérvben terjedő elszegényedés, adóképtelenség miatt folyvást kiáltóbb tanubizonyosságát adja egy külön tartományi háztartás csaknem legyőzhetetlen nehézségének; melynek mostoha közlekedési viszonyai s ezek kedvezőbb alakulása által feltételezett anyagi felüdülése csak egy jog- és természetszerű érdek- és erőegyesítéstől várják az életadó lendületet s melyben a törvény iránt megrendült bizalom helyreállítása a jogosult érdekeknek igazságos kielégítése, a jogtalan tulkapásoknak pedig illő korlátok közé szorítása csak egy Magyarországgal közös törvényhozástól remélhető.... A közös országgyűlés elismert szabadelvűsége és igazságszeretete elég biztosítékot nyujtanak arra nézve, hogy Erdély egyes részeinek, hitfelekezeteinek és nemzetiségeinek jogai, érdekei és igényei az eggyéalakulás részletezésénél illően tekintetbe

lesznek véve és a jogegyenlőség és alkotmányosság alapján kielégítve úgy, hogy minden honpolgárnak egyenlő joga legyen a haza minden javadalmaiban való részese-
desre és egyenlő kötelezettsége terhei hordozására,
születés, nemzetiség vagy vallás senkinek sem adva
előjogot más felett."

Valóban klasszikus összefoglalása volt ez a tör-
vényes álláspontnak és a felirat nyomai erősen megmu-
tatkoznak a néhány évvel később keletkezett nemzetiségi
törvényünkben, amelynek szelleme ennek a feliratnak
szellemét tükrözi.*

Ocsvainak jutott az a feladat is, hogy az 1866.
évi április 16-iki ülésben, amikor Deák Ferenc indit-
ványára Erdély számára fenntartott képviselőházi tiszt-
ségeket betöltötték, mint megválasztott jegyző ennek az
ünnepélyes kivánságnak adjon kifejezést: "Adja az Is-
ten, hogy e jegyzői toll még ez ülésszak alatt iktassa
jegyzőkönyvébe a törvénynek ama kétségtelen magyaráza-
tát, mely szerint valamint a Ház alakulni fog, valamint
tisztviselőit meg fogja választani, soha ne legyen egy
vagy más állás a haza egyik területe számára fenntartva,
hanem az eggyéolvadott közös hazának legérdemesebb tag-
jai, legalkalmasabb fiai között történjék a választás,
területi különbség nélkül." Ürmössy hozzáteszi, hogy

* Ürmössy Lajos: Tizenhét év Erdély történetéből, II.,

Ocsvay kívánata teljesült, mert az erdélyi követeknek a pesti közös országgyűlésen való megjelenése után Erdély önálló története is megszűnt.

Az Erdélyi Hiradó, majd a Honvéd című lapoknál kifejtett publicisztikai működése büntetése a josefstadti börtön volt. Ezt írja róla Deák Farkas:[✕] "Ocsvay kiszabadulása után jogtanár, képviselő s a birodalom legfőbb törvényszékének ítélőbirája. Egyike az ország legműveltebb kapacitásainak s egyike a legkitűnőbb magyar jogászoknak. A fogdában a politikai s nemzetgazdasági világirodalmat tanulmányozta s általában ott is, mint egész életében az volt a sorsa, hogy akik legbizalmasabb körében éltek, azok leginkább szerették egyéniségét s akik legjobban ismerték, azok legtöbbet tartottak tudományosságáról. Egyszerű, mint egy falusi földmivelő, eszes, mint egy diplomata, jókedvű, mint egy viruló ifjú s bölcs, mint egy törvényalkotó. Fáradhatatlan vasszorgalmu, kitartó, munkás s amit annyi ésszel és szorgalommal a belső ember megszerezhet, azt ő mind bírja anélkül, hogy kedélye ártatlanságából, valamit veszített volna. Egyike volt a legnépszerűbb embereknek s az összes fogolysereg egyhangu véleményben volt felőle."

A vitéz ellenség előtt is meg kell hajtani a zászlót. Erdély nagy belső ellenségének, a szász népnek egyik

[✕] "Fogságom története", 166. l.

vezérő férfiá ebben a korszakban Schreiber Simon szebeni követ. Ezt írja róla Erdély historikusa, Jakab Elek: "Magyarul igen jól tudott, ismeretei alaposak, a magyarokkal érintkezésben eszélyes és meggondoló volt. A szászok a nemesi kiváltságok eltörlésén kívül semmi magyar reformeszmét és indítványt nem pártoltak s az erdélyi országgyűlésekkel mindig ellentétben állottak. A magyar nyelv, muzeum, színház, országház visszatetsést költött bennük. Huszonkét szavazatuk volt s előterjesztőjük Schreiber, aki ellenző beszédeit egy-egy óvással végezte be, mit jegyzőkönyvbe iktattatni kért s rá mind a huszonegy társa felállott, elmondva ki jobb, ki rosszabb kiejtéssel; pártolom szebenszéki követtársamat. Egyetlen nehéz kérdés sem volt, melyben Schreiber nem beszélt, mert társai látván kitűnő talentumát s parlamentáris erejét a kényes, gyakran odiózus dolgokat, ösztönszerűleg ráháritották. Neki kellett a magyarok haragjának magát kitenni. De ő ezt úgy tette, modorra oly sima, szavai oly él- és epenélküliek, érvelése annyira tárgyas s nem üres volt, hogy alig lehetett rá neheztelni. Kedélynyugalmát soha el nem vesztette. Minél inkább dörgött Wesselényi, sujtott és vágott gunyos élceivel báró Kemény Dénes és Szász Károly, Schreiber annál csendesebb és hidegebb volt... 1861-ben a visszaállított kir. kormányzéknél tanácsos lett."

Bömches Frigyes későbbi brassói képviselő /született 1805-ben/ már az 1847. évi erdélyi országgyűlésen feltűnik kiváló jogi képzettségével. Később az igazságszolgáltatás területére lép, majd ismét a politikai pályán látjuk és 1863. októberében a Schmerling-párti nagyszebeni országgyűlés felterjesztéseivel szemben ellenvéleményt szerkeszt a törvényes szempontok mellett. Az 1866. évi kolozsvári országgyűlésen is, amikor a szászok és a románok kétségbevonták az 1848-ban szentesített uniótörvényt, mint Brassó követe s mint szász, a szászok ellen foglal állást. Javaslatait, melyek a szentesített unió mellett törnek lándzsát, az országgyűlés természetesen elfogadja.*

Kifejtette — nem először — hogy az 1848. I. törvénycikk pozitív törvény, azt egy külön erdélyi országgyűlés diskussziója alá nem is vonhatja, a nemzetek és helyhatóságok jogai, igényei csak a pesti közös országgyűlés által egyenlíthetők ki. Kérte, hogy az ő és elvtársai javaslatát a Királyföld helyhatósági alkotmányának fenntartása iránt a felirathoz mellékeltesék.** Bömches tehát össze tudta egyeztetni a jó magyart a jó szásszal.

* Farkas Albert: Országgyűlési Emlékkönyv, 1866–1967.

** Ürmössy Lajos: Tizenhét év Erdély történetéből, II., 234. l.

A román nemzetiségű Hosszu József kolozsmegyei képviselő /született 1825-ben/ 1861-ben kolozsmegyei alispán volt, állandóan az unió mellett harcolt, így az 1861. évi szebeni román konferencián is az unió törvényessége mellett szólalt fel. A Kolozsvári Közlönyben igyekezett román testvéreit a magyar alkotmány szabadelvű, helyes és jótékony voltáról meggyőzni. A Concordia című lapban cikkezik az erdélyi országgyűlés adómegszavazási és ujoncmegajánlási jogáról, Magyarország alkotmányáról, az erdélyi törvényszékek szervezésének szükségességéről.*

Kemény Domokos báró a kolozsvári országgyűlés 1865. december 4-iki ülésén sok jogász finomsággal telt beszédet tartott a szászoknak az uniós törvény érvénytelenségét vitató álláspontja megcáfolására. "Szembeszállt azzal a váddal, hogy nem lett volna joga Magyarországnak Pozsonyban Erdély meghallgatása nélkül rendelkeznie az unióról s válasza erre az, hogy a magyar Rendekek a VII. törvénycikkben Erdély beleegyezését mint okvetlenül szükséges feltételt tartották fenn. Az sem gyengitheti a törvény erejét, hogy V. Ferdinánd azt Innsbruckban szentesítette, mert ott is Magyarország koronás királya volt. A szászok vezérének, Rannichernek, az uniós

* Farkas Albert: Országgyűlési Emlékkönyv. 1866-1867.

törvény kihirdetésének szabálytalanságára vonatkozó érvelésével szemben kiemeli, hogy egy a maga rendjén kelt és szentesített alaptörvényt nem lehet megsemmisíteni azért, mert nem lehet évek múlva apodictice bebizonyítani, hogy ez a törvény minden egyes törvényhatóságban közhirrre tettett, a törvény szentesítése a főkellék, annak kihirdetése a kezeléshez tartozó mellesleges dolog és ez a követelés olyan, mintha valaki azt kívánná, hogy egy jól felszerelt hadihajó a tenger síkjára ki ne bocsáttassék, miután elfeledték az egyik kabinetben feltenni a tükröt... Tudjuk mindnyájan, hogy az erdélyi országgyűlésen 1848-ban a magyarok, székelyek és szászok egyhangulag az unió mellett emeltek szót... Szükséges visszatérni a törvényes alapra, életbe léptetni az uniónak szentesített törvényét, mely bizonyára több garanciát nyújt Erdély minden nemzetének, mint az örökös fluktuáció, hullámlás, melybe Erdély nemzetének alkotmányos nemzeti jogai rendre mind belefulnak.[✱]

Az abszolutizmus korának egyik legfőbb erdélyi vezérembere Haynald Lajos /1816-1891/. Szembehelyezkedett ugyan 1849-ben a debreceni országgyűlés trónfosztó határozatával, de 1860-tól kezdve viszont törhetetlenül harcol a negyvennyolcas törvények, köztük is mint er-

[✱] Ürmössy Lajos: Tizenhét év Erdély történetéből, II., 242. lap.

délyi püspök — az Erdéllyel való unió érvényességéért.

A pesti országgyűlés 1861. évi felirati vitájában Haynald a felsőházban a szentesített, de Bécsben megtagadott unió-törvényt védi, kimutatva, hogy az unió érdekük a románoknak és szászoknak is, de magának a dinasztának is. "Vannak sokan — mondotta —, akik félve gondolnak Erdély visszacsatolására, attól tartva, hogy Magyarország s vele szorosabban egyesült Erdélyt dinasztia- és birodalomellenes politika ösvényére fogja magával ragadni. Nem tartok ettől, mert hiszem, hogy nemzetem a jelen körülményeket és a jövő eshetőségeket kellően megfontolva, hagyományos, ildomos politikájától el nem áll s ezért oly ösvényre, melyen ő nem jár, Erdélyt sem fogja magával ragadhatni. Miért is az uniót e tekintetben sem tartám veszélyesnek, hanem minden tekintetben, trónra, kormányra, honra, nemzeti-ségekre nézve hasznosnak, sőt szükségesnek: a magyar kormánynál eszközöltetni kívánom, hogy a magyar honnal újra tüstént egyesítendő Erdély, valamint a többi szent korona részek is, ezen országgyűlésre haladéktalanul meghivassanak."

Az 1860. évi októberi diploma után következő időben így a jogfolytonosság álláspontjára helyezkedve, az uniós-törvény végrehajtását sürgette.

Az 1861. február 19-iki /P.H. 4. sz./ gyulafehérvári magyar-szász-román értekezleten ugyanezen az állásponton volt.

Amikor az 1861. október 3-iki gyulafehérvári gyűlésen a bécsi kormány törvényellenes magatartását éles bírálatban részesítette, üldözni kezdték.

Tudvalevő, hogy 1861. február 19-ikén Gyulafehérvárott tanácskozás folyt az erdélyi magyarság, a székelek, szászok, románok részéről megjelentek között, báró Kemény Ferenc elnöklésével egy "legfelsőbb leirat" alapján, amely célul azt tűzte ki, hogyan lehetne a jövő országgyűlésen képviselethez juttatni az alkotmány sáncaiba csak most belépett néposztályokat.

Ezen a tanácskozáson mondotta Haynald: "Az elnöki kérdésre tiszta határozat van a törvényben. Miután e törvény a törvényhozás minden kellékeivel bír, kérjük meg ő felségét tartsa tiszteletben a törvényt s az országgyűlést."

Hallatlanul bátor szavak egy főpaptól, aki királyát oktatja.

S így folytatta: "Az unióról szentesített törvény-cikkekben ki von mondva, hogy Erdély is a magyar országgyűlésre küldje a követeit, hogy együtt intézkedjenek a közhaza sorsáról... A törvények életbe léptek s az unió közös óhajlásának igéje, mint a törvényhozás

minden kellékeivel ellátott kötelező törvény, testté vált."

Az 1864. végén bekövetkezett reakciónak csakhamar áldozata lett Haynald. Schmerling és Nádasdy közölték vele, tartózkodjék a politikától vagy mondjon le. Haynald önként távozik az erdélyi püspöki székből, de büszkén, az ecce sacerdos magnus büszkeségével: "Fejedelmeknek és a hazának hiven szolgálni igyekeztem, az igazság, a jog útjáról le nem tértem, nyilvános pályámon nem szoltam szót, melyet most visszavonnom, nem tettem lépést, mely felett bánkódnom kellene."

Mexikóba akarták Schmerlingék internunciusnak küldeni, ha lemond. Visszautasítja. Ferenc József a kormány ellenére karthagói érsekké téteti s három évig lakik Rómában, szinte száműzetésben.

1867-ben mint kalocsai érsek tér vissza. Élete attól fogva a szellemi diadalok nagyszerű képét nyújtja. A növénytan európai híré művelője. Kitüntetés kitüntetés után éri. A külföldi akadémiák s egyéb tudóstársaságok számos helyen tagjaik közé választják. Bibornok lesz 1879-ben /XIII. Leo alatt/.

1891. július 4-én bekövetkezett halála a legbátrabb s legtudósabb főpaptól fosztotta meg az országot.

Férfias egyéniségére világot vet, hogy az 1871. évi vatikáni zsinaton elfoglalt álláspontja IX. Pius

pápa haragját vonta maga után.

Fraknói Vilmos püspök tartotta róla az akadémiai emlékbeszédet.[✱] Kiemelte, hogy Haynald egyik őseit, Haynald Zsigmondot, mint Rákóczi vitéz kapitányát, fog-ságba jutván, Heisler 1703-ban lefejeztette. A hősi vért tőle örökölte a nagy biboros.

Mestere volt az Erdély és Magyarország közjogi kapcsolata ismeretkörének. A főrendiház 1861. június 17-iki ülésében roppant hatású beszédet tartott erről.

Hires szónok, rettenthetetlen bajnoka Erdélynek. "Ideges, impresszionisztikus szervezeténél fogva — mondotta Fraknói — nem a klasszikus rethorika egyszerű, nyugodt remekeit vette mintául. Rendszerint nem is egyszer kidolgozott, gondosan kicsiszolt beszédekkel lépett a szószékre. Szónoklatában nagy része volt a pillanat és a környezet befolyásának, melynek biztosan átenged-hette magát, mert ismereteinek és gondolatainak bősége, dialektikájának és önuralmának fegyelmezettsége soha sem hagyta cserben."

Trefort Ágoston, egykori nagynevű kultuszminiszter írta róla: "Bölcs és sikeres intézkedéseit, nemes áldozatait az egész haza és a magyar nemzet tisztelete környezi. Nevét az élő nemzedék tisztelettel és hálával

[✱] Akadémiai Értesítő I. kötet, 49. füzet, 1894. évf.

fogja az utókornak átadni."

A híres genfi növénytudósról, Boissier Páter Edmond-ról tartott akadémiai emlékbeszédébe[✱] Haynald Lajos idéz egy Boissier-ről szóló kritikát: "Valódi keresztény volt, a hit második természetévé vált s legfőbb céljává, melynek mindent alárendelt. Azon emberek egyike volt, akik ugyan a földön élnek, de szemükkel az égen függenek."

Haynald idézete magára Haynaldra talál. Amikor ezt idézte, nem tudta, hogy saját magáról mondott kritikát. Valódi keresztény volt. Belekóstolt a mártíromságba is. Sokáig ette a méltatlan üldözés kenyerét. A földön élt, de szemét Istenre függesztette. Ez az Isten egyuttal a magyarok Istene is volt.

Gróf Zay Károly nem erdélyi mágán, de Erdélyért is küzd. Az abszolutizmus korszakában megbecsülhetetlen szolgálatokat tett az országnak. Nem erdélyi mágán, felvidéki.^{✱✱} De amint ott a pozsonyi országgyűlésen a főrendi ellenzék szélső sorai közt 1825-től kezdve, éspedig az egyes vonatkozásokban konzervatív irányba sodródott Széchenyi ellenfeleként, ez az 1847-es nádorjelölt az elnyomatás idejében már az

[✱] Akadémiai emlékbeszédek, V.

^{✱✱} Ürmössy Lajos: Tizenhét év Erdély történetéből, I., 209. lap.

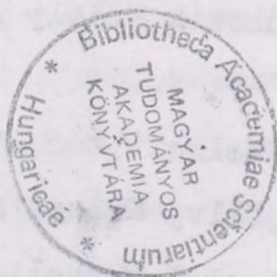
egyesült két hazáért küzd. A "Wanderer" c. bécsi lapban 1858. novemberi számában írt cikke egész Európában feltűnést kelt: "Akik azt hiszik, hogy Magyarország eltiprása és germanizálása által Ausztria és Magyarország erősödni fog, azok a történet tanuságaiból semmi okulást nem merítettek... Hogy a magyar mily erőt tud tanusítani, bebizonyította századokon át, forradalmaival is. Nagy erő volt szükséges legyőzésére. Mit nem lehetne várni ez oly derék, bátor, lovagias néptől, ha a nemzet szabadelvű törvények által, közös érdekik kapcsával, a dinasztiahoz csatoltatnék s a Nyugat és Észak hatalmi terjeszkedése ellen önként sereglenék a trón köré... A nemzet szívéhez egy ut vezet, biztosítása szentháromságának: Magyarország integritása, autonóm kormánya, a magyar nemzet." Nagy harc tört ki Ausztriában az újságokban e cikk nyomán.

Zay egyike volt e korszak legbátrabbjainak. Kezdeményezését sem Erdély, sem Magyarország nem felejtetheti el, épp úgy kívánczik Erdély pantheonjába, mint Magyarországéba.

A nők jogai mellett tör lándzsát a XVIII. század utolsó éveiben Ujfalvy Krisztina /Máté Jánosné/ kolozsvári jelesség, az első vérbeli feminista, aki a nők kiemelését, kulturális egyenranguságát követeli. De még nem gondol arra, hogy a zöld asztalok mellől kiszorít-

sanak olyanokat, "kik ma többnyire a tobákos pixisből szíjják azt az erőt, melyet más a Werbőczyből sem egészen merithet ki". Százötven évnek kellett eltelnie, mire gondolatai megvalósultak. Méltó utódja volt II. Apaffy Mihályné Bethlen Katalinnak, aki ösztöndíjakat adat a gyulafehérvári kollégium tanulóinak, s I. Rákóczy György hires feleségének, Lorántffy Zsuzsannának, aki tudósok munkáit nyomatja ki.

Himnuszt zeng az erdélyi nőkről, a mult század negyvenes éveiben, Petrisevich Horváth Lázár "Kaleidoscop" című művében: * "Erdélyben az előkelők is mind magyarul társalognak. Miért? Mert itt a legragosabb nő is magát magyarnak érzi. A trónbiboros szalonok magyarok levén, természetes, hogy minden ajk honi szóra nyilott."

* Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei, II.

